

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики
Чернівецький відділ Українського географічного товариства

ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ, ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: ІСТОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ПРИСВЯЧЕНОЇ 30-РІЧЧЮ ВІДКРИТТЯ
КАФЕДРИ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА РЕГІОНАЛІСТИКИ
І 80-РІЧЧЮ УТВОРЕННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(м. Чернівці, 7-9 травня 2020 р.)

ЧЕРНІВЦІ
Видавничо-поліграфічне підприємство
«МІСТО»
2020

УДК: 91+528.9+[37.016:91](477)(08)

Г 353

ББК 26.829(4Укр)+26.17(4Укр)+65.049(4Укр)

Редакційна колегія: д.е.н., проф. Я.Б.Олійник,
д.г.н., проф. Л.Г.Руденко, д.г.н., проф. О.Г. Топчієв,
д.г.н., проф. В.П. Руденко, д.г.н., проф. В.О.Джаман,
д.г.н., проф. В.П. Круль, д.г.н., проф. П.О. Сухий,
д.г.н., проф. К.Й. Кілінська, д.г.н., проф. Ю.С. Ющенко,
д.г.н., доц. М.Д. Заячук, д.г.н., доц. І.І. Костащук,
к.г.н., доц. Н.В. Заблотовська

Адреса редакційної колегії:

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
географічний факультет, вул. М. Коцюбинського, 2, корп. 4, м. Чернівці,
58012, тел. (0372) 58-48-47, e-mail: geoukrchnu20@ukr.net

Г 353

Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія,
практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернівці, 7-9 травня 2020 р.) – Чернівці: Видавничо-поліграфічне
підприємство «МІСТО», 2020. – 352 с.

У збірнику представлено матеріали міжнародної науково-практичної
конференції «Географія, картографія, географічна освіта: історія,
методологія, практика», які присвячені дослідженню актуальних питань
сучасної географічної науки та картографії, особливостей викладання
географічних дисциплін у ВНЗ та ЗНЗ.

Тексти представлено в авторській редакції. Автори несуть повну
відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених
фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

УДК: 91+528.9+[37.016:91](477)(08)

ББК 26.829(4Укр)+26.17(4Укр)+65.049(4Укр)

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
© Видавничо-поліграфічне підприємство «МІСТО»

ЗМІСТ

Косташук І.І., Білоус Ю.О.

ЦІКАВІ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЧЕРНІВЕЦЬКУ
ОБЛАСТЬ 12

Джаман В.О., Джаман Я.В.

КАФЕДРИ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА РЕГІОНАЛІСТИКИ
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. Ю.
ФЕДЬКОВИЧА – 30 РОКІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК,
ПЕРСПЕКТИВИ 17

Джаман В.О., Заячук М.Д., Круль В.П., Потокій М.В., Сухий П.О.

ЯРОСЛАВ ЖУПАНСЬКИЙ: ВІХИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 21

АКТУАЛЬНО

Олійник Я.Б., Нич Т.В.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВИТИ В
УКРАЇНІ 37

Топчієв О. Г., Яворська В. В., Сич В. А., Коломієць К. В.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ 41

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Барановський М.О.

НОВІ ЗАВДАННЯ ТА ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ 51

Білоус В.А.

ПІДРУЧНИК З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ СЕРЕДНІХ ШКІЛ АВСТРІЇ О. ЗУПАНА
– ВАГОМИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ 55

Гукалова І.В.

КООРДИНАТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МІСТ: НОВІ ВИКЛИКИ 58

Кілінська К. Й., Смик О. С

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ТРАНСКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЯХ
УКРАЇНИ І РУМУНІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗЕЛЕНИХ ЗОН) 62

Лозинський Р. М МЕТЕОРОЛОГІКА У ЛЬВІВСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ ЄЗУЇТІВ У XVII СТ	66
Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Провотар Н.І. МІСЬКИЙ ВИМІР СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	72
Мозговий А.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МІСЬКИХ КОНФЛІКТІВ З ПОЗИЦІЙ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ	76
Немець Л. М., Серіда К. Ю., Кравченко К. О., Ключко Л. В., Телебенсва Є. Ю. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ ДО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	81
Покляцький С.А. МІКРОГЕОГРАФІЯ: ВЕКТОР СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ В НАЙБЛИЖЧОМУ МАЙБУТНЬОМУ	85
Поливач К.А. ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КУЛЬТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ.....	89
Пугач С. О. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ РЕГІОНУ	93
Руденко В. П., Грек К. В. ДОКТОР МИРОН КОРДУБА ПРО ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У ДВОМОВНИХ ГІМНАЗІЯХ АВСТРО-УГОРЩИНИ. 97	
Сливка Р.Р. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕСІЙ.....	101
Шевчук С. М. ЧИННИКИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ	105

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНИХ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДИ

Гладкіх Є.Ю., Сябрук О.П.

ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЖИВЛЕННЯМ РОСЛИН В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПОСУХ 110

Дорошкевич С.П., Кушнір А.С.

НОВІ ДАНІ З ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛЕЙСТОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ В МЕЖАХ КЛЮЧОВОЇ ДІЛЯНКИ «ШИШАКИ» (ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.) 113

Іванов Є.А., Біланюк В.І., Тиханович Є.Є.

ФОРМУВАННЯ АНТРОПОГЕННИХ ТА АНТРОПОГЕННО-МОДИФІКОВАНИХ ГЕОСИСТЕМ ПІСЛЯ ПРИПИНЕННЯ РОЗРОБЛЕННЯ РОДОВИЩ КОРИСНИХ КОПАЛИН 117

Ігнатишин А.В., Ігнатишин В.В., Іжак Т.Й., Вербицький С.Т., Ігнатишин М.Б.

ЕКОЛОГІЧНО НЕБЕЗПЕЧНІ ПРОЦЕСИ В ЗАКАРПАТТІ: МЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 121

Ковальчук А.І., Ковальчук І.П.

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЇХ АТЛАСНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ 125

Костенюк Л.В., Поп'юк Я.А., Лунгу Н.І.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕФОРМУВАННЯ ГІДРОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ В БАСЕЙНІ РІЧКИ БЛІЙІЙ ЧЕРЕМОШ 131

Лісова Н.О.

АНТРОПОГЕННА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ». 135

Поручинська І. В., Поручинський В. І., Слащук А. М.

СИРОВИННА БАЗА ПИВОВАРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ 138

Ситник О.І.

КЛІМАТ ГАЙВОРОНСЬКОГО РАЙОНУ В УМОВАХ 141
ЙОГО ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН 141

Сухий П.О., Березка І.С.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АНТРОПОГЕНІЗОВАНИХ БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ 148

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- Атаманюк Я.Д., Девда Н.Б.**
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 151
- Атаманюк Я.Д., Паска А.В.**
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УРБОЛАНДШАФТІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА 155
- Білоус Ю.О.**
ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 159
- Білоус Ю.О., Пенц М.В.**
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВІДМІНИ ЯКОСТІ ЗНАТЬ УЧНІВ БОРЩІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДПА 2019 Р.)..... 162
- Воловик Л.М.**
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 165
- Гавришок Б.Б.**
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ГУСЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 171
- Данілова О.М., Шенішевська І.М.**
РИЗИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ПЕРІОД РЕЦЕСІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ..... 175
- Джаман В.О., Бурак Л.Я.**
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ФУНКЦІЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІЇ. 182
- Заблотовська Н.В., Жарун А.І.**
ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ..... 186

Закутинська І.І., Сливка Р.Р. РОЗДІЛЕНІ ПОЛІТИЧНИМИ КОРДОНАМИ І ВОЄННИМИ МЕЖАМИ МІСТА УКРАЇНИ.....	189
Заячук М.Д., Кравчук О. ТРАНСПОРТНО-ГЕОГРАФІЧНА ДОСТУПНІСТЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ МАНЕВИЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ	193
Кравченко К. О., Ушкварок Д. О. ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ.....	196
Круль В. П., Добинда І.П., Дячук А. І. ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ВСЬОГО НАСЕЛЕННЯ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА 2001-2016 РР.	200
Кузишин А.В. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ДО ПАРЛАМЕНТУ 2019 РОКУ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНУ ..	204
Мальчикова Д.С., Пилипенко І. О., Омельченко Н. В., Нападовська Г. Ю. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЯ РЕФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ У ПРИБЕРЕЖНИХ РЕГІОНАХ	209
Рудакевич І. Р. СУЧАСНІ ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В М. ЧЕРНІВЦІ	214
Сегіда К.Ю., Карайченкцева Г.А. НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	218
Торушанко В. Р. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕТНОКОНТАКТНОГО РЕГІОНУ	222
Черняк О.Г. ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВІ ЗРУШЕННЯ В СТРУКТУРІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	227

Заблотовська Н. В., Шкаєва Д.І.
ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 231

Заблотовська Н. В., Щерба А. П.
ОЦІНКА СТАТЕВО-ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 235

СУЧАСНА КАРТОГРАФІЯ ТА ГІС-ТЕХНОЛОГІЇ

Білокриницький С. М.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГЕОДЕЗИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТЕРИТОРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ЇЇ КАРТОГРАФУВАННЯ... 239

Лейберюк О.М., Білоус Ю. О., Проданюк Д. М.
АНАЛІЗ ПІШОХІДНОЇ ДОСТУПНОСТІ ДО ЗУПИНОК
ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ В М. ЧЕРНІВЦІ..... 241

Мельник А.А., Сабадаш В.І., Ячнюк М.О.
МОНІТОРИНГ РУСЛА РІЧКИ ПРУТ В МЕЖАХ М. ЧЕРНІВЦІ
ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 245

Поливач К.А.
ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В
ЕЛЕКТРОННОМУ АТЛАСІ «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО
ПРИРОДНА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» 248

Сухий П. О., Дарчук К. В.
АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ
РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ 252

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У МЕТОДИЦІ ВИЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН (У ВНЗ ТА ЗНЗ)

Грицевич В.С
ПРО ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМЕТРІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ 257

Грицевич В.С.
ПРО ВИКЛАДАННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-
ГЕОГРАФІВ..... 260

Зарубіна А.В., Семенюк Л.Л., Сільченко Ю.Ю.
ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІЙ МЕСЕНДЖЕРА TELEGRAM ДЛЯ
ДИСТАНЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
КУРСІВ ГЕОГРАФІЇ 264

Костащук І.І., Тюфтії А.Г.
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ НА УРОКАХ
ГЕОГРАФІЇ 267

Мельник Н.Б.
ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM – ОСВІТИ НА УРОКАХ
ГЕОГРАФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ 270

Рибчинський В. М., Кривохижа В. Ю.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ СМАРТФОНІВ НА
УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ 274

Чубрей О.С.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИЦІ 277

РЕГІОНАЛЬНЕ ТУРИЗМОЗНАВСТВО ТА РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

Базилевич О.О.
ХОТИНСЬКА БИТВА 1621 РОКУ І ТОПОНІМІКА НАСЕЛЕНИХ
ПУНКТІВ НАВКОЛО М. ХОТИН 281

Безуглий В.В., Шевченко Ю.А.
ФУТБОЛ ЯК ВАЖЛИВА АТРАКЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ 283

Джаман В.О., Джаман Я.В., Заблотовська Н.В.
ОРГАНІЗАЦІЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСКУРСІЙНИХ МАРШРУТІВ У
ПОЛІЕТНІЧНОМУ МІСТІ (НА ПРИКЛАДІ М. ЧЕРНІВЦІ) 288

Джаман М.О.
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ 292

Добинда І.П., Ходан Г.Д.
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ЯК ОСОБЛИВІ ОБ'ЄКТИ ТУРИСТИЧНИХ
МАРШРУТІВ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 296

Ємчук Т.В., Ячнюк М.О. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКТУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	299
Klavdya Kilinskaya, Liubomyr Lopushnyak THE STATE MANAGEMENT IN THE FIELD OF RURAL GREEN TOURISM (ON CHERNIVTSI REGION EXAMPLE).....	305
Костащук В.І. ЗМІНА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	309
Круль Г.Я., Паламарюк М.Ю. ВПЛИВ СНІГОВОГО ПОКРИВУ І ЛАВИН НА РОЗВИТОК ПІРСЬКОЛИЖНОГО ТУРИЗМУ В БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ	313
Луцик М.В. ПОТЕНЦІАЛ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	317
Мариняк Я.О. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИКІВ ТА ДИСТРИБ'ЮТОРІВ КОМПЛЕКСНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ	321
Поплавська І.В. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	325
Романів П.В. РЕГІОНАЛЬНІ АКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ ..	329
Стецько Н.П. РЕГІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ	333
Флінта Н.І. СУТНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ ТА ЇХ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ	337

Черешнюк Т.О.

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ РЕСУРСИ ОБОРОННОГО ХАРАКТЕРУ ЯК
ОСНОВА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА
ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 342

Щука Г. П.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ З
ОГЛЯДУ НА ПАНДЕМІЮ 346

ЦІКАВІ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЧЕРНІВЕЦЬКУ ОБЛАСТЬ

Костащук І.І.

*доктор географічних наук, доцент
кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
ivan_kostaschuk@ukr.net*

Білоус Ю.О.

*аспірант кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
bilous_jura@ukr.net*

Чернівецька область – це найменша область України. Її площа становить 8,1 тис. км², що складає лише 1,3 % всієї території України. Але, не зважаючи на незначну територію, в області проживає 906,7 тис. осіб. (наявне на 1.01. 2020 р.). Пересічна густота населення складає 111,9 осіб/км². За цим показником область займає четверте місце в Україні.

Однією із основних особливостей географічного положення Чернівецької області є те, що вона розміщена на стику трьох держав – України, Румунії та Молдови, а також й етнічних територій розселення трьох націй – українців, румунів і молдован. Регіон займає територію двох історико-географічних країв – Північної Буковини і Північної Бессарабії, на південному заході – частину історико-етнографічної області Гуцульщини, що входять до українських етнічних земель, та невелику частину румунської етнічної території – Дорогойщини (Герцаївський район).

Досить цікавими є особливості історико-географічного формування території області, яка пройшла довгий історичний шлях свого становлення. На її території панували досить могутні племінні союзи вже в дослов'янський період – гети (IX – II ст. до н.е.), сармати (II ст. до н.е. – II ст. н.е.). У IV – VII ст. н.е. виникла Антська Держава, яка поступово переросла у велике східнослов'янське політичне об'єднання. Починаючи з X ст. територія Чернівецької області належала таким державам: Київська

Русь (X – XIII ст), Галицько-Волинська держава (середина XIII ст. – 1340), Шипинська земля (1340 – 1349), Польща (1349 – 1499), Молдавська держава (1499 (а частиною земель з 1359) – 1514), Султанська Туреччина (1514 – 1774). Після окупації Чернівецької області австрійськими військами у вересні 1774 р і офіційного приєднання краю у травні 1775 р до габсбурзької імперії тут розпочався Австро-Угорський період. Хотинська райя ще деякий час належала Туреччині. За Бухарестським мирним договором між Росією і Туреччиною Бессарабія, а разом з нею і Хотинщина переходить до складу Російської імперії. Внаслідок поділу Європи після першої світової війни, Чернівецька область відійшла до Румунії (1918 – 1940). Остаточо Чернівецька область, її кордони та межі були сформовані 7 серпня 1940 року у складі УРСР. Таким чином, область знову була приєднана до українських земель і продовжила свій історичний розвиток. У 1991 році, внаслідок проголошення незалежності України, область стала її територіальною складовою.

Такі історико-географічні особливості формування області зумовили її етноконтатність, поліетнічність та поліконфесійність. За даними першого Всеукраїнського перепису населення 5 грудня 2001 року на території Чернівецької області проживали представники 76 національностей та народностей, 19 мовних груп, що належали до 8 мовних сімей. Серед чисельних національних груп продовжувала зростати частка українців і румунів, зокрема, кількість українського населення становила 689,0 тис. осіб (75,0 %), румунів – 114,6 тис. осіб (12,7 %). Частка населення інших національних ознак відповідно до перепису 1989 року зменшилася, зокрема: молдован – до 7,3 % (67,2 тис. осіб), росіян – 4,1 % (37,9 тис. осіб), євреїв – 0,15 % (1,4 тис. осіб), поляків – 0,3 % (3,4 тис. осіб) та білорусів – 0,16 % (1,5 тис. осіб).

Досить цікавим є порівняння конфесійної структури історико-географічних земель в межах Чернівецької області, зокрема Північної Буковини, Північної Бессарабії та частини Дорогоїського повіту (Герцаївський район), яке дозволило встановити, що між ними всіма існують досить помітні відмінності. Так, на території Північної Буковини православні громади становлять більшість і займають в питомій вазі 59% і представлені УПЦ МП, ПЦУ (УПЦ КП, УАПЦ) та РПСЦ. На території Північної Бессарабії за кількістю громад у питомій вазі переважають

протестанти (55%), а на православні громади припадає тільки 41%, при цьому в питомій вазі громади ПЦУ (УПЦ КП) займають 2%. Це, на нашу думку, склалося історико-географічними чинниками, оскільки Північна Бессарабія в той час, коли Північна Буковина входила до складу Австро-Угорської імперії, де основним принципом було дотримання норм етнічної, релігійної та культурної толерантності, була у складі Російської імперії, де ці принципи не враховувалися. Для Герцаївського району, більша територія якого є частиною Дорогоїщини, домінуючим є православ'я, що представлене УПЦ МП (61%), а протестанти займають інших 39%.

Цікаво, що із 540 км загальної межі області, близько 365 км (67,6%) проходить по річках, як природних межах, і лише 175 км – сушею. Західна межа Чернівецької з Івано-Франківською областю має загальну довжину 70 км, з них 55 км простягається вздовж річок Черемош та Білий Черемош. Північною межею Чернівецької області є річка Дністер, яка відділяє цю територію від сусідніх Тернопільської, Хмельницької і Вінницької областей; загальна довжина її становить близько 272 км. Південний і південно-східний кордон відділяє Чернівецьку область від двох сусідніх держав – Румунії і Молдови. Загальна його довжина має близько 200 км. З них більше 35 км проходить по річці Прут (від с. Тарасівці до с. Мамалига Новоселицького району), близько 5 км – по р. Сучава (в районі сіл Шепіт і Селятин Путильського району). Все інше – це сухопутний кордон, не відділений особливими природними об'єктами.

Рельєф Чернівецької області складний, контрастний і різновіковий. На території області виділяють такі основні морфоструктурні райони:

1. Прут-Дністровську пластову хвилясту рівнину – це територія Волино-Подільської плити. Пересічні висоти тут сягають до 300 м, а максимальна висота – 515 м (г. Берда, Хотинська височина) – це найвища вершина рівнинної України. Основними складовими морфоструктурами тут є: Хотинська височина (г. Берда, 515 м), Заставнівська ерозійно-карстова рівнина (270-300 м) та Кельменецько-Сокирянська вододільна рівнина (260 – 300 м).

2. Передкарпатське горбисто-грядове передгір'я, що розташоване в межах Передкарпатського крайового прогину.

Пересічні висоти становлять 490 – 500 м, а максимальна – г. Цецино (537 м). Розрізняють такі структури, як Прут-Сіретське межиріччя з Чернівецькою височиною (537 м, г. Цецино) та Буковинське підгір'я (понад 500 м).

3. Буковинські Карпати, які розміщені в межах Карпатської геосинклінальної області. Пересічні висоти не перевищують 900 – 1100 м, а максимальна – г. Яровиця становить 1574 м. Тут простежуються різні комплекси рельєфу: низькогір'я крайових (берегових) Карпат, середньогір'я Скибових Карпат, низькогір'я Путильських Карпат, середньогір'я Полонинських та Кристалічних Карпат.

Клімат території складний та контрастний. Він змінюється залежно від висоти місцевості. Пересічні річні температури у горах складають +3°C, а на сході – +8°C. Найхолоднішим місяцем є січень (пересічні температури коливаються від –5°C до –9°C), а найтепліший місяць – липень (+15° – +19°C). Добре виражені всі чотири пори року. Переважна кількість опадів випадає влітку та восени. Середньорічна кількість опадів становить – у горах 800-900 мм, на рівнині – 600-700 мм.

Основним джерелом водних ресурсів області є річки та підземні води. Всього в області нараховується 4,5 тис. річок та тимчасових водотоків (із них 75 річок мають довжину більше 10 км). Пересічна густота мережі річок становить 0,9 км/км². Найбільшими річками є – Дністер (272 км на території області), Черемош (80 км), Білий Черемош (50 км) та Сірет (100 км загальної довжини 513 км). За рахунок поверхневого стоку Чернівецька область займає четверте місце в Україні за величиною водних ресурсів. Підземні води наявні як прісні, так і мінеральні. Прісні залягають у корінних породах і четвертинних відкладах. Мінеральні води зустрічаються різного хімічного складу і широко застосовуються в області з метою лікування та оздоровлення.

Області характерні багатий спектр типів і різноманітностей ґрунтів. Тут зустрічаються: в горах – бурі, гірсько-лісові та дерново-буроземні, у передгір'ї – дерново-підзолисті оглеєні, дернові і різною мірою опідзолені сірі, у Припрутській зоні – сірі опідзолені, в районах постійного перезволоження – лучні ґрунти. Кожен вид ґрунту має свою родючість, що впливає на розвиток сільського господарства.

На території Чернівецької області налічується понад 1600 видів рослин, які належать до 122 родин. Багато видів рослин мають лікувальні властивості і використовуються народною медициною. Близько 30 % території покрито лісовими формаціями рослинності.

Сучасний тваринний світ Чернівецької області є продуктом тисячолітньої перетворюючої діяльності людини. Тут налічується хребетних – 405, ссавців – 70, риб – 56, земноводних – 16 і плазунів 12 видів. Більшість із видів, особливо мисливських тварин, сьогодні потребує охорони.

У господарському комплексі Чернівецької області розвинені всі три сектори – первинний, вторинний та третинний. Відомими підприємствами є ТОВ «Аутомобілів Електрик Україна», ТОВ «СП УкрЕкспо Плюс», ТДВ «Трембіта», ПП «Артон», ПП «Мелауда», ТОВ «Дьолер Буковина», ТОВ «Меблі Токабо», ТОВ «Машзавод», ТОВ ВКФ «Балакком» та інші.

В області представлено багато туристичних об'єктів та комплексів. До спадщини ЮНЕСКО входить колишня резиденція буковинських митрополитів, а нині головні корпуси Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Відомими також є такі об'єкти як Хотинська фортеця, Дністровський каньйон, перевал Німчич, радарна станція «Памір», Свято-Успенський старообрядницький собор у с. Біла Криниця, численні музеї та монастирі, бази відпочинку та туристично-розважальні комплекси.

На території сучасної Чернівецької області у різні часи жили і творили видатні діячі української, румунської, єврейської, німецької, польської національних культур Юрій Федькович, Сидір Воробкевич, Степан Смаль-Стоцький, Омелян Попович, Іларій Карбулицький, Ольга Кобилянська, Міхай Емінеску, Аурел Ончул, Чіпріан Порумбеску, Ієлезер Штейнбарг, Пауль Целан, Роза Ауслендер, Сіді Таль, Володимир Івасюк, Назарій Яремчук, Іван Миколайчук.

Чернівецька область є воістину краєм, де варто жити!

**КАФЕДРИ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА РЕГІОНАЛІСТИКИ
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ.
Ю. ФЕДЬКОВИЧА – 30 РОКІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ,
РОЗВИТОК, ПЕРСПЕКТИВИ**

Джаман В.О.

*доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

vasyl_dzhaman@ukr.net

Джаман Я.В.

*кандидат географічних наук,
асистент кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

jadzhaman@gmail.com

Кафедра географії України та регіоналістики заснована в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича у 1990 році під назвою “Географії і картографії України”. У 2005-2009 рр. кафедра мала назву географії України, картографії та геоінформатики. У 2009 р. на базі кафедри географії України, картографії та геоінформатики були створені дві самостійні кафедри: 1) географії України та регіоналістики, 2) геодезії, картографії та управління територіями. Це друга в Україні кафедра з назвою “Географії України” після Львівського національного університету ім. І. Франка.

Організатором та ідейним натхненником кафедри виступив професор Ярослав Жупанський, який закономірно став її першим завідувачем (1990-2004 рр.). Я. Жупанський (1934-2009) народився 27 червня 1934 р. в селі Перерів Коломийського району Івано-Франківської області. Економіко-географ – соціо-економкартограф. Доктор географічних наук (з 1981 р.), професор по кафедрі економічної географії (з 1983 р.), академік АН вищої школи України (з 1994 р.), Української екологічної АН (з 1995 р.), дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (з 2002 р.), Заслужений працівник освіти України (з 2004 р.). Свою докторську дисертацію

“Дослідження виробничо-територіальних комплексів картографічним методом (проблеми, методика, застосування)” захистив у секторі географії АН України в 1980 р. Підготував 2 докторів географічних наук, 17 кандидатів наук. Основні наукові проблеми, що розробляв учений – географія виробничо-територіальних комплексів, соціально-економічна картографія, історія географічної науки, методика викладання географії в середній та вищій школі. Досліджував проблеми становлення і розвитку географічної думки в Україні з найдавніших часів до сьогодення. Автор понад 300 наукових праць. Ярослав Жупанський – відмінник освіти України, почесний професор Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, нагороджений ювілейною медаллю “За доблесну працю”, медаллю “Ветеран праці”, медаллю ім. А.С. Макаренка “За заслуги в галузі освіти і педагогічної науки”, Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, премією імені Омеляна Поповича, нагородою АН вищої школи України ім. Ярослава Мудрого.

Викладацький колектив був створений представниками різних кафедр географічного факультету: фізичної географії і картографії, економічної географії, раціонального використання природних ресурсів і охорони природи та проблемної науково-дослідної лабораторії раціонального природокористування. Це сприяло формуванню на новоствореній кафедрі різних напрямів наукових досліджень. У рамках загальних кафедральних науково-дослідних тем, присвячених комплексним географо-краєзнавчим дослідженням Карпато-Подільського регіону України, провідними науковими проблемами кафедри стали: історія й методологія української географічної науки, методика соціально-економічної картографії, українське географічне краєзнавство і ретроспективна географія Західної України, структура і використання ландшафтів Карпато-Подільського регіону, їх господарська зміна, естетичні якості ландшафтів, особливості температурного режиму й опадів у Карпатському регіоні, моделювання дощових паводків, дослідження гідрологічного режиму річок Українських Карпат і водогосподарського балансу, картографо-геодезичне забезпечення заходів екологічної безпеки, територіальні системи розселення, демогеографічні й міграційні процеси, етногеографія і сакральна географія, організація та спеціалізація аграрного виробництва, формування агропродовольчого комплексу, розвиток туристичної

сфери, картографо-геодезичне забезпечення земельно-кадастрових робіт, структура і проблеми використання земельних ресурсів Карпатського регіону України, методика викладання географії в середній і вищій школі.

На кафедрі ефективно здійснюється підготовка докторів і кандидатів географічних наук. Докторські дисертації захистили 6 працівників кафедри: В. Джаман (2004 р.), В. Круль (2006 р.), К. Кілінська (2008 р.), П. Сухий (2009 р.), М. Заячук (2016 р.), І. Костащук (2019 р.). Понад три десятка співробітників, аспірантів і здобувачів кафедри захистили кандидатські дисертації. 11 випускників кафедри географії України та регіоналістики стали кандидатами географічних наук: М. Заячук, В. Бурка, І. Костащук, С. Греков, В. Костащук, В. Печенюк, Н. Заблотовська, Я. Атаманюк, К. Дарчук, П. Мручковський, М.-Т. Атаманюк; два випускники (М. Заячук та І. Костащук) – докторами географічних наук.

У розвитку кафедри географії України та регіоналістики чітко виділяються чотири етапи, які пов'язані зі змінами в Українській державі, запитами у нових спеціалістах і динамічним розвитком факультету. Перший етап зумовлений утворенням молодії Української держави, активізацією суспільно-політичного життя, що потребувало пошуку нових шляхів і підходів до розвитку української географічної освіти і науки, як у всеукраїнському масштабі, так і на рівні окремих регіонів. Необхідно було реагувати на запити господарської практики. Кафедра, будучи випускною з підготовки фахівців за спеціальністю “Географія”, відповідала за спеціалізацію “Географія України”. За умов відсутності на той час навчальних підручників, посібників, методичних розробок і навчальних програм з даної спеціалізації, новостворена кафедра активно включилася в цю роботу. Була видана серія програмних і методичних матеріалів для забезпечення навчального процесу. Кафедра тісно співпрацювала з обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, читаючи на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії цикли лекцій з фізичної та економічної географії України.

Другий етап пов'язаний із відкриттям у 2001 році на кафедрі “Географії та картографії України” нової спеціальності “Землепорядкування та кадастр” (спеціалізація “Управління територіями”). Для забезпечення навчального процесу виникла

потреба у спеціалістах вищої категорії з геодезичною освітою. На кафедрі були прийняті викладачами спеціалісти Чернівецького топогеодезичного центру. Кафедра географії та картографії України стала випускаючою по двох спеціальностях (“географія”, “землепорядкування та кадастр”) за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, спеціаліст, магістр). Одночасно відбувався активний розвиток географічного факультету. Відкрилися нові спеціальності. Для забезпечення навчального процесу були створені нові кафедри, що вимагало укомплектування їх кадрами вищої категорії. Тому значна частина викладацького складу кафедри географії та картографії України перейшла працювати на інші кафедри. На цьому етапі відбулася “ротація” кадрів: 1) кафедра поповнюється новими спеціалістами для забезпечення нової спеціальності “землепорядкування та кадастр”, 2) з кафедри переходять висококваліфіковані фахівці на новостворені кафедри, 3) поступово колектив кафедри оновлюється своїми найкращими випускниками.

Третій етап функціонування кафедри пов’язаний із створенням у 2009 році на базі кафедри географії України, картографії та геоінформатики двох самостійних кафедр. Кафедра стала випускною з “Географії” за трьома ОКР: бакалавр, спеціаліст, магістр. У 2014 році було отримано ліцензію на підготовку фахівців за напрямом “Географія”, спеціальністю “Географія України”. З цією метою було розроблене навчально-методичне забезпечення з нових предметів.

Четвертий етап пов’язаний із закриттям в Україні у 2016 році спеціальності “Географія України”. Кафедра стала випускною зі спеціальності “Географія”. У 2020 році кафедра географії України та регіоналістики добилася відкриття у 2020-2021 навчальному році нових освітніх програм “Регіональний розвиток і просторове планування” у межах спеціальності 106 “Географія” за двома освітніми рівнями бакалавр і магістр. Розробляється навчально-методичне забезпечення із зазначених ОП.

Науково-дослідна діяльність кафедри спрямована на вивчення структурних змін господарського комплексу Карпато-Подільського регіону України в сучасних умовах, географічних аспектів способу життя населення Карпатських областей України, географічних особливостей людського розвитку Західного регіону України, потенціалу сталого розвитку фермерських господарств України.

ЯРОСЛАВ ЖУПАНСЬКИЙ: ВІХИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Джаман В.О.¹, Заячук М.Д.¹, Круль В.П.¹,
Потокій М.В.², Сухий П.О.¹

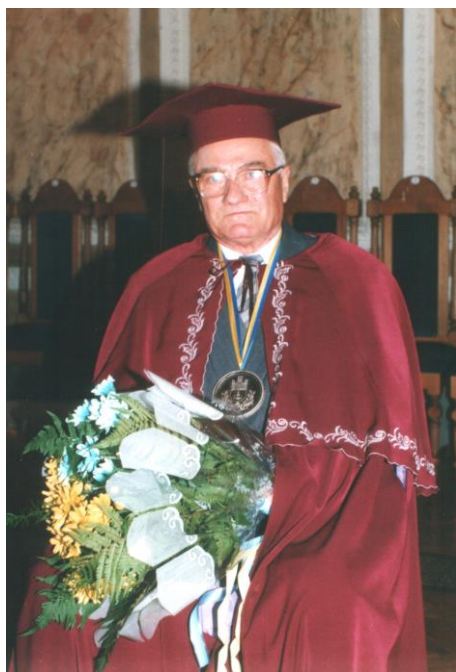
¹Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича;

²Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

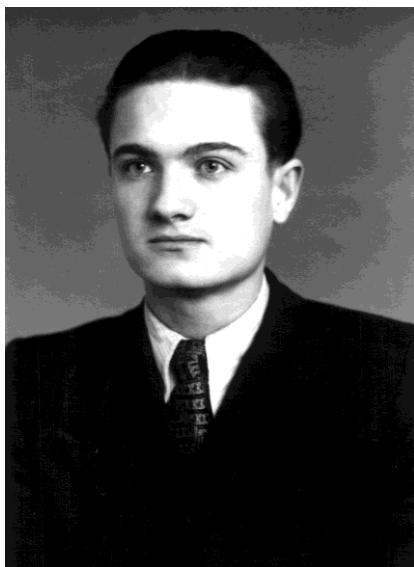
Постать професора Ярослава Жупанського в українській географічній науці є помітною: як учений він працював у різноманітних напрямках географії. Дана стаття є першою спробою оцінити внесок Я. Жупанського у географічну науку за більш, ніж 50-річний період його трудової діяльності як вченого-науковця, організатора науки, педагога.

Постать проф. Я. Жупанського в українській географічній науці є помітною, бо як вчений він працював за різноманітними напрямками географії і доклався або до їхнього подальшого розвитку, або до відновлення їхнього повноцінного наукового функціонування. Дана стаття є тільки першою спробою оцінити той внесок Я. Жупанського у географічну науку за більш, ніж 50-річний період його трудової діяльності як ученого-науковця, організатора науки, педагога.

Перша наукова праця Я. Жупанського – “Деякі питання географії населення Путильського району Чернівецької області” – була опублікована у 1957 році (у співавторстві з С. Мироною) і вийшла в “Научном ежегоднике Черновицкого

государственного университета за 1956 год” (1957, Т. 1, вип. 2). Однак через виробничі потреби (праця впродовж 1957–1959 рр. начальником відділу промисловості Станіславського обласного статистичного управління) Ярослав Іванович змінює напрям своїх наукових досліджень, і до проблем **географії населення** він повертається пізніше як науковий керівник дипломних робіт і кандидатських дисертацій. Так, у 1974 р. побачила світ праця “Функціональні типи населених пунктів Придністров’я Чернівецької області” (у співавторстві із М. Стасюком), а, починаючи з 1982 р., з’явилася серія статей і матеріалів конференцій у співавторстві з його першим аспірантом В. Джаманом. Ними, зокрема, досліджувалися питання функціональної і генетичної класифікації поселень, систем розселення, особливостей географії зайнятості трудових ресурсів і маятникових трудових міграцій. Результатом співпраці став захист його учнем кандидатської дисертації “Маятникові трудові поїздки і використання робочої сили в регіоні (економіко-географічний аналіз на прикладі Чернівецької області)” (В. Джаман, 1987). Ще одна кандидатська дисертація з проблем географії населення під керівництвом Я. Жупанського була захищена у 2000 р.: “Міграції та їх вплив на динаміку населення і трудових ресурсів обласного регіону” (О. Романець).

Працюючи в Станіславському обласному статистичному управлінні, Ярослав Іванович був добре обізнаний із географією та обсягами виробництва промислової продукції. Однак прагнення творчої людини виявляти не тільки кількісно-просторові характеристики, але й причинно-наслідкові зв’язки явищ і процесів підштовхнули його до того, що він повертається до Чернівецького державного університету і вступає до

аспірантури, де працює над своєю дисертацією під керівництвом спочатку доцента В. Онікієнка, а потім професора Б. Вишневського. Виходячи із набутого практичного досвіду, темою дисертаційного дослідження обирається **географія промисловості**. Зрозуміло, що наступна його праця (друга загалом) “Лісові ресурси и лісова промисловість Станіславської області та перспективи їх подальшого розвитку” була присвячена географії промисловості. Її він написав у співавторстві з Я. Бондаренком і опублікував у 1959 році в “Тезисах докладов первого межвузовского совещания по изучению развития производительных сил Станиславского административного района и методике экономико-географических исследований народного хозяйства” (Чернівці, 1959). У подальшому Я. Жупанський досліджував як географію окремих галузей промисловості Івано-Франківської області (сировинну базу видобувної промисловості та перспективи її використання, промисловість місцевих будівельних матеріалів і перспективи її подальшого розвитку), так і історію їхнього розвитку (“Основні етапи розвитку промисловості Івано-Франківської області”, 1963). Зацікавленість вченого спрямувалася і на комплексний аналіз (“Досвід економіко-географічного вивчення промисловості адміністративної області”, 1963) та картографування промисловості (“Деякі питання картування промисловості”, 1960). Зрештою, певним підсумком географо-промислових вишукувань ученого став захист у 1964 році у Київському університеті імені Тараса Шевченка кандидатської дисертації “Географія промисловості Івано-Франківської області”.

Після захисту кандидатської дисертації Ярослав Іванович ще продовжував досліджувати географію окремих галузей промисловості (“Особливості структури та розміщення харчової промисловості областей Поділля”, 1967), але все більше до кола його зацікавлень стали входити проблеми **комплексного розвитку міст і територій** обласного та регіонального масштабів. Це зрештою стало причиною видання ним (особисто й у співавторстві) у другій половині 60 – 90-х років ХХ ст. цілої серії наукових праць з таких проблем: міста як центри промислових вузлів; окреслення промислових та інтегральних господарсько-територіальних комплексів; особливості структури народногосподарського комплексу; особливості формування територіальної структури народногосподарського комплексу; територіальна структура Карпатського економічного району; функціональний підхід в економіко-географічних дослідженнях; особливості системного підходу в дослідженні структури територіально-виробничих комплексів; географічне прогнозування виробничо-територіальних комплексів; вплив суспільного виробництва на стан географічного середовища; раціональне природокористування і виробничо-територіальні системи; зв’язок між територіальною структурою господарства і станом довкілля.

Своєрідним проміжним підсумком комплексують досліджень вченого стала його докторська дисертація “Дослідження виробничо-територіальних комплексів картографічним методом (проблеми, методика, застосування)”, що була захищена 1980 року. Важливою складовою її був розділ про виробничо-територіальні комплекси як форму організації виробництва. У роботі детально аналізувалися територіальне поєднання виробництв і виробничо-територіальні комплекси, функціональна структура комплексів, енерговиробничі цикли та зв’язки між комплексами, територіальна структура і типологія комплексів, галузева структура і класифікація комплексів, межі останніх. Вагомим доробком у цьому плані був вихід у світ монографії “Виробничо-територіальні комплекси та їх картографування” (Львів, 1975).

Окрім усього іншого, захист докторської дисертації засвідчив, що одним зі стрижнів наукової діяльності Ярослава Івановича Жупанського стала розробка питань у галузі **картографії**. Адже займаючись будь-якою науковою проблематикою, доводилося

широко застосовувати карту, яка ставала або основою географічного експерименту, або через неї проходила інтерпретація вихідних даних. Загалом, теоретико-методичні й прикладні доробки Я. Жупанського в галузі картографії можна розглядати з різних ракурсів, а його праці (статті, виступи на наукових зібраннях, звіти з науково-дослідницьких тем, прикладні картографічні розробки – карти, схеми, методичні посібники тощо) висвітлюють найрізноманітніші аспекти картографічної науки, які можна згрупувати за такими напрямками: питання теорії і методики картографії та картографування (як галузі знань і як унікального методу пізнання); питання історії картографії; питання наукових засад розвитку і власне картографічні розробки в галузі тематичного та комплексного картографування; питання впровадження картографічних знань і картографічних творів у навчальний процес; редагування збірників наукових праць, рецензування наукових праць і дисертацій, підготовка наукових кадрів тощо.

Ученим систематично відстежувалися й аналізувалися наукові публікації колег-науковців, він у працях нерідко синтезував наявні наукові ідеї і формулював проблеми, котрі мали місце на той чи інший час у картографії. Це давало можливість читачам не тільки осягнути реалії картографічного сьогодення, але й визначити пріоритети своїх подальших наукових пошуків. У виступах на наукових форумах, проф. Я. Жупанський зосереджував увагу на питаннях відновлення і впорядкування української топонімії, забезпечення досліджень, виробництва й освіти відповідними картографічними матеріалами, перспектив розвитку тематичного (найперше, соціально-економічного) та комплексного картографування на різних просторових рівнях, впровадження в практику інтенсивного й ефективного використання картмодельовання, визначення ролі і місця еколого-географічного (геоекологічного) картографування в системі знань та обґрунтування його предмету й об'єкту досліджень тощо.

Учений здійснював дослідження історії розвитку картографії в руслі вивчення питань загальної історії географії в Україні. Зокрема, ним були узагальнені тенденції поступу топографічного й тематичного картографування України у XVII-XX ст., у т.ч. детально висвітлено історію топографічного й тематичного картографування території Чернівецької області (до кінця 40-х рр.

XX ст). Аналізуючи зміст, особливості формування та практичне втілення картографічних знань у той чи інший історичний час, у своїх наукових екскурсах Я. Жупанський розкриває і сутнісні риси чинників, що їх визначали. Скажімо, ним було зауважено, що потреби господарства і диференціація географічної науки вже у XVII ст. сприяли значній динаміці нового напрямку картографії – тематичного (спеціального), адже саме розвиток промисловості і торгівлі, зростання сільськогосподарського виробництва, розширення ринків збуту породило інтенсивний розвиток соціально-економічного картографування. Він наголошував також на тому, що на межі XIX-XX ст. інтенсифікувались топонімічні дослідження, що було спричинено специфікою просторового розташування України на шляхах історичних переселень народів.

Аналізуючи сутнісні риси картографії у повоєнний час і аж до сьогодні Я. Жупанський узагальнив основні тогочасні принципи риси і тенденції. Що стосується перспектив розвитку картографії, то він вбачав їх у подальшому розростанні наукових досліджень картмоделювання геосистем з їхніми внутрішніми і зовнішніми взаємозв'язками для картографічного обґрунтування раціонального природокористування, господарського регулювання, територіальної організації виробництва тощо. Пріоритетним напрямом розвитку картографії і картографування у XXI ст. вбачався шлях інтенсифікації впровадження у картографічну “повсякденність” (як наукову, так і прикладну) ГІС-технологій, а на їх основі – розвиток геоінформаційного картографування.

Зазначаючи проблемні аспекти розвитку вітчизняного картографування, вчений не стояв осторонь від їхнього вирішення. Так, під його керівництвом і редагуванням у 1980-х рр. було розроблено комплексний навчально-краєзнавчий атлас Чернівецької області, який побачив світ лише у 2000 р. Дещо згодом, у 2007 р був виданий “Географічний атлас. Чернівецька область” із низкою авторських карт ученого. Крім того, під орудою та за редакцією Я. Жупанського у 1993 році було завершено створення рукописного “Атласу господарського комплексу Чернівецької області”, до якого увійшло більше сотні тематичних карт, що системно і всебічно розкривали структурно-функціональні риси господарства регіону. Від 1991 до 1994 р. під керівництвом професора виконувалась госпдоговірна дослідницька тема “Комплексний екологічний атлас міста Чернівці”. За браком

фінансування вона не була завершена, але результатами роботи стали: розробка науково-технічного проекту атласу, формування інформаційної бази, напрацювання методики картографування та створення ряду тематичних карт аналітичного змісту (у співавторстві з Я. Скрипником), що розкривають природничі чинники формування екоситуації.

Важливим аспектом діяльності вченого в руслі тематичного картографування було створення (у співавторстві і за його редагування) текстових тематичних карт до шкільних підручників із географії рідного краю.

У своїх працях Я. Жупанський розглядав питання картографічного забезпечення довготривалих регіональних програм перспективного комплексного економічного і соціального розвитку території. Свого часу ним, разом зі співавторами, було запропоноване бачення тематики, структури, сюжетів і методики картографічної підтримки рекреаційного розвитку Карпатського регіону. Ідея такого твору дозволяла забезпечити передумови для виявлення, вивчення, розвитку і прогнозування динаміки рекреаційної індустрії територій (адміністративних одиниць різних рівнів) регіону.

Безумовно, найголовнішими напрацюваннями Ярослава Івановича в галузі тематичної картографії є роботи, які присвячені соціально-економічному картографуванню. Так, наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. минулого століття він уточнив і розробив нові підходи до картографування соціально-економічних об'єктів. Ним були запропоновані об'єкт та одиниця соціально-економічного картографування, визначені його основні принципи, а також задекларовані найважливіші методи. Залишивши практично без змін набір способів картографічного зображення для передачі соціально-економічних об'єктів, Я. Жупанський увів ряд нових зображувальних засобів, зокрема для передачі трудових ресурсів, пунктів та центрів промисловості. Він значно поповнив арсенал графічних засобів на картах промисловості, присвятивши цим питанням окрему монографію (“Виробничо-територіальні комплекси та їх картографування”; Львів, 1975), а пізніше – підручник із соціально-економічної картографії (у співавторстві, Чернівці, 1997). Учений розробив і уточнив тематику карт сучасної соціально-економічної ситуації, виокремивши карти економічного використання території, карти територіальної організації

виробництва, карти загальноекономічного районування, карти історії економічного розвитку, карти перспектив розвитку та карти економіко-географічного прогнозу територіально-виробничого розвитку. Ним було запропоновано і розроблено ряд нових положень, що стосувалися використання й застосування соціально-економічних карт, звернена увага на значні можливості економічних карт у викладанні шкільної географії.

Із-поміж різнопланових наукових доробків проф. Я. Жупанського варто виділити **комплексні та прикладні регіональні дослідження**. Першими працями цього напрямку стали “Природа і господарство Станіславської області УРСР” та стаття “Чернівецька область” в “Краткой географической энциклопедии” (1964 р.). Згодом, у 1975 році, ним (у співавторстві) було опубліковано статтю “Економіко-географічна оцінка природних комплексів басейнів рік (на прикладі р. Дністер)”. Відзначимо, що для початку та середини 80-х років минулого століття характерним був розвиток комплексних географічних досліджень регіонів на засадах раціонального природокористування. Саме до цього періоду належить вивчення особливостей структури народногосподарського комплексу Середнього Подністер’я (1981), раціонального природокористування у виробничо-територіальних системах (1985).

Особливу увагу зосереджував Я. Жупанський на дослідженні територіальної структури та територіальної організації господарства не лише Чернівецької області, але й усього Карпатського регіону. Так у 1989 році ним публікується фундаментальна стаття “Особливості формування територіальної структури господарського комплексу Карпатського економічного регіону”, а роком пізніше проводиться детальний аналіз чинників формування структури господарства Буковинського Подністер’я.

На початку 1990-х років у географічній науці інтенсивно почав розвиватися ресурсно-оцінковий напрям досліджень. Не залишився осторонь нього і Я. Жупанський, і вже у 1991 році виходять у світ праці “Економіко-географічне положення території – особливий ресурс регіонального розвитку” та у 1994 р. – “Ресурсно-інформаційна забезпеченість – необхідна умова формування вільної економічної зони”.

Відновлення української державності на початку 90-х років ХХ ст. та загострення політико-економічних протиріч у суспільстві

створили відповідний інформаційний вакуум. Доволі гостро його відчула освіта, особливо, шкільна. Щоб заповнити цю прогалину у 1993 році за редакцією Ярослава Івановича був опублікований шкільний посібник “Географія Чернівецької області”. Дещо пізніше, у 1999 році, під його головуванням авторський колектив (М. Заячук, Я. Скрипник, П. Сухий, А. Тюфтії) випустив “Географію рідного краю. Чернівецька область”, яка перевидавалась ще тричі.

Як виходець із прикарпатського села Ярослав Жупанський був добрим знавцем сільського укладу життя зокрема і сільського господарства загалом. Ймовірно саме через це значна частина наукових доробків вченого пов'язана із **дослідженнями агропродовольчого комплексу** та його територіальної організації, раціонального використання земельних ресурсів тощо. Навіть у докторській дисертації вченого, що присвячена картографуванню територіально-виробничих комплексів (про яку вже згадувалося вище), питанню картографування АПК відведено доволі багато місця. Крім того, з рубежу ХХ – ХХІ століть колективом кафедри, яку очолював Я. Жупанський (а це – кафедра географії України та картографії, пізніше – географії України, картографії та геоінформатики) виконувалася держбюджетна тема, що була зв'язана з проблемами та перспективами розвитку агровиробництва і формування ринків продовольства. Керівником цієї роботи був сам завідувач. Кафедра була провідною організацією на захисті кандидатських дисертацій М. Влах “Проблеми удосконалення виробничо-економічних зв'язків АПК Закарпатської області” (1990), А. Днай “Функціонально-територіальна структура агропромислового комплексу Київської області» (1991), Д. Мальчикової “Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України” (2003).

Відзначимо також, що у 2007 – 2008 рр. проф. Я. Жупанським та доц. П. Сухим було видано навчально-методичні посібники “Географія основних галузей рослинництва світу” (у 2-х частинах) та “Тваринництво: структура та значення в агровиробництві світу”. Вони були призначені для студентів географічних, біологічних та економічних факультетів вищих навчальних закладів України.

З іменем Я. Жупанського пов'язане відродження **українського краєзнавства** загалом і українського географічного краєзнавства зокрема. Так, ним і його учнями розроблялися науково-

методологічні основи краєзнавства, а саме: обґрунтовувалася структура національного краєзнавства (1992, 1993, 1994, 1997), з'ясувалися роль і місце географічного краєзнавства у складі останнього (1992, 1993, 1997), виявлялися його географічні засади (1993, 1997). Була проведена велика робота зі встановлення об'єктно-предметної бази краєзнавства (1992, 1993, 1994, 1997). Одним із центральних місць у географо-краєзнавчих дослідженнях ученого була наукова просторова ієрархізація українських етнічних земель (1993, 1994, 1996, 1999, 2003), що полягала у вирізненні 4-х територіальних одиниць краєзнавства, з яких за основну приймався історико-географічний край. У розвитку цієї ідеї був обґрунтований етнологіко-географічний погляд на районування суцільної української етнічної території (2003). Практичною реалізацією територіальної історико-географічної структуризації українських земель стало обґрунтування меж деяких історико-географічних країв (Поділля, 1993), виявлення демографічних показників населення (1996) та характеристика окремих елементів географії населення останніх (національного складу Північної Буковини, 1992).

Важлива роль у творчості Я. Жупанського як географо-краєзнавця полягала в адаптації ідей наукового краєзнавства до шкільної географічної освіти, чому присвячувалися праці щодо проблем викладання краєзнавства в школі (1994, 1997), краєзнавчих акцентів екологізації викладання географії (1996) тощо. Одним із важливих географо-краєзнавчих напрямів у творчості вченого стала розробка етнологіко-географічних основ національного краєзнавства через етнічне межування території України (2003) та визначення співмірностей між ландшафтами та етносами (1999).

Одним із важливих напрямів географії, якого торкнувся у своїй науковій діяльності Я. Жупанський, була **історія географічної науки**. Багато праць (як одноосібних, так і у співавторстві) були присвячені історії географії та картографії в Україні (1992, 1993, 1994, 1997, 2004), зокрема топографо-картографічним дослідженням (1994), соціально-економічній картографії (1999, 2000), картографічним відомостям про Україну (2000), етапам картографування західноукраїнських земель (2000). Ним був здійснений також аналіз становлення географічної науки в Україні (2000), часових етапів розвитку загалом географії (1995) і

економічної географії (1995), виявлені проблеми історії української географії (2005), зроблене порівняння географічних наукових шкіл Росії, України і Білорусі (1999), з'ясувалася роль наукового фахового часопису для поступу географічної науки. Як підсумок усіх цих вишукувань став вихід у світ першого в Україні фундаментального навчального посібника “Історія географії в Україні”, що витримав два видання у 1997 і 2006 рр.

Особливим розділом у наукових зацікавленнях Я. Жупанського були дослідження, що стосувалися *alma mater* та території Чернівецької області. Зокрема, вчений виявив ретроспективні особливості організації і розвитку географічної науки та економіко-географічної освіти в Чернівецькому національному університеті (1968, 2001, 2004), характерні риси економіко-географічних досліджень в ЧНУ (1998), часові риси топографо-геодезичних робіт на території Чернівецької області (1998), роль Львівської географічної школи у дослідженнях Буковини (2003) тощо. Скрупульозно були проаналізовані праці дослідників, що вивчали географію Буковини (2001) та Буковинського Передкарпаття (1996). Не обійшов увагою Ярослав Іванович історію рідного географічного факультету (1995) та створеної ним кафедри географії та картографії України (2000).

Науковими пошуками Я. Жупанського був охоплений також освітянський напрям, що проявилось у виявленні рис географічної освіти в Україні (1970) та в Західній Україні (1973). Ним також досліджувалась творчість окремих учених, зокрема Б. Вишневецького (1965), В. Кубійовича (1995).

В окремий потужний напрям наукової діяльності Я. Жупанського виокремлюється **шкільна географія та методика її викладання**, що підтверджується значною кількістю опублікованих наукових та навчально-методичних праць практично впродовж всієї творчої діяльності (понад 70). Перші праці датуються ще 1964 роком, коли вчений звертав увагу на картографічне забезпечення навчального процесу, роль картографічного методу дослідження та розробку навчальних програм шкільних та вузівських курсів, з-поміж яких відзначимо: “Програму із соціально-економічної картографії (для географічних факультетів державних університетів)” (1971); “Картографічне оформлення робіт” (співавтор. С. Ющенко, 1973); “Про картографічне оформлення дипломних робіт” (1970). Будучи

вдруге переобраним на посаду декана географічного факультету (1982 – 1987 рр), Я. Жупанський вкотре присвячує себе підготовці навчально-методичних праць, до яких віднесемо програму державного іспиту з географії, методичні рекомендації з навчальної роботи для студентів-заочників, програми виробничих практик та методичні поради вчителям.

Найпродуктивнішим у напрямі шкільної географії та методики викладання географії можна вважати період від 1990 року, що, ймовірно, пов'язано зі становленням Української незалежної держави. Так, 1990 роком датована стаття Я. Жупанського та Й. Бурки “Географія України – новий напрямок підготовки кадрів”. Також виходять друком програми виробничих практик, програма з географічного краєзнавства, піднімається проблематика створення “Навчального атласу України”.

Знаковим став 1993 рік, у якому видано за ред. Я. Жупанського навчальний посібник “Географія Чернівецької області”, аналогів якому нема і сьогодні. Цього ж року колективом кафедри географії України та картографії під проводом Я. Жупанського підготовлено навчально-методичну працю “Економічна і соціальна географія України (матеріали для практичних та індивідуальних робіт і вказівки до їх виконання)” та опубліковано статті про структуру курсів і спецкурсів з географії України, про структуру екологічних курсів на географічних факультетах (у співавт. з В. Явкіним), про сучасну структуру університетського навчального плану з географії (у співавт. з М. Цепендою), про структуру спецкурсу “Географія населення України” (у співавт. з В. Джаманом), програму спецкурсу “Історія географічних досліджень і географічної науки в Україні”, програму і методичні вказівки до вивчення спецкурсу “Географія української діаспори” (у співавт. з В. Джаманом), вузівські екологічні курси для географів у структурі екологічного виховання (у співавт. з В. Явкіним та Я. Скрипником). У цьому ж році проф. Я. Жупанський активно долучився до підготовки 3-го тому “Географічної енциклопедії України”.

Наприкінці 1990-х років енергія Я. Жупанського також спрямовується на допомогу вчителям географії та шкільництву загалом. Виходять друком праці, в яких розглянуто формування екологічного світогляду дітей, краєзнавчі підходи до екологізації викладання географії, програми з географічних спецкурсів для слухачів МБАН (спільно з К. Кілінською), структуру підготовки

вчителів географії України тощо. Вчений також ініціював та був головним редактором “Навчально-краєзнавчого атласу Чернівецької області” (Львів, 2000), автором окремих карт у “Географічному атласі. Чернівецька область” (Київ, 2007).

Досить тісною та ефективною була співпраця Я. Жупанського з обласним інститутом післядипломної освіти (В. Туряк, В. Фостій), результатом якої стали наукові статті, де акцентується увага на картографічній перепідготовці в післядипломній освіті, краєзнавчому підході при вивченні своєї області у школі. Побачили світ також їхні спільні навчально-методичні праці – “Олімпіадні завдання з географії” (2000, 2007), “Робочий зошит з географії. 5 клас” (2001). За ініціативою проф. Я. Жупанського у 1999 р. було видано підручник, як уже наголошувалося вище, для учнів 5 класу “Географія рідного краю. Чернівецька область”.

Окремим незначним штрихом на тлі різнобічної наукової діяльності вченого слід відзначити і **медико-географічну проблематику**. Так, ще у 1964 та 1965 роках були опубліковані праці, в яких аналізувалися географічні особливості поширення склероми в Чернівецькій області. Значно пізніше вийшла у світ наукова стаття “Екологічна ситуація як чинник умов проживання населення” (2004, у співавторстві з В. Джаманом). Принагідно зауважимо, що проф. Я. Жупанський офіційно опонував на захисті докторської дисертації В. Шевченка “Теоретико-методичні основи медико-географічного аналізу території України” (Київ, 1997). Також ним висловлювалася підтримка докторської дисертації Г. Бачинського “Прикладна соціоекологія і роль географічної науки в її формуванні” (Ленінград, 1990) та кандидатських дисертацій Е. Бондаренко “Картографічне моделювання стану та розвитку інфекційної захворюваності населення України” (Київ, 1997) і О. Романів “Медико-географічні основи здоров’я дитячого населення (на матеріалах Хмельницької області)” (2003).

Як науковець із широким колом інтересів проф. Я. Жупанський дбав про розвиток географічної науки і щиро допомагав молодим здобувачам та аспірантам у написанні кандидатських і докторських дисертацій. Під його керівництвом були захищені кандидатські дисертації Є. Лясотою (1988), М. Жуком (1995), В. Лажніком (1995), П. Чернегою (1995), В. Крулем (1996), П. Сухим (1999), М. Заячуком (2000), О. Романець (2001), Ж. Бучко (2002), С. Білокриницьким (2004),

С. Грековим (2007), С. Дутчак (2008), по двох докторських дисертаціях він виступив науковим консультантом – у В. Круля (2006) та П. Сухого (2009).

Спеціалізовані вчені ради назначали Я. Жупанського офіційним опонентом кандидатських дисертацій із проблем географії населення (О. Дмитрука, А. Ковальчука, О. Кучабського та ін.). Кафедра географії України та картографії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, яку очолював Ярослав Іванович, виступала провідною установою для детального вивчення дисертаційних робіт (М. Романюк, Г. Баб'як, В. Потійчук, О. Садовник, А. Кошіль, В. Грицевич, В. Куреляк, Р. Лозинський, Б. Заблоцький, Н. Паньків, В. Миронюк, Р. Скабара, І. Пандяк, Т. Заставецький та ін.).

За напрямом “географія промисловості та виробничо-територіальні комплексоутворення” під керівництвом вченого була захищена кандидатська дисертація “Економіко-географічні проблеми розвитку будівельного комплексу (на прикладі Чернівецької області)” (М. Жук, 1995), офіційним опонентом Ярослав Іванович виступив по докторській дисертації С.Іщука “Виробничі комплекси: територіальна і комплексно-пропорційна організація” (1996) та кандидатських дисертаціях С. Писаренко (1984), А. Базарбаєва (1991), М. Мацяха (1994), А. Кузишина (1999). Більше 20 робіт були прорецензовані ним як неофіційним опонентом і провідною установою.

Учений працював і над підготовкою фахівців у галузі картографії. Так, під його керівництвом захищено кандидатську дисертацію С. Білокриницького на тему “Картографо-геодезичне забезпечення земельно-кадастрових робіт в регіоні (проблеми, методика, застосування)” за спеціальністю 11.00.12 “Географічна картографія”. У планах вченого були й інші дисертаційні тематики картографічного змісту, над якими працювали аспіранти. Вчений систематично запрошувався для консультування і рецензування дисертаційних досліджень із картографічної тематики багатьох науковців України (Р. Сосса та ін.).

Велику увагу проф. Я. Жупанський надавав підготовці наукових кадрів із географічного краєзнавства, зокрема під його керівництвом була захищена кандидатська дисертація у 1996 р. на тему “Краєзнавчі особливості географічних процесів заселення історико-географічного краю Галичини” (Львів; В. Круль). Учений

неодноразово виступав головним спеціалістом від провідної установи при рецензуванні кандидатських дисертацій із дослідження історичних аспектів мікротопонімів Чернівецької області (Чернівці; І. Чеховський; 1996), із особливостей етнографічного дослідження гуцулів Українських Карпат (Львів; М. Лаврук; 1997), із виявлення етнокультурних традицій природокористування та оптимізації рекреаційних функцій ландшафтів Тернопільщини (Львів; М. Питуляк; 1998) тощо. Я. Жупанський надав допомогу як науковий консультант при написанні докторської дисертації “Ретроспективно-географічний аналіз поселень Західної України” (Київ; В. Круль; 2006).

Багато праці було покладено також на підготовку наукових кадрів з історії географічної науки. Так, Я. Жупанський виступив офіційним опонентом кандидатської дисертації В. Матвієнко (“Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії”, Київ, 2000). Учений підтримав (через відгук) О. Краснопольського та О. Вісьтак у їхньому прагненні здобути, відповідно, докторський (“Науковий потенціал вітчизняної географії і формування, розміщення школи”, Санкт-Петербург, 1997) та кандидатський (“Суспільно-географічне дослідження українських вчених Галичини у міжвоєнний період (1919-1939 рр.)”, Львів, 2001) наукові ступені.

Підготовка фахівців у галузі АПК реалізувалася, коли вихованцями Я. Жупанського були захищені у Львові кандидатські дисертації “Спеціалізація сільськогосподарського виробництва в умовах переходу до ринку (географічні основи формування на прикладі Чернівецької області)” (П. Сухий, 1999) і “Географо-екологічні аспекти функціонування сільськогосподарського виробництва обласного регіону” (М. Заячук, 2000). Через сім років у Чернівецькому національному університеті його аспірантом С. Грековим було захищено кандидатську дисертацію “Географічні особливості сільськогосподарського виробництва в особистих підсобних господарствах Чернівецької області”. На жаль, не судилося Я. Жупанському (як науковому консультанту) бути присутнім на захисті докторської дисертації П. Сухого “Формування та розвиток агропродовольчого комплексу Західноукраїнського регіону (суспільно-географічний аналіз)”, який відбувся у 2009 р.

Нереалізованим залишився задум професора Жупанського щодо ще кількох дисертаційних досліджень присвячених розвитку АПК, а саме: “Географічні особливості розвитку овочівництва в Придністер’ї”, а робота регіонально-прикладного характеру “Морфометричний аналіз басейну р. Сірет та оцінка антропогенного навантаження з метою прогнозування несприятливих процесів” виконана після смерті Я.І. Жупанського його учнем І. Березка.

Я. Жупанський висловлював підтримку в захисті дисертаціям, що готувалися в галузі шкільної географії та методики її викладання, зокрема докторській дисертації В. Обозного “Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя” (Київ, 2002), кандидатським дисертаціям Л. Паламарчук “Формування національної свідомості учнів у процесі набуття знань про український етнос (на матеріалах шкільних курсів географії)”, (Київ, 1997), М. Бауера “Екологічні знання у контексті формування світоглядних цінностей суспільства” (Київ, 1998), О. Шуба “Територіальна організація регіональної системи шкільного обслуговування (на прикладі Харківської області)” (Київ, 1999).

Із творчим доробком Ярослава Івановича Жупанського можна ознайомитися за його профілем Google Scholar (<https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=W8ObGCwAAAAJ>).

АКТУАЛЬНО

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Олійник Я.Б.

*академік НАПН України, доктор економічних наук,
професор,*

*декан географічного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
521ya.ol.53@ukr.net*

Нич Т.В.

*кандидат географічних наук, асистент кафедри
економічної та соціальної географії Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
tatyana2510@ukr.net*

Географічна освіта – різновид професійної освіти, що забезпечує підготовку фахівців з різних галузей **географії**. Міжнародна хартія географічної освіти, прийнята Міжнародним Географічним Союзом у 1992 році, звернула увагу на те, що "право на освіту включає право на високий рівень географічної освіченості". У рекомендаціях ЮНЕСКО за освітою в XXI столітті географія названа в числі чотирьох ключових загальнолюдських областей знань поряд з філософією, історією та іноземними мовами. Підготовка фахівців-географів здійснюється у всіх країнах світу, де є університети та педагогічні інститути. Всього в вищих навчальних закладах світу налічується понад 1200 географічних факультетів. Із них близько 830 припадає на розвинені країни. Найбільше число географічних факультетів - 289 - налічується в США. У розрахунку на душу населення максимальне число географічних факультетів мають Канада, Велика Британія, Скандинавські країни, Центральна та Східна Європа (Німеччина, Австрія, Чехія та т. д.). Університетська географія представлена у великих західноєвропейських країнах в десятках вузів (у Франції їх понад 170, у Великій Британії - понад 100, в Німеччині - понад 60). Ці університети рівномірно розподілені за територією своїх країн, завдяки чому сформували багатополярні системи

географічної освіти, здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Сьогодні в Україні підготовка здобувачів вищої географічної здійснюється у 31 ЗВО. За формою власності вони поділяються на заклади *державної, комунальної (30 вузів)* та *приватної* форм власності (1 вуз). За типами це університети. Серед закладів вищої освіти, в яких готують географів - 14 класичних та 17 педагогічних університетів. В них виділяють: 6 географічних факультетів; 1 геолого-географічний; 1 геології, географії, рекреації та туризму; 1 біології, географії та екології; 1 природничо-математичний; 1 факультет природничо-географічної освіти та екології; 6 природничо-географічних; 1 географії, туризму та історії; 1 туризму і готельно-ресторанного бізнесу; 4 природничих наук; 1 природничо-технологічний; 1 біологічно-природничий; 1 історії та географії, 2 історичних, 1 природничо-географічних і точних наук, 1 психолого-природничий. У цих ЗВО 52 кафедри, де працює понад 100 докторів та 400 кандидатів наук. Географічна освіта в Україні здійснюється в рамках шести галузей знань: освіта, управління та адміністрування, природничі науки, архітектура та будівництво, аграрні науки та продовольство і сфера обслуговування. На рівні бакалавріату підготовка ведеться за спеціальностями: середня освіта (географія) – 29 вузів (13 освітніх програм); менеджмент – 1 вуз (освітня програма - менеджмент туристичної діяльності); науки про Землю – 12 вузів (12 освітніх програм); географія - 17 вузів (14 освітніх програм); геодезія та землеустрій - 4 вузи (1 освітня програма); екологія – 6 вузів (3 освітні програми); лісове господарство – 1 вуз (1 освітня програма), туризм – 12 вузів (6 освітніх програм).

Магістратура: з середньої географічної освіти відкрита в 26 вузах (15 освітніх програм); науки про Землю в 4 вузах (5 освітніх програм); географія в 11 вузах (9 освітніх програм); туризмознавства у 8 вузах (4 освітні програми); лісове господарство у 1 вузі (1 освітня програма); геодезія та землеустрій у 4 вузах (3 освітні програми); екологія у 3 вузах (2 освітні програми). Такий широкий набір спеціальностей і освітніх програм пояснюється складною структурою та особливостями розвитку системи географічних знань і намаганням відповісти на основні виклики сучасності.

Подальший розвиток вищої географічної освіти в Україні потребує вирішення наступних проблем:

1. Розробки нових освітніх програм відповідно до вимог глобалізаційних процесів і потреб сучасного ринку праці. При удосконаленні і доопрацюванні їх змісту слід враховувати сучасні виклики розбудови української держави, політичних, економічних та технологічних змін у світі, зміст програм інших держав.

2. Сьогодні географічні спеціальності розпорочені між двома спеціальностями: науки про Землю (картографія, гідрологія, метеорологія) і географією (природнича, економічна). Очевидно вони мають, виходячи з єдності географічної науки, входити в єдину спеціальність.

3. В підготовці в галузі знань 01. Освіта за спеціальністю 014. Середня освіта (Географія) варто зберегти роль класичних університетів, де є високий науковий рівень професорсько-викладацького складу. У класичних університетах професійну кваліфікацію вчителя географії можна одержати як додаткову за умови виконання основних вимог галузевих стандартів вищої педагогічної освіти.

4. МОН України затвердило стандарти вищої освіти з екології, Наук про Землю, туризму. Решта стандартів в стадії затвердження. Кожен стандарт вищої освіти містить компетентності, що визначають специфіку підготовки фахівців та результати навчання у когнітивній (пізнавальній), афективній (емоційній) та психомоторній сферах, які виражають знання, уміння та навички, які мають опанувати студенти в процесі успішного завершення освітньої програми задля подальшої діяльності. Вони узгоджені між собою та відповідають дескрипторам Національної рамки кваліфікацій. Наведений в Стандарті перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним. Заклади вищої освіти при формуванні освітніх програм можуть вказувати додаткові компетентності і результати навчання відповідно спеціалізації в рамках зазначеної спеціальності.

5. Необхідно здійснювати моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм, модернізувати, осучаснювати і актуалізувати їх структуру і зміст, узгоджувати його з основними напрямками новітніх наукових досліджень. Назріла потреба проводити змістовне узгодження між вузами щодо переліку нормативних та спеціальних дисциплін.

6. Сворення програми подвійного дипломування.

7. Розширення стажування в провідних зарубіжних вузах.

8. Низький рівень практичної підготовки випускників або взагалі їхня відсутність. Необхідно здійснити реформування системи підготовки географів на базі педагогічних і класичних ЗВО (в тому числі шляхом розвитку дистанційної, мережевої та дуальної форм, створення кафедр на підприємствах, організаціях).

9. Забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою.

10. Забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

11. Забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти.

12. Держава оплачує навчання кращих студентів на бюджетних місцях за об'єктивними цінами, які дозволяють забезпечити якісну освіту. Середня оплата навчання на одного студента-бюджетника в Україні становить 43 тисячі грн, а середня ціна за контракт – 16,5 тисяч грн. Студенти-бюджетники та студенти-контрактники навчаються у спільних групах, тому університети просто компенсують нестачу коштів на студентів-контрактників за рахунок студентів-бюджетників. Наприклад, вартість контрактного навчання по спеціальності 106. Географія: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 29850 грн.; Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка – 20510 грн.; Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – 19700 грн.; Львівський національний університет ім. Ів. Франка – 16054. В той же час у Дніпровському національному університеті імені Олеса Гончара – 11500 грн. Середня освіта: Київський національний університет ім. Т. Шевченка – 29850 грн, а Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова – 10500 грн.; туризм - Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 35820 грн, і Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини – 10800 грн. Приведення вартості контракту до фактичних витрат університетів відбуватиметься поступово: у 2020 році становитиме 60% від держфінансування на 1 студента в університеті, у 2021 – 70% та у 2022 – 80%.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

Топчієв О. Г.

доктор географічних наук, професор

Яворська В. В.,

доктор географічних наук, професор

Сич В. А.,

кандидат географічних наук, доцент

Коломієць К. В.

кандидат географічних наук, доцент

*кафедра економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Найважливішою характеристикою території, поряд з фізико-географічними параметрами і ресурсною забезпеченістю, є рівень організованості, як самої території, так і діяльності людини на ній. В свою чергу, ефективність діяльності в будь-якій сфері поряд з іншими чинниками залежить також від її просторової організації. Поняття «організація» не має однозначної дефініції, тому що вона інтегрує декілька більш простих понять. Організація - це внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш чи менш диференційованих і автономних частин цілого, що зумовлені його будовою. Територіальна організація характеризує геопросторову впорядкованість соціально-економічних компонентів ландшафту. Як і сама життєдіяльність суспільства, територіальна організація має ієрархічну багаторівневу структуру з системою різноманітних зв'язків (Топчієв, 2005).

В сучасних умовах територіальна організація суспільства зазнає значних змін на всіх рівнях - від локального до глобального. Рекреація та туризм в даному випадку не є виключенням. Рекреаційно-туристична діяльність напряму залежить від регіональних чинників, у тому числі геополітичного положення, природно-рекреаційних ресурсів, історико-культурної спадщини та їх територіальних поєднань – комплексів. Вивчення проблем

територіальної організації рекреації та туризму можна віднести до першочергових, які слугують основою для подальших економічних, соціологічних, екологічних та інших досліджень. Незважаючи на те, що невиробнича сфера розглядалася в рамках теорій розміщення таких класиків, як В. Кристаллер і А. Льош ще у 30-х роках минулого століття, безпосередньо елементи територіальної організації туризму почали досліджуватися лише в 1960-х рр. після формування системи наукових поглядів на туризм як на самостійну галузь наукових знань. З того часу багато вітчизняних і зарубіжних авторів присвятили свої роботи проблемі територіальної організації туристської діяльності. Таким чином, **метою** дослідження є періодизація наукових підходів до територіальної організації рекреації та туризму, а також виявлення сучасних тенденцій в цій науковій сфері.

Початком активних досліджень у сфері просторової організації туризму можна вважати початок 70-х років минулого століття. Варто відзначити роботи таких науковців: А. Ю. Александрової, О. О. Бейдика, К. А. Ганн, Н. Лейпера, О. О. Любіцевої, Е. Метісона, В. І. Стафійчука, Д. М. Стеченка, О. Г. Топчієва та ін.

Перший період досліджень територіальної організації туризму, відноситься до початку другої половини ХХ ст., пов'язаний з розглядом туризму як системного об'єкту у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, що пов'язано з розвитком системно-структурного підходу в науці в цей період. Крім того, друга половина ХХ ст. характеризується загальною гуманізацією науки, підвищенням інтересу до людини, вивченням розумових процесів, в тому числі пов'язаних з туристичними потребами. На початку 1970-х рр. науковцями розроблялась концепція туристської системи, що складається з декількох підсистем. Теоретичною основою досліджень територіальної організації рекреаційного господарства виступає концепція територіальних рекреаційних систем (ТРС), розроблена В. С. Преображенським (Преображенський, 1988).

Крім цього, на даному етапі вже були закладені основи дослідження причин територіально нерівномірного розвитку туризму, так як виділялася значимість концентрації природних і культурно-історичних ресурсів в регіоні. Прийшло розуміння того, що теорія центральних місць В. Кристаллера та А. Льоша працює і в сфері рекреації та туризму, згідно якої основними генераторами і

приймачами туристських потоків виступають соціально-економічно розвинені центри з високою кількістю об'єктів інфраструктури. Периферійні райони, як правило, відрізняються складною транспортною доступністю і практично відсутністю комфортних засобів розміщення, натомість мають своєрідні рекреаційні ресурси для розвитку нетрадиційних видів туризму.

Слід зазначити, що концепція ТРС одержала подальший розвиток. Так, К. А. Ганн, включила в цю систему не тільки туристів і всю супутню інфраструктуру, але і управлінсько-інформаційну складову, що дозволяє говорити нам про початок досліджень територіальної організації туризму. При цьому, крім природних і культурних чинників, особлива роль для успішного розвитку територіальної організації туризму автором відводиться економічним умовам: фінансового стану споживачів, ступеня розвитку сфери підприємництва, конкуренції та ін. К. А. Ганн не обійшла стороною і значення кадрових ресурсів, а також державного управління та підтримки для оптимізації територіальної організації туристської діяльності (Gunn, 2002). Саме в цей період науковці почали більше звертати увагу на роль поведінки, та взагалі психологічні фактори, які мотивують потенційних споживачів. Так, американський дослідник С. С. Плог уперше розглянув динаміку курортних зон з історичної точки зору, пов'язавши стадію розвитку дестинації з психографічними характеристиками основного контингенту відвідувачів. Він припустив, що контингент відвідувачів змінюється з розвитком туристичної території. Французький географ Ж. М. Міосек наголосив на динамічній природі дестинації, виділив чотири стадії розвитку території та пояснив виникнення нових локальних центрів щодо поділу туристичного простору на ієрархічні рівні - ядра, ареали, групові системи курортів (Miossec, 1977). Важливе значення для подальших досліджень просторової організації туристської діяльності мала концептуальна модель туристського дестинаційного простору канадського географа Ж. О. Ж. Лундгрена, в якій автор вибудував туристські дестинації в ієрархічному порядку: центральне місто (мегаполіс), переферійні міста, сільські дестинації, природо-орієнтовані туристські місцевості (Александрова, 2010).

В кінці ХХ ст. процеси глобалізації призвели до зростання мобільності населення, ступеня його інформованості в сфері

подорожей і, відповідно, появи нових туристських напрямків. У зв'язку з цим ускладнився аналіз територіальної структури і організації туризму, що вимагає розробки нових підходів. Другий період можна назвати перехідним періодом між двома основними етапами, що характеризується початком корінної зміни парадигм в дослідженнях територіальної організації туризму. На даному етапі набуває поширення концепція туристської дестинації. За Н. Лейпером туристська дестинація є територію взаємодії туристів з інфраструктурою і туристськими ресурсами, причому туристські та інформаційні потоки не тільки пов'язують дестинацію з іншими компонентами туристської системи (регіоном, що генерує туристів та транзитним регіоном), але й існують всередині самої дестинації (Leiper, 1979). М. Дж. Ламонт звернув особливу увагу на модернізацію подання туристичної дестинації в моделі Н. Лейпера та запропонував модифікацію класичного елемента туристичної дестинації (Tourist Destination Region) відобразити у трьох ієрархічних елементах (область дестинації, регіон туристичної дестинації, точка дестинації), пов'язаних з багатьма маршрутами і призначеннями; по-друге, запропонував розподілити транзитний маршрут на первинний і вторинний (Lamont, 2009). З середини 1980-х рр. почали розвиватися просторові моделі туристських переміщень, головна увага в яких приділена системоутворюючим зв'язкам – переміщення туристів. Цей клас моделей об'єднує так звані маршрутні моделі. Чеський учений П. Маріот одним з перших пов'язав місце постійного мешкання туриста з місцем призначення (туристським центром) трьома типами маршрутів: маршрутами доставки туристів до місця відпочинку, маршрутами доставки туристів у зворотному напрямку і маршрутами відпочинку.

Дослідження зарубіжних авторів в галузі туризму і рекреації на сьогодні також пов'язані з розвитком ідей щодо проходження окремими елементами територіальної організації туризму декількох стадій еволюції. Концепція життєвого циклу, запропонована англійським вченим Р. Батлером, стала основою дослідження про зміни туристських дестинації та їх ринків з часом (Butler, 1980). Батлер відзначав, що причинами розвитку і зміни туристського району або центру є: зміна переваг і потреб туристів, трансформація туристської інфраструктури, зміна (і навіть зникнення) наявних в даному туристському центрі природних і культурних пам'яток. Свій внесок в дослідження просторово-

часового розвитку туризму вніс і французький географ Е. Гормсен, чия модель на прикладі розвитку приморських курортів Європи ілюструє зв'язок між еволюцією туристської дестинації та змінами в соціальній структурі туристських потоків, а також кількістю і різноманітністю інфраструктури розміщення (Gormsen, 1981).

Російські дослідники М. С. Мироненко й І. Т. Твердохлебов ввели схоже поняття «рекреаційний район» - сукупність взаємопов'язаних підприємств, що задовольняє потреби рекреантів на основі природних, культурно-історичних ресурсів, а також економічних умов даної території (Mironenko, Tverдохlebov, 1981). В якості основних умов і факторів розвитку рекреаційного району автори виділили природне і соціально-економічне середовище. При цьому комплекс соціально-економічних чинників поділявся на внутрішні в рамках даного району, і зовнішні, що виникають при впливі середовища за межами району. Інші автори, як наприклад І. В. Зорін та А. І. Зорін, виділили дві групи факторів розвитку територіальної організації туристської діяльності: ті, що генерують, тобто пов'язані з виникненням потреб у туристично-рекреаційній системі, і ті, що реалізують, які пов'язані з природними і культурно-історичними ресурсами, здатними задовольнити потреби в туризмі, а також з соціально-економічними умовами (Зорін А., Зорін І., 2011).

В останній чверті минулого століття при вивченні територіальної організації туризму почав поширюватися каркасний підхід, що використовувався в соціально-економічній географії ще з 1960-х рр. Як площинні елементи розглядаються туристські райони, точкові - туристично-рекреаційні об'єкти, а сполучною ланкою служать лінійні елементи - основні туристські маршрути і транспортні магістралі. Але основними опорними елементами каркаса є вузли - туристські центри, потенційні «полюси зростання». Каркасний підхід дозволяє виявляти найбільш важливі туристичні центри, «вісі розвитку», а також звернути увагу на перспективні з точки зору розвитку туризму елементи каркаса.

Пізніше пошуки раціонального способу використання туристських ресурсів для задоволення потреб населення і отримання економічної вигоди призвели до того, що в 1990-х роках ідеї М. Портера щодо виробничих кластерів почали поширюватися і в працях багатьох авторів з туризму. Одним з перших дослідників в даній сфері був М. Монфорт, який розглядав туристський кластер

як сукупність підприємств, ресурсів і інфраструктури, прямо або опосередковано залучених в діяльність з надання туристичних послуг, акцентуючи увагу в основному на характеристику цих складових (Monfort, Vicente, 2000). Туризм набув масового характеру, почалось зростання конкуренції на міжнародному туристичному ринку та пошук переваг, які також вплинули на популяризацію вивчення територіальної організації туризму в рамках кластерів. З появою досліджень таких елементів територіальної організації туризму, як туристично-рекреаційні кластери, акцентується увага ще на двох найважливіших факторах їх розвитку: співпраця між суб'єктами кластерів і роль ефективної координації їх діяльності органом управління.

Отже, в даному періоді, що охоплює останні десятиліття ХХ століття, ключовими формами територіальної організації виступають туристські кластери і дестинації. Як і на першому етапі, дослідження в основному містять характеристику компонентів територіальної організації, при цьому зберігається системний і комплексний підхід. Все більшу роль почав відігравати економічний фактор, це було пов'язано з поступовим усвідомленням ролі туризму для соціально-економічного розвитку регіону, країни. В цей період виникли мотиваційні, соціально-культурні, екологічні, маркетингові, прогностичні, економетричні моделі туризму. Це пов'язано, перш за все, з мультидисциплінарністю самого феномену туризму, який можна розглядати з погляду: економіки, географії, соціології, екології, права. Продовжується соціологізація наукових досліджень у рекреаційній географії, зокрема маркетингові дослідження.

Третій період розвитку досліджень територіальної організації туризму розпочався з ХХІ ст. та характеризується багатогранністю ідей і напрямів. Сучасні дослідники в галузі туризму продовжують розвивати ідеї, що виникли як на першому, так і на другому етапах. У наш час концепція територіально-рекреаційних систем одержала подальший розвиток. ТРС є складним і багатоаспектним явищем, основною метою якого є задоволення рекреаційно-туристичних потреб людей.

Найбільш розробленим засобом структурування території є рекреаційно-туристичне районування, яке традиційно виступає в якості наукової бази територіального планування та управління туристичним комплексом, має значення при реалізації програм

розвитку туристичної інфраструктури. Одним з провідних підходів на даному етапі залишається системний підхід, націлений на вивчення всіх взаємозв'язків і взаємодій як усередині системи, так і з зовнішнім світом, який передбачає виділення певних компонентів даної системи різних рівнів ієрархії. У зв'язку з цим, говорячи про системний підхід у вивченні територіальної організації туризму, не можна не виділити таку універсальну модель, як «центр-периферія», яка була впроваджена в регіональну економіку та соціально-економічну географію Дж. Фрідманом в середині 1960-х рр (Friedmann, 1966). Згідно класичної моделі Фрідмана соціальний простір розвивається нерівномірно, що породжує територіальні диспропорції. Територіальній організації притаманні різні форми, при цьому найбільш загальною є центр-периферійна, коли навколо територіального ядра подобою концентричних кіл складається ближня і дальня периферія, пов'язані транспортно-комунікаційними коридорами з різною інтенсивністю внутрішніх і зовнішніх взаємодій з ядром та іншими територіями (зовнішнім середовищем для певним чином організованої території). Світовий ринок туризму також має неоднорідну просторову структуру. Так, А. Ю. Александрова на основі 12 показників класифікувала 117 країн світу та виокремила Центр глобального туристського простору (Франція, Великобританія, Німеччина, Іспанія, Італія, Австрія, США, Канада, Японія); Полупериферію світового туристського простору - нові індустріальні країни Азії, країни Центральної та Східної Європи; Периферія, яка поділяється на просунуту (країни Латинської Америки) та глибоку (Африка, Південна Азія) (Александрова, 2014).

Саме в цей період широке поширення отримали дослідження кластерів в сфері туризму, в тому числі і в Україні, оскільки відбувався перехід від централізованої до регіональної економіки. Зазначимо, що термін кластер в природничих науках застосовується досить давно. Так, дослідники акцентують увагу на той факт, що у науковій туристичній літературі чітко простежується зміна основоположних концепцій: туристський центр (рекреаційний район - територіальна рекреаційна система - курорт - туристська дестинація - туристський кластер Отже, приділимо увагу відмінним рисам кластеру та тим поняттям до територіальних утворень, що існували у вітчизняній науці. Територіально-виробничий комплекс - сукупність промислових

підприємств на певній території, об'єднаних спільністю транспортно-географічного положення та спільністю використання виробничої інфраструктури. Зауважимо, що термін скоріше відноситься до планової економіки, ніж до виробничих комплексів, що спонтанно розвиваються. Основною відмінністю ТВК від кластерів в трактуванні Майкла Портера є обов'язкова наявність конкуренції всередині кластера (Porter, 1990).

Щодо іншого терміну - територіальна рекреаційна система, то в даному випадку найважливіша риса, яка характеризує функціонування ТРС в умовах адміністративно-командної економіки, - централізоване фінансування засобів розміщення - санаторіїв, пансіонатів та ін. Отже, не існувало ніякого економічного зв'язку між витратами на будівництво і функціонування об'єктів ТРС, а отже і вартістю послуг, що надавалися, і реальним попитом на ці послуги, які розподілялися з оплатою більшої їх частини з тих же державних коштів. Тому ТРС мала більше відношення до просторового планування, ніж до регіональної економіки.

Рекреаційний район - місце або цілий регіон, призначений для багатоцільового відпочинку або туризму; район, виділений в результаті рекреаційного районування. Туристський регіон (район) - територіальна сукупність економічно взаємопов'язаних туристських підприємств, що спеціалізуються на обслуговуванні туристів, що дозволяє найкращим чином задовольнити їх потреби, використовуючи існуючі природні і культурно-історичні комплекси території і її економічні умови; територія, яка має в своєму розпорядженні велику мережу спеціальних споруд і послуг, необхідних для організації відпочинку або оздоровлення. Кластери можуть розміщуватися на території як одного, так і декількох регіонів і являють собою території особливого типу, що характеризуються яскраво вираженою спеціалізацією.

Туристська дестинація - конкретна територія, яку турист вибирає для відвідування і проводить там якийсь час, територія, на якій відбуваються основні процеси взаємодії туриста з туристською інфраструктурою. Дестинації мають фізичні та адміністративні кордони, які визначають систему менеджменту дестинації, імідж і сприйняття та ринкову конкурентоспроможність.

Спеціальні економічні зони туристично-рекреаційного типу - певна частина території України, на якій встановлюються і діють

спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Зони такого типу повинні мати крім унікального природоресурсного потенціалу для туризму та оздоровлення, розвинену мережу комунікацій, матеріально-технічну базу туризму та рекреації, достатню забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури. З часом може відбутися трансформація СЕЗ у нові форми просторової організації, насамперед кластер.

Як бачимо, кожне наступне десятиліття знаменувалося появою нового поняття на базі початкового - туристський центр. Таким чином, цей ряд понять підказує, що саме регіональні характеристики продовжують шукати свого точного відображення у відповідній концепції. Кластерна теорія ще не набула строгих меж і знаходиться в розвитку. Поняття кластер об'єднує різні галузі, автори по різному підходять до визначення туристичного кластера і його складу, проте загальним є виділення таких характеристик кластера, як географічна сконцентрованість, взаємодія, кооперація і, як наслідок, диверсифікація і поглиблення спеціалізації туристських послуг. Виділення кластерів з усіма внутрішніми і зовнішніми зв'язками дозволяє виявити туристські дестинації, що активно розвиваються. Згідно з положеннями концепції центр-периферія, найбільш динамічно розвиваються периферійні території, в той час як центр стабільніший. Відповідно, нові кластери будуть найбільш активно виникати на периферії, в той час як центр буде характеризуватися сталими виробничими зв'язками. При цьому, поєднуючи модель центр-периферія і кластерний підхід, важливо не випустити з уваги розвиток периферії. У ряді випадків такі райони не мають необхідних ресурсів, проте можуть бути також виявлені території, на яких потенційно можливий розвиток нових туристичних кластерів.

Використання кластерної форми розвитку ринку туристичних послуг враховує ключові особливості функціонування місць туристичного призначення, такі як технологічна зв'язаність і взаємодоповнюваність туристичної діяльності; значна частка малого та середнього бізнесу, зайнятого у формуванні та обслуговуванні туристичних потоків; вбудованість туристичної діяльності в структуру життєвого циклу населення, просторова локалізація туристичного продукту; маршрутна територіальна

організація туризму. Головна відмінність кластера в сфері рекреації та туризму від промислових (виробничих, агропромислових, сервісних та ін.) полягає в його маршрутній територіальній організації. Туристичний маршрут і відповідний йому туристичний потік пов'язує об'єкти, перетворюючи їх з конкуруючих у взаємодіючі елементи системи. З іншої сторони, туристу потрібен збалансований продукт, що містить не тільки привабливий об'єкт і маршрут показу, але і прийнятне розміщення, харчування, розваги і т. п. Такий продукт з самого початку повинен розроблятися, а потім і просуватися як загальна спільна справа туроператорів і операторів об'єктів туристичної інфраструктури. Таким чином, кластерні утворення допомагають кожному їх учаснику усвідомити себе частиною цілого. Більш того, кластери "працюють" на імідж не лише підприємств, а на імідж всього регіону і тим самим надають можливість вітчизняному турпродукту та туристичним дестинаціям вийти на міжнародний туристичний ринок.

Таким чином, сучасний період наукових підходів щодо територіальної організації рекреації та туризму пов'язаний з подальшим впровадженням тих концепцій, що були розроблені в попередні періоди. Але на сьогоднішній день факторами формування просторової організації рекреації та туризму починають виступати глобалізація, екологічна та соціальна безпека, геополітична ситуація, державна політика в сфері туризму, науково-інноваційна база і кадрові ресурси, а також психологічні мотиви туристів.

В сучасних умовах туристично-рекреаційний простір зазнає глибоку трансформацію в зв'язку з процесами глобалізації, що привносить нові риси в його вигляд: високу динаміку кон'юнктури туристського ринку, уніфікацію турпродукту, домінування на туристському ринку великих транснаціональних туроператорів, проникнення на регіональний і локальний ієрархічні рівні туристської субкультури, що часто вносить дисбаланс в соціально-економічний розвиток відповідних регіонів. Таким чином, глобальним даний процес є як за територіальним охопленням, так і по організації всіх елементів рекреаційно-туристичного простору. В той же час факт наявності великої кількості зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на територіальну організацію туризму, підкреслює динамічність і нестійкість сучасних туристських систем.

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

НОВІ ЗАВДАННЯ ТА ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ

Барановський М.О.

*доктор географічних наук, професор,
професор кафедри географії, туризму та спорту
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
Brnm@ukr.net*

Подолання проблем у розвитку окремих регіонів України лишається вкрай важливим загальнодержавним завданням. Заходи прийнятих раніше та чинної на сьогодні стратегій регіонального розвитку України не дали очікуваних результатів. Міжрегіональні диспропорції за валовим регіональним продуктом, виробництвом промислової продукції, капітальними та прямими іноземними інвестиціями, рівнем заробітної плати продовжують зростати. Попередній аналіз індикаторів, визначених у «Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р.» показав, що більшість із них не буде досягнута. Це стосується показників смертності населення, рівня безробіття, доходів тощо. Аналогічна ситуація з показниками валового регіонального продукту та рівня заробітної плати, якщо обчислювати їх у порівняльних цінах. Диспропорції між регіонами країни за душевим показником валового регіонального продукту, які мали б скорочуватися, зросли з 6,7 раза у 2012 р. до 17,2 раза у 2017 р. Хронічне невиконання запланованих показників більшості секторальних і регіональних програм є, на жаль, усталеною для України практикою. Типовими помилками розробки стратегій розвитку окремих регіонів були також слабе залучення громадськості, надмірна кількість пріоритетів, домінування політичних, а не економічних інтересів, містечковий характер проектів державного фонду регіонального розвитку, низька якість проектів і незрозумілі критерії їхнього відбору. При цьому варто зазначити, що виконанню поставлених у «Державній стратегії регіонального розвитку України на період до

2020 року» завдань завадили об'єктивні причини, зокрема анексія Криму, бойові дії та окупація частини території Донбасу.

Традиційною для України впродовж багатьох років була практика розробки спочатку державної стратегії, а потім, на її основі, регіональних стратегій розвитку окремих територій. Наразі Кабінет Міністрів України вирішив змінити усталену практику. За його розпорядженням до початку 2020 р. всі регіони мали розробити та затвердити стратегії розвитку на період до 2027 року з урахуванням Smart-спеціалізації. Нормативною основою для виконання цього завдання стала Постанова КМ України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів». Вперше в практиці регіонального стратегування особлива увага приділялася Smart-спеціалізації (Regional Research and Innovation Strategies for Smart Specialization), яка активно використовується в країнах ЄС.

Більшість регіонів України впоралися з поставленими завданнями, розробили й прийняли стратегії свого розвитку на період до 2027 року. Попри наявність нормативного документа, який регламентує порядок розроблення стратегій розвитку областей, у частині з них питання Smart-спеціалізації так і не знайшли належного відбиття.

Наразі триває робота над розробленням «Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року». Мета, ключові цілі і завдання даної стратегії були частково оприлюднені на нараді з проблем регіонального розвитку у м. Львові (грудень 2019 р.). Їхній аналіз дозволяє визначити пріоритети державної регіональної політики України на найближчі роки.

Відмінності нової стратегії від попередніх простежується навіть у формулюванні її мети: розвиток та єдність орієнтовані на людину – гідне життя кожного в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні.

В проєкті стратегії чітко визначені сучасні виклики в регіональному розвитку України, починаючи від війни на сході країни, тимчасової окупації частини території держави й завершуючи слабкістю публічних інституцій. Загалом у документі визначено вісім викликів (проблем), які потребують розв'язання за активної участі держави.

Щодо розвитку регіонів, то на відміну від попередньої стратегії, в якій була наведена їхня типізація за рівнем урбанізованості та типом структури економіки, в проєкті «Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року» визначені дев'ять типів проблемних територій та ймовірних точок зростання. До них віднесені: 1) гірські території Українських Карпат; 2) макрорегіон «Азов-Чорне море»; 3) зона впливу міжнародних транспортних коридорів; 4) прикордонні території; 5) прикордонні території в несприятливих умовах; 6) природно-заповідні території; 7) центри економічного зростання; 8) монофункціональні міські поселення; 9) сільські поселення в несприятливих умовах. Саме вони мають стати головними об'єктами державної регіональної політики.

В документі задекларовано також зміну підходів до планування розвитку територій. Традиційний секторально-відомчий підхід, який практично не враховував специфіку окремих регіонів, передбачається замінити плануванням розвитку адміністративно-територіальних і функціональних типів територій на засадах мультисекторального підходу. Очікуються також зміни і в системі фінансування, зокрема планується залучити до виконання програм регіонального розвитку не менше 1/3 коштів державного фонду регіонального розвитку.

Зважаючи на особливості та проблеми сьогодення, на необхідність концентрації фінансових ресурсів для розв'язання найгостріших проблем у «Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року» визначено три стратегічні цілі: 1) формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах; 2) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; 3) ефективне людиноцентричне багаторівневе самоврядування. Кожна з них включає кілька операційних цілей і конкретних завдань, а також перелік індикаторів, які мають бути досягнуті в результаті виконання державної стратегії регіонального розвитку у 2027 році.

Заходи регіональної політики в рамках першої стратегічної цілі мають забезпечити, з одного боку, зменшення диспропорцій в розвитку окремих громад і територій, з іншого – створити умови для посилення згуртованості країни. Ключовими об'єктами для реалізації завдань стратегічної цілі №1 обрано точки зростання та

проблемні території, а головними завданнями є посилення об'єднуючої ролі агломерацій, використання потенціалу середніх міст, створення умов для подальшого розвитку гірських територій, відтворення довкілля Чорного та Азовського морів. Окремим завданням визначено відновлення та розбудову територій Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок війни на сході України. Кількісні значення індикаторів досягнення цілей видаються реалістичними. Так, передбачається зменшити регіональну диференціацію за душевим показником валового регіонального продукту із 17 до 15 разів, привести в хороший стан не менше 25 тис. км доріг, побудувати п'ять глибоководних портів і 15 регіональних аеропортів.

Стратегічна ціль «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» була і в попередній стратегії регіонального розвитку України. Її завдання лишилися практично незмінними: розвиток внутрішнього потенціалу регіонів на основі визначення конкурентних переваг і розумної спеціалізації, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення інвестиційної привабливості територій і громад, підтримка інноваційних підприємств і стартапів. Щодо індикаторів досягнення цілі, то на відміну від стратегічної цілі №1, вони видаються менш реалістичними. Особливо це стосується створення 1 млн нових робочих місць і залучення 50 млрд дол. прямих іноземних інвестицій.

Завдання стратегічної цілі №3 «Ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування» тісно пов'язані з питаннями реформування системи територіальної організації влади. Головними серед них є створення ефективної системи адміністративно-територіального устрою після формування територіальних громад і нових районів, завершення реформи місцевого самоврядування, розбудова потенціалу суб'єктів державної регіональної політики, а також розвиток державної статистики на регіональному та територіальному рівнях. Ключовими індикаторами досягнення стратегічної цілі №3 є 100 % проживання мешканців України в спроможних громадах і практично повне залучення всіх регіональних інституцій до реалізації стратегій, планів і проєктів регіонального розвитку.

Процес підготовки «Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року» ще не завершився.

Цілком можливо, що до неї будуть внесені певні корективи, пов'язані з епідемією коронавірусу, яка, вочевидь, позначиться на економічному розвитку України. Хочеться вірити в те, що «Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2027 року» буде повністю виконана і це забезпечить поступальний розвиток її регіонів і високі стандарти життя мешканців країни.

ПІДРУЧНИК З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ СЕРЕДНІХ ШКІЛ АВСТРІЇ О. ЗУПАНА – ВАГОМИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Білоус В.А.

*аспірант кафедри фізичної географії, геоморфології та
палеогеографії*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

bilous_v.a@ukr.net

Олександр Зупан – видатний вчений-географ, метеоролог, історик, педагог. Народився Зупан 03.03.1847 р. в Інніхені, що в Тіролі, за час свого життя встиг попрацювати приват-доцентом, вчителем, викладачем різних вузів, редактором авторитетного журналу «Petermanns Geographische Mittheilungen», а також видати значну кількість наукових праць з географії.

Значну частину свого життя він пропрацював вчителем географії. Саме це і стало поштовхом для написання підручника з географії «Lehrbuch der Geographie für österreichische Mittelschulen», адже тієї інформації, яка була в існуючих підручниках, на його думку, не вистачало для якісного навчання дітей.

«Підручник з географії для середніх шкіл Австрії та відповідних навчальних закладів, а також для самостійного навчання» (Lehrbuch der Geographie für österreichische Mittelschulen) був виданий у 1874 році в Любляні, після чого перевидавався більше 10 разів.

Lehrbuch der Geographie für österreichische Mittelschulen

und verwandte Lehranstalten

sowie zum Selbstunterrichte.

Von

Prof. Dr. Alex. Supan.

Elfte Auflage.

Zur wesentlichen unveränderter, nach der neuen Rechtsordnung bereinigter Ausgabe
der mit dem Erlaße des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht vom
13. Februar 1901, Z. 3601, zum Lehrgebrauche an Mittelschulen mit deutscher Unter-
richtssprache als allgemeinem Leitfaden 10. Auflage.

Preis: Broschirt K 2.—, in Leinwand gebunden K 2.40.

T a u b a c h.

Druck und Verlag von Jg. v. Kleinmayr & Fod. Bamberg.

1904.

*Рис. 1. Титульна сторінка підручника О. Зупана 11-те видання
1904 року*

Одним з найбільш використовуваних є видання 1904 року (Рис. 1). Підручник складається з розділів, написаних німецькою мовою готичним стилем, а загальний обсяг становить 302 сторінки.

Підручник поділяється на 4 розділи та розрахований на 4 класи:

1. Erste Abteilung. Lerstoff der ersten Klasse – Перший розділ. Матеріал для першого класу. Складається з двох блоків: перший – найважливіші географічні поняття для розуміння дому та Батьківщини (описується орієнтування на місцевості, рух сонця протягом року, вимірювання висоти та інше); другий – огляд Землі

(Розглядаються такі пункти: Земна куля та глобус, водний простір, Європа, Азія, Африка, Америка, Австралія та інші)

2. Erste Abteilung. Lerstoff der zweiten Klasse – Другий розділ. Матеріал для другого класу. В даному розділі здійснюється характеристика форми та розмірів Землі, клімату, зон, населення, а також характеристика Азії, Африки та Європи.

3. Erste Abteilung. Lerstoff der dritten Klasse – Третій розділ. Матеріал для третього класу. Присвячений вивченню окремих країн та території Європи, Америки та Австралії.

4. Erste Abteilung. Lerstoff der virten Klasse – Четвертий розділ. Матеріал для четвертого класу. Присвячений вивченню Австро-Угорської імперії, а саме загальному огляду населення, вивченню окремих регіонів імперії та інше.

Досить важливе значення при вивченні географії надається графічному матеріалу, в тому числі картам.

У даному підручнику нараховується загалом 30 рисунків, серед яких: сторони горизонту, ізолнії, кут падіння сонячних променів, позначення горизонталей та інші. Також в підручнику наявна одна карта – «Природні зони Європи».

Загалом Олександр Зупан, написавши даний підручник, зробив вагомий внесок у розвиток шкільної географії.

Список використаних джерел

1. Supan A. Lehrbuch der Geographie für österreichische Mittelschulen / Alexander 1. Supan. – Laibach, 1904. – 302 с.

2. Supan, Alexander Georg - Österreichisches Biographisches Lexikon [Електроннийресурс] / Ch. Kopke // Institut für Neuzeit - und Zeitgeschichtsforschung. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S_43/Supan_Alexander-Georg_1847_1920.xml.

3. Руденко В. П. Зупан Олександр [Електронний ресурс] / Валерій Петрович Руденко // Енциклопедія сучасної України, т. 11.. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14050.

КООРДИНАТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МІСТ: НОВІ ВИКЛИКИ

Гукалова І.В.

*доктор географічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу суспільної географії
Інституту географії НАН України
iryua.gukalova@gmail.com*

Міста є складними адаптивними системами, які розвиваються у певних історико-географічних умовах і відчують залежність як від траєкторії минулого поступу, так і від сьогоднішніх функцій і можливостей, а також нових ризиків. У світі досі немає універсальної моделі збалансованого розвитку, яка була б повністю відповідає засадам екологічності, гармонійності і здоров'я міст, але є важливі елементи та напрями у рамках відомих концепцій, які могли б стати в нагоді у системному підході до стратегічного управління міським розвитком, особливо в умовах новітніх загроз на кшталт глобальних поширень небезпечних інфекційних захворювань. Зокрема, пандемія COVID-19, лише станом на квітень 2020 р. (всього за декілька місяців поширення хвороби) зумовила значний економічний спад і зростання соціальної напруги у більшості країн світу, ситуацію зовнішньої і внутрішньої самоізоляції міст і держав, у т.ч. високорозвинених, введення карантинних режимів, що стало унікальним випробуванням на міцність не тільки окремих міст, міських спільнот, але і урбанізації загалом.

Очевидно, що новітні виклики впливають на зміну уявлень про реальні форми і способи розвитку міст в умовах не тільки нескінченних ресурсів і наявних компетенцій, складних логістичних ланцюгів постачання товарів і послуг, постійного притоку нових мешканців, але й необхідних обмежень. При цьому формат постіндустріальних міст, заснованих на креативності, сервісі і знаннях, спочатку ХХІ ст. розглядається в якості чи не єдиного ідеалу мегапоселення – модернізованого чи інноваційного. З іншого боку, привабливість міського простору міцно і безальтернативно пов'язується з його зорієнтованістю на зручність, комфортабельність і доступність для мешканців, інвесторів, мігрантів, туристів тощо, що фактично означає пріоритет якості

життя населення над усіма іншими складовими економічного розвитку, орієнтацію на властивості міського простору, що піднімають рівень його аттрактивності.

Нові виклики урбанізації пов'язані із тим, що вони торкаються основ людської природи – соціальних аспектів розвитку і соціальності як такої. Люди завоювали свій високий статус в еволюційній ієрархії завдяки здатності створювати наміри і реалізовувати їх, об'єднуючись між собою, що призвело до кардинальних змін як середовища свого буття, так і самих себе. Екологічні наслідки масштабного антропогенного втручання, наступу міст на природні комплекси, вже призвели до глобальних порушень, зменшення біорізноманіття і кліматичних змін, що вплинули на здоров'я і благополуччя суспільства і майже усвідомлені ним. Але такі загрози, як поширення пандемій, створюють нові умови для спільних суспільних дій, у т.ч. у галузі розвитку міст і міського простору – виходячи хоча б з потреб потенційно можливої самоізоляції, а відтак – соціального дистанціювання, дефіциту невербальної інформації, уходу у віртуальне спілкування, припинення поїздок і міграційних рухів. Це аж ніяк не супроводжувало процес урбанізації донині.

Урбанізація йшла паралельно з трансформаціями глобальної економіки, структури виробництва, зростанням споживання нових видів послуг. Тріумфальна хода неоліберальної урбанізації призвела до створення мегаміст, але водночас – і до накопичення різного роду дисбалансів і асиметрій розвитку, які згодом стали формувати різного роду невизначеності. Шок від коронавірусної пандемії 2020 р. тільки підкреслив ключові глобальні виклики розвитку міст:

- 1) Наростання екологічних негараздів, перевищення меж можливого антропогенного тиску на природу;
- 2) Дефіцит багатьох природних ресурсів, у першу чергу, прісної води;
- 3) Посилення демографічного дисбалансу, пов'язаного у т.ч. зі старінням населення;
- 4) Поширення нових ризиків здоров'ю населення, пов'язаних із забрудненням довкілля, мутацією небезпечних вірусів та збудників захворювань, інтернет-залежністю;
- 5) Зростання соціальної нерівності і розшарування населення, а також просторові відмінності;

6) Неадекватність способів регулювання і управління світовою економікою завданням збалансованого розвитку міст;

7) Криза світового геополітичного устрою, особливо у сфері прийняття глобальних рішень, коли ключові рішення приймаються переважно країнами «золотого мільярда», а більшість населення проживає в країнах, що розвиваються, причому значно більш високими темпами;

8) Криза культури, що пов'язується з поширенням стандартів надмірного споживання, що впливає на національні економіки, культурні ландшафти тощо.

Логіка неоліберального урбанізму вже призвела до того, що все монетизується – і ресурси міст як такі, і образи, бренди міст і духовні цінності, які ними створюються. З одного боку, в усіх країнах відбувається інтенсивна розбудова і розширення міського простору, а надлишковий капітал фактично «заземлюється» у створення нових будівель та інфраструктури. З іншого – відбувається реструктуризація, джентрифікація вже існуючого, але малоефективного міського простору, але не з боку попиту і потреб населення, а з боку інвесторів і того доходу, який можна отримати з міської нерухомості [1]. Разом з тим, всі міста світу проходять інтенсивну туристифікацію, а туризмом створюються довгі ланцюжки доданої вартості, які торкаються багатьох інших галузей, як-то авіаперевезення, торгівля, дозвільна індустрія, ресторанна справа, служби доставки, таксі тощо. Отже, увага значно зміщена з формування якості життя містян на забезпечення потреб економіки і підприємництва. Відповідно, ризики екологічного, соціального та глобально-регулятивного походження починають домінувати над традиційними ризиками урбанізації.

Формування нових світоглядних засад урбанізації і світового розвитку зорієнтовані на ціннісні основи, які втілені у багатьох документах ООН щодо сталого (збалансованого) розвитку, у т.ч. міст. Останнім часом зміст цієї концепції істотно збагачується новими змістовними елементами численних вже «працюючих» моделей міського розвитку щодо побудови сервісного, комфортного, компактного, «зеленого», креативного, розумного міста тощо.

Частина з моделей міського розвитку була обґрунтована ще у 1970-80-ті рр., але з тих пір відбулася їх еволюція від суто містобудівних засад екологічного землекористування до

багатомірних концепцій розвитку простору і публічності, енергозбереження та якості життя. Наприклад, ідея локального задоволення більшості потреб мешканців і принцип крокової доступності були взяті на озброєння у багатьох західноєвропейських містах ще десятки років тому. Тоді йшлося про зниження викидів і кількості транспортних поїздок, розвиток велосипедного руху, тепер доступність багатьох необхідних зараз послуг поблизу розглядається як чинник впливу на соціальну безпеку та якість життя, збереження та вивільнення часу. В умовах надзвичайних подій близькість певних об'єктів інфраструктури стає життєво необхідним фактором збереження здоров'я.

Доволі аморфна, на перший погляд, ідея використання великих обсягів інформації для раціоналізації управління містами отримала своє практичне втілення у концепції smart-міст. Вона явила собою цілу систему цифрових інновацій, запроваджених в багатьох мегаполісах світу, що використовуються для взаємодії з державними органами та отримання адміністративних послуг, у транспортній мережі та дорожньому русі, енергетиці та водопостачанні, охороні здоров'я, житлі. Міські сервіси стають інтерактивними і надають інформацію не тільки про міські події, але і дозволяють мешканцям зв'язуватися один з одним дистанційно за допомогою комп'ютерів, мобільних пристроїв. «Розумними» стають системи енергопостачання, освітлення, wi-fi і т.д., чим забезпечується ефективність використання матеріальних ресурсів, а також найдорожчих ресурсів простору і часу. Очевидно, що містам скоро знадобляться і фахівці, які забезпечуватимуть функціонування таких складних міст, отже затребуваними будуть професії віртуальних архітекторів, дизайнерів, управлінців тощо. Цифрові технології допоможуть і в освоєнні просторів, які ніколи раніше не були включені у містобудування – підземні, надводні тощо. З соціальної точки зору можна простежити феномен стирання кордонів між індивідуальним (особистим) простором і публічним простором, простором діяльності людей. Багатофункціональність як властивість стає притаманною як людині, так і міському простору. При цьому балансування міст між комфортністю, екологічністю і конкурентоздатністю будуть задавати координати для прогресивних стратегій їх розвитку.

1. *Smith N. The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city. — Routledge, 1996. – 288 p.*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ТРАНСКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ І РУМУНІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗЕЛЕНИХ ЗОН)

Кілінська К. Й.

*доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри
соціальної географії та рекреаційного природокористування
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

Смик О. С.

*к. геогр. н., асистент
кафедри соціальної географії та рекреаційного
природокористування Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
oksana.smyk@ukr.net*

Питання рекреаційно-туристичного природокористування (надалі – РТП) частково висвітлюються в працях українських і зарубіжних вчених. На світовому рівні основна увага звертається на створення теоретико-методичних підходів до вивчення туристики та рекреації (А. Dębski, 1978), структурування туристичної діяльності, її становлення та сучасний розвиток (G. Myrdal, 1978), формування РТП (С. Kozłmiński, 2005), вектори сучасної туристики (А. Dębski, 1978). Їх наукові доробки базуються на засадах аналізу рекреаційних і туристичних ресурсів, виявленні дефініцій рекреаційної географії, районування території.

Про зелені зони – як перспективні та реально існуючі рекреаційно-туристичні комплекси, інформація відсутня. Аналогічна ситуація щодо створення комплексної ретроспективної, сучасної і прогнозованої конструктивно-географічної характеристики територій зелених зон із врахуванням існуючих (лікувально-оздоровчі території, природоохоронні ландшафти, парки, сади, лісосмути, дачні комплекси, міські та приміські зони короткочасового і довготривалого відпочинку, водні угіддя загальнодержавного та місцевого значення, пансіонати та профілакторії) і перспективних рекреаційно-туристичних зон, районів, комплексів.

Алгоритм дослідження ретроспективного та сучасного функціонування зелених зон транскордонних територій базується на наступних ключових позиціях: 1) аналіз існуючих теоретико-методологічних і методичних підходів, які є основою до вивчення функціонування зелених зон у рекреаційно-туристичній сфері. У цьому аспекті, важливо дослідити існуючий вітчизняний і зарубіжний досвід використання зелених зон в Україні та Румунії, сформувати банк даних наявних рекреаційних об'єктів (пляжів, гідропарків, пансіонатів, турбаз та ін.), оцінити пейзажність та місткість території зелених зон для розвитку туризму та рекреації; 2) прогнозування функціонування зелених зон у рекреаційно-туристичній сфері. Основою, вказаного оператора є визначення антропогенного навантаження на території зелених зон шляхом виявлення загальної кількості рекреантів і туристів, оцінка рекреаційно-туристичної різноманітності (на прикладі аналізу різних видів рекреації та туризму), проведення районування територій зелених зон із виділенням різних за функціональним призначенням рекреаційно-туристичних таксономічних одиниць (зон, районів, комплексів), які розкриватимуть наявний і перспективний рекреаційно-туристичний потенціал зелених зон транскордонних територій з врахуванням природних, соціально-економічних, історико-культурних умов і власне прогнозна оцінка рекреаційно-туристичного природокористування зелених зон і перспективної розбудови рекреаційно-туристичних об'єктів в їх межах. Безперечним сегментом у даному блоці питань є формування рекомендаційних заходів щодо збереження, покращення та раціонального використання потенційних територій зелених зон у рекреаційно-туристичній сфері.

Аналіз світових методик дослідження зелених зон привів нас до висновку, що вивчення природоохоронного і рекреаційного використання територій з природними пейзажами високої естетичної вартості вперше було реалізовано ще в другій половині XIX століття у США при організації парків. Тим не менше, для української держави РТП зелених зон у рекреаційно-туристичному відношенні залишається слабо вивченим питанням, що вимагає подальшого розвитку, як і в Румунії. Одержані результати досліджень є основою раціонального рекреаційно-туристичного використання лікувально-оздоровчих, природоохоронних ландшафтів, парків, садів, лісосмуг, дачних комплексів, профілакторіїв, об'єктів лікувально-оздоровчої рекреації, гідролісосмуг, міських зон короткотривалого і

довготривалого відпочинку, водних угідь загальнодержавного та місцевого значення, тощо.

Принципово новий конструктивно-географічний підхід до виділення рекреаційно-туристичних комплексів у межах зелених зон (лікувально-оздоровчих, природоохоронних, паркових, садових, лісових, гідролісових, дачних, міських і позаміських зон короткотривалого і довготривалого відпочинку, водногосподарських загальнодержавного та місцевого значення, кемпінгових й ін. комплексів) та створення перспективних моделей та описів рекреаційно-туристичних комплексів зелених зон різного функціонального призначення (лікувально-оздоровчих територій, природоохоронних ландшафтів, парків, садів, лісосмуг, дачних комплексів, давніх районів відпочинку, гідролісосмуг, міських зон короткочасового і довготривалого відпочинку, водних угідь загальнодержавного та місцевого значення) базується на вербальних, кількісних і змішаних характеристиках *природно-рекреаційних об'єктів* (карстові форми рельєфу, сприятливий рельєф для туризму та рекреації, наявність водних об'єктів, лісових масивів, різноманітність тваринного світу й рослинного покриву, пейзажність природних ландшафтів, природоохоронні території), *об'єктів історико-культурної спадщини* (пам'ятки історії, архітектури, біосоціальні об'єкти, тощо) та *інфраструктурних* (готельно-ресторанне господарство, транспортна доступність) *об'єктів* України й Румунії, що сприятиме однодумно ставитися до РТП зелених зон, активізує природоохоронну й інвестиційну сфери, зменшить екологічний пресинг на довкілля, дозволить сформувати перспективну модель кемпінгових комплексів й систему транскордонних туристичних потоків рекреантів і туристів, матиме позитивний ефект для соціуму і може стати основою державних і регіональних інтересів.

Комплексний конструктивно-географічний аналіз зелених зон транскордонних територій, який базується на а) використанні показників різноманітності природних, історико-культурних і соціально-економічних (інфраструктурних) об'єктів, б) проведенні рекреаційно-туристичного районування, стане висновком доведених і науково обґрунтованих результатів дослідження.

Основним методичним напрацюванням є використання просторового аналізу для визначення ретроспективного та сучасного РТП територій зелених зон. Методичний оператор побудований таким

чином, що його інформативна частина може стати основою до створення і виготовлення фотоальбому «Рекреаційно-туристичні комплекси зелених зон України й Румунії», що сприятиме подальшому науковому розвитку даного питання для інших європейських регіонів.

Проведене такого роду дослідження належить до фундаментальних і за своїми складовими об'єднує декілька суміжних галузей географічної науки (фізичну, соціально-економічну, конструктивну географію, кліматологію, рекреаційну географію, ландшафтознавство, краєзнавство та туризмознавство), може бути використаним в обласних і районних відділах туризму та екскурсій, державних та приватних туристичних фірмах тощо.

Цінність очікуваних результатів укладається й у наступних положеннях: 1) визначення предметної сутності функціональної різноманітності зелених зон, розкриття змісту і сутності просторового аналізу – основного методологічного підходу до вивчення питання про використання зелених зон у рекреаційно-туристичній сфері, створення регіональної прогнозної моделі екологічного стану транскордонних територій зелених зон; 2) апробація методу автопрогнозу для вирішення питань дуалістичного спрямування, власне аналізу існуючої структури зелених зон, рекреаційно-господарської діяльності в їх межах – предтечі виникнення та формування рекреаційно-туристичних комплексів; 3) аналіз регіональних особливостей структури зелених зон, їх геокомпонентна та рекреаційно-туристична різноманітність, ретроспективна характеристика; 4) створення просторово-компонентної характеристики РТП в межах зелених зон транскордонних територій; 5) еколого-географічний аналіз сучасного РТП; 6) прогнозування процесу функціонування зелених зон у рекреаційно-туристичній сфері за допомогою використання методу головних компонентів і окремого виду прогнозування – автопрогнозу; 7) створення перспективної моделі функціонування зелених зон в контексті державних та регіональних інтересів.

Результати, одержані в ході дослідження зелених зон, можуть бути використані при розробці концепції регіональної рекреаційно-туристичної політики країн світу, розробці регіональних природоохоронних, атракційно-інвестиційних програм, комітетах з охорони природи та екобезпеки, як перспективний план дій, що націлений на збереження зелених зон.

Таким чином у перспективі розроблена модель функціонування зелених зон України й Румунії розглядатиметься як відкрита для міжнародної співпраці територіальна система з традиційною рекреаційно-туристичною різноманітністю.

МЕТЕОРОЛОГІКА У ЛЬВІВСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ ЄЗУЇТІВ У XVII СТ.

Лозинський Р. М.

*доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри географії України,*

*Львівський національний університет імені Івана Франка
roman.lozynskyy@lnu.edu.ua*

У XVII ст. в Україні розвинулася мережа шкіл Товариства Ісуса (*Societas Iesu*, Єзуїтський орден), чернечого ордену, який в 1534 р. заснував Ігнатій Лойола (1491–1556) – католицький святий, визначний діяч Контрреформації. У Львові перші єзуїти з'явилися в 1584 р. на запрошення архієпископа міста Я. Д. Соликовського. Восени 1608 р. у Львові урочисто відкрили їхню школу, яка за декілька десятиліть перетворилася в провідний навчальний заклад України. 20 січня 1661 р. король Речі Посполитої Ян II Казимир Ваза надав Львівській єзуїтській школі ерекційний диплом на перетворення її у вищий навчальний заклад – академію (університет). Сьогодні цей день вважається датою заснування Львівського національного університету імені Івана Франка.

У XVII ст. географії як окремого предмету в єзуїтських колегіумах ще не було, однак вивчення її основ передбачали програми деяких інших дисциплін. Зокрема, на філософських студіях курс фізики включав окремий розділ, на якому студенти вчили «Метеорологіку», природознавчий твір визначного грецького філософа і науковця Арістотеля (384–322 рр. до н. е.). Такою була вимога *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* («Уклад студій Товариства Ісусового», скорочено – *Ratio studiorum*), освітнього стандарту шкіл єзуїтів, який в 1599 р. затвердило керівництво Товариства Ісуса й опублікувало в Неаполі. В ньому професор філософії мав таку вказівку: «Щодо Метеорології, то її побіжно викладати в літні місяці останньої

пополудневої шкільної години; і це слід робити ординарному професорові – якщо зможе, – або екстраординарному, хіба що бачитиметься доречним чинити по іншому» [7].

Метеорологіка, метеорологія, наука про «метеори» – в цей час це була сукупність наукових знань, пов'язаних з концепцією чотирьох першоелементів. Вона включала основи фізичної географії, гідрології, метеорології (сучасної) та кліматології, деяких інших географічних і природничих наук. Вивчаючи твір Арістотеля і коментарі до нього, студенти отримували також певні знання про рослини, тварини, фізичні властивості поверхні Землі й ін.

Арістотель у своїй «Метеорологіці» описує кругообіг води в природі, пояснює що таке іній, роса, опади, дощ, сніг, град, зазначає причини цих метеорологічних явищ. Згадує також про грім, блискавку, веселку, гало. Пише про вітри, їхні види і назви. Розповідає про річки, озера, причини їхньої появи. Описує гори, скали, каміння, властивості води й т. д. У гідрографічному розділі називає найбільші річки відомих йому частин Європи, Азії, Африки, а також гори, з яких вони беруть свої витoki. Пробує пояснити причини виникнення морів, причини солоності. Описує землетруси та коливання землі. Аналізуючи природні явища, пояснення ілюструє прикладами з різних регіонів [1]. Твір Арістотеля «Метеорологіка» був головним під час вивчення природних процесів і явищ на Землі до появи в 1637 р. праці Р. Декарта «Метеори».

З погляду сучасної науки чимало уявлень Арістотеля були помилковими. Багато явищ природи він пояснював концепцією двох видів випаровувань під дією сонячного тепла: випаровування води та димоподібне сухе випаровування землі (т. зв. «пневма», яка має вогняну природу). З дією цих випаровувань Арістотель пов'язував виникнення землетрусів, грому, блискавки, ураганів, північного саява, комет, мінералів, металів. «Метеорологіку», щоб узгодити її з новими науковими відкриттями, неодноразово коментували різні автори. Ще з періоду античності є коментарі Александра Афродисійського, Олімпіодора й Іоанна Філопона. Латиною перше тлумачення «Метеорологіки» зробив ще Альберт Великий. Згодом з'явилися коментарі Томи Аквінського й інших схоластів пізнього середньовіччя. В другій половині XVI ст. популярністю користувалися коментарі професора королівського коледжу Парижа, родом з Італії, Франческо Вімеркато (1512–1571).

Їх з'явилося декілька видань, найвідоміше датоване 1556 р. («Коментарі чотирьох частин Метеорологіки», *Commentarii in IV libros Meteorologicorum*).

Праці Арістотеля в школах єзуїтів найчастіше вчили разом з поясненнями до них визначних діячів єзуїтської освіти. Зокрема, в XVII ст. з цією метою використовували т. зв. «Коїмбрський курс» – серію книг-коментарів до творів Арістотеля, які в 1590-х роках підготували професори відомого єзуїтського колегіуму при університеті м. Коїмбра (Португалія). Їхній коментар до «Метеорологіки» з'явився в 1592 р. (*Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu in libros Meteororum Aristotelis Stagyrtae*) [3] (рис. 1).

Філософські студії у Львівському колегіумі єзуїтів започатковано в 1612/1613 н. р. Першим професором філософії був Якуб Големовський (1584–1650). На цій посаді він працював до 1615 р. [7] Філософію в цей період у Львові вивчали три роки, перший рік вчили логіку, другий – фізику (з метеорологією) і математику, третій рік – метафізику й етику. Тому метеорологіку найімовірніше вперше було прочитано у Львові наступного 1613/1614 н. р., причому в другій його половині – в 1614 р., 406 років тому.

Професорів провідних єзуїтських шкіл зобов'язували готувати рукописні курси лекцій з предметів, які вони читали. Деякі такі рукописи професорів Львівського колегіуму з філософії збереглися до нашого часу.

В першій половині XVII ст. найвідомішим автором творів з філософії у Львівському колегіумі був Томаш Ельжановський (1592–1656). Працюючи в 1621–1624 рр. у Львові на посаді професора філософії, він підготував рукопис лекцій з філософії природи з коментарями до основних природознавчих праць Арістотеля, в тому числі – «Метеорологіки» [8]. Курс лекцій з метеорологіки є також в рукописі, автором якого був Станіслав Шмалькович (1592–1648), професор філософії у Львові в 1624–1629 рр. [6]

У 1629 р. у львівській друкарні Й. Шеліги Марцин Лубенський (1586–1653), професор філософії у Львівському колегіумі єзуїтів в 1629–1630 рр., видав під іменем Іоана Саковича, слухача курсу філософії, невеликого обсягу твір «Про всесвіт, його частини й чотири стихії» (*De universo eiusque partibus coelis et quattuor*

elementis conclusiones) з тезами диспуту з філософії природи [4; 9]. Він складається з трьох частин, – «світ», «небо», «елементи» («стихії»), – й написаний на основі природознавчих праць Арістотеля, в тому числі «Метеорологіки». Це перше у Львові й загалом в Україні навчальне видання із природознавства з елементами загального землезнавства.

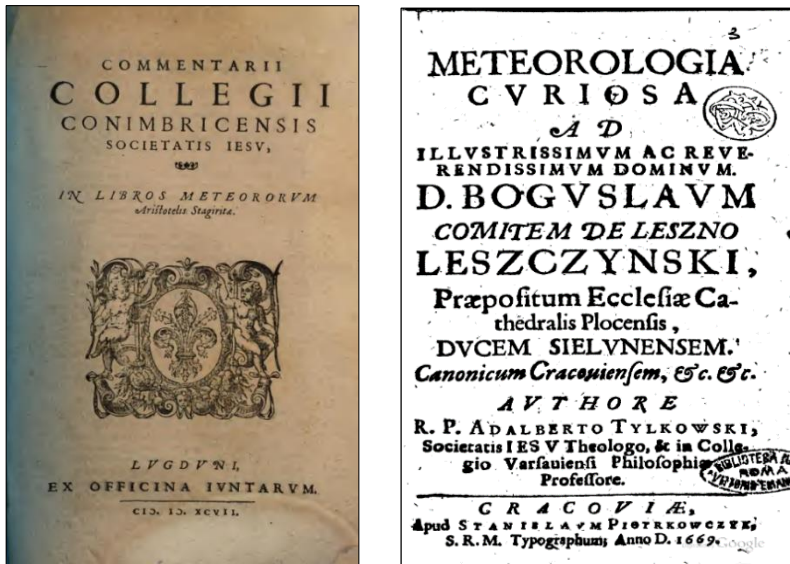

Рис. 1. Навчальні видання з метеорологіки, які використовували єзуїти Речі Посполитої в XVII ст.: титульна сторінка *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu in libros Meteororum Aristotelis Stagyrity* (видання 1597 р., м. Лейден) – зліва; перша сторінка *Meteorologia curiosa* Адальберта Тильковського (видання 1669 р., м. Краків) – справа.

У 1669 р. єзуїти Речі Посполитої видали у Кракові власний друкований посібник з метеорологіки, в якому було враховано найновіші відомості з цієї дисципліни. Його автором є Войцех (Адальберт) Тильковський (1624–1695), відомий представник т. зв. *scientia curiosia* [2]. Він викладав у єзуїтських колегіумах різних міст Речі Посполитої, в тому числі в Академії м. Вільно. Твір В. Тильковського має назву «Цікава метеорологія» (*Meteorologia curiosa*) [10] (рис. 1). За змістом – це праця з загальної фізичної

географії з доданням географії материків, метеорології, кліматології, гідрології, описом природних копалин різних регіонів й ін. Вона поділяється на чотири частини: *meteora ignea* (полум'яні метеори) – про метеори, грім, блискавку, комети; *meteora in aere* (повітряні метеори) – вітри, землетруси, дощі, повені, град, веселка; *meteora in aqua* (водні метеори) – моря, річки, джерела, мінеральні води; *meteora in terra* (земні метеори) – викопні знахідки, метали, каміння, бурштин, єдинокорі. В 1680 р. у м. Олива з'явилося нове видання цього підручника, значно розширене за обсягом. У єзуїтських школах Речі Посполитої книга В. Тильковського використовувалася як доповнення до праць Арістотеля і його коментаторів.

Метеорологіку на філософських студіях у Львівському колегійумі єзуїтів читали впродовж усього XVII ст. В окремі роки її виклад могли скорочувати, зокрема, в період польсько-козацьких війн та в роки епіdemій. Викладали її також в XVIII ст., аж до закриття Львівської академії єзуїтів у 1773 р. Однак зміст метеорологіки у цей період уже зазнав суттєвих змін під впливом нових наукових досягнень, а також у зв'язку з введенням на нижчих студіях єзуїтських шкіл географії як окремої навчальної дисципліни.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Метеорологіка / Аристотель; Академия наук СССР, Институт философии // Сочинения : в 4 т. – Т. 3 / Ред. и авт. вступит. статьи И. Д. Рожанский. Пер. Н. В. Брагинской. – М.: Мысль, 1981. – 613 с. (Философское наследие. Т. 83).

2. Лозинський Р. М. Вивчення природних ресурсів України у Львівській єзуїтській академії в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. / Лозинський Р. М. // Природні ресурси регіону: проблеми використання, ревіталізації та охорони: Матер. III-ого міжнар. наук. семінару. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. – С. 212–216.

3. Шмонин Д. В. Regulae professoribus, или как иезуиты учили философии / Д. В. Шмонин // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – СПб., 2009. – Т. 10. – Вып. 4. – С. 84–99.

4. Darowski R. Marcin Łubieński SJ (1586–1653), profesor filozofii w Kaliszu i Lwowie / Roman Darowski // Rocznik Wydziału

Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. – T. 4: 1991–1992. – Kraków, 1993. – S. 255–266.

5. Darowski R. Stanisław Śmiałkiewicz SJ (1592–1648), wykładowca filozofii we Lwowie i Krakowie / Roman Darowski // Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. – T. 3: 1990. – Kraków, 1991. – S. 91–100.

6. Darowski R. Życie i działalność filozoficzna Tomasza Elżanowskiego SJ (1590–1656) / Roman Darowski // Studia Philosophiae Christianae. – Nr. 15/2. – 1979. – S. 51–83.

7. Łuszczak G. Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608-1773 / Grzegorz Łuszczak. – Kraków: Wyd. WAM, 2010. – 168 s.

8. Ratio studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти [пер. з лат. Р. Паранько, пер. з англ. А. Маслюх]. – Львів: Свічадо, 2008. – 252 с.

9. Sakowicz Jan. De universo eiusque partibus coelis et quatuor elementis conclusiones ad publice disputandum propositae a in colleg. Leopoli. S. J. Philos. auditore etc. 1629 novembr. d. [4] hora [2 pomerid.]. Leopoli in officina typographica Joannes Szeliga {b. r. 1629}.

10. Tylkowski Adalbertus. Meteorologia curiosa ad illustrissimum ac reverendissimum dominum D. Boguslaum comitem, ... Cracoviae [Apud S. Piotrfcowcizyk]. 1669. 172 p.

МІСЬКИЙ ВИМІР СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мезенцев К.В.

*доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної та соціальної географії
Київського національного університету ім. Т. Шевченка
mezentsev@knu.ua*

Підгрушний Г.П.

*доктор географічних наук, професор,
завідувач сектору територіальної організації суспільства
Інституту географії НАН України
pidgrush@gmail.com*

Провотар Н.І.

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Київського національного університету ім. Т. Шевченка
provotarnat@ukr.net*

Міждисциплінарний характер сучасних наукових досліджень передбачає поєднання зусиль фахівців, що представляють різні галузі знань, та водночас не зменшує значення наукових пошуків у рамках окремих дисциплін. Основними фокусами міждисциплінарних досліджень, де зусилля фахівців із суспільної географії мають найбільший запит, є урбанізація та розвиток міст, міграції та мобільність населення, нерівномірний соціально-економічний розвиток регіонів та суспільно-просторова сегрегація, сталий розвиток та зелена економіка тощо. На особливу увагу заслуговують урбаністичні дослідження, роль яких в українській суспільній географії доволі стрімко зростає. У цьому контексті для дискусії ми пропонуємо сім тез.

Теза 1. Географи стоять у витоків урбаністичних досліджень і не повинні розглядатися як ті, хто намагається втрутитись у царину архітекторів, соціологів чи економістів. Це «типове поле» географів, де їх досвід, знання та методи суспільно-географічних досліджень є рівноправною складовою.

Теза 2. Географи мають зберігати свою першість щодо категорії «простору міст». Уявлення про міський простір, його зміни, трансформацію і навіть символіку міського простору є географічними за своєю сутністю, хоча, зрозуміло, виходять за межі суто географічного підходу. Міський простір є неоднорідним і складається з різноманітних типів. Певною мірою унікальним елементом з точки зору функціонування і розвитку міст, де одночасно акумулюються результати всіх процесів міських трансформацій, є публічні простори [2]. Наприклад, інший тип – виробничі простори, де внаслідок деструктивних трансформацій формуються великі ділянки, зайняті невикористовуваними та закинутими виробничими будівлями, технологічними спорудами та іншими об'єктами [3].

Теза 3. Життєдіяльність міст – складний багатогранний феномен, який можна зрозуміти лише шляхом поєднання поглядів різних вчених, у тому числі й географів. Соціальні контексти взаємодії у містах та мікрорайонах, джентрифікація міських кварталів, використання та трансформація публічних просторів, повсякденні практики у містах та субурбії, партисипативне міське планування – все це важливі складові урбогеографічних досліджень.

Теза 4. Фокуси урбаністичних досліджень значно розширились. Багато дослідницьких напрямів почали оперувати міським масштабом – наприклад, міська ідентичність, міська геополітика чи суспільно-просторова нерівність у містах.

Теза 5. У процесі адміністративно-територіальної реформи географічне бачення категорії міст, ролі міст, формування агломерацій, метрополісних (метрополітенських) регіонів, взаємодії міст та сільської місцевості (житлової та комерційної субурбанізації, пост-субурбанізації) є вагомим складовою прийняття виважених, оптимальніших управлінських рішень.

Теза 6. В умовах поширення коронавірусу COVID-19 міські громади та міські простори зазнають істотних змін по всьому світу. Поширення коронавірусу у містах та у межах міст, вразливість міст, їх адаптація до нових викликів, переосмислення концепцій міських публічних просторів та здорових міст – це ті питання, де географічні знання можуть відіграти важливу роль.

Теза 7. Географічна підготовка фахівців-урбаністів є вимогою сучасності. У переліку спеціальностей, за якими може

здійснюватися підготовка здобувачів вищої освіти в Україні, урбаністика відсутня. І це логічно. Це не окрема спеціальність, а міждисциплінарне поле досліджень. Проте постає питання – в рамках якої спеціальності має здійснюватися підготовка таких кадрів? На нашу думку, це можуть бути різні спеціальності – 106 Географія, 191 Архітектура та містобудування, 54 Соціологія, 34 Культурологія тощо. Але при підготовці відповідних фахівців базові галузеві знання мають бути доповнені вивченням суміжних дисциплін задля досягнення взаєморозуміння та «спільної мови» урбаністики та урбаністів.

В останні роки на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка та в Інституті географії НАН України виконується кілька міжнародних та національних дослідницьких проектів, сфокусованих на міському масштабі. Результати досліджень опубліковані в серії монографій та наукових статей у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, наукових фахових виданнях України. Захищено низку дисертаційних робіт з проблем урбанізації та розвитку міст. На кафедрі економічної та соціальної географії КНУ імені Тараса Шевченка організовано підготовку бакалаврів за програмою «Урбаністика та міське планування» і магістрів за програмою «Урбаністика та регіональний розвиток».

Коротко зупинимось на кількох дослідницьких напрямках географів. Так, тематика досліджень сектору територіальної організації суспільства Інституту географії НАН України пов'язана із вивченням процесів метрополізації та формування метрополісних регіонів. Актуальність цієї проблематики незаперечна і пов'язана із багатьма чинниками. Адекватні відповіді на загрози і виклики, що постають сьогодні перед Україною можуть бути сформовані лише в результаті її євроатлантичної інтеграції, переходу на інноваційну модель розвитку, становлення постіндустріального суспільства. Все це потребує розвитку в країні відповідних структур просторової організації суспільства. Центральне місце серед них посідають метрополісні регіони. Вони є суспільно-територіальними комплексами, що включають в себе центральні міста – метрополіси та зони їх інтенсивного впливу і реалізують суспільно значимі функції на національному та міжнародному рівнях.

Метрополісні регіони є важливим компонентом просторової організації господарства і розселення країни. Вони забезпечують включення держави та інших її регіонів до глобального соціально-економічного простору, є продуцентами та ретрансляторами технологічних і організаційних інновацій, виконують роль базових компонентів у формуванні поліцентричної моделі регіонального розвитку та удосконаленні просторової організації суспільства країни. Позитивний досвід реалізації регіональної політики багатьох розвинутих постіндустріальних країн світу, насамперед Європи, значною мірою пов'язаний з широким впровадженням у практику регіонального розвитку ідей теорії метрополізації. Сьогодні ситуація в Україні характеризується недостатнім розвитком процесів метрополізації. Найбільше вони проявляються лише в межах Києва та регіону його інтенсивного впливу, тоді як у розвинутих країнах світу сформувалися цілі мережі таких регіонів. На жаль, серед напрямів вдосконалення регіональної політики в Україні теорія метрополізації поки що не знайшла належного використання. У зв'язку із цим метою та основним завданням досліджень, які постали перед географами є розробка адаптованої до сучасних реалій України концепції метрополізації, що забезпечує наукові основи формування механізмів активізації регіонального розвитку, вирівнювання територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку держави.

На кафедрі економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка виконується дослідження мінливості повсякденних практики у приміських просторах, де вона проявляється найдинамічніше в результаті взаємонакладання кількох зрізів повсякденних практик тих, хто поселяється в субурбії: повсякденні практики жителів міст і сільської місцевості; повсякденні практики жителів різних регіонів, які можуть мати суттєві соціально-психологічні відмінності; повсякденні практики тих, хто розглядає передмістя як територію тимчасового проживання на шляху до поселення в місті, і тих, хто поселяється на тривалий період часу. Соціальні та економічні трансформації приміських просторів суттєво змінюють спосіб життя мешканців та їх повсякденні практики – вони оновлюються та видозмінюються, відтворюючись у нових формах [1].

Література:

1. Мезенцев К.В., Провотар Н.І., Гнатюк О.М., Мельничук А.Л., Денисенко О.О. Неоднозначні приміські простори: тенденції та особливості зміни повсякденних практик // Економічна та соціальна географія, Вип. 82, 2019, с. 4-19.
2. Мезенцева Н.І. Публічні простори Києва: просторова модель та сучасні трансформації // Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / За ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ, Фенікс, 438 с.
3. Підгрушний Г.П., Бикова М.Д. Виробничі території Києва: сучасний стан і напрямки трансформації // Український географічний журнал, №1, 2019, с. 33-42.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МІСЬКИХ КОНФЛІКТІВ З ПОЗИЦІЙ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Мозговий А.А.

*доктор географічних наук, старший науковий співробітник
сектору збалансованого розвитку та екологічної оцінки
Інституту географії НАН України
utor@ukr.net*

При систематизації міських конфліктів дедуктивним шляхом дослідник отримує можливість оперувати конкретними просторово-часовими таксонами (класами) конфліктів. Наш досвід дослідження цих питань свідчить, що різні класифікації конфліктів ефективніше застосовувати на перших, польових етапах дослідження. Проте на пізніших етапах, застосовуючи індуктивні методи, дослідник відкриває можливості більш ефективного застосування таксонів якісного характеру (типів) конфліктів

Просторові відношення в географічній оболонці мають першочергове значення для нашого дослідження, тому першою класифікаційною ознакою міських конфліктів ми пропонуємо обрати просторове поширення (ареал) конфлікту. За цією ознакою можна виділити такі класи міських конфліктів як: локальні, що охоплюють територію кварталу, або ж міського району, де відбуваються спроби, наприклад, незаконної забудови;

загальноміські, що охоплюють місто в цілому, наприклад, міжрасові конфлікти, що періодично спалахують в північноамериканських містах; міжміські, що нині звелися до міжміської конкуренції брендів, інвестиційної чи туристичної привабливості. Однак, якщо простежимо історію цивілізації від часу виникнення найдавніших міст (VIII тис. до н.е.) і донині, то зробимо дивне відкриття: протягом майже усієї історії людства, за винятком хіба що останніх п'ятисот років, найгостріші й найруйнівніші конфлікти точилися саме між містами. Опис протистояння Афіні і Спарти, Рима і Карфагена, Венеції та Генуї займають сотні сторінок в історії цивілізації.

Часові ознаки дають змогу класифікувати конфлікти на: короткострокові, тривалі і затяжні. На перший погляд, класифікаційна основа є простою – це часові відтинки різної тривалості. Але при заглибленні в суть питання дослідник неминуче зіштовхується з методичною перепоною – проблемою визначення часових «меж» конфлікту, адже, як відомо, будь-яка конфліктна взаємодія має принаймні три фази: транс культурні, власне конфліктну і транс культурні, при цьому перша майже завжди є латентною, а остання – часто не має ознак деструктивних дій з боку сторін конфлікту. Найдоцільніше, на нашу думку, визначати початкову і завершальну точки на часовому векторі конфлікту за інцидентами – першим і останнім. Звичайно, що реальність значно багатша наших теоретичних побудов і трапляються інциденти за часовими межами цих трьох фаз, що не призводять до ескалації. Такі інциденти ми пропонуємо називати «ерупціями».

Відповідно до гостроти перебігу конфлікту можна виділити такі класи як: уповільнені, «заморожені», інтенсивні. На нашу думку, така класифікаційна ознака конфліктів як «гострота перебігу» є найдискусійнішою. Адже інтенсивність деструктивної ескалації конфліктів не має загально визнаної градації, тому існує загроза недотримання принципу об'єктивності при її дослідженні. З трьох виділених за нею класів конфліктів лише один – «заморожені» – може бути чітко ідентифікованим. Цей клас конфліктів характеризується тупиковою ситуацією у розв'язанні основної проблеми (предмету конфлікту) за умов поступового знищення ресурсу/можливостей для розвитку (об'єкту конфлікту), на який претендують сторони (суб'єкти конфлікту).

Також при класифікації конфліктів часто використовують таку ознаку як склад сторін (учасників) конфлікту. Відмінною ознакою геоконфліктологічних досліджень є обов'язкова умова виділення транс культу двох сторін, такі конфлікту називають білатеральними. Тобто в географічних дослідженнях неможливо дослідити безсторонні конфлікти, як, наприклад, психологія здатна вивчати транс культурні тісні конфлікти, що суперечить хорологічному принципу географічних досліджень. Якщо ж до конфлікту залучено більше ніж двоє учасників, то його відносять до транс культурні конфліктів. Часто в конфронтації беруть участь цілі групи учасників, кожен з яких намагається реалізувати свої інтереси – це аглолатеральні конфлікти.

За спрямованістю міські конфлікти можна класифікувати на: горизонтальні, що відбуваються на одному організаційному рівні, наприклад, між двома забудовниками, що претендують на одну ділянку; вертикальні, сторонами яких є структури з різних організаційно-управлінських рівнів, наприклад, протистояння між міською владою і активістами; медіальні, де сторонами конфлікту є гібридні структури, тобто міські активісти можуть конфліктувати з «активістами», що є креатурою забудовника і утримуються на його кошти і т.п.

Таким чином, класифікаційна основа міських конфліктів має переважно кількісний, або ж демонстративний характер: просторові і часові межі, число сторін, масштаб деструктивних наслідків, зовнішні ознаки перебігу тощо. Відомо, що дедуктивні умовиводи є основним видом демонстративних (необхідних) умовиводів [1].

На протигагу класифікаційному підходу інший метод наукової систематизації – типізація – ґрунтується на індуктивному підході, коли «поряд з повторюваністю ознаки у деяких предметів класу міститься також знання про залежність цієї ознаки від певних властивостей предмета» [2]. Розглянемо основні підходи до типізації міських конфліктів.

Отже, доволі поширеною типізацією конфліктів є їхній поділ за сферами поширення. Відповідно до цього підходу виділяють економічні, соціальні та екологічні. Два перші типи охоплюють суспільні відносини, а третій – сферу взаємодії суспільства і природи. У свою чергу, соціальні конфлікти охоплюють як політичні, так і міжкультурні. Вадою цього підходу є те, що з

конфліктологічної аксіоматики добре відомо, що невирішені економічні і культурні конфлікти завжди переростають в політичні. Тобто ця типізація, на нашу думку, має частковий характер систематизації.

Близькою до попередньої є типізація міських конфліктів за соціокультурною складовою, хоча, на нашу думку, вона є більш обґрунтованою. Тобто міські конфлікти між представниками різних етнічних культур (міжкультурні конфлікти), чи носіями різних молодіжних субкультур (субкультурні конфлікти) є доволі поширеним явищем в часи глобалізації. Порівняно новим типом міських конфліктів є зіткнення інтересів представників глобалізованої урбаністичної культури, що не має визначеного етнічного субстрату, і носіїв місцевої традиційної культури (транскультурні конфлікти).

Особливо корисною для потреб географічних досліджень конфліктів є їхня типізація за якісним складом (природою) суб'єктів. Відповідно до неї, сторони конфлікту можуть бути природними, суспільними і технічними (ергатициними). Останній тип конфліктів є унікальним з позицій суб'єктності та наявності «носіїв інтересів», адже конфлікти можуть відбуватись між природним середовищем і технологічними системами міста, або ж між різними системами життєзабезпечення міста взагалі без участі людини.

Доволі складною, на перший погляд, для сприйняття є типізація міських конфліктів за проявом. Відповідно до явних конфліктів можна віднести переважну більшість відомих конфліктів, що мають чітко виражені фази і стадії, динаміку і наслідки. Однак розмежування двох інших типів – неявних і латентних – має певні складнощі. Суть латентного (прихованого) конфлікту в тому, що всі сторони, або хоча б одна з сторін претендує на об'єкт конфлікту, але не зацікавлена в демонстрації своєї участі в конфлікті, тому всілякими засобами намагається приховати свою зацікавленість та репрезентувати себе як незацікавленого «спостерігача» і, навіть, «миротворця». Неявні конфлікти дослідник може виділити за фрагментарністю динаміки і структури, тобто спостерігається певні епізодичні агресивні дії з метою оволодіння об'єктом конфлікту, проте неможливо виділити предмет конфлікту, а іноді і сторони-учасниці конфлікту. Так

відбувається найчастіше тому, що потенційні суб'єкти конфліктної взаємодії не мають відповідного ресурсного потенціалу для неї.

Отже, процес систематизації конфліктів передбачає глибокий підхід до ідентифікації об'єкта і суб'єктів, передумов і наслідків конкретного конфлікту, що розвивається в міському просторі. Географічна «прив'язка» загальнонаукової типізації конфліктів, на нашу думку, створює нові дослідницькі можливості. Яскравіше проілюструвати це можна на прикладі дослідження ергатичних конфліктів, тобто конфліктів різних міських підсистем, де суб'єктність в традиційному уявленні як така відсутня. Саме географія має широкий інструментарій для подібних досліджень.

Література:

1. Конверський А.Є. Сучасна логіка (традиційна та неklasична)/ Анатолій Євгенович Конверський. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 294 с.
2. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Николай Иванович Кондаков. – М.: Наука, 1975. – 721 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ ДО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нсмець Л. М.,

*доктор географічних наук, професор
ludmila.nemets@karazin.ua*

Сегіда К. Ю.,

*доктор географічних наук, доцент
kateryna.sehida@karazin.ua*

Кравченко К. О.,

*кандидат географічних наук,
kateryna.kravchenko@karazin.ua*

Ключко Л. В.

*кандидат географічних наук, доцент
liudmylakliuchko@gmail.com*

Телебєнєва Є. Ю.

*кандидат географічних наук, доцент
telebenevaev@gmail.com*

***Кафедра соціально-економічної географії та регіонаознавства,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна***

У сучасному світі, який стрімко змінюється завдяки потужній генерації нової інформації та знань, вкрай важливим для кожної галузі науки, в тому числі – для суспільної географії, є реагування на нові сучасні запити та виклики. Кожне знання, яке продукується інформаційними системи, знаходиться в швидкому доступі та має аналітично-довідковий характер перестає бути цікавим і вже не може виступати головним продуктом наукових досягнень та самоцінно. Науковцям необхідно переглянути пріоритетні напрями розвитку суспільної географії та актуалізувати їх відповідно до вимог та викликів суспільства.

Суспільна географія завдяки широкому об'єкту та предмету дослідження має можливість інтегруватись у потужне коло актуальних наукових питань сьогодення, які є невирішеними та

запропонувати власні підходи до їхнього дослідження та вирішення, виходячи із розроблення нового інструментарію [4].

Неодноразово доведено, що суспільно-географічний аналіз дозволяє глибше бачити ситуацію завдяки симплексу «суспільство-природа-господарство» та пропонувати вирішення ряду гострих та актуальних питань. Це, зокрема: аспекти економічного розвитку, регіонального управління, реформування адміністративного устрою т. ін. на якісно новому рівні, що ґрунтується на ретроспективному аналізі, сучасних соціально-просторових особливостях розвитку та прогностичних результатах тощо. Отримання верифікованого науково обґрунтованого результату обумовлює широке використання в дослідженнях геоінформаційних систем, які являють собою програмне рішення та дозволяють реалізувати різноманітні автоматизовані розрахунки, проводити просторові дослідження з подальшим моделюванням та картографуванням їх результатів.

Проте, незважаючи на вищезазначені переваги, цей науковий напрям не отримав гідного визнання у світовій та вітчизняній науковій думці. Закордонні дослідники [1, 2, 3] у працях, присвячених суспільній географії (Human Geography) особливу увагу приділяють питанням ролі суспільства у формуванні світу, розкриттю суспільно-географічного контексту проблем різного ієрархічного рівня, та власне ролі *географічного мислення як такого*. Основними географічними категоріями, які впливають на сучасну ситуацію в світі, є демографічна ситуація, міграційні процеси, місцева культура, економіка. Геоурбаністика також представлена як один з авангардних сучасних напрямів суспільно-географічних досліджень, адже саме цей науковий напрям дозволяє провести аналіз розподілу міст та особливостей їх кількісних та якісних параметрів, що їх характеризують, дослідити зонування міст та трансформації міського простору. Надзвичайно актуальним є аналіз впливу політичної та економічної ситуації на формування та розвиток міст. Особлива увага у закордонних дослідженнях приділяється глобалізаційним процесам та дослідженню географічних мереж. Також важливою проблемою суспільної географії залишається питання подальшої взаємодії людини і природи, посилення антропогенних трансформацій природного середовища та встановлення дій суспільства як потужного виклику стійкому розвитку територій.

Одним із превалюючих підходів до здійснення суспільно-географічних досліджень у світовій практиці є польові роботи. Зазвичай такі дослідження здійснюються дослідницькими групами на міжнародних рівнях, співпрацюючи у всіх напрямках дослідницького процесу – від планування дослідження до аналізу та написання сумісних наукових робіт. Такий підхід до здійснення наукових досліджень є позитивним, бо дозволяє організувати продуктивну роботу в групах, здійснити обмін досвідом між науковцями різних країн та спеціальностей. Певну проблему складає достатньо висока вартість подібних заходів та складність організації. Проте, такий вид роботи забезпечує колективну інтерпретацію отриманих результатів що сприяє усуненню суб'єктивного фактору у дослідженні, а також накопиченню дослідницького досвіду роботи в команді та формуванню особистого внеску у колективний результат.

У Харківському національному університеті імені В. Каразіна значна увага приділяється розвитку міжнародного співробітництва, спрямуванню діяльності університету у відповідності до європейських вимог та стандартів якості освіти [5]. На кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства розширенню міжнародних зв'язків та посиленню співпраці з університетами, кафедрами та окремими вченими Європи та світу в галузі суспільної географії, пошуку міжнародних проектів та грантів, отримання досвіду навчально-методичної та наукової діяльності у європейських закладах вищої освіти приділяється велика увага [4]. Однією із форм міжнародної співпраці в галузі освіти і науки є співпраця в рамках програми академічної мобільності «ERASMUS+». На нашу думку саме у розвитку міжнародного співробітництва можуть бути важелі розвитку української науки, в тому числі й суспільної географії (Human Geography).

Результати наукових досліджень мають бути широко представлені для обговорення науковцями і практиками. Значно змінились вимоги до наукових публікацій суспільно-географічного профілю. Відійшла в історію теза «наука заради науки», остаточно затвердилась необхідність практичного застосування отриманих результатів, або хоча б його баченням автором для практичної реалізації. Все меншим попитом користуються емпірично сфокусовані статті, цікавість викликають провокаційні проблемно-дискусійні ідеї, які кидають виклики загальноприйнятим думкам та

формують підвалини для подальшої трансформації суспільно-географічної теорії, практики, інструментів та методів дослідження. Мета такої роботи примусити читача думати та діяти по-іншому відносно свого дослідження, що стимулює відкриту та критичну дискусію щодо філософських, методологічних та педагогічних засад суспільної географії, а також щодо соціальних та політичних наслідків різноманітних суспільних процесів у світі. Якість та відповідний рівень наукової статті також демонструє ґрунтовний перелік опрацьованих джерел, випущених авторитетними виданнями, наявність їх аналізу; елемент наукової дискусії наведення переліку стандартних методик дослідження та пропозиція власної. Важливим є детальний опис проведеного дослідження та використані інструменти (формули, закони, концепти, гіпотези), щоб читач за необхідності мав змогу дослідити за представленою методикою інші суспільно-географічні об'єкти.

На нашу думку, у найближчі роки при перегляді основ суспільно-географічної думки помітним стане, що класифіковане нами раніше у якості виняткового може стати вирішальним у подальшому розвитку суспільної географії як науки, деканонізує історично сформоване коло дослідження науки. Для якісного нового рівня розвитку суспільної географії як науки в Україні та світі вкрай необхідним є загальне переосмислення передумов, цілей та методів наукових досліджень, питання взаємозв'язку теоретичного та емпіричного в наукових роботах. Зокрема, надзвичайно актуальним напрямом в русі суспільно-географічної думки є *науковий активізм*. Даний напрям визначає роль соціо-економіко-географів як ініціаторів вирішення багатьох соціально-економічних, екологічних проблем ХХІ століття: проблем війни та миру (які гостро стоять як для світу, так і для України), проблем глобальної міграції (що обумовлює перерозподіл працересурсного потенціалу в світі, ініціює процеси «відтіку мізків» і є проявом глобалізаційних процесів), розшарування населення та соціальна нерівність, розвиток авторитаризму, вплив негативної екологічної ситуації на здоров'я населення, розповсюдження пандемій тощо. Підґрунтям для реалізації вищезазначених цілей є потужний та різноманітний теоретико-методологічний базис, комплекс методичних засад, що обумовлює розширення поля наукових інтересів географії у наступних напрямках: крос-галузеві спеціалізації (рекреація та туризм, регіональний розвиток та

проектна робота, урбанізм та екологія, ситі-фермерство), SMART-спеціалізації міст, ГІС (ГІС-моделювання, програмування в програмних середовищах ГІС систем), територіальний менеджмент, геодемографія, геополітика, медична географія, географія релігій тощо.

Список використаних джерел: 1. Human Geography: People, Place, and Culture, 12th Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wiley.com/en-ua/Human+Geography:+People,+Place,+and+Culture,+12th+Edition-p-9781119577539> 2. Norton, William & Mercier, Michael, 2016. "Human Geography," OUP Catalogue, Oxford University Press, edition 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ideas.repec.org/b/oxp/obooks/9780199019557.html> 3. Dialogues in Human Geography. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.sagepub.com/home/dhg> 4. Немець Л. М. Суспільна географія: сучасні виклики, реалії, перспективи / Л. М. Немець // Регіон 2018: стратегія оптимального розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 – 9 листопада 2018 р.). – Харків, 2018. – с. 37-42. 5. Офіційний сайт Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.univer.kharkov.ua/>

МІКРОГЕОГРАФІЯ: ВЕКТОР СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ В НАЙБЛИЖЧОМУ МАЙБУТНЬОМУ

Покляцький С.А.

*кандидат географічних наук,
сектор збалансованого розвитку та екологічної оцінки,
Інститут географії НАН України
Tornst@i.ua*

Вступ. Проблематика вивчення міст в українській суспільно-географічній науці упродовж останніх десятиріч стрімко увірвалася на п'єдестал топових тем дослідження. Цей ажіотаж, безумовно, викликаний низкою причин. У першу чергу це пов'язано зі світовими трендами розвитку нашої науки. «Хвиля урбаністики», яка наприкінці ХХ століття охопила Північну Америку і Західну

Європу, нарешті дійшла і до нас. З іншої сторони, географі-науковці підлаштовуються під запити суспільства, проявляючи маневреність та мобільність в переосмисленні об'єктно-предметного поля.

Постановка питання. Фактично, кількість опублікованих праць, захищених кандидатських та докторських робіт, реалізованих наукових проєктів, тем та грантів, проведених конференцій і навіть відкриття окремих спеціальностей у закладах вищої освіти перетворили урбаністичний напрям в мейнстрим географічної науки. Масштаби проведених робіт беззаперечно вражають, але з іншої сторони цілком логічно постає питання, а що далі?

Виклад основного матеріалу. Для осмислення майбутніх перспектив, напевно, слід зазирнути в історію розвитку суспільної географії незалежної України. Цей період фактично нараховує три десятиліття, які умовно можна розділити на три етапи і кожен з них має своє чітко виражене об'єктне поле.

I етап або так звані 90-і, по суті був відголосом радянської моделі розвитку науки. Ключову увагу суспільні географи приділяли дослідженню «економічних районів», які були актуальними у Радянському Союзі. З часом стало зрозуміло, що модель управління «зверху-вниз», тобто від більших територіальних одиниць до менших, підходить або ж для високорозвинених країн, або ж для тих, які мають проблеми з демократією. Україна, як молода держава, досі перебуває в процесі побудови демократичного суспільства, а економічний стан нашої країни бажає бути кращим. Тому, цілком зрозуміло, що актуальність дослідження даної одиниці була під питанням, як тоді, так і наразі, оскільки в адміністративно-територіальному устрої нашої країни «економічні райони» не сформовані до сих пір.

II етап або ж перше десятиліття 2000-х, означився намаганнями визначити вектор розвитку як української науки, так і економіки країни в цілому. У цих пошуках суспільні географи здебільшого переорієнтовувалися на «область» як ключовий об'єкт дослідження. Одиниця, зафіксована лише в думках, а і на папері, мала би дати новий поштовх. Водночас, проблема економічного розвитку країни не була вирішена, а тому і подібні дослідження попри їх реальну актуальність були не затребувані. Цей етап дав чітке розуміння (особливо для старшого покоління науковців) того,

що найближчими десятиліттями не варто очікувати замовлень з боку держави.

III етап або ж 2010-2020 рр. – перший період в у новітній українській суспільній географії, коли ми намагалися піти на випередження загальнодержавним процесам у країні. Цьому сприяла низка причин, є зокрема, розуміння економічного стану країни, вектору української науки, а також глибокий аналіз розвитку географії у світі.

По-перше, ми дійшли розуміння, що вирішення більшості проблем у нашій країні відтермінуються на невизначений період у зв'язку з постійними економічними проблемами. У такому випадку питання впровадження реформ «зверху-вниз» апріорі не можливі. Для нашої країни ідеальним є впровадження реформ на місцях, які б з часом давали позитивний ефект на більші територіальні одиниці.

По-друге, реформування науки, про яке вже серйозно велася мова, вказувало нам на переорієнтацію у бік досліджень, які були б затребувані з боку держави. Питання реальних впроваджень поставало все більш гостро. Це, в свою чергу, безумовно наводило на думку про те, що менший територіальний об'єкт дає більше шансів на практичне втілення результатів.

По-третє, технічний прогрес дав змогу суттєво покращити знання з розвитку світової географії. Доступний інтернет, онлайн-перекладачі та в цілому відкриття різноманітних баз даних дозволили ознайомитися з актуальними темами дослідження в європейському та північноамериканському просторах.

Відповідно, моментами розуміючи, моментами інтуїтивно, ми зазначили вектор об'єктного поля в суспільній географії – від більших територіальних одиниць до менших. По суті, зробивши аналіз, ми фактично оминули дослідження «районів» і відразу ж перейшли до категорії «місто».

Здавалося, що ми нарешті потрапили в «яблучко» і йдемо в ногу з тими реформами, які почали відбуватися в Україні. У державі було створено Міністерство розвитку громад та територій, проводиться адміністративно-територіальна реформа, в ході якої продовжується процес утворення об'єднаних територіальних громад, а також розглядається законопроект про агломерації. Власне, акцент на менших територіальних одиницях з боку держави важко не помітити.

Водночас, саме в цей період МОН України нарешті вибудувало «модель» розвитку української науки. Згідно даної моделі наука поступово позбувається державного фінансування і бере курс на комерціалізацію. Постала мова про дослідження, які приносять прибутки і як мінімум дають соціальну значущість [1]. А це в свою чергу відкриває для суспільної географії новий етап досліджень, який для нас моментами не зрозумілий і суперечливий.

Окрім великого багажу теоретико-методологічних напрацювань на третьому етапі географи почали налагоджувати співпрацю з певними урядовими і неурядовими організаціями. Ми змогли серйозно перелаштуватися в плані функціональних обов'язків, більшість відкрила для себе світ наукового менеджменту і маркетингу. Проте, нам ще дуже далеко від простої співпраці до реальних проектів з управлінськими структурами в контексті практичних застосувань результатів досліджень. Низька ефективність впровадження результатів суспільно-географічних досліджень поряд із конкуренцією з боку регіональної економіки не дозволяють представникам суспільної географії гідно конкурувати на ринку наукових вітчизняних і міжнародних проектів [2].

Географи знову перебувають в ситуації коли слід рухатися далі. Хочемо ми того чи ні, але процес перегортання сторінки вже запущений. Аналізуючи попередні дані, ситуацію у світі та в країні загалом, не важко здогадатися, що вектор залишається вірним і незмінним – «від більших територіальних одиниць до менших». Фактично, наразі ми вже говоримо про повноцінний перехід до «мікрогеографії». Цей напрям дозволить: відкрити нові можливості в практичному втіленні результатів; покращити візуальний контакт з досліджуваним об'єктом; збагатити методичну основу; підсилити менеджерську та маркетингову функції сучасних науковців. Даний перехід безумовно може відкрити перед нами нові перспективи.

Література:

1. Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, І. Г. Черваньов. Географія: актуалізації на тлі світових трендів. Укр. геогр. журн. 2018. № 2. – С. 17 – 25.
2. М.О. Барановський. Сучасні проблеми розвитку суспільної географії: криза ідей чи власні прорахунки. Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Зб. наук. праць. – К., 2018. – С. 15 – 17.

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КУЛЬТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ

Поливач К.А.

*кандидат географічних наук
провідний науковий співробітник відділу картографії
Інституту географії НАН України,
kateryna.polyvach@gmail.com*

Поняття «культурний ландшафт» є одним із засадничих в географії, однак до сфери охорони культурної та природної спадщини було введено порівняно недавно – після включення цієї дефініції в 1992 році в Керівні настанови до реалізації Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року (далі – Конвенції ВКПС). Культурні ландшафти відбираються на підставі як видатної універсальної цінності, так і репрезентативності з точки зору чітко визначеного геокультурного регіону, а також їх здатності продемонструвати найважливіші і характерні культурні елементи таких регіонів [1].

Однак в Україні спостерігається суттєве відставання у застосуванні культурно-ландшафтного підходу як одного з фундаментальних на сучасному етапі у сфері охорони та збереження культурної і природної спадщини.

Нагальним та важливим кроком з виправлення існуючої ситуації може слугувати проведення культурно-ландшафтного районування (КЛР) країни на різних таксономічних рівнях, яке багатьма дослідниками вважається основоположною процедурою при плануванні управлінських дій щодо культурних ландшафтів та серед різноманітних методів районування, розроблених в географічних дисциплінах, вважається найбільш адекватним по відношенню до культурної та природної спадщини [2].

На основі проведеного аналізу існуючого досвіду в географічній науці зі створення системи КЛР на різних територіальних рівнях були розроблені наступні методичні підходи до розроблення КЛР, які складаються з наступних положень.

В цілях культурно-ландшафтного районування України під культурним ландшафтом розуміється природно-культурне локальне територіальне утворення, яке є результатом історичної та сучасної взаємодії даного суспільства і природного середовища, та цілісний

образ якого сприймається і цінується за його природні та культурні якості (матеріальні та духовні) унікального (всесвітнього), видатного (національного) чи великого (місцевого) значення.

Сукупність взаємопов'язаних культурних ландшафтів, які взаємодіють на певній території, формують цілісні природно-культурні системні територіальні утворення різного рівня, виявлення, виділення і розмежування яких є загальною метою культурно-ландшафтного районування.

Головними ознаками культурно-ландшафтною диференціації території країни відібрані: природно-географічні (особливості фізико-географічної, геоботанічної, гідрографічної та ландшафтною диференціації); етнографічні: особливості народної (традиційної) матеріальної культури (типів господарювання та засобів виробництва, системи розселення та типової архітектури народного житла, одягу, декоративно-прикладного мистецтва) та особливості духовної культури (фольклору, звичаїв і обрядів, народних знань та вірувань); лінгвістичні (особливості діалектно-говіркової диференціації); історико-географічні (особливості історичного розвитку території), історико-політичні та адміністративно-територіальні (особливості політико- та адміністративно-територіального поділу різного часу і рівнів); природна, культурна та нематеріальна спадщина (особливості просторової локалізації і концентрації об'єктів природної та культурної спадщини – нерухомої та нематеріальної).

Джерельно-інформаційною базою проведення КЛР слугували дослідження, що відображають територіальну диференціацію України за цими групами ознак та мають розроблені відповідні схеми районування з їх картографічним втіленням, а саме з фізико-географічного районування, ландшафтного, геоботанічного, гідрографічного, природно-сільськогосподарського; історико-етнографічного, фольклористичного, лінгвістичного; історичного, етногеографічного та етнологічного-географічного, географічно-топонімічного та ін.

Таксономічну систему КЛР країни в цілому запропоновано скласти з двох рівнів: 14 культурно-ландшафтних країв¹ (Поліський, Чернігово-Сіверський, Волинський, Карпатський, Подільський, Київський, Полтавський, Слобожанський, Донецький,

¹ «Краї», як базова одиниця районування, фігурує у багатьох дослідженнях історичного, історико-культурного чи етнографічного спрямування, які проводили, наприклад, В.О. Горбик, П.І.Скрипник (1995), В.П. Круль (1995), О.М. Маринич (1993) та інші.

Придніпровський, Побузький, Нижньодніпровський, Приазовський, Причорноморський) та 52 культурно-ландшафтних макрорайонів.

Базовим таксоном в даному контексті прийнято культурно-ландшафтний край, що являє собою природно-культурне системне територіальне утворення, цілісне та однорідне за сукупністю природно-географічних, етнографічних, лінгвістичних, історико-географічних та культурних ознак.

Виділення культурно-ландшафтних країв та макрорайонів здійснювалось за результатами розгляду та аналізу існуючих схем районування, визначеного ними розмежування між відповідними таксономічними одиницями, накладенням один на одного та проведенням кордонів за сукупністю співпадаючих ознак.

Встановлено, що межі культурно-ландшафтних макрорайонів узгоджуються з межами адміністративних районів, що є недоліком такого районування, однак спрощує збір і обробку статистичної інформації, визначає адресність та цілеспрямованість щодо діяльності виявлення, охорони та збереження культурної та природної спадщини тощо.

Значна частина виділених культурно-ландшафтних таксонів це вже «узвичаєні» (за висловом відомого українського етнографа та фольклориста Р.Ф. Кирчіва, 2002) за назвою та умовними кордонами історико-етнографічні та етнокультурні, історичні та історико-географічні, географічні території України (краї, області, регіони, райони).

При виділенні культурно-ландшафтних макрорайонів зростає роль фізико-географічної основи, що наводить своє відображення у збільшеній частці назв, які мають природничий генезис.

В першу чергу, це результат застосування басейнового підходу до виділення районів, оскільки річки відігравали величезну роль в освоєнні та розвитку українських земель, тому в їх назвах застосовані гідроніми великих (або їх суббасейнів) та середніх річок. Важливе місце серед назв макрорайонів припадає на імена обласних та деяких історико-культурних центрів, загальноприйнятих історико-етнографічних районів та ареалів розселення етнографічних груп.

Внутрішня неоднорідність культурно-ландшафтних макрорайонів потребує досліджень з подальшої диференціації їх території зі встановленням більш детальної таксономічної системи та

відповідних ознак виділення. Вони мають бути спрямовані на виявлення культурно-ландшафтних утворень різних розмірів для їх перспективного пам'яткоохоронного або природоохоронного заповідання.

В якості окремого позаієрархічного таксону КЛР проведено виділення *культурно-ландшафтних регіонів*, яке здійснене в межах сучасного обласного адміністративно-територіального поділу країни та з їх найменуванням, що походить від назви області з суфіксом – *чина* (– *щина*).

Зрозуміло, що культурно-ландшафтні регіони в представленому вигляді не володіють властивостями цілісності чи однорідності, оскільки складаються з декількох культурно-ландшафтних макрорайонів або їх частин, що входять до різних культурно-ландшафтних країв (за винятком Закарпатської області).

Однак, зважаючи на їх роль у формуванні та реалізації регіональної політики в багатьох сферах життєдіяльності та забезпеченні централізованим управлінням територією, на них може бути покладена функція з практичної реалізації культурно-ландшафтного підходу та встановлення взаємозв'язку і взаємодії з іншими територіальними підсистемами. Це також відповідає загальним цілям районування як методології дослідження територіальної організації суспільства, одна з яких полягає в обґрунтуванні стратегії її розвитку.

Тим більше, виділення регіонів як окремих культурно-ландшафтних утворень надає можливість їх цілісного сприйняття та сприятиме подальшому формуванню їх культурно-географічного образу (бренду) в країні та світі.

Головний результат проведеної роботи – карта «Культурно-ландшафтне районування України», має стати однією з ключових тем електронного атласу «Населення України та його природна і культурна спадщина», розроблення якого здійснює Інститут географії НАН України в рамках наукового напрямку «Картографічні дослідження природи і суспільства та їх взаємодії з метою обґрунтування збалансованого розвитку регіонів України» [3].

Література

1. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention / WHC.17/01 12 July 2017 URL: <https://whc.unesco.org/document/163852>

2. Культурный ландшафт как объект наследия. Под ред. Ю.А. Веденина, М.Е. Кулешовой. М.: Институт Наследия; СПб.: Дмитрий Буланин, 2004.

3. Поливач К.А. Структура Атласу культурної та природної спадщини України // Національне картографування: Зб. наук. праць. К.: ДНВП «Картографія», 2012. С.138-141.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ РЕГІОНУ

Пугач С. О.,
канд. геогр. наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
puhachserhiy@gmail.com

Комунікаційні мережі завжди були та залишаються одним із головних інфраструктурних компонентів суспільства. Сучасні соціально-економічні процеси супроводжуються значним зростанням мобільності населення та підвищенням значення комунікацій між окремими територіями. Найбільш перспективними для вивчення комунікаційних мереж з позиції суспільної географії є функціонально-генетичний, стадійно-еволюційний та синергетичний підходи.

Функціонально-генетичний підхід полягає у розгляді мережі не лише з позиції функцій (функціонування), а й з позиції виникнення (генезису). Це дослідження мереж у процесі їх розвитку у часі та просторі. Практичним втіленням генетичного підходу є історико-географічний (ретроспективний) метод.

Неможливо зрозуміти сучасний стан та процеси, що відбуваються у мережі без глибокого вивчення її виникнення, становлення та розвитку. Згідно філософського принципу причинності [8, 402], одні явища зумовлюють появу, розвиток та функціонування інших. Мережа не може утворитися раптово «з нічого». Сучасний стан мережі (системи) зумовлений тривалим процесом її розвитку (еволюції) у результаті взаємодії із зовнішнім середовищем.

Конструктивна сторона функціонально-генетичного підходу проявляється у прогнозування розвитку мереж. Будь-які події мають інформаційні «зародки» у минулому. Це означає, що події і явища, які ми спостерігаємо у мережах сьогодні, почали формуватися значно раніше. Отже, за принципом історизму, події майбутнього формуються вже сьогодні та повинні якимось чином проявлятися зараз. У цьому відношенні головне завдання науки полягає у тому, щоб якомога раніше розгледіти інформаційні «зародки» майбутніх подій, правильно їх розшифрувати і побудувати достовірний прогноз [2, 67].

Стадійно-еволюційний підхід – це модифікований варіант еволюційного підходу, який передбачає дослідження систем з точки зору проходження певних етапів (стадій) у процесі їх розвитку. Еволюційний підхід – це сукупність теоретичних і методологічних положень еволюційної теорії, що використовуються у якості концептуальної моделі для наукового дослідження, інтерпретації, оцінки та систематизації наукових даних, для осмислення гіпотез та вирішення завдань.

Відбуваються спроби застосувати еволюційний підхід у суспільно-географічних дослідженнях [4; 6; 9]. Ймовірна логіка, яка лежить в основі еволюційних моделей, може бути застосована до просторової еволюції мереж, де нові вузли можуть з'явитися в будь-якій точці простору та зв'язки між вузлами будуть залежати як від географічного простору (негативно), так і від переваги приєднання. Перевага приєднання означає, що новий вузол надає перевагу такому з'єднанню, від якого він отримує перевагу (прибуток, преференції). Таким чином, топологія та просторова організація мережі буде виглядати випадковою та найчастіше мати вигляд спиць, які сходяться в одному центрі (*hubs-and-spokes*). Таку конфігурацію часто мають мережі інфраструктури та соціальні інтернет-мережі.

З точки зору еволюційної економічної географії, успіх та поведінка мережі залежить переважно від *рутини* (передбачуваного та регулярного способу функціонування), т.з. «залежність від пройденого шляху». Просторова еволюція мереж – це динамічний еволюційний процес, який перетворює нейтральний простір у реальні місця. Еволюційна економічна географія пояснює економічний розвиток як динамічні структурні зміни галузей, мереж, інституцій на різних територіальних рівнях [9].

Спираючись на стадійно-еволюційний підхід та виходячи з теоретико-методологічного доробку суспільної географії, ми розглядаємо *комунікаційні мережі* як складні синергетичні системи, яким притаманні динамізм та нестійкість, і розвиток яких має еволюційний характер.

Синергетичний підхід – міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, що виник на початку 70-х рр. ХХ ст. та має за головне своє завдання пізнання загальних закономірностей і принципів, які лежать в основі процесів самоорганізації в системах різної природи: фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних тощо [1]. Тобто синергетичним закономірностям підпорядковані функціонування і розвиток усіх явищ буття. Іншими словами, увесь світ є синергетичним.

Синергетика – це наука, що виникла у зв'язку з вивченням закономірностей самоорганізації складних відкритих фізико-хімічних систем у станах, далеких від рівноваги. З часом було з'ясовано, що певні загальні закономірності цих систем є фундаментальними не лише для неживої природи, а й для біологічних та соціальних систем, тобто ці закономірності набули філософсько-методологічного характеру [5; 7].

Синергетичний підхід передбачає розгляд, перш за все, внутрішньої взаємодії у системі, внутрішніх ресурсів і механізмів, які зумовлюють еволюційний потенціал системи. В суспільно-географічних дослідженнях синергетичний підхід важливий тим, що спонукає враховувати якнайбільшу кількість діючих факторів і процесів для того, щоб якомога ширше охопити функціональне середовище, у якому відбуваються досліджувані процеси і явища [2, 52].

Синергетичний підхід тісно пов'язаний з еволюційним підходом. Він дозволяє подолати сучасні уявлення стосовно стійкості та «постійності» оточуючого світу та стверджує думку про те, що в світі переважають еволюційні процеси, що призводять до збільшення різноманітності та складності. Перевага синергетики перед іншими напрямками полягає у широті концепції, а також тими завданнями, які вона ставить перед собою: пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються у фізичних, біологічних, технічних та соціальних системах [3].

Отже, комунікаційні мережі – це складні синергетичні системи, яким притаманні динамізм і нестійкість, та розвиток яких має еволюційний характер. Для їх вивчення доцільно використовувати функціонально-генетичний, стадійно-еволюційний та синергетичний підходи.

Література:

1. Аршинов В. И. Синергетика // *Современная западная философия* : словарь / сост.: В. С. Малахов, В. П. Филатов. Москва : Политиздат, 1991. С. 276.

2. Немець К. А., Немець Л. М. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 172 с.

3. Общие проблемы философии науки : словарь для аспирантов и соискателей / сост. и общ. ред. Н. В. Бряник. Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2007. 318 с.

4. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження) : автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2007. 40 с.

5. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса : Новый диалог человека с природой. Москва : Прогресс, 1986. 432 с.

6. Фетисов А. С. От историко-географического очерка в экономико-географической характеристике страны к эволюционному страноведению. *Общественная география : многообразие и единство* / Под ред. И. С. Иванова, И. М. Кузина, А. С. Фетисова. Москва-Смоленск, 2011. С. 83–94.

7. Хакен Г. Синергетика : Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва : Мир, 1985. 423 с.

8. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.

9. Boschma R. A., Frenken K. Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*. 2006. Vol. 6. Is. 3. P. 273–302.

ДОКТОР МИРОН КОРДУБА ПРО ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У ДВОМОВНИХ ГІМНАЗІЯХ АВСТРО-УГОРЩИНИ

Руденко В. П.

*доктор географічних наук, професор,
декан географічного факультету
rudenko_valery@ukr.net*

Грек К. В.

*аспірантка
katerinagrek4@gmail.com
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

Однією з важливих педагогічних проблем, як в минулому, так і в сьогоденні, є система двомовного навчання учнів у нижчій і вищій гімназіях.

Доктор Мирон Кордуба на базі власного і педагогічного досвіду своїх колег глибоко дослідив це питання у гімназіях Австро-Угорщини. Результати аналізу викладені ним у ґрунтовній праці «Утраквізм в гімназії» [1; 2]. Ним зазначається, що на всю країну двомовних (утраквістичних) гімназій було лише дев'ять, із них – чотири – на Буковині (дві – в Чернівцях, по одній – в Сучаві та Кіцмані). Експеримент стосувався лише представників трьох народів: русинів (українців), словенців та волохів. Слід підкреслити, що в усіх цих дев'ятох гімназіях не було єдиного навчального плану, кожен заклад мав власний устрій. Проте, на думку Мирона Кордуби, серед них можна визначити два таких типи: перший (А), коли в нижчій гімназії за посередництвом німецької вивчають грецьку та німецьку мови, а інші дисципліни викладають материнською мовою учнів, тоді як у вищій гімназії викладовою є німецька для всіх предметів; другий (Б) тип: у нижчій гімназії німецькою навчають грецької, німецької мови, географії, історії, природничі науки, а інші предмети рідною мовою учнів, у вищій гімназії – німецькою послуговуються при вивченні всіх предметів.

Варто при цьому наголосити, що практично в усіх дев'ятох гімназіях, як стверджує Мирон Кордуба, окрім утраквістичних класів, є класи з чисто німецькою мовою викладання. І що важливо

– і в двомовних, і в чисто німецькомовних класах працюють одні і ті ж самі учителі [2, с. 5]*.

Оцінюючи загальні результати уtrakвістичного навчання (перш ніж перейти до аналізу його окремих особливостей), Мирон Кордуба стверджує: «Не лише подавляюча більшість преси станула на противнім уtrakвізмови становищу: фахові анкети зложені з визначнійших гімназійних і універ- зитетских професорів заявили ся зі всею рішучістю против сего експерименту..., уtrakвізм зовсім не сповнив тих надій, які на него покладають» [2, с. 5].

Чому ж утримуються такі уtrakвістичні гімназії, які не лише не приносять ніякої користі, але ще більше шкодять? Відповідь на це питання, на думку М. Кордуби, лежить у реалізації тих цілей і завдань, що стоять перед гімназійними закладами. Вони повинні підготувати учнів до академічних студій, дати їм «т. зв. загальне образование». «А се загальне образование, – пише М. Кордуба, – не лежить в сумі вивчених і готових до іспиту відомостей; воно вироблює ся доперва у нутрі ученика через перетравлене накопичених відомостей... Загальне образование – се форма внутрішнього чоловіка, форма відповідаюча его природним дарованям і житевому положенню» [2, с. 6-7].

Дослідник обгрунтовує своє бачення у вирішенні загальнопедагогічних проблем шкільної освіти. На його тверде переконання, школа може і повинна спонукати, підтримувати, заохочувати учня до зросту його освіченості, але «зробити образования вона не в силі». Правда, може бути і зворотне – школа може зупинити і задушити початки освіти, коли суть чи форма поданих знань не відповідають природним можливостям учня, його здатності до розуміння тих чи інших явищ, законів, закономірностей. М. Кордуба при цьому посилається на загальновідому тезу Джона Льюка про те, що для дітей наука повинна бути «легкою аж до послідних границь можливости» [2, с. 8].

Яким же є стан справ у двох «екзотичних» уtrakвістичних гімназіях Чернівців – румунсько-німецьких відділах I та українсько-німецьких відділах II гімназій? Педагог М. Кордуба ілюструє свої твердження на прикладі предмету «Географія». У першому класі, як відомо, учні вивчають загальні основи

*Тут і далі цитування праці М. Кордуби, надрукованої в Додатку до «Проміня».

математичної і фізичної географії. Вони (10-11 річні підлітки) мають зрозуміти такі явища як колообіг Сонця, значення на карті та глобусі паралелей та меридіан, досягнути різноманітні морфологічні форми земної поверхні і т. і.

Все це дуже складно і кожен фахівець розуміє до яких «педагогічних хитрощів» слід вдаватися, щоб донести до дітей суть процесів. І це в національних гімназіях, де учні навчаються рідною мовою. А як же в утравквістичній школі? «А тут ні сіло ні пало, - образно описує ситуацію М. Кордуба – стає нагло перед ними (учнями) учитель географії і стає їм говорити про виднокруг, про полуденники і рівнолежники і т. и. – по німецьки. Учитель говорить, пояснює, показує, пріє з натуги, щоб все подати так би сказати на тарели, ученики сидять з широко відкритими очима. Учитель хоче переконати ся, як его хлопці зрозуміли, ставить питанє одно, друге, третє – не йде ані руш! Повтаряє ще раз і знов той самий успіх... Але на другий раз буде учитель питати і єму треба буде відповісти по німецьки!... І він сідає дома і починає вчити ся, не розуміючи майже що другого слова – вчити ся цілком механічно» [2, с. 15-16].

Молодеча пам'ять за таких умов викидає як баласт весь географічний матеріал і «вислідом цілорічної праці і тяжкої науки являє ся нуля або стан дуже близький до нулі» [2, с. 17]. Правда, буковинські шкільні урядники дозволили з лютого 1902 р. при науці географії у першому класі як в україномовних, так і в румуномовних відділах для пояснення складних географічних явищ і понять вживати рівночасно як рідну, так і німецьку мови. Однак, такий рівночасний утравквізм, з одного боку, забирає в учителя час, а учень вживає мову, складену з українських та німецьких слів. Більше того, україномовний чи румуномовний учень, спілкуючись з своїми однолітками—«німцями», відчуває свою цілковиту безсильність у конкуренції з ними, а звідси – втрачає інтерес до самого предмету, знеохочується і обмежується лише «прописними істинами».

На підтвердження своїх висновків, доктор Мирон Кордуба приводить результати порівняльного аналізу якості знань учнів з чотирьох національних і двох утравквістичних гімназій Австро-Угорщини. Так, зокрема в Академічній гімназії Відня частка учнів, що не досягнули цілі науки у 1902 – 1903 році склала 28%, у гімназії на «Малім боці» в Празі – 12,7%, V-тій гімназії у Львові - 12%, гімназії Франца Йосифа у Львові – 26,3%, румунсько-німецьких

утраквістичних відділах при I гімназії у Чернівцях (за два роки) – 39,1%, руско (українсько)-німецьких утраквістичних відділах при II гімназії у Чернівцях (за два роки) – 41,7% [2, с. 26-33]. Висновок Мирона Кордуби – педагога – неуспішність майже половини учнів гімназії – це вирок «молохові утраквізму», всій шкільній системі двомовного навчання. Це, по-перше. По-друге, мовний утраквізм в гімназіях в останні роки поєднується з так званим «річевим утраквізмом», коли класична освіта «злучається» з природничою. Здавалося б, що гімназійні навчальні заклади йдуть назустріч вимогам сьогодення, впроваджуючи у навчальні плани нові природничі науки. Проте, сім-вісім навчальних предметів, які повинен засвоїти гімназист та ще й на не рідній, а на «чужій» мові, призводить до величезного перевантаження учня. І як наслідок, - «учня опановує змученє, зневіра у свої сили а за сим знеохоченє до цілої гімназійної науки» [2, с. 37-38].

Який вихід з цієї проблеми бачить Мирон Кордуба? Звичайно ж, на його думку, знання німецької мови – однієї зі світових мов – є надзвичайно корисним. Однак, мова є лише засобом, а не кінцевою метою освіти. Тому не обов'язково гімназист повинен вільно володіти іноземною мовою, вже достатньо, щоб він міг «певно і ясно розуміти твори писані сею мовою, а се дасть ся осягнути й без утраквізму» [2, с. 38].

Весь цивілізований світ, як переконливо стверджує Мирон Кордуба, в основу освіти як в середніх школах, так і в університетах кладе рідну мову. Рідна, народна мова є запорукою патріотичного виховання молоді, виховання «в народнім дусі», що і в майбутньому складе підґрунтя всестороннього розвитку особистості – юнаків та юнок.

Завершує свої злободенні роздуми Мирон Кордуба словами: «Нехай тепер й тих наших кілька заміток, написаних *sina ira et studio*, прийме шкільний заряд під розвагу. Чернівці в падолисті 1904» [2, с. 44].

Список літератури:

1. Кордуба М. Утраквізм в гімназії. *Буковина*. 1904. 17 листоп. (чис. 137). С. 1; 19 листоп. (чис. 138). С. 1; 21 листоп. (чис. 139). С. 1-2; 26 листоп. (чис. 141). С. 2.

2. Кордуба М. Утраквізм в гімназії. Чернівці, 1904. 44 с. Додаток до «Проміня» (сусп. – наук. орган русько-укр. учительства. Вашківці над Черемошем).

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕСІЙ

Сливка Р.Р.

*кандидат географічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
romanslyvka@i.ua*

Відомими є випадки зміни політичної карти шляхом виникнення, об'єднання чи розпаду держав. Однак зміни відбуваються і на мікрорівні способом корекції існуючих кордонів і мало відомі поза експертним середовищем. Вони є визнаним правовим способом вирішення прикордонних територіальних суперечностей, що описується поняттям цесія.

Об'єктом аналізу є територіальна цесія, або передання всіх суверенних прав над певною територією однією державою іншій за угодою. Предметом дослідження є передумови передачі частини суверенної території.

Обмін територіями має наслідками кількісну і якісну зміни політичної карти. Навіть у випадках, коли обмін стосується незначних за розміром ділянок, ці зміни можуть бути значущі для якісної корекції ПГП і ЕГП держави. З точки зору зміни конфігурації і площі території цесії можуть бути: 1) односторонні і двосторонні; 2) симетричні і асиметричні. Здійснення цесії відповідає Статуту ООН у частині реалізації принципу мирного урегулювання міжнародних спорів. Передумови для здійснення цесії: 1) зміна природних умов у місці проходження кордону і породжені цим правові колізії; 2) вирішення спору шляхом зміни юрисдикції території за результатами ад'юдикації міжнародним арбітражем, Міжнародним Судом ООН або Міжнародним трибуналом із морського права; 3) геополітичні і гео економічні вигоди; 4) надто складна конфігурація кордону і проблеми у реалізації влади, інституту громадянства, власності та ін. у прикордонних територіях і ексклавах.

Природні процеси (меандрування річок, процеси ерозії берегів, акумуляції берегів і виникнення островів та ін.) створюють обставини, за яких виникає суперечність між змістом документів про делімітацію річкових чи морських кордонів та фактичною ситуацією на місцевості. Зміна природних умов може вплинути на

трактування прилеглими державами належності, правових статусу та режиму території і прилеглих до неї континентального шельфу і акваторії. Особлива прикордонна ситуація склалася на ділянці між східним бельгійським муніципалітетом Візе та південно-західним голландським муніципалітетом Ейдсен, розділеними р. Мейс. З часом зміна русла річки зумовила те, що два незаселених півострови, які в минулому належали Бельгії, опинилися на голландській стороні річки, тоді як ділянка голландської території опинилася на бельгійській стороні Мейса. Згідно нової угоди від 2017 р., кордон між двома країнами в цьому районі тепер проходить серединою річки, країни обмінялися ділянками території і вирішили суперечність.

Територіальні спори поділяють на два типи: спори про проходження лінії кордону і спори про належність певної ділянки території. В обох названих випадках представлення доказів і вирішення спору мають на меті встановлення арбітражем, трибуналом чи судом певного положення лінії кордону. Прикладом цієї за рішенням Міжнародного суду ООН є передача Україною Румунії частини спірної акваторії і континентального шельфу Чорного моря в районі о. Зміїний. Усього цим судом станом на 2020 р. здійснено чи ще тривають провадження по 44 справам, що стосуються територіальних і пов'язаних із ними суперечностей.

Відомі випадки цієї території, що здійснені під тиском геополітичних і гео економічних обставин. Вони зазвичай мають односторонній характер – від слабшої країни могутнішої за потенціалом державі. Наприклад, у 1990-х роках наявність невідлімованих ділянок кордону, спірних територій і відсутність відповідної договірно-правової бази між Китаєм і новими пострадянськими державами, викликали обґрунтоване занепокоєння у керівництва КНР. З іншої сторони, центральноазіатські правлячі режими були зацікавлені у встановленні взаємовигідних політичних і економічних взаємин із країною-гегемоном, що створило б важіль протидії традиційно потужному впливу Росії в регіоні. Це створило необхідні геополітичні передумови щодо розподілу двох спірних територій між Казахстаном і КНР. Відповідно до міждержавної угоди 1997 року, 407 км² спірної території відійшли Китаю, а 537 км² залишилися під суверенітетом Казахстану. У 1999 році відбулася редемаркація таджицько-китайського кордону із цесією 200 км² на

користь КНР. У 2011 р. Таджикистан передав додаткові 1158 км² східних незаселених схилів Сарикольського хребта Паміру. Це був акт цесії в обмін на економічні допомогу та інвестиції Китаю.

Схожим шляхом пішла і Росія, яка заради зміцнення стратегічного партнерства із КНР, у 2005 році погодилася на проведення міждержавного кордону по центру річки Амур, в результаті чого Китай отримав ряд територій загальною площею 337 км² – ділянку землі в районі острова Великий (верхів'я річки Аргунь в Читинській області) і дві ділянки в районі островів Тарабаров і Великий Уссурійський в районі злиття річок Амур і Уссурі.

Ще у 1951 р. СРСР здійснив обмін територіями із Польщею (480 км²) заради покращення умов розвитку Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Відомі приклади комерційних угод з приводу цесії території. У 1783-1958 роках порт Гвадар входив до складу Султанату Маскат (сучасний Оман). Був викуплений Пакистаном у 1958 році. У 2010 році Малайзія передала Брунею два блоки концесійних родовищ вуглеводнів у Південно-Китайському морі в обмін на те, що Султанат Бруней відмовляється від претензій до коридор Лімбанг, який поділяє Бруней на дві частини. Певним жестом доброї волі і прихильності стратегічним відносинам стала передача Єгиптом незаселених на постійній основі островів Тіран (80 км²) і Санафір (33 км²) Саудівській Аравії у 2017 р. Геоекономічні передумови такої цесії очевидні, оскільки Саудівська Аравія надає Єгипту потужну макроекономічну допомогу. Острів Тіран має стратегічне значення в басейні Червоного моря, оскільки забезпечує ефективний воєнний контроль над найвужчим місцем Тиранської протоки, що є важливим морським проходом до основних портів Акаби в Йорданії та Ейлата в Ізраїлі. Ізраїль ненадовго захопив острів Тіран під час Суецької кризи (1956-1957) і знову з 1967 по 1982 роки після Шестиденної війни. Існують проекти поєднати Синайський півострів і Саудівську Аравію дамбою і мостом (15 км).

Приклади передачі території від країни-гегемона більш слабкій державі одиничні. Так, задля зміцнення геостратегічних позицій у відносинах у трикутнику КНР-Пакистан на противагу Індії, китайська сторона здійснила передачу частини спірних територій під пакистанську юрисдикцію: долини Кирчінбулака

(Шаксгама) і регіону Аксай Чін. США за угодою про дружбу з Кірібаті відмовились від всіх прав на малонаселені острови Лайн і Фенікс.

Навіть взаємовигідний обмін територіями може викликати жваву суспільну дискусію, як це було у Молдові з приводу імовірної передачі с. Паланка в склад України задля отримання взамін доступу до р. Дунай. Молдова передала Україні права власності на 7,7 кілометрову ділянку автомобільної дороги Одеса-Рені та землі під нею в районі населеного пункту Паланка у 2011 році. Де-юре ця ділянка була передана у власність України відповідно до Угоди про державний кордон та Додаткового протоколу до зазначеної Угоди 2001 року. Однак ще більше часу вимагає вирішення питання належності 430 м берегової лінії річки Дунай у районі порту Джурджулешти, що відповідно до згаданої угоди про держкордон визнана за Молдовою [1].

Вирівнювання кордону відбулося між пострадянськими Литвою і Білоруссю. У 1996 році після тривалих і досить важких переговорів обидві сторони домовилися про ліквідацію литовського ексклаву Пагіряй (Погірі), який поглинув Вороновський район Гродненської області Білорусі. Литва отримала еквівалентну територію, безпосередньо прилеглу до кордону. Свого урегулювання шляхом цієї очікують проблеми спірних таджицьких ексклавів Ворух (оточений Киргизстаном) та Сарвак (оточений Узбекистаном). Потреба вирівнювання кордону була нагальною у найбільшому в світі прикордонному анклавному комплексі на межі Індії і Бангладеш. Тут знаходився єдиний у світі тричі оточений ексклав – ділянка Бангладеш всередині двічі оточеного анклаву Індії Упанчовкі Бхайні, який, в свою чергу, розташований всередині великого анклаву Бангладеш Дахау Хаграбарі. Площа тричі оточеного анклаву становила всього 0,69 га і була незаселеною ділянкою джутового поля. Такі колізії були обумовлені феодальними традиціями минулого і не відповідали потребам ефективного управління прикордонними регіонами. У 2015 відбувся безпрецедентний за кількістю територіальних ділянок обмін ексклавами між Бангладеш та Індією: 51 бангладешських ексклавів в Індії та 111 колишніх індійських анклавів у Бангладеш були фізично переведені в іншу країну 31 липня 2015 року. Мешканці ексклавів отримали можливість обрати громадянство держави і місце проживання [2].

Отже, цесія є способом врегулювати задавнені територіальні суперечності. Проте йдеться, за окремими винятками, про невеликі ділянки прикордонних територій. Резонансними і навіть анекдотичними стали спроби американської адміністрації домовитися із Данією про цесію Гренландії на користь США. Цілком серйозними є заяви Японії про можливість комерційної угоди з Росією із приводу передачі Малих Курильських островів. Сьогодні обговорюється проект обміну етнічними територіями між Албанією і Сербією задля врегулювання давнього конфлікту. Отже, цесія заслуговує на більш прискіпливе висвітлення у шкільних, вузівських підручниках і посібниках з географії як процес якісних (конфігурація терит.) і кількісних змін (площа терит.) на політичній карті світу.

Література:

1. Бетлій О. Аудит зовнішньої політики: Україна-Молдова / О. Бетлій. – К., 2016. – 59 с.

2. Exchange of enclaves between India and Bangladesh. – Retrived from: <https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/26048/Exchange+of+enclaves+between+India+and+Bangladesh>

ЧИННИКИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Шевчук С. М.

доктор географічних наук, професор,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

S_Sevchuk@online.ua

Чинники розвитку науки зазвичай поділяють на зовнішні та внутрішні. Розвиток суспільної географії визначається загальним історичним процесом, оскільки наука приймає відповідну як зовнішню, так і внутрішню форму під дією загальносвітових інтелектуальних та внутрішньодержавних соціально-економічних контекстів, її творення відбувається у конкретних історичних реаліях під впливом усіх інших соціальних і культурних явищ.

На кін. XIX – поч. XX ст. світова, передовсім європейська, географія була репрезентована працями О. Гумбольта, К. Ріттера,

Й. Тюнена, Ф. Ріхтгофена, Ф. Ратцеля, Д. Ріхтера, А. Геттнера, А. Вебера, А. Пенка, П. Відаля де ла Блаша та ін. В умовах розв'язання методологічної кризи науки кін. XIX ст. (питання статусу географії як науки, місця в системі наук, делімітації предмета досліджень, визначення моністичної та дуалістичної структури науки, проблеми єдності географії, співвідношення між загальною географією й описовим країнознавством) сформувалися провідні наукові школи в зарубіжній географії – природнича та суспільно-географічна. Паралельно розвинулися ландшафтна й хорологічна концепції.

Під впливом цих шкіл і концепцій зародилися наукові школи суспільної географії в Україні. Упродовж XX ст. спостерігався інтенсивний розвиток національних (німецької, французької, британської, американської та радянської) географічних шкіл, представлених різними науковими напрямками (країнознавство, географія людини, геополітика та політична географія, культурна, економічна, соціальна, історична географія, регіоналістика, просторовий аналіз, гуманістична, математична, поведінкова географія, регіональна економіка, радикальна, когнітивна, позитивістська, постколоніальна, структурна географія тощо), які вплинули на формування школи суспільної географії в Україні. Вона в кін. XIX – на поч. XX ст. розвивалася під впливом ідей європейської географії, він відчувався ще в 20-х рр., а на західноукраїнських землях і в 30-х рр. XX ст. Упродовж 40–80-х рр. минулого століття суспільна географія розвивалася в межах радянської економіко-географічної школи і лише на поч. 90-х рр. здобула можливість долучитися до надбань світової науки та репрезентувати власні досягнення на світовому рівні.

Внутрішні чинники розвитку суспільної географії в Україні, представлені політичними, економічними, соціальними, культурними і ін. умовами її творення. Схарактеризовано суспільно-географічні наукові школи в контексті формування науки в Україні. Доведено, що зародження школи суспільної географії в Україні датоване останньою чвертю XIX ст., а остаточне оформлення – першою чвертю XX ст. На початку минулого століття відбулася інституалізація географії в самостійну галузь знань, яка сфокусувала в собі природничо-географічні, демогеографічні, етногеографічні, політико-географічні та економіко-географічні знання про територію України. Ключовою в цьому зв'язку була діяльність С. Рудницького. Саме з нею пов'язують початок сучасної географії в Україні загалом і суспільної географії

безпосередньо, з урахуванням європейських традицій та власного інтелектуального потенціалу.

Школа суспільної географії доби СРСР була «розчинена» в панівній системі радянської економічної географії з оперттям на методологію марксистсько-ленінської філософії з єдиними вимогами, завданнями, цілями тощо. Усі дослідження у сфері суспільної географії чітко дотримувалися позицій діалектичного та історичного матеріалізму, унаслідок чого склався догматичний підхід до розгляду економіко-географічних проблем, а сама наука перетворилася на один із складників з обслуговування й підтримки державної політики та офіційної ідеології. Теоретиком радянської економічної географії в Україні, лідером її наукової школи був М. Паламарчук.

Із поч. 90-х рр. ХХ ст. почала формуватися нова система суспільно-географічних наук, основу якої склала соціально-економічна географія, відбулося методологічне переосмислення науки, диференціація практичних досліджень сприяла формуванню нових наукових напрямів. Провідним організаційним осередком суспільно-географічних досліджень в Україні нині є Інститут географії НАН України.

Розглянувши різноманітність поглядів на проблему періодизації становлення суспільної географії в Україні, узявши за основу об'єктивні умови її розвитку, що зумовлювали загальні тенденції еволюції науки, формували організаційну структуру, опосередковано, а часом і безпосередньо визначали тематику досліджень, а отже, й детермінували особливості функціонування наукових шкіл уніфіковано періодизацію розвитку суспільної географії в Україні. Вона упродовж кін. ХІХ – поч. ХХІ ст. пройшла шлях становлення та розвитку, для неї була характерна наявність різних світоглядних та дослідницьких підходів, що відобразилися в різних наукових концепціях, у межах яких розвивалися наукові школи різних типів.

У формуванні наукових шкіл у суспільній географії в Україні виокремлюємо такі етапи та періоди:

1-й етап – кін. ХІХ–поч. ХХ ст.: 1873–1904 рр.; 1905–1917 рр.; 1918–1921 рр.;

2-й етап – сер. ХХ ст.: 1922–1933 рр.; 1934–1963 рр.; 1964–1990 рр.;

3-й етап – кін. ХХ–поч. ХХІ ст.: з 1991 р. – дотепер.

На першому етапі поширилися країнознавча, антропогеографічна та галузево-статистична концепції. Під впливом концепції життєвого

простору держави К. Ріттера, еволюційної теорії Ч. Дарвіна, антропогеографії Ф. Ратцеля, концепції ландшафтознавства, ідей російської школи статистики, французької школи географії людини сформувалися теоретичні основи науки (антропогеографії та економічної географії), розпочалося комплексне вивчення території України, етнічних земель і особливостей розселення українців, їхнього побуту, географії галузей господарства, транспорту, торгівлі тощо; спостерігалося становлення науково-освітніх шкіл та шкіл-колективів у Львові (Г. Величко, С. Рудницький, В. Геринович), Києві (К. Воблий, А. Синявський, В. Садовський), Харкові (О. Івановський, К. Дубняк, Ф. Матвієнко-Гарнага) та Одесі (О. Сухов).

Другий етап був вирізнений впливом ідей хорологічної концепції А. Геттнера, антропогеографії Ф. Ратцеля, галузево-статистичної школи В. Дена на зміну яким було нав'язано районно-комплексне вчення М. Баранського – М. Колосовського. Тому другий етап засвідчив спочатку розвиток шкіл географії людини (С. Рудницький, Г. Величко, О. Івановський, В. Геринович, В. Кубійович), галузевої статистики (К. Воблий, О. Сухов, С. Остапенко, Г. Кривченко), хорологічної та районної шкіл (В. Садовський, А. Синявський, К. Дубняк, Ф. Матвієнко-Гарнага). Після 1934 р. методологію суспільної географії було штучно перенесено на засади районно-комплексної економічної географії. Українські вчені впродовж 50–80-х рр. здійснили теоретико-методологічне обґрунтування й практично вивчили ТВК, розробили теорію господарського комплексоутворення та районного планування; теорію територіальної організації виробництва, виробничо-територіального комплексоутворення й суспільно-територіальних систем; дослідили проблеми природокористування, територіальної структури ПРП та розселення населення, працересурсного потенціалу тощо. У процесі реалізації цих дослідницьких програм були створені школи-колективи М. Паламарчуком, О. Дібровою, Д. Богорадом, О. Ващенком, Л. Корецьким, М. Ігнатенком, І. Твердохлебовим та ін. Другий етап який розпочався із становлення економічної географії та географії людини позначився утвердженням економічної географії як районно-комплексної науки, а завершився її трансформацією у економічну та соціальну географію.

Третій (сучасний) етап, початок якому дала теорія територіальної самоорганізації суспільства, вирізняється розвитком традиційної проблематики (географія природних ресурсів, господарства, населення та розселення, картографії) та новими напрямками: соціальної (географія

сфери послуг, релігій та культури, якості та способу життя, рекреаційна, медична географія), політичної географії й геополітики (електоральна та етнополітична географія), проблем сталого розвитку, геоінформаційних систем і технологій, історичної географії та історії географії. Найпотужнішими науково-освітніми школами та школами-колективами стали кївська (Л. Руденко, М. Пістун, Я. Олійник, С. Іщук), львівська (Ф. Заставний, О. Шаблій), харківська (А. Голіков, Л. Немець, К. Немець), одеська (О. Топчієв), чернівецька (Я. Жупанський, В. Руденко, В. Джаман), тернопільська (О. Заставецька), сімферопольська (М. Багров) школи. Отже, упродовж третього етапу відбулася трансформація соціально-економічної географії в суспільно-географічну науку, її внутрішня диференціація та формування нових напрямів.

Пізнання послідовного ходу розвитку наукових шкіл у межах виокремлених етапів дає змогу об'єктивніше простежити, крізь призму часового зрізу, основні тенденції їхнього розвитку та «вписати» конкретні наукові школи в певні еволюційні реалії суспільної географії в Україні. На розвиток наукових шкіл суспільної географії в Україні в межах кожного з етапів впливали найсуттєвіші досягнення світової науки. Про період 1934–1991 рр. не йдеться, оскільки суспільна географія тоді мала наукові зв'язки лише з географічними школами країн колишнього СРСР.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНИХ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДИ

ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЖИВЛЕННЯМ РОСЛИН В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПОСУХ

Гладкіх Є.Ю.¹, Сябрук О.П.²

*¹кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник відділу агрохімії Національного наукового центру «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського»
ye.hladkikh@ukr.net*

*²кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник відділу агрохімії Національного наукового центру «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського»
syabryk86@gmail.com*

Підвищення продуктивності сільськогосподарських культур в схильних до посухи середовищах є складним завданням через багатофакторність цього показника. Посуха є першопричиною низьких врожаїв у всьому світі. Існує нагальна потреба у більш ефективних системах заходів захисту врожаю від посух. Серед елементів системи управління живленням рослин в умовах впливу на них будь-яких чинників біотичного чи абіотичного характеру, в тому числі екстремального дефіциту вологи, у світі використовується безліч різноманітних препаратів, що головним чином спрямовані на регуляцію та стимуляцію їхнього росту: природні та синтетичні гормональні регулятори росту рослин, багатокомпонентні поліфункціональні регулятори росту рослин, мікроелементи у підвищенні антистресової активності рослин, рістрегулюючі та інші корисні властивості гумінових речовин.

Метою наших досліджень було встановити ефективність сумісного застосування мінеральних добрив і препаратів рістрегулюючої та антистресової дії у прискоренні мобілізації механізмів пристосування рослин до стресів та підвищенні їхньої врожайності.

Дослідження проводили у двох дрібноділянкових дослідах на чорноземі типовому важкосуглинковому і чорноземі опідзоленому в умовах довготривалих стаціонарних польових дослідів ДП «ДГ «Граківське» ННЦ «ІА імені О. Н. Соколовського» (Харківський р-н Харківської області) у роки з недостатньою кількістю опадів впродовж весняно-літнього періоду.

Дослід на чорноземі типовому передбачав застосування нового розробленого нами препарату рістрегулюючої та антистресової дії (до його складу входить комплекс мікроелементів, триполіфосфат натрію, фітогормони та кремній, полісахарид природного походження ліпкогенної композиції, комплекс амінокислот L-конфігурації та макроелементи у мінеральній формі) під час передпосівної обробки насіння та позакореневого підживлення протягом вегетації. За вирощування ячменю ярого максимально ефективним виявилось поєднання внесення мінеральних добрив (у дозі $N_{30}P_{30}K_{30}$) із полікомпонентним препаратом антистресантом, зокрема, застосування передпосівної обробки насіння у дозі 1 л/т та позакореневого підживлення протягом вегетації у нормі 1,0 л/га (1 раз за вегетацію) або по 0,5 л/га (двічі протягом вегетації у фазу кушіння та виходу в трубку – прапорцевий лист). Прирости врожаю зерна при цьому отримано на рівні 21 - 36 % до контролю, зафіксовано покращення фізіологічних реакцій рослин, зокрема, підвищення частки зв'язаної води у структурі загальної у тканинах рослин на 1,2-3,1 % та збільшення вмісту хлорофілу у листках рослин ячменю на 6,7 одиниці.

У другому дрібно ділянковому досліді на чорноземі опідзоленому вивчали вплив дії індуктору посухостійкості (саліцилова кислота) на ріст та розвиток рослин сої. Схема досліді передбачала три агрохімічні фони: I – контроль, без внесення до добрив, II – повна доза $N_{60}P_{60}K_{60}$ та III – варіант з мінеральними добривами, які дозволяються у органічному землеробстві (фосфоритне борошно, калімагnezія) $P_{60}K_{60}$. Обробку індуктором посухостійкості було проведено двічі за період вегетації сої: у фазі третього листа та у фазі утворення бобів. Доза саліцилової кислоти - 100 л/га.

Отримані результати показали, що за обприскування саліциловою кислотою суттєвий приріст врожаю одержали на всіх дослідних варіантах. Зокрема на варіанті з мінеральними добривами, які дозволяються у органічному землеробстві врожай

сої становив – 40 ц/га, проти 25 ц/га на контролі. Такий захід дозволяє підвищити врожай сої на 60 % та індукувати толерантність до шкочочинного впливу дефіциту вологи і, що не менш важливо, може бути використаний у органічному виробництві у комплексі із дозволеними мінеральними добривами. Таким чином, порушене питання потребує більш детального та глибокого вивчення тому, як відомо з літературних джерел, аскорбінова, саліцилова кислоти й флавоноїди – це природні речовини, що не забруднюють навколишнє середовище й сільськогосподарську продукцію та виконують низку регуляторних і сигнальних функцій, однак найповніше їхня роль виражається за дії стресових чинників різної природи, зокрема, індукція толерантності до шкочочинного впливу абіотичних стресорів, таких як посуха.

Враховуючи глобальні кліматичні зміни, обмеження подальшого розширення сільськогосподарських угідь та умови недостатнього зволоження, для оптимізації живлення сільськогосподарських культур слід звернути увагу на процеси зворотного зв'язку між ґрунтом та рослиною. У рамках підтримки стратегії ФАО щодо сталої інтенсифікації та підвищення росту виробництва сільськогосподарської продукції, слід застосовувати як класичні заходи адаптації системи вирощування рослинної продукції до несприятливих умов, як час і густина посіву, стійкі до стресу сорти тощо, так і інноваційні рішення в управлінні ризиками системи «ґрунт-рослина» за стресових умов, зокрема, регулювання механізмів адаптації рослин за допомогою оптимізація композицій форм і способів внесення мінеральних добрив і антистресантів.

**НОВІ ДАНІ З ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛЕЙСТОЦЕНОВИХ
ВІДКЛАДІВ В МЕЖАХ КЛЮЧОВОЇ ДІЛЯНКИ «ШИШАКИ»
(ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.)**

Дорошкевич С.П.

*кандидат географічних наук, старший науковий
співробітник відділу геоморфології та палеогеографії*

Кушнір А.С.

*кандидат географічних наук, науковий співробітник
відділу геоморфології та палеогеографії*

Інститут географії НАН України

dsp.paleo.geo@i.ua; kushnir.paleo@ gmail.com

Субареальні відклади є найбільш поширеним типом плейстоценових відкладів в межах території України. Вони представлені переважно викопними ґрунтами та лесами і є унікальними палеогеографічними пам'ятками для вивчення природи часу їх формування (В.І. Крокос, П.К. Заморій, М.Ф. Веклич, Н.О. Сіренко, П.Ф. Гожик, В.М. Шовкопляс, Ж.М. Матвійшина, А.Б. Богуцький, Н.П. Герасименко, О.А. Сіренко та ін.).

У нашому повідомленні акцентовано увагу на новій яскравій пам'ятці історії розвитку природи у четвертинному періоді – розрізі субаеральних плейстоценових відкладів у селищі Шишаки (Полтавська область). Досліджений розріз знаходиться у природному відслоненні, практично в центральній частині смт. Шишаки (рис. 1), на високому гіпсометричному рівні (плакор на лівому березі р. Псел), в специфічній горбистій місцевості з яскравими слідами зсувів у північно-західному напрямі. Географічні координати розрізу: 49.874716, 33.995836.

Стратиграфічне розчленування відкладів в розрізі Шишаки здійснено відповідно до схеми четвертинних відкладів України 1993 р. (Веклич М.Ф. та ін.) на основі даних детального палеопедологічного дослідження (макроморфологічний опис) та аналізу специфіки індивідуальних особливостей будови різновікових стратиграфічних горизонтів четвертинних відкладів. В розрізі виокремлено четвертинні відклади голоцену,

дніпровського, завадівського, тилігульського та лубенського віку (рис. 1).

Відклади *голоцену* представлені зональним типом ґрунту – чорноземом типовим (0,0-0,5 м) з генетичними горизонтами Н, Phk та Pk, який сформувався під сучасною рослинністю представленою злаковим різнотрав'ям. На схилах пагорбів та у балках поширений деревний покрив з ясена, клена, чагарникових рослин (глід).

Дніпровський горизонт (умовно 0,5-1,4 м) – представлений неоднорідними сизувато-палевими лесоподібними карбонатними суглинками, субгоризонтально смугастими, з окремими тонкими прошарками (до 2-3 см) супісків та пісків бурих, іржаво-бурих, що вказують на делювіальне перевідкладення відкладів. Перехід чіткий за забарвленням, межа затічна.

Завадівський горизонт (1,4-4,2 м) – потужна ґрунтова світа, що складається не менш як з чотирьох профілів викопних ґрунтів (zv_3 , zv_{1b2} , zv_{1b1} та zv_a). Морфогенетичний опис ґрунтів наступний.

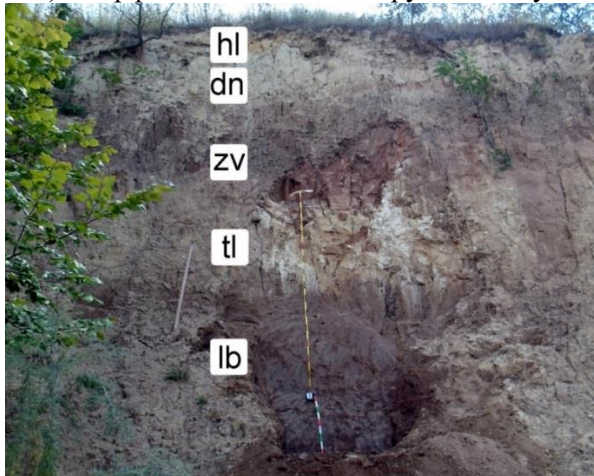

Рисунок 1. Розріз субаеральних плейстоценових відкладів у селищі Шишаки; розчистка № 3 (стратиграфічне розчленування горизонтів: hl – голоцен, dn – дніпровський, zv – завадівський, tl – тилігульський, lb – лубенський).

zv_3 (1,4-2,6 м) – палево-коричнево-бурий ґрунт з сизими плямами, ймовірно *підзолистий*. В профілі ґрунту zv_3 доволі чітко виділяються дві товщі: Нр (e) (1,4-2,0 м) – неоднорідний палево-коричнево-сизувато-бурий, опіщанений, грудкуватий, карбонатний легкий суглинок-супісок. Перехід помітний за зміною забарвлення та підвищенням щільності; Нр (i) (2,0-2,6 м) – неоднорідний

коричнювато-бурий з сизими плямами, ущільнений, призматично-грудкуватий, карбонатний середній суглинок, по гранях структурних виокремлень плівки гідрооксидів заліза. Перехід чіткий за зміною забарвлення.

zv_{1b2} (2,6-3,3 м) – найбільш темний в профілі завадівської світи ґрунт. Вилужений від карбонатів, щільний, середній суглинок, гумусовими хвостами пронизує нижче лежачі ґрунти завадівської світи; там же спостерігається величезна кількість кротовин виповнених матеріалом з цього горизонту. Скоріш за все – це *лучний (лучно-чорноземний)* ґрунт. У нижній частині виявлено велику кількість кремнієво-карбонатних конкрецій до 10 см в діаметрі.

zv_{1b1} (3,3-3,8 м) – коричнево-іржаво-бурий за кольором ґрунт, найбільш озалізнений в профілі, практично вилужений від карбонатів (ледь помітно скипає з розчином НСІ), з кротовинами, що заповнені темним матеріалом (пов'язані з ґрунтоутворенням zv_{1b2}). Морфологічно схожий на ілювіальний горизонт лісового ґрунту. У нижній частині – скупчення карбонатних конкрецій. Монолітність профілю ґрунту значно порушена гумусовими хвостами вище лежачого ґрунту. Складається враження, що лучно-чорноземний ґрунт пізнього оптимуму (zv_{1b2}) залягає на ілювіальному горизонті бурого лісового ґрунту раннього оптимуму (zv_{1b1}). Перехід чіткий за зміною кольору.

zv_a (3,8-4,2 м) – нижній ґрунт завадівської світи. Маса неоднорідно забарвлена, білясто-бурувато-палева, карбонатна, легкосуглинкова, з різноманітними карбонатними новоутвореннями у вигляді вицвітів і плям, монолітність профілю сильно поруйнована кротовинами та кротовими камерами, які заповнені бурим і темним матеріалом. Перехід чіткий за зміною забарвлення.

Тилігульський горизонт (4,2-5,6 м) – світло-палевий карбонатний вертикально-стовпчастий лес, до глибини в 5,0 м зустрічаються кротовини виповнені чорним та бурим матеріалом. По всьому горизонті кремнієво-карбонатні конкреції. Перехід чіткий за кольором, межа розмита.

Лубенський горизонт (5,6-8,2 м помітно) – потужна ґрунтова світа складена з трьох чорноземоподібних ґрунтів: $1b_c$, $1b_{b2}$ та $1b_{b1}$. Зверху до низу поступово інтенсивність темного забарвлення підсилюється.

Ib_c (5,6-6,2 м) – доволі неоднорідний, коричнювато-бурий, освітлений за рахунок видимих білястих форм карбонатів кальцію, активно скипає з 10 % розчином соляної кислоти, грудкуватий легкий суглинок, з щільними та крупними (до 5 см) карбонатними конкреціями. Перехід поступовий за підвищенням щільності і посиленням темних відтінків забарвлення.

Ib_{b2} (6,2-7,0 м) – коричнювато-темно-бурий, щільніший від вище лежачого, карбонатний середній суглинок, прихованоопіщанений, з марганцевою пунктацією та бобовинами, з концентрацією карбонатів по тріщинах у вигляді плям, вицвітів, конкрецій. У нижній частині з'являються сизуваті плями. Перехід поступовий за потемнінням матеріалу та підвищенням щільності.

Ib_{b1} (7,0-8,2 м помітно) – сизувато-темно-коричневий важкий суглинок, оглинений, з щільними карбонатними конкреціями та іншими формами новоутворень карбонатів і гідроксидів мангану (плями, бобовини), з плівками по гранях структурних виокремлень.

Загалом, в результаті польових досліджень розрізу плейстоценових відкладів селища Шишаки виділено: *голоценовий* горизонт, представлений зональним типом сучасного ґрунту – чорноземом типовим; еолово-делювіальні лесоподібні відклади *дніпровського* горизонту; середньоплейстоценові відклади *завадівського* часу, представлені потужною ґрунтовою світою, складеною, щонайменше чотирма профілями викопних ґрунтів; лесову товщу *тилігульського* горизонту, з великою кількістю морозобійних тріщин; потужну світу трьох чорноземоподібних ґрунтів *лубенського* горизонту.

На нашу думку, описаний розріз заслуговує на науковий інтерес палеогеографів та інших спеціалістів-четвертинників, оскільки у ньому достатньо повно представлені ґрунтові світи завадівського та лубенського палеогеографічних етапів (ранній-середній неоплейстоцен). Цей розріз однозначно потребує більш комплексних та детальних досліджень, зокрема, із залученням даних різноманітних фізико-хімічних аналізів, палеоботанічних, палеомагнітних, ізотопного датування тощо, що надасть можливість отримати більш комплексну інформацію щодо особливостей природних умов часу формування цих відкладів та сприятиме розв'язанню низки інших важливих фундаментальних питань пов'язаних з історією розвитку природи у минулому.

ФОРМУВАННЯ АНТРОПОГЕННИХ ТА АНТРОПОГЕННО-МОДИФІКОВАНИХ ГЕОСИСТЕМ ПІСЛЯ ПРИПИНЕННЯ РОЗРОБЛЕННЯ РОДОВИЩ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Іванов Є.А.¹, Біланюк В.І.², Тиханович Є.Є.³

*¹доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри конструктивної географії і картографії
²кандидат географічних наук, доцент, декан географічного
факультету*

*³кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної
географії*

*Львівський національний університет імені Івана Франка
eugen_ivanov@email.ua*

Після припинення розроблення родовищ корисних копалин та ліквідації (тривалої консервації) гірничодобувних чи гірничозбагачувальних підприємств, на місці створених і керованих людиною гірничопромислових, виникає новий тип антропогенних геосистем, який пропонуємо називати постмайнінговим [5]. Антропогенні геосистеми формуються в межах ліквідованих кар'єрів, відвалів, відстійників та інших гірничопромислових об'єктів. Постмайнінгові геосистеми перестають перебувати під контролем працівників гірничих підприємств, що зумовлює активізацію різних природно-антропогенних, головню деструктивних, процесів та явищ [4]. Власне виникнення і розвиток таких геосистем визначає суттєве зменшення або припинення на них техногенного впливу людини.

Загалом, виникнення цього типу антропогенних геосистем може бути спричинене реалізацією рекультиваційних і фітомеліоративних заходів, однак здебільшого відбувається через відмову від експлуатації гірничопромислових об'єктів, їхньої консервації чи ліквідації. Більшість великих об'єктів (кар'єрів, відвалів, хвостосховищ) на заході України нині перетворилися у постмайнінгові геосистеми. Вони відносно молоді, мають близько 20–25 років та перебувають на піонерних етапах утворення ґрунтового і рослинного покривів. Прикладом такого об'єкту є Стебницьке хвостосховище, особливо перша секція, наповнена твердою фазою відходів (рис. 1).

Постмайнінгові ландшафти нерідко перетворені у пустищні, “покинуті” землі. Розвиток таких ландшафтних систем складний і непрогнозований. Якщо рекультивованим площам закладають сценарій їх подальшого використання як лісо- чи сільськогосподарські землі, природоохоронні об’єкти, то пустищні мають непередбачуваний розвиток і можуть бути замінені на нові, невластиві природному середовищу геосистеми.

Поряд із постмайнінговими, які утворені на основі гірничопромислових геосистем, внаслідок планованої діяльності людини, у районах розроблення родовищ корисних копалин, виникають непередбачувані супутні антропогенно-модифіковані, інколи сильно трансформовані території. Поява антропогенно-змінених геосистем пов’язана із побічним ефектом проведення гірничих робіт, який призводить до розвитку небезпечних природно-антропогенних процесів та утворення нових форм рельєфу, сильного забруднення поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослин тощо. До антропогенно-модифікованих слід зараховувати геосистеми, в яких зазнали змін лише окремі їхні геокомпоненти [2]. Вони продовжують існувати і трансформуватися після припинення розроблення родовищ корисних копалин. До супутніх антропогенно-змінених територій та об’єктів відносимо зони постійного і періодичного затоплення і підтоплення (рис. 2), ареали накопичення інфільтратів, ділянки підземної виплавки сірки, активні карстопровальні поля тощо.

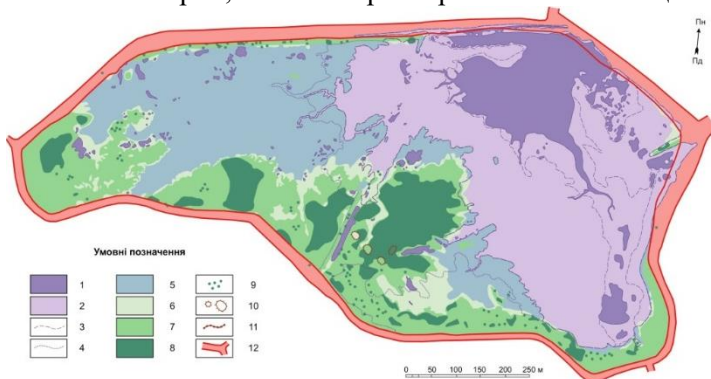

Рис 1. Формування антропогенних геосистем в межах Стебницького хвостосховища

Умовні позначення: 1 – водойми солоні, 28.04.2018 р.; 2 – водойми солоні, 11.09.2018 р.; 3 – підтоплені зони, 28.04.2018 р.; 4 –

підтоплені зони, 11.09.2018 р.; 5 – плоскі сильно засолені поверхні, без ознак рослинності; 6 – плоскі засолені поверхні з лучно-болотними угрупованнями; 7 – плоскі припідняті слабо засолені поверхні з чагарниково-лучними угрупованнями; 8 – плоскі припідняті слабо засолені поверхні з деревно-чагарниковими угрупованнями; 9 – окремі дерева; 10 – насипні горби; 11 – котлован водойми; 12 – дамби.

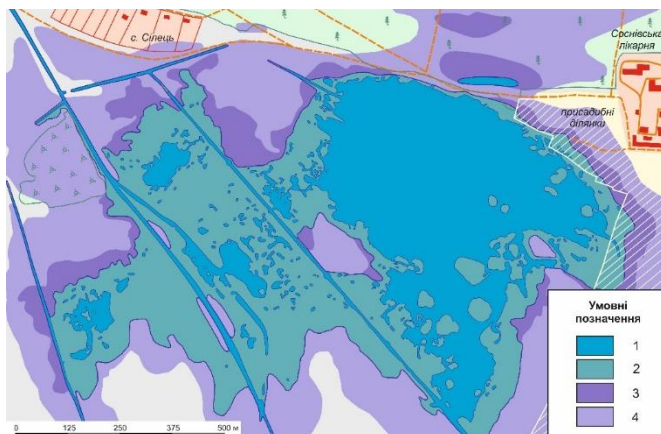

Рис. 2. Формування антропогенно-модифікованих геосистем в межах мульди просідання земної поверхні шахтних полів шахт “Відродження” і “Надія”

Умовні позначення: 1 – відкриті водні поверхні; 2 – зарослі водні поверхні, вкриті болотною рослинністю з ознаками замулення; 3 – періодично затоплені й перезволожені землі з ознаками заболочення; 4 – перезволожені і підтоплені землі.

Сучасні конструктивно-географічні підходи щодо оптимізації геосистем включають поняття “естетики ландшафту”. У більшості країн ЄС принципи облаштування і рекультивації антропогенних та антропогенно-модифікованих геосистем ґрунтуються на їх інтегруванні в оточуючі природні ландшафти [1]. Загалом, ландшафтне обґрунтування рекультивації геосистем після завершення розроблення корисних копалин є актуальною дослідницькою проблемою при відновленні гірничопромислових територій. Підставою для таких пошукувань є аналіз особливості міграції геохімічного і радіоактивного забруднення, зокрема самоочищення ландшафтних систем. Дослідження структури постмайнінгових і супутніх (непередбачуваних) геосистем є

основою для оцінювання ступеня їх антропогенної трансформованості (модифікованості), стійкості ландшафтних геосистем та з'ясування можливих шляхів їхнього розвитку [3]. Прогнозування процесів самовідновлення постмайнінгових геосистем актуальне у зв'язку із оптимізацією природокористування і ренатуралізацією низькопродуктивних земель [5]. Роль ґрунтового і рослинного покривів полягає у закономірних сукцесійних змінах, які за сприятливих умов призводять до утворення корінних ценозів. Літологічна основа цих геосистем визначає умови місцезростання і відповідно напрям сукцесійних процесів [6]. Під час прогнозування екологічного стану антропогенних та антропогенно-модифікованих геосистем у перші 20–30 років їх відновлення після припинення розроблення родовищ корисних копалин головна увага має бути приділена не структурному розвитку, а спрямована на аналіз їх функціональних змін.

Список використаних джерел

1. Гродзинський М. Д. *Пізнання ландшафту: місце і простір*: у 2-х т. Київ: ВПЦ “Київ. ун-тет”, 2005. Т. 1. 431 с. Т. 2. 503 с.
2. Іванов Є., Біланюк В., Тиханович Є. Розвиток затоплення, підтоплення і вторинного заболочення у межах вугледобувних районів. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку* : матер. XII-ої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 16–23.
3. Іванов Є. А., Ковальчук І. П. Антропогенізація ландшафтів: підходи, діагностування, моделювання. *Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту*. 2012. Вип. 612–613. С. 54–59.
4. Іванов Є. А., Ковальчук І. П., Андрейчук Ю. М. Теоретико-методологічні основи й методика геоecологічного картографування і моделювання гірничопромислових геокомплексів. *Наук. вісн. Волин. держав. ун-ту ім. Лесі Українки. Геогр. науки*. 2006. № 2. С. 15–23.
5. Рудько Г. І., Іванов Є. А., Ковальчук І. П. *Гірничопромислові геосистеми Західного регіону України*. Київ–Чернівці: Букрек, 2019. Т. 1. 464 с.; Т. 2. 376 с.
6. Сорокіна Л. Антропогенізовані ландшафти як варіанти природних. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр.* 2004. Вип. 31. С. 208–214.

ЕКОЛОГІЧНО НЕБЕЗПЕЧНІ ПРОЦЕСИ В ЗАКАРПАТТІ: МЕТЕОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ігнатишин А.В.

інженер

*Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна НАН України
sitkobel@i.ua*

Ігнатишин В.В.

кандидат фізико-математичних наук,

старший науковий співробітник

Інституту геофізики ім. Субботіна НАН України,

доцент кафедри географії та туризму

*Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
rgstrs1962@i.ua*

Іжак Т.Й.

кандидат географічних наук, PhD, доцент

*Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
tiboras@kmf.uz.ua*

Вербицький С.Т.

кандидат фізико-математичних наук,

провідний науковий співробітник,

завідувач Відділу сейсмічності Карпатського регіону

*Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна НАН України
sergever@gmail.com*

Ігнатишин М.Б.

провідний інженер

*Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна НАН України
sitkotonika@i.ua*

В роботі представлено результати вивчення впливу факторів завад на сейсмотектонічні процеси в Закарпатському внутрішньому прогині. Проведені геофізичні спостереження в регіоні відмітили вплив окремих геофізичних полів на сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому, важливі особливості сейсмотектонічних процесів на геологічних структурах

Закарпаття[1-8]. Серед них необхідно виділити метеорологічні фактори: температура повітря, атмосферний тиск, атмосферні опади; аерофізичні параметри: швидкість повітря, напрям вітрів, температура повітря на висоті 9 м; астрофізичні фактори: фази Місяця. Найбільш вивченим є метеорологічний фактор, який може сприяти вивільненню енергії пружно-деформованого стану порід. Проводиться вимірювання температури повітря, атмосферних опадів, та варіацій атмосферного тиску. Дослідження необхідні для встановлення вкладу окремих факторів у вплив на геологічні процеси в регіоні. Актуальність проведення дослідження впливу метеорологічних полів на прояв місцевої сейсмічності викликано підвищенням сейсмічності регіону, змінами екологічного стану регіону. Сейсмічність Закарпаття представлена серією місцевих землетрусів в тому числі і відчутних. Слід відмітити, про те що останні відчутні землетруси на території Закарпаття були відмічені в липні 2015 року, що підвищує ймовірність їхнього прояву. За 2019 рік зареєстровано 116 місцевих землетрусів в Закарпатському внутрішньому прогині. Геодинамічний стан регіону визначається сучасними горизонтальними та вертикальними рухами на геологічних структурах Закарпаття. За горизонтальними рухами в Закарпатті спостерігають на деформометричних станціях Інституту геофізики ім.С.І.Субботіна НАН України, зокрема в зоні Оашського глибинного розлому на пункті деформометричних спостережень „Королеве”. Тут продовжуються вимірювання сучасних горизонтальних рухів кори з допомогою деформометра, базою 24.5 м, орієнтованого на схід-захід. За 2019 рік виміряно рухи кори з віковим ходом: $+6 \times 10^{-7}$. Геофізичні спостереження в минулі роки вказали на вплив окремих метеорологічних параметрів на структуру земної кори і відповідно зміни параметрів геофізичних полів. Зокрема температура повітря впливає на процеси стиснення та розширення порід і таким чином може прискорити вивільнення енергії пружних деформацій, яка виражається через місцеві землетруси. Атмосферний тиск також чинить додатковий тиск на поверхню земної кори, яка постійно перебуває і геомеханічному русі, або при зменшенні атмосферного тиску, не гальмуються рухи вертикальної дії. Таким чином, вивчення варіацій температури повітря та атмосферного тиску дає можливість вивчати процеси підготовки та протікання місцевих землетрусів. **Мета дослідження:** вивчення особливостей

геодинамічного, сейсмічного, метеорологічного і відповідно екологічного стану регіону. **Об'єкт дослідження:** геодинамічний, екологічний стани, сейсмотектонічні процеси та геофізичні поля. **Предмет дослідження:** варіації метеорологічних полів та їх вплив на екологічний стан регіону, створення методики дослідження екологічного стану регіону, її геофізичного аспекту. **Методика дослідження:** побудова просторово-часового розподілу місцевої сейсмічності, розрахунок кінематики сучасних рухів кори, та характер варіацій параметрів метеорологічного стану речовини.

Для цього досліджено розподіли температурного режиму в регіоні, сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому, просторово-часового розподілу місцевої сейсмічності. Потім проведено вивчення зв'язків між температурою повітря та прискореннями рухів кори, між температурою повітря та місцевою сейсмічністю, виділення особливостей, представлення висновків. Температура повітря вимірюється за допомогою метеорологічної станції „Конрад”. Сейсмічні події реєструються на Режимній геофізичній станції „Тросник” Карпатської дослідно-методичної геофізичної партії Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна НАН України за допомогою цифрового сейсмометра DAS-05. Сучасні рухи кори вимірюються за допомогою деформографа E-W на Пункті деформометричних спостережень „Королеве” Карпатської дослідно-методичній сейсмологічній партії Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім..С.І. Субботіна НАН України. При вивченні геодинамічного стану регіону використано прискорення рухів кори. Відмічено зв'язок температури повітря, геодинамічного стану регіону з активізацією сейсмічності Закарпатського внутрішнього прогину за досліджуваний період. Температура повітря впливає на рухи кори в періодах добових варіацій параметрів геодинамічного стану регіону. Аналіз варіацій місячних величин температури повітря, прискорення сучасних горизонтальних рухів та місцевої сейсмічності за 2019 рік відмітив їх кореляцію: температура повітря зростає – зростають величини горизонтальних рухів, що супроводжуються реєстрацією місцевих землетрусів.

1. Вербицький Т., Вербицький Ю., Вербицький С., Ігнатишин В. Прогноз зміни в часі енергії та кількості Закарпатських землетрусів. Праці НТШ. – Львів. – 2002. – Т. 81. – С. 140 – 144.

2. Вербицький Т., Гнип А., Малицький Д., Назаревич А., Вербицький Ю., Ігнатишин В., Новотна О., Нарівна М., Ярема І. Мікросейсмічні і деформаційні дослідження в Закарпатті: результати і перспективи. Геофиз. журн. – 2003. – 25, № 3. – С. 99 – 112.

3. Ігнатишин В., Малицький Д. Геофізичні та сейсмологічні дослідження в центральній частині Закарпаття. (За результатами режимних спостережень на РГС “Тросник”, ПДС “Королеве”, РГС “Берегове”. Сейсмологічні та геофізичні дослідження в сейсмоактивних регіонах. Матеріали наукової конференції-семінару присвяченої 80 –річчю з дня народження Тараса Зіновійовича Вербицького. 29-30 травня 2012 р. –С. 58-64.

4. Ігнатишин В.В., Малицький Д.В. Геофізичні спостереження в Закарпатті та їх результати. Геодинаміка, №2 (15)/2013 – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С.154-156.

5. Ігнатишин В.В., Ігнатишин А.В., Ігнатишин В.В.(мол.). Вплив факторів-завад на геомеханічні процеси в Закарпатському внутрішньому прогині. Міжнародна наукова конференція Астрономічна школа молодих вчених, Україна, Біла Церква, 24–25 травня 2017 р. Програма і тези доповідей..-ст.44.

6. Ігнатишин В.В., Ігнатишин М.Б., Ігнатишин А.В. Метеорологічний аспект сеймотектонічного стану Закарпатського внутрішнього прогину в 2016 році. Magyar Tudományos Journal(Budapest, Hungary).EMKE Bulding, Budapest, 2017 . С.9-16. ISSN 1748-7110

7. Ігнатишин В.В., Ігнатишин М.Б., Ігнатишин В.В. Метеорологічні аспекти геодинамічного стану геологічних структур Закарпаття. Регіон-2018. суспільно-географії аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців(м.Харків, 3-4 квітня 2018 р.)/ Гол.ред.колегії Л.М. Немець.- Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С.191-194. ISBN 98-966-285-482-4.

8. Ігнатишин А.В., Ігнатишин М.Б., Ігнатишин В.В. Геофізичні поля та геомеханічні процеси в Закарпатському внутрішньому прогині. X наукова конференція молодих вчених та спеціалістів „Геологія і геологія горючих копалин,, присвячена, 100 річчю НАН України. 19-20 вересня 2018 року. 1-2(174-175) 2018. м.Львів. С.81-84. ISSN 0869-0774

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКОВО- БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЇХ АТЛАСНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ

Ковальчук А.І.¹, Ковальчук І.П.²

*¹аспірант кафедри геодезії та картографії КНУ
імені Тараса Шевченка,*

*²доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри
геодезії та картографії НУБіП України;
kovalchuk94a@gmail.com;kovalchukip@ukr.net*

Актуальність теми. Дослідження геоекологічного стану річок та їх басейнів (у нашому трактуванні річково-басейнових систем, РБС) набули популярності в Україні ще в кінці ХХ ст. (у зв'язку з екологізацією природничих та соціально-економічних наук), але особливо масштабними вони стали у ХХІ столітті. Головними передумовами їх розгортання виступали: 1) суттєве збільшення антропогенного навантаження на заплавно-руслові, річково-долині геоконплекси річок та їх басейни; 2) погіршення гідроекологічного та гідроморфологічного стану річок, якості їх водних ресурсів; 3) активізація ерозійно-аккумулятивних та інших екзогенних процесів як у річищах, так і у водозбірних басейнах річкових систем; 4) почастищення проявів екстремальних паводків і низьких межень, зсувних і сільових процесів; 5) збіднення гігрофільного біорізноманіття у заплавно-руслових комплексах річок; 6) уповільнення процесів самоочищення річок і побудованих на них ставків та водосховищ тощо. Оскільки ситуація не покращується, актуальність аналізу існуючих напрямів геоекологічних досліджень РБС, отриманих результатів та визначення перспектив їх продовження є високою.

Огляд напрямів геоекологічних досліджень РБС. Існує обширний масив публікацій біоекологічного, еколого-географічного, еколого-геоморфологічного, геоекологічного, гідроекологічного, агроекологічного спрямування, присвячених оцінюванню стану річок та їхніх водозбірних басейнів. Не маючи можливості в коротких тезах здійснити всебічний їх аналіз, зупинимось на аналізі праць переважно монографічного та дисертаційного типу геоекологічного та гідроекологічного спрямування. Серед праць кінця ХХ ст. відзначимо монографію

професора І.Ковальчука «Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз» [5], яка по суті була підсумком його 20-річних досліджень річково-басейнових систем Західної України і дала старт комплексним геоекологічним дослідженням як річкових систем різних рангів і регіонів, так і їхніх басейнів та природних й антропогенних процесів, які в них відбуваються. Ці дослідження включали польове обстеження річок та їх водозборів, напівстаціонарне і стаціонарне вивчення екзогенних (переважно ерозійно-аккумулятивних) процесів у різнорангових річках, їх долинах та на водозборах, порівняльно-картометричні роботи з використанням великомасштабних топокарт за період з кінця XVIII по кінець XX століття, даних ДДЗ, матеріалів гідрологічних і гідрохімічних досліджень стоку води, наносів і розчинених речовин, а також геоінформаційно-картографічного і математичного моделювання паводкової небезпеки та геоекологічних ризиків, викликаних повеннями і паводками, забрудненням водних об'єктів стічними водами тощо. Ці питання також піднімалися і в серії його статей.

Відзначимо також низку праць учнів І.Ковальчука – професорки Л.Дубіс, доцентів Б.Хомина, А.Михновича, М.Симоновської, Л.Курганевич, М.Петровської, О.Пилипович, Т. Павловської, Ю.Андрейчука, М.Федонюка, професора Є.Іванова, кандидатів географічних наук Н.Крутої, Б.Жданюка, Р.Волчанського, О.Швець (Микитчин), В.Подобівського та ін [1, 6, 8,10]. Ними охоплені РБС Українських Карпат, Закарпаття і Передкарпаття, Поділля, Волинської височини і Полісся. Важливими є також праці доцента М.Чемериса, присвячені стану заплавно-руслених комплексів річок Волинського Полісся, професора П.Штойка, присвячені змінам ландшафтів (в т.ч. річково-долинних) Західного Поділля та професора Л.Царика зі співавторами, присвячені природоохоронним проблемам річок [13]. Загалом, у зазначених працях реалізований підхід, який поєднував дослідження гідроекологічного, еколого-геоморфологічного та ландшафтно-екологічного стану річкових систем і його багаторічних змін під впливом спектру чинників з одночасним оцінюванням стану і змін природи водозбірних басейнів. Ще одна їх особливість – широке використання різночасових великомасштабних топографічних карт, даних

тематичних досліджень з використанням даних ДЗЗ та ГІС, моніторингових спостережень.

Важливе значення мають роботи професора В.Вишневського «Річки і водойми України. Стан і використання» [2] і професора КНУ імені Тараса Шевченка О.Ободовського «Гідролого-екологічна оцінка руслових процесів (на прикладі України)» [9] та їхні докторські дисертації, присвячені відповідно оцінюванню антропогенного впливу на річки різних регіонів України та регіональному гідроекологічному аналізу руслових процесів.

У дослідженнях професора О.Ободовського та його учнів – К.Данька, О.Коноваленко, З.Розлача, О.Ярошевича і колег – ст.н.с. В.Онищука, професора В.Гребіня – акценти робляться на вивченні русел річок, їх заплав і руслових процесів з гідрологічних, гідроморфологічних і гідроекологічних позицій. Цим питанням, крім вказаної монографії О.Ободовського, присвячена серія дисертаційних праць аспірантів і колективних монографій, опублікованих за результатами польових досліджень річок різних регіонів України. В цих дослідженнях акцент робився на: 1) визначенні спектру впливаючих на руслові процеси чинників; 2) оцінюванні масштабів розвитку руслових деформацій; 3) аналізі складу і динаміки руслоутворювальних наносів; 4) оцінюванні стійкості русел рівнинних і гірських річок; 5) обґрунтуванні засад визначення гідроекологічних наслідків розвитку руслових процесів; 6) типізації паводків за їх впливом на стан русел гірських річок; 7) гідроморфологічній оцінці стану річок. Зазначені ідеї були апробовані на прикладах річок Лімниця (Передкарпаття), Тиса, Уж, Латориця (Закарпаття), Стир, Прип'ять [7, 11 та ін.]. Суттєвим внеском до цих досліджень є праці багаторічного завідувача кафедри гідрології та гідроекології, професора В.Хільчевського та його учнів [3, 12 та ін.]. В них акценти робляться на оцінюванні гідроекологічного та гідрохімічного стану річок басейнів Західного Бугу, Горині, Росі, Південного Бугу, Дністра, Інгульця, річок Житомирської області та ін.

Третім важливим центром досліджень річкових систем є Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Ці дослідження проводилися професором М. Кирилюком, а тепер професором Ю.Ющенком [14] та його учнями – О.Паланичко, А.Кирилюком, Л.Костенюк, М.Пасічником, М.Настюком та

іншими вченими. Об'єктом вивчення виступають річки басейну Прута, правобережні допливи Дністра, інші річково-басейнові системи. Головний акцент робиться на оцінюванні стану русел і розвитку руслових процесів, визначенні параметрів гідроекологічного режиму річок та впливу на них природних й антропогенних чинників. Результати досліджень опубліковані в серії статей, монографій, а також відображені в їхніх дисертаційних роботах.

Атласне картографування РБС. Стосовно атласного картографування річково-басейнових систем, то тут ситуація набагато складніша. В Україні опубліковано чотири атласи річково-басейнових систем: 1) Сіверський Донець: Водний та екологічний атлас (2006 р.); 2) Атлас поверхневих вод басейну Прута (в межах України), 2009 р.; 3) Екологічний атлас басейну річки Південний Буг (2009 р.); 4) Бассейн реки Днестр. Экологический атлас (2012 р.). Дещо умовно сюди можна зарахувати працю, укладену за ініціативою І.Ковальчука та німецьких дослідників – HANDBOOK. Ideas, data and methods for the setup of the Water Balance Atlas of the Western Ukraine (2013).

За змістом і структурою перший атлас правильніше було б назвати монографією, проілюстрованою серією карт, хоч за задумом, наповненням інформацією – це науковий продукт європейського рівня, насичений текстовою, табличною, графічною, картографічною і фотографічною інформацією як біоекологічного, так і геоєкологічного спрямування. Недоліком є переважно дрібний масштаб карт і невелика їх кількість.

Наступний атлас відповідає вимогам до середньомасштабних атласів, але в тематиці його карт домінують гідрографічні, гідрологічні, морфометричні мотиви. Є також дві карти, які відображають лісистість та урбанізованість водозбору р. Прут, тобто мають геоєкологічне спрямування.

Третій атлас в цілому має екологічне спрямування, але є дрібномасштабним і містить лише 14 карт, тобто його зміст не в повній мірі відповідає назві.

Четвертий атлас є найновішим, суттєво різноманітнішим від попередніх за тематикою, в ньому є чимало карт гідроекологічного, агроєкологічного та геоєкологічного змісту. Однак він дрібномасштабний, тому в генералізованих рисах передає геоєкологічний стан річки Дністер та його басейну.

Крім охарактеризованих, нами проаналізовані й зарубіжні атласи екологічної тематики [4]. У зв'язку з виявленими недоліками атласів, була розроблена концепція, програма і структура великомасштабного атласу РБС Бистриці (Івано-Франківська область) [4, 15], укладено 102 тематичні карти, які є основою атласу і відображають стан РБС та її суббасейнів і компонентів ландшафтів, впливаючі на них природні та антропогенні чинники, геоекологічні наслідки природокористування. За результатами досліджень опублікована монографія «Атласне картографування річково-басейнових систем» [4]. Водночас робота над завершенням атласу триває.

Висновки. 1. Геоекологічні дослідження річкових систем та їх басейнів є пріоритетним напрямом зацікавлень вітчизняних і зарубіжних вчених. В них акцент надалі має робитися на пізнанні реакцій РБС на зміни клімату та інтенсифікацію природокористування, обґрунтуванні природоохоронних, стокорегулювальних, протиповеневих і ренатуралізаційних заходів. 2. Суттєве місце в дослідженнях має займати створення цифрових інтерактивних геоекологічних атласів РБС як інструменту моніторингу їх стану та управління природокористуванням, основи вирішення завдань охорони природи.

Література. 1. Андрейчук Ю.М. Геоінформаційне моделювання стану басейнових систем (на прикладі притоки Дністра річки Коропець). Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / Ю.М.Андрейчук. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. 20 с. 2. Вишневецький В.І. Річки і водойми України. Стан і використання. К.: Віпол, 2000. 376 с. 3. Забокрицька М.Р., Хільчевський В.К., Манченко А.П. Гідроекологічний стан басейну Західного Бугу на території України. К.: Ніка-Центр, 2006. 184 с. 4. Ковальчук А.І. Атласне картографування річково-басейнових систем: монографія / А.І.Ковальчук, І.П.Ковальчук / за наук. ред. проф. І.П.Ковальчука. Л.: Простір-М, 2018. 348 с. 5. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз. Львів: Вид-во ін-ту українознавства, 1997. 440 с. 6. Ковальчук І.П. Павловська Т.С. Річково-басейнова система Горині: структура, функціонування, оптимізація: Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 244 с. 7. Латориця: гідрологія, гідроморфологія, руслові процеси : [монографія] / О. Г. Ободовський, В. В. Онищук, З. В. Розлач, О. С. Коноваленко,

О. Є. Ярошевич; ред.: О. Г. Ободовський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київ. ун-т, 2012. 319 с. 8. Михнович А.В. Еколого-геоморфологічні дослідження верхньої частини сточища Дністра з використанням ГІС-технологій. Автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.04. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 20 с. 9. Ободовський О.Г. Гідролого-екологічна оцінка руслових процесів (на прикладі річок України) / О.Г. Ободовський. К. : Ніка-Центр, 2001. 274 с. 10. Пилипович О.В. Геоекоекологія річково-басейнової системи верхнього Дністра: монографія / О.В.Пилипович, І.П.Ковальчук; за науковою редакцією проф. І.П.Ковальчука. Львів-Київ; ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 284 с. 11. Руслові процеси річки Лімниця / О.Г.Ободовський, В.В.Онищук, В.В.Гребінь, З.В.Розлач, О.С.Коноваленко, М.В.Яцюк. К.: Ніка-Центр, 2010. 256 с. 12. Хільчевський В.К., Чунарьов О.В., Ромась М.І., Бабич М.Я., Яцюк М.В. Водні ресурси та якість річкових вод басейну Південного Бугу / за ред. В.К. Хільчевського – К.: Ніка-Центр, 2009. – 183 с. 13. Царик Л.П. Природокористування та охорона природи у басейнах малих річок: монографія /Л.П.Царик, П.Л.Царик, І.Р.Кузик.; Ред. проф. Царика Л.П. Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. 114 с. 14. Ющенко, Юрій Сергійович. Геогідроморфологічні закономірності розвитку русел [Текст] / Ю. С. Ющенко ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2005. 320 с. 15. Kovalchuk I. Complex geoenvironmental atlas of a basin system: concept, structure, implementation, thematic filling / I.Kovalchuk, A. Kovalchuk // **Earth Bioresources and Life Quality**. Kyiv, 2013, № 5. P. 261-267.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕФОРМУВАННЯ ГІДРОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ В БАСЕЙНІ РІЧКИ БІЛИЙ ЧЕРЕМОШ

Костенюк Л.В.,
*кандидат географічних наук, асистент кафедри
геїдрометеорології та водних ресурсів*
KGLV@i.ua

Поп'юк Я.А.,
*аспірантка кафедри фізичної географії, геоморфології та
палеогеографії*
yana_porjuk@yahoo.com

Лунгу Н.І.
студентка географічного факультету
tashchkaa77@mail.ru

**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

Басейн Білого Черемошу, враховуючи його гірське положення, має складну будову та історію формування гідрографічної мережі. З гідрологічної та руслознавчої точки зору, дослідження гідрографічної мережі є вкрай важливим аспектом, оскільки зміни кількості та довжини приток впливають на величини основних чинників руслоформування: стік води та наносів, сезонний розподіл витрат, окатаність та крупність руслового алювію.

Будова гідрографічної мережі. Текучі води в певних природних умовах створюють особливу структуру гідрографічної мережі, яка є саморегулюючою системою. Гідрографічна мережа басейну будь-якої ріки формується під впливом великої кількості чинників, основними з яких є кліматичний та геоморфологічний. Зміни в часі кожного з цих чинників сприяють певним перебудовам гідрографічної мережі. Зростання чи зменшення кількості опадів, переміни у режимі та інтенсивності їх потрапляння на поверхню землі можуть призвести до появи чи зникнення (пересихання) річкових допливів. На протязі останнього сторіччя значні зміни в будову мережі вносить господарська діяльність людини.

Сучасна гідрографічна мережа Білого Черемошу має багато спільного з мережею інших річок Карпат, зокрема із сусідніми басейнами рік Чорний Черемош, Путила та Сучава, а через Вододільно-Верховинську геоморфологічну область із Басейном Пруту та Чорної Тиси.

Басейн Білого Черемошу має витягнуту форму з середньою шириною близько 15-20 км, і займає в основній своїй частині схили масивів середньогірного рельєфу групи Гринява і Лосова, і різко звужується до 5-7 км при перетині Ворохто-Путильського древнього терасованого низькогір'я [1].

Густота гідрографічної мережі, суттєво зменшується від верхів'я та середньої частини басейну до ділянки с.Яблуниця – гирло, оскільки на цьому відрізьку Білий Черемош не приймає великих по довжині приток.

Певні закономірності також, відмічено нами в рисунку гідрографічної мережі та розташуванні річкових долин:

➤ до с.Яблуниця він переважно прямокутний (гратчастий), головна ріка протікає паралельно орографічним структурам, тобто вздовж гірських хребтів; притоки Білого Черемошу впадають під прямим кутом, приймаючи численні малі допливи; густота мережі на цій ділянці становить $0,93 \text{ км/км}^2$.

➤ від с.Яблуниця до злиття з Чорним Черемошем, рисунок гідромережі переважно дендритовий (деревовидний) та субдендритовий. Кути злиття водотоків при впадінні приток змінюються від 60° до 80° . Густота гідрографічної мережі зменшується до $0,62\text{--}0,65 \text{ км/км}^2$ [2].

Сучасні зміни гідрографічної мережі в басейні Білого Черемошу. Порівняння топографічних карт (польських за 1931-1933 рр. та сучасних 2006 р. (масштаб 1:100 000) та космознімків Google Earth) дало змогу встановити, що за 70 років даного періоду, загальна кількість річок в басейні Білого Черемошу зменшилась приблизно на 40 % (рис.1). Переважна більшість річок, що зникли це річки I порядку, верхньої та середньої частини басейну. В той же час, є певний приріст малих приток у нижній, пригирловій частині басейну (табл.1).

Таблиця 1.

Зіни кількості приток в басейні р.Білий Черемош на основі порівняння карт 1931-1933 р.р. та 2006 р.

Назва річки	Кількість річок		
	Зникли	З'явилися	Залишилися незмінними
1	2	3	4
<i>р.Перкалаб</i>	29	-	21
<i>р.Сарата</i>	19	-	19
<i>р.Яловичера</i>	35	-	29
<i>р.Срібник</i>	5	-	4
<i>р.Гостівець</i>	17	-	21
<i>р.Лопушина</i>	25	-	25
<i>р.Пробийна</i>	47	8	86
<i>р.Тикач (Кекача)</i>	1	3	12
<i>р.Черемошна</i>	3	2	6
<i>р.Юринець</i>	1	2	6
<i>р.Кохан</i>	3	1	8
<i>р.Білий Черемош</i>	63	7	82
Всього в басейні	248	23	319

Як бачимо, найбільших втрат зазнали басейни таких приток як: р.Пробийна, р.Яловичера, р.Перкалаб, р.Лопушна та р.Сарата, при чому для останньої не вистачає частково фрагмента карти 1933 року, що може бути причиною занижених показників. В основному, зникли притоки середньогірної зони, а з'явилися навпаки у низькогірній зоні. Так само зникло чимало малих допливів що впадали безпосередньо в основну ріку (63) і теж на відріжку витік – с.Яблуниця (рис.1).

Динаміка переформувань в досліджуваних басейнах Білого Черемошу прямо залежить від частки їх площі в межах даної території. Проте, у відношенні кількості зниклих приток до утворених найбільших втрат зазнала саме гідромережа притоки Пробийна. А отже, в цілому для басейну характерний від'ємний приріст приток I порядку.

АНТРОПОГЕННА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

Лісова Н.О.

*кандидат біологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
nlisova@gmail.com*

Сучасна природа є наслідками багатовікових еколого-історичних змін. Значний вплив на формування рослинного покриву, поряд із природними умовами, мали різні форми антропопресії. Історія рослинності є відбитком не лише змін кліматичних, але також інтенсивності і сприятливості діяльності людини в природному середовищі. На зміни лісових фітоценозів, під впливом людини, вказує історія деяких видів дерев, виключно пов'язана з антропогенним впливом, наприклад, експансія граба звичайного [1, 3].

Антропогенні зміни екологічних умов фітоценозів мають різний характер, проходять у не однаковому ритмі та часі. Виникають нові угруповання – антропогенні, раніше невідомі в регіоні (наприклад, угруповання бур'янів, які зникають разом із зміною діяльності людини). Процеси синантропізації формують сучасний рослинний покрив і будуть в подальшому впливати на його зміни [4].

Завдяки оцінкам палеоботаніків та екологів, можна виділити природні зміни рослинності, а також ті які виникли під впливом господарювання людини. Найбільших змін, а саме знищення, зазнали лісові угруповання [2, 4].

Внаслідок господарської діяльності вкрита лісом площа зменшилась у національному природному парку «Кременецькі гори». Значного антропогенного впливу зазнали гори Черча, Замкова, Божа, Гостра, Дівочі скелі, Страхова, Маслятин, оскільки тут знаходяться ділянки культового поклоніння, рекреаційної діяльності. Ці гори відвідує велике число туристів, які часто ігнорують інформаційні аншлаги, екологічні стежки. У зв'язку з цим відбувається стихійне витоптування трав'яних ділянок.

Знищені біоценози гори Маслятин. Тут ліси займають 95,9%, у деревостані переважає граб звичайний, який витісняє інші види дерев. Зустрічаються також дуб звичайний, сосна звичайна, береза повисла та ін. Є біогалявини – 0,6%. Значну частину гори – 12,5% – займають агроценози.

На горі Страхова під лісом знаходиться 98,7% площі. Переважають грабово-соснові ліси, поодинокі трапляється бук лісовий, дуб звичайний, модрина європейська. Тут росте червонокнижний вид – береза Клокова. Наявні біогалявини – 0,8%.

На горі Дівочі скелі мішані ліси займають 93%. Домінує сосна звичайна, трапляється граб звичайний, дуб звичайний, клен гостролистий, акація біла тощо. На горі Гостра лісові культури займають 96,7%, є біогалявини – 1,5%. В деревостані домінує сосна звичайна, до неї приєднується береза повисла.

На території національного парку відмічається розорювання земель, вершини гір Дівочі скелі, Черча. Розорювання проводять місцеві жителі аж до карнизу гір, використовуючи землі під агрокультури. Висаджують картоплю, буряки, квасолу, засівають ячмінь та інші сільськогосподарські культури, використовуючи при цьому землі, де росли рідкісні види рослин, такі як *Helianthemum canum* (L.) Baumg., *Trinia multicaulis* Schischk., *Dracocephalum austriacum* L., *Galium exoletum* Klok., *G. besseranum* Klok тощо. Зростає залуженість схилів, заростання трав'яними рослинами оголених ділянок. Поширене ураження рослин попелицею, кліщами, сажковими та іржастими грибами.

Були проведені меліоративні роботи по зміні русла ріки Іква, що спричинило до зникнення заплави, осушення заплавних земель, які були місцем поселення водоплавних птахів. Зникло велике число гідрофітів та гідатофітів.

Відмічене самовільне добування місцевими жителями крейди та мергелю на горах Божа, Страхова, Дівочі скелі, що необхідно припинити.

Під впливом вище вказаних антропогенних чинників з території філіалу «Кременецькі гори» зникли такі раритетні види рослин: *Anemone laxa* Juz., *Dianthus rogoviczii* Kleop., *Carlina onopordifolia* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawł., *Myosotis ludomilae*, *Ranunculus zapalowiczii* Pacr., *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. На межі зникнення є *Helictotrichon desertorum* (Less.) Nevski та *Salvia cremenecensis*.

На досліджуваних територіях необхідно приділяти більшу увагу збереженню рідкісних видів рослин від інвазії антропохорів, сприяти плодоношенню та природному відновленню, репатріації зникаючих видів, захищати біотопи від антропогенного навантаження. Враховуючи значення природних екосистем слід приділяти належну увагу їх охороні шляхом створення резерватів умовнокорінних лісів.

Література

1. Андрієнко Т. Л. Мережа міждержавних природно-заповідних територій як показник сталого розвитку держави. *Проблеми сталого розвитку України* / Т. Л. Андрієнко. К.: Лібра, 1998. С. 248–253.
2. Артюшенко А. Т., Арап Р. Я., Безусько Л. Г. История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде. К.: Наук. думка, 1982. 135 с.
3. *Онищенко В. А.* Лісова рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори». *Запов. справа в Україні*. 2002. 6, Вип. 1. С. 339–359.
4. *Раритетний* фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони) / С. М. Стойко, П. Т. Яценко, О. О. Кагало та ін. Львів : Ліга-Прес, 2004. 232 с.

СИРОВИННА БАЗА ПИВОВАРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Поручинська І. В.,
кандидат географічних наук, доцент
Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки
rinaporuchynska@gmail.com

Поручинський В. І.,
кандидат географічних наук, доцент
Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки
poruchynsky@gmail.com

Слащук А. М.
кандидат географічних наук, доцент
Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки
Andrii.slashchuk@gmail.com

Пивоваріння – це технічно складний процес, під час якого потрібно враховувати норми і рецептуру. Основними компонентами технологічної сировини для пива є солод, який виготовляють із ячменю пивоварних сортів, і хмелепродукція у вигляді екстракту, гранул та шишкованого хмелю. Основною сировиною для виробництва пива є хміль, вирощуванням і переробкою якого займається хмелепромисловий комплекс. Незважаючи на те, що попит на хміль постійно зростає, сьогодні українські хмелярі лише частково задовольняють внутрішній ринок, хоча галузь має всі можливості для виробництва потрібної кількості шишок хмелю.

Сировинна база пивоварної промисловості України характеризується абсолютним зменшенням. Кількість господарств, які вирощують хміль, зменшилась більш як наполовину, скоротилися обсяги виробництва. Як наслідок, зменшилась також і площа насаджень хмелю. Сьогодні хміль в Україні вирощують у трьох областях: Житомирській, Львівській та Хмельницькій.

Приблизно 2/3 усіх хмільників та валового збору суцвіття хмелю в Україні зосереджено у Житомирській області [2; 3].

За сортовою структурою насаджень переважають ароматичні сорти хмелю, частка яких становить 83,7 %, тоді як гірких сортів – лише 16,3 %.

У структурі насаджень хмелю ароматичних сортів переважають сорти «Заграва», «Національний», «Слов'янка», «Злато Полісся». На інші сорти («Гайдамацький», «Клон-18», «Староволинський» та «Тріумф») припадає 14,2 %.

У структурі насаджень хмелю гірких сортів найбільшу питому вагу мають сорти «Альга» (36,9 %), «Промінь» (36,6 %), та «Поліський» (26,5 %) [1].

Ще одним видом сировини, яка використовується в пивоварінні, є пивоварний ячмінь. В окремі роки найбільшими посівними площами ячменю характеризувалися Вінницька, Полтавська і Хмельницька області. Водночас найбільша врожайність ярого ячменю – у Вінницькій, Київській і Тернопільській областях.

На сьогоднішній день пивоварний ячмінь вирощують у тринадцяти областях України, переважно західних та центральних, частково північних. Найбільші посіви пивоварного ячменю зосереджені у Київській, Тернопільській та Хмельницькій областях [3].

В Україні поряд із виведеними вітчизняними вченими сортами ярого ячменю, такими як «Галактик», «Казковий», «Еней», «Південний», «Чудовий», «Гетьман», «Сонцедар», «Командор», «Всесвіт», «Взірець», «Етикет», «Аспект» та інші, часто використовують також закордонні. Зокрема, інтенсивно використовують сорти «Себастьян», «Ксанаду», «Беатрис», «Кангу Бойос» тощо [4].

Ще одним видом сировини, який застосовується при виробництві пива є плоди та ягоди. Для виготовлення зброджених основ може застосовуватись майже будь-яка сировина плодів та ягід, які багаті на вуглеводи [5].

Крім плодово-ягідної сировини, важливим напрямом при створенні нових сортів пива вважається використання пряно-ароматичної сировини. Як добавки використовується лікарська рослинна сировина – трави, квіти, коріння, горіхи. При кип'ятінні в сусло з хмелем вносять траву полину, корінь солодки, бадан,

перець, траву ехінацеї, деревію, звіробій, женьшень, горіхи та настої горіхів, порошок бульб топінамбура та інші. В готове пиво різну пряно-ароматичну сировину вносять у вигляді настоїв і екстрактів.

До сировини, яка збагачує пиво вуглеводами, відносять зернопродукти (рис, овес, пшениця, ячмінь), цукровмісна сировина (мед, патока, цукор). Джерелами поліфенольних речовин є рослинна сировина (трави, коріння, горіхи) і продукти їх перероблення. Для збільшення вмісту азотистих речовин у сушло вносять гідролізати мікроорганізмів (дріжджів), продукти переробки молока (сироватку, пахту).

За допомогою внесення екстрактів трави м'яти, плодів горобини, трави чебрецю, звіробою підвищується смакова стабільність пива, здійснюється позитивний вплив на збереженість гірких речовин пива, що у кінцевому результаті сприяє стійкості пива [4].

Напрямами подальшого розвитку сировинної бази галузі пивоваріння є виведення нових селекційних перспективних сортів і створення розсадників у господарствах, впровадження інтенсивних технологій вирощування та обробки, оптимізація розміщення посівних площ з метою найповнішого використання природно-кліматичних умов.

Сисок використаних джерел:

1. Гіренко Ю. О. Ефективність виробництва хмелю в Україні / Ю. О. Гіренко // Економіка АПК, 2017, № 2. – С. 83–89.
2. Довгалоук В. І. Розвиток хмелярства в Україні / В. І. Довгалоук // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 30–33.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Піде на пиво. – Журнал Зерно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.zerno-ua.com/journals/2018/sentyabr-2018-god/pide-na-pivo>
5. Рудацька Г. Б. Наукові підходи та практичні аспекти оптимізації асортименту продуктів спеціального призначення : монографія / Г. Б. Рудацька, Є. В. Тищенко, Н. В. Притульська. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 371 с.

КЛІМАТ ГАЙВОРОНСЬКОГО РАЙОНУ В УМОВАХ ЙОГО ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Ситник О.І.

*кандидат географічних наук, доцент
Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
sytnykuman@gmail.com*

Своєрідними є кліматичні особливості Гайворонського району Кіровоградської області, території, давнього освоєння, яка зазнала відповідного антропогенного впливу і віднесеної до міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України.

Кіровоградська область належить до атлантико-континентальної області помірного поясу з незначним коливанням температур і зростанням континентальності із заходу на схід. Кліматичні особливості Гайворонського району, відрізняються від середніх значень, що пов'язано із його розміщенням в західній частині області. Загальні риси клімату Гайворонського району, як і Кіровоградської області, визначаються пануванням помірних континентальних повітряних мас та впливом трансформованих морських. На формування баричного поля суттєво впливає барична вісь Воейкова, яка пересікає територію області.

Для Гайворонщини нормальний атмосферний тиск становить 990-997 гПа. Упродовж року амплітуда його коливань складає 40-50 гПа, що зумовлено частою зміною повітряних мас у зв'язку з рухом циклонів та антициклонів і пов'язаних з ними атмосферних фронтів.

Під впливом неоднорідності підстильної поверхні виникає місцева циркуляція, яка проявляється у приземному шарі атмосфери і є складовою мікроклімату. Відсутність високих гірських систем сприяє вільному переміщенню повітряних мас різного походження, що обумовлює значну мінливість погодних процесів у окремі сезони.

Неоднорідність рельєфу, наявність лісових масивів, сільськогосподарських угідь, водної поверхні, великих кар'єрів призводить до формування місцевих кліматичних особливостей.

На території Гайворонщини виражені всі пори року, які характеризуються різними особливостями: нестійкою погодою, температурою і кількістю опадів.

За кліматичну норму прийнято використовувати середні місячні показники температури та опадів за 1961-1990 рр. (табл. 1.).

Таблиця 1.

Середні місячні показники температури та опадів по метеорологічній станції Гайворон за 1961-1990 рр.

	I	II	III	IV	V	VI	VI I	VI II	IX	X	XI	XI I	Pi к
t °C	- 5.1	- 3.6	1.2	9.1	15. 2	18. 2	19. 5	18. 9	14. 4	8.3	2.8	- 1.6	8. 1
Опад и, мм	38. 0	39. 0	34. 0	41. 0	55. 0	85. 0	85. 0	55. 0	42. 0	28. 0	39. 0	41. 0	5 8 2. 0

Важливою характеристикою радіаційного режиму є тривалість сонячного сьйва, яка у межах Гайворонського району становить 1920-1925 год./рік. Найбільша спостерігається в липні – понад 300 год. За теплий період (IV-X місяці) року найменше значення цього показника фіксується у жовтні – близько 140 год. Загалом, тривалість сонячного сьйва за вегетаційний період складає 1620-1625 год.

Аналізуючи термічний режим повітря Гайворонського району, необхідно відзначити притаманний широкий діапазон змін температури. Середня температура влітку (липень) у затінку становить +19.5 °C, а в окремі роки змінюється від +17.4 °C до +22.0 °C, і навіть до +24.4 °C.

Погода мінлива, особливо взимку. Хвилі тепла і холоду тривалістю 3-5 (інколи 15-22) діб змінюються 2-5 разів на місяць, причому температура може значно відхилитись від середньої багаторічної для цієї пори року. Середня температура взимку (січень) становить -5.1 °C, а в окремі роки варіює від -8.0 °C до +2.8 °C (табл. 1).

Середня річна температура в Гайворонському районі становить +8.1 °C, й упродовж 1959-1959 рр. її показники склали +8.1 °C, 1960-1969 рр. ...+8.1 °C, 1970-1979 рр. ... +8.0 °C, 1980-1989 рр. ... +7.8 °C, 2000-2009 рр. ... +9.6 °C, а за 2010-2019 рр. ...

+10.0 °С. Таким чином, за останні 20 р. спостерігається суттєве підвищення середніх річних температур.

Середні температури 5 найбільш холодних місяців (листопад, грудень, січень, лютий, березень) становили: у 1950-1959 рр... -1.7 °С, 1960-1969 рр. ...

-1,5°С, 1970-1979 рр. ...-1.4 °С, 1980-1989 рр. ...-1.5 °С, 1990-1999 рр. ...-0.4 °С, 2000-2009 рр. ...+0.4 °С, 2010-2019 рр. ...-1.3 °С. Проте, можна навести приклад зим, коли температури повітря були нижчими від середніх багаторічних показників.

Середні температури 5 найбільш теплих місяців (травень, червень, липень, серпень, вересень) становили: у 1950-1959 рр. ...+17.8 °С, 1960-1969 рр. ...+17.5 °С, 1970-1979 рр. ...+16.5 °С, 1980-1989 рр. ...+ 16.9 °С, 1990-1999 рр. ...+17.4 °С, 2000-2009 рр. ...+18.4 °С, 2010-2019 рр. +19,1 °С.

Безморозний період в Гайворонському районі складає 275-285 днів, з температурою вище +5 °С – 220-225 днів, а з температурою вище +10 °С – 175-185 днів.

Вітровий режим Гайворонського району зумовлюється макроциркуляційними процесами в атмосфері та положенням баричних центрів над Євразією та Атлантикою. В окремих місцях розподіл напрямку та швидкості вітру залежить від орієнтації долин, наявності водойм тощо. Розташування території району на північ від баричної осі Воейкова, пояснює переважаання західних, північних та північно-західних вітрів. Середня швидкість вітру змінюється від 2,6 м/с, до 3,9 м/с. Варто зазначити, що найвища середня швидкість вітру спостерігається у січні, лютому, в окремих випадках – в березні чи квітні (від 3 до 4,5 м/с), що пов'язано з активним проявом у зимово-весняний сезон циклональної циркуляції, яка призводить до підвищення швидкості вітрів різних напрямків у цей час. Найменша швидкість вітру спостерігається влітку, коли територія району перебуває під впливом Азорського антициклону, а циклонічна діяльність послаблена, у липні-серпні швидкість вітру зменшується до мінімальних показників (від 2 до 3,2 м/с). Упродовж останніх десятиліть звичним явищем стали вітри зі швидкістю понад 10-15 м/с.

Головним джерелом поповнення водних запасів і вологи в ґрунті є опади, їх випадання тісно пов'язане з вологообігом. Переважають адвективні опади і лише незначна їх частка утворюється з водяної пари місцевого походження.

На території Гайворонського району в середньому за рік випадає 582 мм опадів, але показники за окремі роки суттєво відрізняються. Наприклад, лише за 1948 р. випало 742,9 мм, 1966 р. – 1013 мм, 1970 р. – 788.6 мм, 1971 р. – 734.7 мм, 1982 р.-707 мм, 1991 р. – 826.6 мм. Проте, упродовж окремих років (1950, 1952, 1954, 1957, 1959, 1960, 1968, 1974, 1986, 1992, 1995, 2015) кількість опадів була нижчою за середні багаторічні показники. Більша кількість опадів випадає у теплий період року (з квітня до жовтня) – 391мм, а за листопад-березень – 191 мм (табл. 1). Особливо зросла інтенсивність опадів за останні десятиріччя. У 2008 р. зафіксовано 150 днів з опадами, у 2009 – 158, у 2010 – 148, у 2013 – 146. Кількість опадів, яка перевищує 20 мм за добу вже не дивує на фоні зафіксованих показників – 53,6 мм (03.06.2007 р.), 57,9 мм (30.08.2007 р.), 68,6 мм (02.05.2008 р.), 40.2 мм (15.6. 2010 р.), 47.7 (09.10.2011 р.), 65.0 мм(24.07 2014 р.), 108,2 мм (09.07.2015 р.), 47.5 мм (18.01. 2018 р.),59,8 мм (04.06.2019 р.), 104 мм (05.06. 2019 р.). Особливо вражаючими за наслідками були зливові високої інтенсивності дощі 04-05.06.2019 р., коли упродовж 2 днів випало відповідно59.8 і 104 мм, а за червень – 212.5 мм.

Таблиця 2

Середні місячні показники температури та опадів по метеорологічній станції Гайворон за 1990-2019 рр.

	I	II	III	IV	V	VI	VI	VI	IX	X	XI	XI	Рік
						I	II	II				I	
t, °C	-3.0	-1.6	3.2	10.0	16.0	19.4	20.9	20.7	15.0	8.5	3.3	-1.4	9.3
Опад и, мм	30.0	28.6	31.7	37.9	51.0	83.3	76.4	49.4	53.6	37.5	37.8	36.5	554.0

Порівнюючи середньомісячні показники температури і опадів за 1961-1990 і 1990-2019 рр. (табл. 1,2), то можна виявити: 1) стійку тенденцію до підвищення температурних показників упродовж року і середньорічна температура перевищує прийнятну кліматичну норму на 1.2 оС; 2) показники кількості опадів суттєво не відрізняються, лише змінюється їх інтенсивність та розподіл у часі; 3) підвищення температурного фону за незмінної кількості опадів та їх нерівномірного випадання викликає зниження показників коефіцієнту зволоження території.

Певну стурбованість викликають температурні показники та умови зволоження упродовж останнього десятиріччя (2010-2019 рр.), що можна порівняти з оприлюдненими Службою Коперника зі змін клімату узагальненими результатами метеорологічних спостережень, які підтверджують тенденцію потепління Європи (табл. 3).

Таблиця 3

Середні місячні показники температури та опадів по метеорологічній станції Гайворон за 2010-2019 рр.

	I	II	III	IV	V	VI	VI I	VI II	IX	X	XI	XI I	Рік
t, °C	- 3.8	- 1.8	3.6	11. 1	17. 1	20. 7	22. 0	21. 6	16. 0	8.7	4.6	- 0.3	10. 0
Опа ди, мм	45. 7	31. 3	30. 7	35. 3	57. 8	102 .0	71. 9	29. 3	42. 2	40. 5	35. 2	41. 3	563 .0

Прослідковується стійка тенденція до зменшення вологості ґрунту, що пояснюється підвищенням температури і зростанням випаровування за, практично, незмінних (дещо менших) показників кількості опадів. Співвідношення опадів і випаровуваності, яке відображає коефіцієнт зволоження, впливає на природні екосистеми більше, ніж абсолютна кількість опадів сама по собі.

Для території Гайворонського району характерні прояви атмосферних явищ, тобто фізичних процесів, що відбуваються в атмосфері під час певних синоптичних умов, супроводжується якісною зміною її стану і є важливою характеристикою клімату. Серед несприятливих атмосферних явищ спостерігаються грози, град, тумани, ожеледь, бездощів'я, кількість днів з температурою понад 30 °C тощо (табл. 4).

Таблиця 4

Екстремальні температури та повторюваність несприятливих погодних явищ по метеорологічній станції Гайворон

№ п/п	Рік	$t^{\circ} \geq 30^{\circ} \text{C}$	max. $t^{\circ} \text{C}$	min. $t^{\circ} \text{C}$	гроза	град	туман	злив, дощ	злив, сніг/ мокр. сніг	бездощів'я
1	2006	18	33.1	-27.6	28	1	33	47	10/2	8
2	2007	54	39.9	-18.0	30	1		58	5	40
3	2008	26	37.9	-18.7	27		31	68	6/4	11
4	2009	35	35.4	-20.0	32		33	62	7/1	20
5	2010	42	36.3	-27.0	46	1	39	66	/1	11
6	2011	28	33.5	-16.2	29	3	23	68	9/2	20
7	2012	58	33.5	-28.4	38	2	24	90	8/1	35
8	2013	24	33.4	-17.2	38	2	47	75	12	23
9	2014	23	35.2	-23.4	28	4	38	75	4	15
10	2015	47	37.0	-19.8	23	2	22	87	8/3	34
11	2016	39	35.2	-21.8	31	2	19	82	19/4	9
12	2017	40	37.4	-20.3	29	3	21	59	6/1	20
13	2018	31	33.5	-22.4	27	1	34	58	10/3	25
14	2019	47	35.4	-19.2	42	3	29	61	1/2	26

Таким чином, на території Гайворонщини, згідно кліматичних даних, простежується загальна чітка тенденція підвищення температури, що не може компенсуватись збільшенням кількості опадів за окремі періоди і, відповідно, зростанням показників коефіцієнта зволоження. Статистичний аналіз результатів гідрометеорологічних спостережень показує, що для території Гайворонського району характерні процеси і явища, подібні до

процесів і явищ, що спостерігаються на всій території України: постійна нерівномірність випадання опадів, що пов'язано з проявами аномально вологих періодів з надзвичайно жорсткими посухами особливо за останні 15-20 р.; поширення посушливих явищ, які не вважались нормою для досліджуваної території. Таким чином, факт перерозподілу середньорічних показників кількості опадів не викликає сумніву. Стійке зменшення кількості опадів в зимово-весняний період не може повністю компенсуватись збільшенням їх кількості в літньо-осінній період упродовж окремих років, що призводить до руйнування динамічного співвідношення, яке свого часу склалось в перехідній смузі Правобережного лісостепу і степу, до якої відноситься територія Гайворонського району. Ймовірними наслідками підвищення температури і перерозподілу кількості опадів можуть також стати: 1) зміщення меж степової зони на північ і аридизація території Гайворонщини; 2) зміна видового складу рослинності; 3) зміна ландшафтної структури території тощо.

Список використаних джерел

1. Клімат України / за ред. В. М. Ліпінського. К.: В-во «Раєвського», 2003. 343 с.
2. Міжзональний геоекотон «лісостеп-степ» Правобережної України / за ред. Г. І. Денисик, О. І. Ситник. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. 217 с.
3. Служба Коперника зі змін клімату. URL: <https://agronews.ua/tag/2878-7072/>.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АНТРОПОГЕНІЗОВАНИХ БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ

Сухий П.О.

*доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри
геодезії, картографії та управління територіями
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

Березка І.С.

*кандидат географічних наук, доцент кафедри геодезії,
картографії та управління територіями
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
isberezka@ukr.net*

Виходячи із загально-наукових позицій прогноз частіше всього визначають як гіпотезу майбутнього розвитку. При цьому можливе прогнозування різноманітних об'єктів, явищ і процесів.

У випадку прогнозування природно-господарських систем важливо прогнозувати комплексний розвиток складної системи, з метою розробки оптимального варіанту розвитку. Є думка, що оптимізацію можливо здійснити технічним шляхом, зменшивши антропогенний тиск на природні комплекси, проте вирішення проблеми таким шляхом потребує значних капіталовкладень і зазвичай тільки декларується у програмах розвитку територій без подальшого їх виконання.

Географічне прогнозування майбутнього стану геосистеми багатофакторне, причому чинники формування системи знаходяться в такому причинно-наслідковому зв'язку, коли між ними на певному етапі розвитку виникають антагоністичні протиріччя, вирішення яких в найближчому майбутньому неможливе. Однак враховуючи, що у географічному прогнозуванні дослідник оперує такими категоріями як простір і час, можливі різноманітні варіанти сценарію вирішення проблем, які залежать від мети і об'єкту прогнозу та природно-господарських особливостей регіону.

У залежності від часового відтинку, будь-які прогнози поділяють на довготермінові, короткотермінові або оперативні.

Перші, зазвичай, застосовують при планування господарського розвитку території, в будь-якій її конфігурації (адміністративно-територіальній, природній) та суспільній, якщо мова йде про процеси розвитку суспільства на тривалий термін часу (10-20 років). У нашому випадку мова йде про природно-господарську систему, обмежену вододільною лінією, яка виокремлюється з адміністративно- та природно-територіальних утворень, відкритий до зовнішніх впливів об'єкт, де всі енергетично-речовинні потоки спрямовані до системоформуючого ядра. Особливістю басейнової системи є те, що ядро в ній (за винятком випадків, коли в басейні радіальний малянок гідромережі) має лінійну форму і змінний (від витоків до гирла) системотворчий потенціал, тому для такого об'єкту дослідження важливі короткотермінові або оперативні прогнози, які дозволяють прогнозувати стани динамічної системи та її реакцію на зміну дії чинників.

Системоформуючі чинники потребують факторного аналізу, за яким потрібно провести ранжування впливів чинників на систему, вибрати з них системоостабілізуючі (конструктивні) та деструктивні. Мірою надійності прогнозу є правильність вибору головних чинників та методів, якими вирішують проблему.

Чинники поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників відносяться властивості самої природи, потенціал її компонентів. Головними серед внутрішніх чинників, залежно від мети та терміну прогнозів, можуть бути як відносно постійні (рельєф, клімат, ґрунтовий покрив), так і динамічні чинники, які в прогнозі мають назву ймовірнісних величин (мінімальні і максимальні величини опадів, стоку різної забезпеченості тощо).

До зовнішніх чинників формування системи, на нашу думку, варто віднести антропогенні об'єкти, які з погляду самоорганізації системи є деструктивними. Питання вибору чинників та визначення їхньої ваги при формуванні стану системи на період часу, який прогнозується надзвичайно складні. Тому, з метою максимального охоплення чинників та уніфікації розрахунків, створюються інтегральні показники, які враховують сумарну дію компонентів.

За В.Б. Сочавою (1978) природний ландшафт з його історично сформованою структурою є інтегральним виразом сумарної дії природних компонентів, а показником його стійкості до зовнішніх

впливів може бути ступінь різноманіття його морфогенетичної структури.

Дотримуючись позицій, що сучасний стан ландшафтів досліджуваного об'єкту далекий від первісного стану, ми вважаємо, що найбільш стійкими природними структурами ландшафту є його каркасні лінії (русла річок, лінії вододілів), які, власне, і створюють басейнову конфігурацію ландшафту.

На нашу думку русла річок, а особливо вузлові точки, що формуються в місцях злиття водотоків змінюючи при цьому порядки річок та їхні гідрографічні характеристики є тими центрами, які інтегрують дію всіх чинників.

Індикатором сумарної дії системомормуючих чинників, для басейнів річок високих порядків є елементарні водотоки, як найбільш залежні від внутрішніх і зовнішніх впливів елементи структурної мережі басейну. Наявна кількість елементарних водотоків у басейні високого порядку може бути характеристикою його складності.

Для визначення зрівноваженого стану системи необхідно науково-обґрунтовано провести інтегральну оцінку її станів з визначенням порогових рівнів рівноваги при різних імовірнісних рівнях розвитку складових системи, та скласти рекомендації, в основі яких повинні бути положення басейнового підходу.

Проблемні аспекти сценарію прогнозування полягають, насамперед, у тому, що імовірності виникнення в системі явищ (кліматичного, гідрологічного чи іншого характеру) описуються формулами, коефіцієнтами різного рівня забезпеченості, що ніби «регламентує» імовірність події, проте це не дає гарантії її виникнення з частішою періодичністю.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Атаманюк Я.Д.

кандидат географічних наук, доцент

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»*

yaroslava.atamaniuk@gmail.com

Девда Н.Б.

магістрант

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»*

nazardevda@gmail.com

Сучасний регіональний розвиток, його стан та тенденції, оцінка соціально-економічних особливостей. Основні заходи у сфері економічного розвитку Косівського району Івано-Франківської області спрямовані на вирішення гострих викликів фінансової нестабільності. За такої умови, аналіз сучасного регіонального розвитку, його стану та тенденції, оцінка соціально-економічних особливостей, виявлення слабких місць в соціально-економічній сфері є особливо актуальними.

Для Косівського району характерні різноманітні ландшафти та багате біорозмаїття, які формують клімат та водний режим для значних прилеглих територій.

Чисельність наявного населення в районі на 1 грудня 2019 року становить 86766 осіб, з них 14615 проживали у міських поселеннях та 72151 – у сільській місцевості. Найбільше село за чисельністю населення, так і за площею – Космач. З початку року чисельність населення зменшилась на 457 особи (природне скорочення - 347 осіб, міграційне скорочення – 110 осіб). Найнижчі показники народжуваності по Рожнівській ОТГ – 3,7; Кутській дільниці – 4,4; Яворівській дільниці – 5,0.

Косівський район, як один з гірських районів області, має незначні площі сільськогосподарських угідь – 39,6 тис. га. або

44,0 % загальної його території. З них 11400 га. припадає на орні землі, 24900 га. на пасовища та сінокоси. Невелика кількість орних земель у даному регіоні разом з іншими чинниками обумовлює низький рівень економіки, наслідком якого є безробіття та міграція населення.

Виробництвом сільськогосподарської продукції займаються в індивідуальних господарствах населення, а також 23 фермерських господарств, в тому числі 3 оперативні – звітуючих сільськогосподарських підприємства.

Вагомий вплив на розвиток та стабільне функціонування економіки району має галузь тваринництва, на яку припадає більш ніж 60% валової продукції сільського господарства. Використовуючи значні площі природних пасовищ у районі, основну увагу доречно зосередити на розведенні спеціалізованих м'ясних порід худоби. У 2019 році активізувалась робота пунктів по штучному осіменінню худоби у населених пунктах, де вони вже працювали, а саме: с. Стопчатів, с. Рожнів, с. Кобаки, с. Черганівка, с. Прокурава. В 2020 році планується відкрити нові пункти штучного осіменіння у селах: Нижній Березів, Середній Березів, Верхній Березів, Пістинь, Вербовець, Хімчин, Сморна, Старі Кути, Рибне, Шешори, Яворів.

Перспективним є також розвиток конярства. Розведенням гуцульської породи коней в районі займається фермерське господарство «Заріччя» у с. Рожнів. Поголів'я коней в приватних господарствах району щорічно збільшується. Для покращення генетичного потенціалу необхідно вирощувати ремонтний молодняк коней і реалізувати його приватним господарям.

Значні перспективи для зайнятості сільських жителів дає розвиток рекреаційної сфери. На території Косівського району працюють та готові надати послуги туристам 20 закладів готельного типу, понад 130 садіб зеленого туризму, 80 закладів харчування та 27 музеїв.

Найцікавішими та найбільш відвідуваними туристичними об'єктами Косівщини є: туристично-мистецький комплекс «Маєток Святого Миколая» (с. Пістинь), Сріблясті водоспади (с. Шешори), НПП «Гуцульщина», г. Михалкова (м. Косів), Косівський сувенірний ринок, Терношорська Лада (с. Яворів), оз. Лебедин (с. Шешори), оглядовий майданчик на хребті Острий та інші. Інвестиційним проектом у галузі туризму є будівництво

гірськолижного курорту на горі Михалкова. У 2019 році з обласного та державного бюджетів виділено 476 700,00 грн [2, с. 124-126]. Варто відзначити, що такі місця в регіоні, як гірськолижний курорт біля гори Михалкова, природні ландшафти НПП «Гуцульщина», водоспади в с. Шешори, місця екстремального туризму в гірських селах, сувенірний базар в смт. Кути - є особливо унікальні, вони не поступаються ніяким територіям жодної з країн світу. Важливою подією, що на майбутнє значно вплине на атрактивність регіону (адже таким чином про нього дізнався увесь світ) є те, що українську косівську кераміку 13 грудня 2019 року внесли до Репрезентативного списку нематеріальної художньої спадщини людства ЮНЕСКО.

Рекреаційне навантаження в районі нерівномірне. Якщо в с. Шешори та м. Косів спостерігається надмірний вплив рекреантів, то інші території мають значні резерви розвитку.

Разом з тим слід пам'ятати, що екосистеми гір є дуже вразливими до антропогенних факторів. Тому природокористування тут повинно бути особливо продуманим. В Косівському районі є великий потенціал природних ресурсів: гриби, ягоди, лікарські рослини, мінеральні, прісні води. Ліси та луки району вже не одне століття служать для заготівлі грибів, ягід, лікарських рослин. При надмірному вилученні їх з екосистем порушується баланс системи в цілому, що веде до виснаження і втрати деяких видів. Тому вже сьогодні треба активно розв'язувати ці проблеми, не чекаючи того часу, коли вже не буде що відновлювати.

Крім того, одним з методів вирішення даних проблем є сталий (збалансований) розвиток, який включає в себе найперше охорону довкілля, раціональне використання природних ресурсів, рекреаційну діяльність, впровадження екологічно-безпечних сучасних технологій. Тобто, проблему слід вирішувати комплексно, що дасть можливість отримати високоякісну продукцію. Виробництво екологічно чистої продукції є перспективним напрямком сільськогосподарського виробництва в районі на 2020 рік. Цьому сприяє високий попит на таку продукцію на ринках розвинутих країн, значна потреба в ній і в нашій державі. В Косові та прилеглих гірських селах зростає попит на сільський (зелений) та інші види туризму. Це сприятиме покращенню екологічного стану і підняттю рівня життя людей.

Для ефективного розвитку агропромислового комплексу району, створення сприятливих умов для комплексного розв'язання соціальних проблем села та розвитку сільських територій, зростання доходів сільського населення, створення високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектора, на нашу думку, доречними будуть наступні заходи:

- передача земель, що не обробляються, в оренду фермерським господарствам на пільгових умовах;
- запровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій;
- заохочення вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції, лікарських рослин та ягід, продукції тваринництва із забезпеченням їх переробки на місцях індивідуальними та фермерськими господарствами;
- сприяти розвитку традиційної для району галузі садівництва;
- провести реформування галузі вівчарства шляхом налагодження виробництва овечого молока та створення пунктів його переробки на розсільні сири (бринзу) тощо;
- підтримка садиб зеленого туризму;
- дотримання жорстких екологічних регламентів в процесі реалізації практичних дій в сфері рекреаційного та сільськогосподарського господарювання;
- вивчення аналогічного зарубіжного досвіду ефективного розвитку гірських територій як прикладу для розвитку сільського господарства та рекреації в регіоні.

Не слід забувати також про розвиток інфраструктури в районі та створення всіх необхідних умов для максимального соціального захисту місцевого населення.

Отже, враховуючи наявний в регіоні природний, економічний, науковий і технічний потенціал, його історичні та географічні особливості, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природних, матеріальних, трудових та інтелектуальних ресурсів створити ефективну економічну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення та економічну безпеку краю.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ УРБОЛАНДШАФТІВ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКА**

Атаманюк Я.Д.

кандидат географічних наук, доцент

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»*

yaroslava.atamaniuk@gmail.com

Паска А.В.

магістрант

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»*

andriypaska8@gmail.com

На початку ХХІ століття соціально-економічні процеси в Україні відзначилися прискореним розвитком міст і урбанізованих територій. Ґрунтуючись на історичних закономірностях, слід відзначити, що міста завжди перебувають в авангарді суспільних перетворень, а процеси урбанізації відображають глибокі структурні зрушення в економічній і соціальній сферах життєдіяльності суспільства. Це можна яскраво прослідкувати на прикладі дослідження особливостей формування і розвитку урболандшафтів міста Івано-Франківська.

Складність, проблематичність і всебічність дослідження сучасних урболандшафтів полягає в тому, що міський простір є територіальним комплексом, що включає в себе транспортні, рекреаційні, техногенні, тафальні, водогосподарські, сакральні, сільськогосподарські ландшафти, об'єкти різновисотної житлової забудови і тощо. Вивчення урболандшафтів Івано-Франківська матиме практичне значення для розуміння проблем розвитку міста, його економічної, соціальної, планувальної, ресурсної, інфраструктурної бази.

Івано-Франківськ – значний економічний і культурний центр на заході держави. Місто розташоване в передгір'ї Карпат, у межиріччі річок Бистриці Надвірнянської і Бистриці Солотвинської. За геоморфологічним районуванням його територія

належить до Пригорганського Передкарпаття – геоморфологічної підобласті у межах Карпатської гірської країни.

Населення міста у 2019 році складало 261,1 тисяч осіб. Його територія займає площу 83,73 кв.км. Зараз на завершальному етапі відбувається процес формування ОТГ міста, до якої уже увійшли крім п'яти навколишніх сіл, що перебували у підпорядкуванні міської ради (Угорники, Крихівці, Вовчинець, Микитинці, Хриплин) ще 6 сільських рад (Підлузька, Черніївська, Березівська, Колодіївська, Підпечерська, Добровлянська).

Аналіз трансформацій і перспектив функціонування урболандшафтів сучасного Івано-Франківська неможливий без врахування просторових відмінностей його планувальної та функціональної структури. Місто Івано-Франківськ з юридичної точки зору не має поділу на міські райони, на відміну від сусідніх обласних центрів – Львова та Чернівців. Однак, тут сформувалися 25 мікрорайонів: Каскад, Софіївка, Позитрон, Гірка, Будівельників, Пасічна, Брати, Набережна, Княгинин, Центр, Арсенал, Майзлі, залізничний, Німецька колонія, Парковий, Кішлак, Бельведер, Північний бульвар, Південний бульвар, Опришівці, Новий світ, Бам, Рінь, Городок, Кант.

На нашу думку, на відміну від адміністративних районів, неформальні мікрорайони є більші однорідними і цілісними. Вони здебільшого мають певні особливості, спільні народні назви, інфраструктуру й історію виникнення. Саме на цьому рівні найбільш доцільно проводити діяльність з оцінювання і поліпшення якості життя і міської інфраструктури. Адже зрозуміло, що мешканці різних мікрорайонів можуть мати різні проблеми, які потребують ефективного вирішення, або різні проекти, які хочуть реалізувати. Під час соціологічного дослідження в Івано-Франківську в рамках проекту «Громади в дії» (2018) з'ясувалося, що райони, які колись були селами, мають більш згуртовані та водночас закриті громади, порівняно з тими районами, які були збудовані в радянський час.

Групування окремих частин міста за переважаючими функціями вказує на те, що промислова функція притаманні мікрорайонам: залізничний, Пасічна, Майзлі, Позитрон, Опришівці; житлова функція – Каскад, Софіївка, Будівельників, Новий світ, Бам, Городок, Кішлак, Брати, Позитрон; рекреаційна – Парковий, Набережна, Південний бульвар, Кант. Функції

громадського та історико-культурного центру переважають у мікрорайонах Центр, Бельведер, Арсенал, Північний бульвар. Малоповерхова забудова приватного сектору в основному зосереджена у мікрорайонах Опришівці, Німецька колонія, Княгинин, Кант.

Складність феномену міста вимагає пошуку та застосування нових підходів до його управління. На наше переконання, важливою умовою ефективності управління розвитком міста є залучення територіальної громади до цього процесу. В обласному центрі досить активно проявили себе такі громадські організації та ініціативи, як «Поступовий гурт франківців», «Франківськ Який Треба Беретти», «Еталон», «Конкордія», Інститут розвитку міста «Новий Івано-Франківськ», міські організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури і Національної спілки краєзнавців та ін.

Якщо у радянський період проекти розвитку міст фінансувались централізовано, то в нинішній час до будівництва головним чином залучається приватна ініціатива. Відкритість суспільства, демократизація у проектних підходах принесла багато позитивних зрушень, але трапляються і негативні явища. В Івано-Франківську, на наш погляд, гостро проявилися такі наслідки недбалості пам'яткоохоронної політики: довготривала відсутність історико-культурного опорного плану, нова хаотична забудова в історичному середмісті, перебільшена поверховість новобудов, які закривають собою визначні пам'ятки архітектури, домінування комерційного фактору під час забудови мікрорайонів, загроза втрати містом свого історико-архітектурного обличчя.

Невдалі трансформації завадили місту претендувати на почесне включення до списку пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. За твердженням дослідника З. Соколовського, конкретні їхні прояви спостерігаються у спотворенні композиції історичного ансамблю площі Ринок. На жаль, на початку ХХІ ст. втрачено також первісний вигляд пам'ятки архітектури національного значення в історичному центрі міста – першого промислового підприємства Станиславова – пивоварного заводу. Через недотримання приватним забудівельником вимог чинного законодавства щодо збереження статусу пам'ятки споруда зазнала перепланування і непрофесійної реставрації.

Для сучасних міст надзвичайно актуальною проблемою є розширення рекреаційних урболандшафтів. Генеральний план Івано-Франківська, прийнятий у 2001 році, передбачав збільшення територій зелених насаджень у структурі міських ландшафтів. Однак, впродовж тривалого часу їх площа суттєво не зростала, тому, за висновком фахівців, Івано-Франківськ не міг претендувати на статус зеленого міста. Кількість зелених насаджень у місті була у п'ять разів меншою за нормативні показники. Тому, впродовж останніх років, прислухаючись до громадської думки, міська влада формує нові раціональні підходи до озеленення міських ландшафтів і благоустрою мікрорайонів. Так, за останні чотири роки відкрито біля 20 нових скверів і відпочинкових зон, зокрема, у мікрорайоні Пасічна (сквер «Первоцвіт»), Позитрон, на вулицях Вовчинецькій, Військових ветеранів, Галицькій-Витвицького, Княгинин, де висаджено більше трьох тисяч дерев. У мікрорайоні Пасічна, вздовж дамби річки Бистриці Солотвинської, розпочато роботи по створенню третього за величиною у місті парку площею 3 га. Проходить реалізація проекту створення сучасної відпочинкової зони на базі Парку культури та відпочинку імені Т. Шевченка, яка охопить також міське озеро і вулицю Шевченка.

Однак, на сьогодні існує ряд не вирішених або не повністю вирішених проблем розвитку урболандшафтів обласного центру. Тому, на наш погляд, у найближчій перспективі необхідно реалізувати наступні заходи для трансформації урболандшафтів міста:

- врегулювати забудову історичного центру міста;
- розширити і осучаснити площу рекреаційних урболандшафтів та зелених зон в місті, заборонити забудову цих територій;
- зробити середмістя повністю закритим для транспорту з метою розширення загальної пішохідної зони в історичному центрі міста;
- облаштувати зони руху для велотранспорту (велодоріжки) на всіх головних вулицях міста.

У процесі наукового дослідження виявлено різноманіття та характер просторового розміщення урболандшафтів міста Івано-Франківськ. На наш погляд, історія заснування та розбудови Станиславова засвідчує унікальний приклад містобудівного і фортифікаційного мистецтва не лише в масштабі західноукраїнського регіону, а й у загальному контексті європейської архітектури.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Білоус Ю.О.

*аспірант кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

bilous_jura@ukr.net

Позашкілля є невід’ємним складником системи освіти України, а також важливим елементом розвитку учнівської молоді. Позашкільна освіта – це сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб’єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти. Вона спрямована на розвиток здібностей дітей у наступних сферах: освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту та інші [3].

Загалом в Україні в 2019 році діяло 1382 профільних та комплексних закладів позашкільної освіти та 539 дитячо-юнацьких спортивних шкіл[2].

В Чернівецькій області функціонує 45 закладів позашкільної освіти: 21 профільний, 9 комплексних та 15 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Загалом в 2019 році в закладах позашкільної освіти навчалось 29622 учні, з яких 6680 у ДЮСШ [2].

У 2019 році в області у закладах позашкільної освіти функціонував 1421 гурток. Найбільше гуртків діяло за художньо-естетичним напрямком – 610 гуртків (Рис. 1)[2].

Рис. 1. Кількість гуртків у закладах позашкільної освіти Чернівецької області за напрямами

Позашкільна освіта є одним з чинників, що впливають на рівень знань учнів закладів загальної середньої освіти, адже сприяє розвитку здібностей учнів, допомагає реалізувати свої вподобання, а також дозволяє застосовувати теоретичні знання на практиці.

Особливе місце у покращенні рівня знань учнів з базових предметів є такі напрямки роботи закладів як науково-технічний та дослідницько-експериментальний.

Важливим елементом розвитку позашкільної освіти є доступність до закладів, а також забезпеченість учнів закладами позашкільної освіти.

Згідно даних Інформаційної системи управління освітою Чернівецької області, станом на квітень 2020 в області було зареєстровано 53 заклади позашкільної освіти, що підпорядковувались Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА. Більш ніж третина всіх закладів, зосереджена в місті Чернівці – 20 закладів. Найменше кількість закладів спостерігається в м. Новодністровськ – 1 заклад (Рис. 2)[4].

Рис. 2. Кількість закладів позашкільної освіти в Чернівецькій області

Серед напрямів діяльності переважають спортивні, художньо-естетичні та науково-технічні. Варто відзначити, що в області функціонує тільки 1 заклад дослідницько-експериментального типу (КОПЗ «Буковинська мала академія наук»), який в своєму підпорядкуванні має філії та групи у 14 населених пунктах області.

При дослідженні забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти, варто звернути увагу на соціальну щільність

закладів, коефіцієнт територіальної концентрації, а також коефіцієнт забезпеченості учнів закладами позашкільної освіти [1].

Загальна щільність закладів позашкільної освіти в Чернівецькій області складає 0,13, що є вкрай низьким показником. Оптимальним даний показник є тільки у містах Чернівці та Новодністровськ. Важливим показником, який характеризує відповідність територіального розміщення закладів позашкільної освіти відповідно до потреб населення, є коефіцієнт територіальної концентрації. Високий коефіцієнт концентрації спостерігається у містах обласного значення, оптимальним дане співвідношення є у Заставнівському, Герцаївському та Кіцманському районах.

Станом на 1 вересня 2018 року в Чернівецькій області навчалось 103,2 тис. учнів. Загальний коефіцієнт забезпеченості учнів закладами позашкільної освіти складає 0,51 закладів у розрахунку на 1000 учнів. Найкращим даний показник є у Заставнівському районі (1,1), досить високий показник у м. Новодністровськ (0,77), м. Чернівці (0,73), Сокирянському (0,64) та Кельменецькому (0,57) районах.

Також, у 2018 році в Чернівецькій області було проведено 1429 заходів з позашкільної освіти, в яких взяли участь 65229 дітей [2].

Загалом в Чернівецькій області спостерігається значна територіальна диференціація у розміщенні закладів позашкільної освіти. Найбільш рівномірно розміщені тільки заклади спортивного та художньо-естетичного спрямування. В області спостерігається досить низька забезпеченість учнів позашкільними закладами науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів.

На сучасному етапі розвитку позашкільної освіти, значна роль належить органам місцевого самоврядування (обласним, районним, міським, ОТГ та іншим), адже фінансування даної галузі покладено саме на місцеві бюджети.

Саме на рівні районів та об'єднаних територіальних громад, необхідно створювати умови для розвитку творчих, наукових, художніх, спортивних та інших вполюбів учнів.

Позашкільна освіта є важливим елементом у розвитку дитини, адже вона здійснює вплив на розвиток особистості дитини. Важливе значення має можливість широкого вибору напрямів занять відповідно до інтересів за захоплення, а також форм їх проведення. І чим ширший вибір тим кращі умови розвитку дітей,

власне для цього і покликана позашкільна освіта. Саме тому необхідно приділяти знаній уваги для розвитку позашкільної освіти, що в свою чергу, дозволить виховати висококваліфікованих спеціалістів різних галузей у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Заячук О. Г. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області : дис. канд. геогр. наук : 11.00.02 / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2011. 233 с.

2. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані: Позашкільна освіта в 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-danni> (дата звернення: 26.04.2020).

3. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 26.04.2020).

4. Чернівецька область. ІСУО : веб-сайт. URL: <https://cv.isuo.org/zpo/authorities/zpo-list/id/196> (дата звернення: 26.04.2020).

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВІДМІНИ ЯКОСТІ ЗНАНЬ УЧНІВ БОРЩІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДПА 2019 Р.)

Білоус Ю.О.

*аспірант кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
bilous_jura@ukr.net*

Пенц М.В.

*магістрантка
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
pentsmaria@gmail.com*

Реакцією держави на проєвропейські тенденції у розвитку освіти стало впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), яке можна вважати універсальним критерієм оцінювання знань випускників, адже тести складаються анонімно та за умови

відсутності підказок. Результати з певного навчального предмета визначаються за:

- *рейтинговою шкалою 100-200 балів* – для усіх учасників, які подолали поріг «склав / не склав»

- *критеріальною шкалою 1-12 балів* – для учасників з числа випускників системи середньої освіти поточного навчального року, які обрали цей навчальний предмет для проходження державної підсумкової атестації у формі зовнішнього оцінювання.

Загалом 2019 р. в ЗНО взяли участь 433 випускники. Найбільша кількість учасників спостерігалась у місті Борщів.

Що стосується предметів, то у Борщівському районі абсолютне лідерство займає українська мова та література. Досить велика кількість учасників обрали для складання тесту ЗНО історію, географію та біологію. Також слід зазначити, що суттєво зросла частка випускників (на 20%), які обрали математику.

ЗНО з географії у 2019 році складали 75 учнів, з них майже 25 % це випускники м. Борщів. У м. Борщів близько 72% здали тестування на високий рівень, близько 28% на достатній. Також високими результатами у тестуванні відзначилась Скала-Подільська ЗЗСО I-III ступенів (30% на високий рівень та 70% на достатній рівень). Щодо рівня навченості то найвищий він у таких школах: Борщівський ЗЗСО №1, Скала-Подільська ЗЗСО. З найнижчим показником рівня навченості відзначились такі школи: Більче-Золотецька, Озерянська, Іване-Пустиньська, Горошівська та Вигодська.

Щодо ЗНО з української мови та літератури, то у 2019 році складали 411 учнів, з них більшість це випускники шкіл м. Борщів, Скала-Подільська, Стрілківці, Мельниця-Подільська та Михайлівка. З найнижчим показником рівня навченості відзначились такі школи: Більче-Золотецька, Озерянська, Горошівська, Дзвиняцька та Михайлівська школи – менше 40,5 %.

У ЗНО з історії України взяли участь 85 учнів. Найкращу якість знань за результатами тестування показали випускники Борщівських ЗЗСО №1 та №2, Іванківської ЗЗСО, Циганської ЗЗСО та Стрілковецької ЗЗСО. Щодо рівня навченості то найвищий він у таких школах: Борщівська школа №1, Скала-Подільська ЗЗСО, Іванківська ЗЗСО, Циганська ЗЗСО, Стрілковецька ЗЗСО та Гермаківська ЗЗСО I-III ступенів.

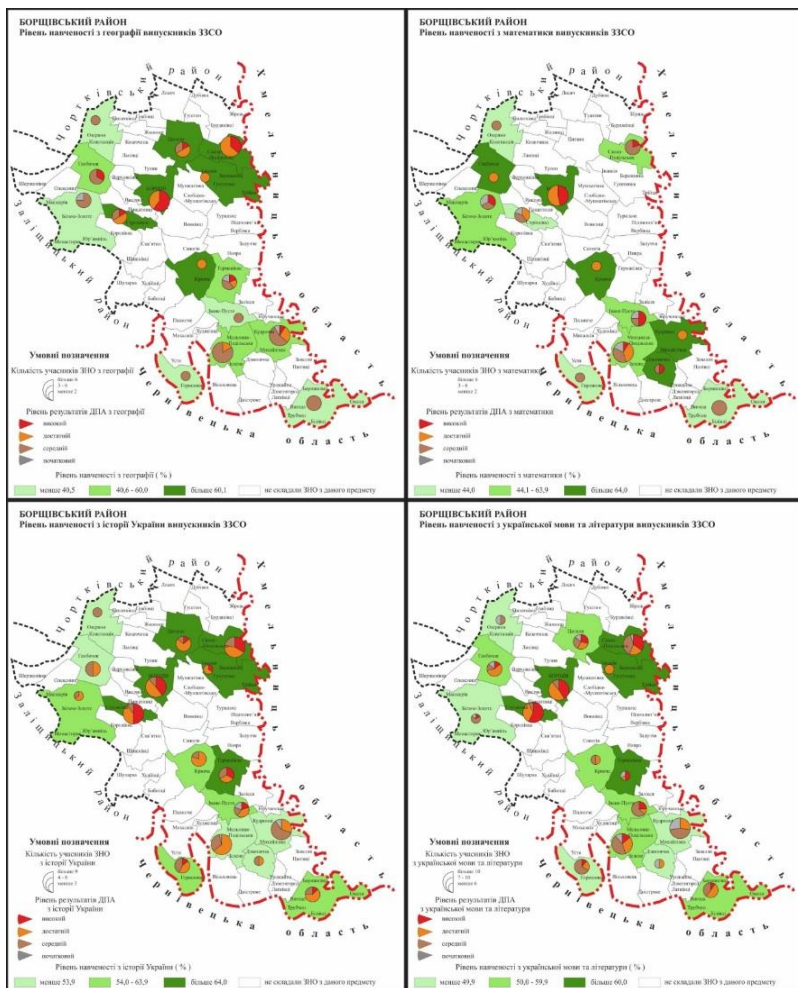

Рисунок 1. Рівень навченості випускників ЗЗО.

У 2019 році найкращі якість знань за результатами ЗНО з математики продемонстрували випускники ЗЗО м. Борщів та Гермаківської ЗЗО, а рівень навченості – Борщівська ЗНЗ №1 І-ІІІ ступенів та Михайлівська ЗОШ І-ІІІ ступенів.

Щодо територіальних особливостей сумарного показника якості знань учнів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання у 2019 році, то найкращі показники якості знань спостерігались у місті Борщів. Найбільша кількість абітурієнтів

спостерігалась також у місті Борщів, наступне місце за кількістю займає смт Скала-Подільська та смт Мельниця-Подільська.

Список використаних джерел

1. Барабоха О.П. Перспективи освітнього комплексу України в контексті Болонського процесу / О.П. Барабоха // Географія в інформаційному суспільстві: зб. наук. праць. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т. 4. – С. 285–290.
2. Коротков Е. Концепція якості освіти [Електронний ресурс] // Освіта.ua: середня освіта, менеджмент. – Режим доступу: <http://journ.univ.kiev.ua/docs/Prikladi%20ofornl%5B1%5D.pdf>
3. Мамчич І. Складні питання зовнішнього незалежного оцінювання: причини і шляхи подолання / І. Мамчич // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 133–135.
4. Статистичні дані ЗНО 2019 [Електронний ресурс] / Український Центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу: <http://https://zno.testportal.com.ua/stat/2019>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Воловик Л.М.

кандидат географічних наук, доцент

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

volovyk0606@ukr.net

Київська область є одним із найбільших регіонів країни, займає площу 28,1 тис. км² (без міста Київ), що становить 4,7% площі України. За розмірами території Київська область посідає 8 місце серед інших регіонів України. Територія області розташована на півночі України в басейні середньої течії Дніпра. На сході Київщина межує з Чернігівською і Полтавською, на півдні – з Черкаською, південному заході – з Вінницькою, на заході – з Житомирською областями, на півночі – з Гомельською областю Республіки Білорусь.

В адміністративному відношенні Київська область поділяється на 25 районів, 13 міст обласного значення, 13 міст районного

значення, 30 селищ міського типу, 516 сільських рад та 1126 сільських населених пунктів[4].

Київська область є складовою Столичного регіону. У центрі області знаходиться м. Київ – столиця України. Це сучасний політичний, діловий, науково-технічний, транспортний та культурний центр України, пов'язаний тісними господарськими, культурними, торгівельними зв'язками як з містами країни, так і за кордоном. Відстань від Києва до північного кордону області становить 118 км, південної – 128 км, західної – 76 км, східної – 112 кілометрів. Особливістю Київської області є відсутність обласного центру. Місто Київ, де розташовані обласна державна адміністрація, управління області, адміністративно до складу Київської області не входять. Особливістю Київської області є наявність у її складі міста Славутич, яке територіально знаходиться у Чернігівській області[4].

Природні умови та ресурси сприятливі для ведення господарства, оскільки рельєф Київської області рівнинний із загальним похилом до долини річки Дніпро, сприятливий для розвитку сільськогосподарського виробництва і транспортної інфраструктури. Дніпро ділить територію Київської області на дві частини: правобережну і лівобережну, які відрізняються між собою природно-ресурсним потенціалом. Клімат області – помірно континентальний, м'який з достатньою кількістю вологи, оптимальний для життя людини і ведення господарства. Київська область розташована на межі двох природних зон: північна частина розташована в зоні Полісся, а південь лежить у лісостеповій зоні. Середня багаторічна температура повітря становить у січні -3,5 С, липні – + 20,3 С. Середня річна кількість опадів у 2019 році склала 538 мм, норма – 593 мм[4].

Одним із важливих чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток Київської області є її ресурсний потенціал. Це та основа, на якій базується господарська діяльність, формується територіальна структура виробництва і розселення населення, відбувається співпраця зі столицею.

За умов суспільних трансформацій використання внутрішнього потенціалу Київської області є головним ресурсом її розвитку.

Найважливішу роль у соціально-економічному розвитку Київської області відіграють земельні, мінерально-сировинні,

водні, лісові та рекреаційні ресурси. Це група природних ресурсів. Все більшого значення набувають наукові, інформаційні та інтелектуальні ресурси. Науково-технічний прогрес, глобалізація економіки, посилення конкуренції ставлять нові вимоги до освоєння та використання ресурсів. У виробничих затратах зростає тенденція до зниження частки мінерально-сировинних, рослинних, лісових ресурсів.

Сучасний розвиток області, формування її господарської структури та спеціалізації відбувається під впливом як природних, так і соціально-економічних чинників. Слід зазначити, що за умов суспільних трансформацій роль природних чинників дещо зменшується, водночас зростає значення економічних, соціальних, інформаційних чинників, інтелектуального потенціалу.

Вагоме значення у соціально-економічному розвитку Київської області відіграють природні чинники, серед них земельні ресурси, що є основною складовою їх інтегрального потенціалу. Земля – це найцінніший ресурс для створення економічного потенціалу Київської області. Завдяки використанню землі формується близько 93% обсягу продовольчого фонду області та 68% товарів народного споживання. У структурі земельних ресурсів переважають сільськогосподарські угіддя (59 %), де основне місце займає рілля. На забудовані землі припадає 5% території. Структура земельного фонду Київської області свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння території, надмірну розораність сільськогосподарських угідь, зниження ролі сіножатей та пасовищ у структурі землекористування. У загальній площі земель Київської області сільськогосподарські угіддя становлять близько 1661,3 тис. га або 59,0 % території області. До їхнього складу входять орні землі – 1354,3 тис. га або 48,1% загальної території регіону, багаторічні насадження – 45,9 тис. га (1,6 %), перелоги – 11,9 тис. га (0,4 %), сіножаті – 11,9 тис. га (4,1 %), пасовища – 11,9 тис. га (4,7 %) [3,4].

Природний потенціал земельних ресурсів Київської області, визначений на основі грошової нормативної оцінки землі (з щорічною індексацією кадастрових оцінок), проведений Держкомземом, в цілому є високим (12,1 тис. грн./га при середньому в Україні 14,3 тис. грн./га). Однак спостерігаються істотні порайонні відмінності: 1) райони з високим потенціалом земельних ресурсів (понад 13 тис.грн./га) – Сквирський,

Білоцерківський, Рокитнянський, Кагарлицький, Миронівський, Володарський, Тетіївський, Ставищенський і Таращанський; 2) райони з середнім потенціалом земельних ресурсів (від 13 до 10 тис. грн./га) – Фастівський, Богуславський, Баришівський, Згурівський, Яготинський, Переяслав-Хмельницький; 3) райони з низьким потенціалом земельних ресурсів (менше 10 тис. грн./га) – Макарівський, Бородянський, Поліський та Іванківський [3].

Напрями використання земельних ресурсів Київської області залежать в основному від природної родючості ґрунтів, структури сільськогосподарських угідь, а також місцезоналення адміністративного району по відношенню до столиці – міста Київ. Велике значення мають розвиток транспорту і наявність транспортних мереж, інфраструктурна облаштованість територій, особливості системи розселення. На сільськогосподарське землекористування впливає також забезпеченість водними ресурсами, екологічний стан земельних ресурсів, радіаційна їх забрудненість.

Зважаючи на загалом високу природну родючість землі, великий вплив столиці, де зосереджений масовий попит на сільськогосподарську продукцію, головним напрямом використання земельних ресурсів Київської області є сільськогосподарський.

Найвищу природну родючість ґрунтів мають землі, що знаходяться у південних районах – Білоцерківському, Миронівському, Рокитнянському, Кагарлицькому, Сквирському, Володарському, Тетіївському, Ставищенському і Таращанському районах. Характерною рисою сільськогосподарського використання найродючіших земель цих районів є високий рівень їх сільськогосподарського освоєння і надмірна розораність сільськогосподарських угідь (85 – 90%). Це призводить до зниження родючості ґрунтів, інтенсивного розвитку ерозійних процесів, зниження ефективності використання землі.

Суспільні трансформації, що відбуваються в області, зумовили необхідність оптимізації її функціональної визначеності. Зміни у структурі і спеціалізації господарської діяльності, спад виробництва у багатьох галузях промисловості і сільського господарства, водночас розвиток підприємництва, становлення конкурентних відносин у виробництві й реалізації продукції – все це значно вплинуло на рівень соціально-економічного розвитку, їх

територіальну структуру, міграційні процеси, поселенську мережу, зміни у сфері зайнятості та на ринку праці.

Господарський розвиток районів області зорієнтований на використання передовсім власної ресурсної бази, місцевих виробничих потужностей і працересурсного потенціалу. Водночас ринкова система господарювання, глобалізаційні процеси значно розширюють можливості для розвитку підприємництва, створення філіалів, спільних підприємств, впровадження інновацій. Основою економічної вигоди є використання як територіального ресурсу землі, так і дешевої робочої сили у переважно всіх адміністративних районах Київської області. Масштаби і сфери розповсюдження впливу столиці все більше залежать від інвестицій з боку підприємницьких структур [2].

Зважаючи на особливості соціально-економічного розвитку адміністративних районів Київської області, їх природні умови та ресурси, ступінь віддаленості від столиці та транспортну доступність, а також беручи до уваги інвестиційну привабливість кожного з них, можна визначити основні функції районів по відношенню до столиці:

- сільськогосподарська;
- виробнича;
- демовідтворювальна;
- природоохоронна;
- рекреаційна.

Агровиробнича функція і надалі залишатиметься однією з головних в області. Особлива роль тут належить сільськогосподарському виробництву.

Райони, що ближче розташовані до столиці – Бородянський, Макарівський, Баришівський мають активізувати виробництво овочів, картоплі, південні ж райони – Миронівський, Кагарлицький, Білоцерківський, Рокитнянський – зернове господарство, розвивати тваринництво та кормовиробництво, лівобережні райони – Переяслав-Хмельницький, Яготинський на базі наявних сприятливих сільськогосподарських угідь розвинути потужний тваринницько-промисловий комплекс.

Достатні ресурсні можливості районних центрів області мають сприяти формуванню їх як полюсів зростання цих територій, розвитку традиційних галузей господарства – переробної промисловості, будівництва, транспорту, рекреації тощо.

Особливого промислового розвитку мають набути такі міста як, Біла Церква, Фастів, Миронівка, Переяслав-Хмельницький, Яготин. Поліпшення демографічної ситуації, створення робочих місць, підвищення рівня життя населення певною мірою сприятиме зростанню людності поселень та послабленню відтоку населення.

Висновок. Визначаючи пріоритетні напрями економіки Київської області, важливо визначити основні галузі спеціалізації, включаючи експортну орієнтацію виробництва. В контексті впливу столиці – міста Київ необхідно удосконалити механізми управління і маркетингу, впроваджуючи інноваційні форми організації виробництва, його модернізацію та інтенсивне оновлення засобів виробництва.

Слід зазначити, що передбачувані зміни у соціально-економічному розвитку Київської області відбуватимуться в умовах конкуренції, удосконаленні процесів виробництва і реалізації продукції, дотримання відповідних вимог і стандартів. За таких умов зміцнюватиметься тенденція виживання сильних суб'єктів господарювання і відповідно конкурентоспроможних видів господарської діяльності, що позначиться на формуванні територіальної структури виробництва і розселення населення столичної Київської області.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України. Про стимулювання розвитку регіонів [Текст] / Урядовий кур'єр від 12.10.2005. - №193.

2. Нагірна В.П. Прогноз регіонального розвитку АПК України з огляду на вступ до СОТ [Текст]: /Валентина Петрівна Нагірна // Конструктивна географія: становлення, сучасні досягнення та перспективи розвитку. Збірник тез доповідей: матеріали міжнар. наук. – прак. конф. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2006. – С. 44 – 48.

3. <https://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/>

4. <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-kyivskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf>

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ГУСЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гавришок Б. Б.

кандидат географічних наук, викладач

Тернопільського національного педагогічного університету

ім. В. Гнатюка

gavrishok_b@ukr.net

Використання земельних ресурсів в межах Товтрового пасма, зокрема й на території Гусятинського району, розглядалось у роботах Москалюк К. Л. (2009 р.) та Гавришка Б. Б. (2015 р.). Зокрема, Москалюк К. Л. простежила зв'язок між розташуванням сільськогосподарських угідь та морфометричними і морфодинамічними характеристиками рельєфу.

Результатом масштабного розвитку аграрного виробництва в регіоні є формування сільськогосподарських ландшафтів у якості фонових. Денисик Г. І. (1998) стверджує, що сільськогосподарські ландшафти є основою подальшого розширення площ інших класів антропогенних комплексів

Структура земельного фонду Гусятинського району не раціональна. Провідна роль у ній належить сільськогосподарським угіддям. Станом на 1 січня 2018 р. [2] сільськогосподарські угіддя займали 76126,64 га, з них 66879,67 га (тобто 87,9%) становила рілля. Основною проблемою землекористування є еродованість ріллі. Розвиткові ерозійних процесів сприяють надмірне розорювання схилів і використання важкої сільськогосподарської техніки. Це зумовлює погіршення водно-фізичних властивостей ґрунтів, що в умовах розчленованого рельєфу викликає активізацію ерозійних процесів.

Найбільшу площу сільськогосподарських угідь спостерігаємо в межах Малолуківської, Коцюбинецької, Вільхівчицької сільських рад, Гримайлівської селищної та Хоростківської міської ради, а найменшу - в межах Саджівецької, Майданівської, Жабинецької сільських та Гусятинської міської ради.

Структура сільськогосподарських угідь свідчить про високий рівень їх розораності, що з одного боку, характеризує інтенсивне використання землі в сільському господарстві, а з іншого – демонструє необхідність відповідних заходів щодо захисту земель

від водної ерозії. Землі сільськогосподарського призначення включають різні за продуктивністю угіддя. У складі сільськогосподарських угідь найбільшу цінність мають рілля і багаторічні насадження – з підвищенням їх частки підвищується якість земельних ресурсів і ефективність їх використання та ускладнюється геоecологічна ситуація.

Сіножаті і пасовища в структурі земель Гусятинського району займають відносно невеликі площі і розподілені вкрай нерівномірно. Часто до цієї категорії потрапляють землі заплав, а також стрімких схилів і вершин товтр, які неможливо використати для інших сільськогосподарських потреб. Частка таких земель в регіоні найбільша на півночі та південному-заході (9 – 15 %). Найменші в районі площі (менше 5%) зайняті багаторічними насадженнями, переважно садами.

Інтенсивна господарська діяльність зумовила різкі зміни природних ландшафтів, передусім створення великих орних масивів, що супроводжується знищенням природної рослинності. Найвищою сільськогосподарською освоєністю (понад 90%) характеризуються території Зеленівської, Товстенської, Малобірківської, Клівинської, Хлопівської, Увислівської, Жабинецької сільських рад, а найнижчі значення цього показника характерні для Вікнянської, Саджівецької, Калагарівської, Раштовецької, Постолівської, Федорівської сільських рад та Копичинецької міської ради. Тут цей показник становить менше 60%.

У розподілі орних земель в межах регіону дослідження простежуються чіткі територіальні закономірності. Найвищі показники розораності (80 – 86%) характерні для північно-західної окраїни території дослідження, що знаходяться в межах Глібівської, Товстенської, Зеленівської, Малобірківської, Увислівської, Сухоставської та Перемилівської сільських рад.

Нерозораними залишилися лише ті ділянки, оранка яких фізично не можлива. Вони займають значні площі на території Саджівецької, Сороківської, Федорівської сільських рад та Гусятинської селищної ради. Тут показник розораності не перевищує 40%. Така ситуація є вкрай негативною і потребує змін у структурі угідь, особливо з огляду на можливість розширення у цьому напрямі території природного заповідника «Медобори».

Найбільша частка ріллі, що припадає на одного жителя, спостерігається в Малолуцькій (3,21 га) і Пізнанській (3,19 га), а також Лежанівській (2,84 га), Товстенській (2,66 га), Малобірівській (2,35 га), Красненській (2,13 га) сільських радах. Найменша забезпеченість орними землями характерна для Гусятинської селищної ради, де цей показник становить 0,02 га/особу, Копичинецької та Хоростківської міських рад із показниками 0,24 га та 0,65 га, а також низки сільських рад: Яблунівська (0,85 га), Федорівська (0,87 га), Орішківська (0,88 га), Гадинківська (0,90 га), Котівська (0,93 га), Хлопівська (1,00 га), Сухоставська (1,02 га), Нижбірівська (1,05 га).

У структурі посівних площ сільськогосподарських культур найбільшу частку займають зернові культури (61 %). Вони є домінуючими в посівах при вирощуванні продукції рослинництва. Зважаючи на постійне збільшення посівних площ, вони потенційно спроможні забезпечити левову частку доходів сільського господарства Гусятинського району. Найбільша площа зайнята під посівами пшениці, яка є традиційно найважливішою зерновою культурою в Україні і на чорноземах дає добрі врожаї. Друге місце посідають посіви кукурудзи. Серед технічних культур найбільша площа зайнята цукровими буряками. Значні площі вкриті також ріпаком та соєю.

Оптимізація землекористування потребує напрацювання екологічно обґрунтованих взаємоузгоджених заходів щодо розвитку окремих галузей, які варто розглядати як концепцію розвитку природокористування. Першочерговим завданням в Гусятинському районі є проведення інвентаризації сільськогосподарських земель та територій несільськогосподарського призначення, зокрема в межах сільських населених пунктів з метою створення інформаційної бази для ведення державного земельного кадастру, регулювання земельних відносин, раціонального використання й охорони земельних ресурсів. Інвентаризація особливо актуальна з огляду на перспективи продажу сільськогосподарських земель.

Важливим завданням для оптимізації структури земельних ресурсів Гусятинського району вважаємо збільшення площі лісів до науково обґрунтованого рівня шляхом формування лісокультур на прилеглих до лісових масивів схилівих землях та перелогах. Для цього необхідна розробка відповідної правової бази, адже

більшість земель є приватною власністю, проте власник не може самовільно посадити ліс на орному полі. Такі дії будуть трактуватися державою як нецільове використання землі. Із ситуації можливі два виходи: або дозволити і сприяти створенню приватних лісів на визначених для цього землях, або ж створити правові передумови для передачі таких земель у довгострокову оренду відповідним лісгоспам.

На сьогодні існує можливість заліснити перелоги західніше лісового урочища «Стінка» та включити до складу лісового фонду пасовища, що розміщені південніше згаданого лісу. Сільськогосподарське виробництво на цих землях не ведеться і спостерігається поступова лісова експансія за рахунок піонерних порід. Можливість передачі їх лісгоспу існує, адже вони не розпайовані і ненадані у користування.

У результаті проведених досліджень простежено територіальні відмінності в організації сільськогосподарського землекористування, зокрема у структурі сільськогосподарських угідь та специфіці деградаційних процесів. Виявлено, що максимальна сільськогосподарська освоєність території (понад 90 %) та розораність сільськогосподарських угідь (89 – 92 %) спостерігається на вододілах, переважно в центральній частині району. У межах річкових долин та товтрового пасма простежується дещо підвищену частка (12 – 16 %) сіножатей і пасовищ. У зв'язку з особливостями структури сільськогосподарських угідь проявляються й різні деградаційні процеси, зокрема на плакорах спостерігаємо агрохімічну розбалансованість ґрунтів, тоді як на схилах інтенсивно розвиваються ерозійні процеси.

Для оптимізації сільськогосподарського землекористування регіону необхідно забезпечити раціональне співвідношення різних категорій земель у структурі земельного фонду, здійснити комплекс заходів щодо відновлення втраченої за останні 20 років системи сівозмін та збільшення обсягів внесення органічних добрив. Доцільним є повернення у систему сівозмін багаторічних трав. Необхідний контроль держави за діяльністю великотоварних господарств рослинницького спрямування, що активно використовують мінеральні добрива, отрутохімікати та важку сільськогосподарську техніку, адже саме вони обробляють більшість розпайованих сільськогосподарських земель району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавришок Б. Б., Сивий М. Я. Особливості природокористування в Подільських Товтрах: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 260 с.
2. Звіт про наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях Гусятинського району (станом на 1 січня 2018 р.). Гусятин, 2014. 182 с.
3. Сільське господарство Тернопільської області за 2018 рік. Статистичний збірник Тернопіль, 2019. – 207 с.

РИЗИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ПЕРІОД РЕЦЕСІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Данілова О.М.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
danilovaolganik@ukr.net*

Шенішевська І.М.

*студентка
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
shenishevskaya@gmail.com*

Циклічність розвитку світової економіки неминуче супроводжується економічним зростанням і спадом, тому припущення про неминучість виникнення нової економічної кризи була висловлена фахівцями ще у минулому 2019 році, але ніхто не міг спрогнозувати, що економічний спад буде настільки різким і підсилить його пандемія COVID-19.

З огляду на тенденції розвитку світової економіки на початку 2020 року (скорочення ВВП країн світу, стрімке падіння туристичного бізнесу та проблеми з фінансами, обвал світових ринків - нафтового, фондового), глобальна економіка входить у нову економічну депресію, що відіб'ється на всіх сферах

життєдіяльності суспільства, в тому числі і на функціонування ринку органічної продукції.

Тому, метою нашого дослідження є розкриття особливостей функціонування і розвитку глобального та регіональних ринків органічної продукції у кризовий період 2008-2009 років для виявлення можливих проблем і окреслення перспективи їх розвитку в період рецесії 2020 року.

Розглянувши український органічний ринок, можна відзначити такі його особливості: динамічність (обсяги площ органічного сільського господарства постійно зростають), сусідство з країнами ЄС, незначний (33 млн. євро) обсяг ринку у порівнянні з країнами-лідерами (США – 40,5 млрд. євро, Німеччина – 10,9 млрд. євро, Швейцарія – 2,6 млрд. євро), низький (1 євро) показник споживання на одну особу за рік, зосередженість органічного сектору на експорті сировини за кордон [1, с.68-69].

Щоб краще розуміти ризики, які можуть вплинути на подальший розвиток українського органічного ринку ми дослідили коливання ринку органічної продукції у 2008-2009 роках і проаналізували його особливості функціонування у після кризовий період у таких країнах як Іспанія, Німеччина, Польща, США, Швейцарія та Румунія.

Земельний фонд досліджуваних країн у докризовий період 2005-2007 років збільшувався в середньому на 12 відсотків, негативний приріст був зафіксований у Швейцарії (-7,1%) та Україні (-3,9%) в 2007 році. Під час кризи у 2008 та 2009 році тенденції збереглися, площі земель органічного призначення продовжували зростати. Загальносвітова від'ємна тенденція з'явилася у 2010 році, коли приріст знизився до мінус 0,7 %, але з 2011 року почав активно зростати. При загальному зростанні світових площ земель органічного призначення, від'ємні показники зафіксовано у Польщі починаючи з 2014 і до 2018 року. Такі процеси пов'язують з високою ціною на органічну продукцію для пересічного споживача та недостатньою державною підтримкою (відсутність пільг для органічного виробника) [2, с.216]. Це також спричинило зменшення кількості виробників органічної продукції з майже 26 тисяч у 2013 році до 19 тисяч у 2018 році. Схожа ситуація спостерігалася у Румунії. За 2014-2016 рок, втрати земельного фонду органічного призначення склали мінус 27%, але за два роки, вони зуміли відновити свій потенціал.

У 2017 році приріст становив 14,2 %, а у 2018 – 26,2%. Таким чином, Румунія за площею земель органічного призначення випередила Україну на світовому органічному ринку (рис.1).

Незважаючи на те, що США є лідером органічного ринку за його ємністю та займає провідні позиції за площами земель органічного призначення у 2010 році було зафіксовано від’ємний показник приросту земель органічного призначення, який у 2014 році знизився до -28,6%, проте дане зменшення площ було пов’язано не так з економічними чинниками як з природними (посухою, через яку було втрачено значну частину врожаю).

Україна стала частиною глобального ринку органічної продукції тільки у 2002 році, але за площею земель органічного призначення швидко увійшла до першої двадцятки країн і за обсягами виробництва органічної продукції поки що збільшує потенціал. Починаючи з 2012 року відбувається нарощування площ земель органічного призначення. Зменшення відбулося у період 2015-2016 р.р., коли українська економіка зазнала негативних змін у зв’язку з військовими діями на сході країни, але у 2018 році Україна повернула позитивну тенденцію.

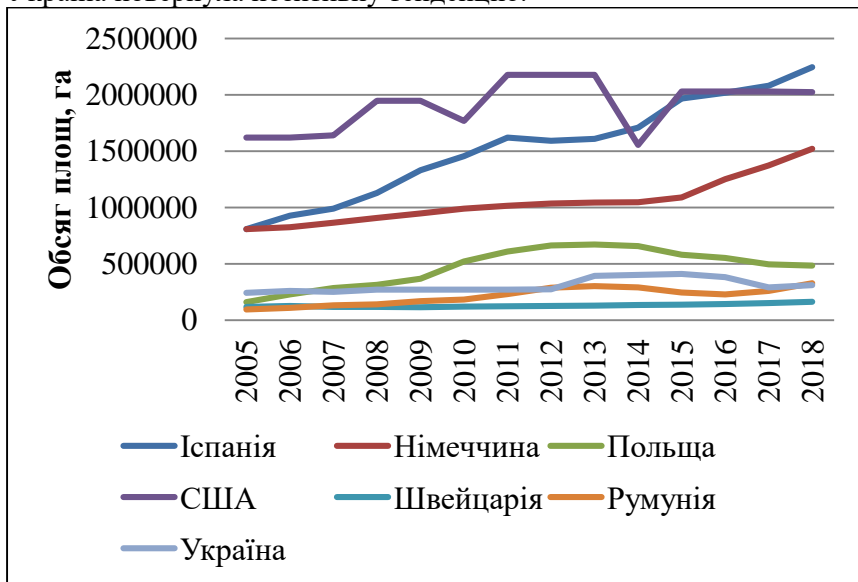

Рис.1. Динаміка площ органічного призначення 2005-2018 рр. (побудовано за даними [3]).

У Іспанії, Німеччині та Швейцарії приріст площ земель органічного призначення мав позитивну динаміку, як у докризовий період так і під час кризи. Зауважимо, що саме у 2008 та 2009 роках в Іспанії був зафіксований приріст земель органічного призначення на 14 та 18 відсотків відповідно, що є рекордними показниками для цієї країни. У Німеччині та Швейцарії приріст був не настільки значним, але зберігав додатні показники. Позитивна тенденція зумовлена значною підтримкою з боку держави у формі субсидіювання органічних виробників і динамічним розвитком ринкової інфраструктури. Отже, зміна площ сільськогосподарських угідь органічного призначення залежить не тільки від коливань економіки, а й від державної підтримки, природних умов та споживчого попиту на органічну продукцію.

Важливим показником рівня розвитку ринку є обсяг реалізованої органічної продукції у грошовому еквіваленті. Лідером органічного ринку на міжнародній арені є США. Цьому сприяє державна політика спрямована на популяризацію органічного продукту як серед споживачів так і серед виробників (виплата субсидій, постійне вдосконалення стандартів та сертифікації). До початку економічної кризи 2008-2009 року приріст органічного ринку становив більше 20 %, але у 2009 році він знизився до -22%, у після кризовий період із відновленням американською економікою своїх позицій відбулося і нарощування обсягів приросту органічного ринку. У 2018 році розмір органічного ринку США склав 40,5 млрд. євро, на 2 місці знаходиться Німеччина – 10,9 млрд. євро., Швейцарія на 7 місці (2,65 млрд. євро) та Іспанія на 10 місці (1,9 млрд. євро). Менш містким є ринок органічної сільськогосподарської продукції у Польщі (250 млн. євро), Румунії (41 млн. євро) та Україні (33 млн. євро) [1]. Тоді як у 2005 році обсяг органічного ринку США дорівнював – 13 млрд. євро, Німеччині – 3,9 млрд. євро, Швейцарії – 763 млн. євро, Іспанії – 300 млн. євро, Польщі – 30 млн. євро, Румунії – 2,5 млн. євро, а в Україні всього 300 тисяч євро [3]. Отже, незважаючи на економічну кризу, динаміка розвитку органічного ринку мала позитивну тенденцію нарощування обсягів.

Вказана тенденція мала місце і на українському органічному ринку, який впродовж останніх 15 років зазнав динамічного розвитку. Лише за минулих 5 років кількість виробників органічної продукції збільшилася вдвічі та відбулося потужне нарощування

експортного потенціалу органічної продукції. Основними органічними продуктами експорту України є зернові культури та дикороси (лікарські рослини, чорниця, гриби та інші), які постачаються в основному як сировина, а не готова продукція (що послаблює позиції нашої країни на міжнародному ринку органічної продукції).

Вцілому, вітчизняний ринок має всі шанси на те, щоб зберегти цю позитивну тенденцію і посилити свої позиції на міжнародному ринку органічного продовольства. Однією з перешкод, яка може її змінити є світова економічна криза, що може вплинути не тільки на український органічний сільськогосподарський ринок, а і на ринки інших в.т.ч. високорозвинених країн світу та дещо знизити темпи його приросту.

Ще одним важливим показником, що характеризує рівень розвитку ринку органічної продукції є пересічний показник її споживання на одну особу за рік у грошовому еквіваленті. Лідером за зазначеним показником є Швейцарія, яка обігнавши Данію, демонструє найвищий рівень споживання органічної продукції на одну особу за рік. Пересічний показник споживання для швейцарців у 2008 році склав 119 євро на особу і незважаючи на кризу мав чітку тенденцію до збільшення. У 2011 році цей показник дорівнював 177 євро, а у 2018 році він збільшився майже вдвічі і склав 312 євро. В Іспанії споживання органічної їжі скоротилося вдвічі у 2008 році, а вже у 2009 відбулося зростання також у два рази до 19 євро на одну особу. В Німеччині споживання органічної продукції залишилося на тому ж рівні (71 євро на одну особу). Споживання населенням органічної продукції у Польщі, Румунії, Україні знаходиться на низькому рівні, але зберігає повільну тенденцію до збільшення (з 0,1 євро до 1-2 євро). Отже, пересічний показник споживання органічної продукції залежить як від рівня достатку споживачів, доступності придбання так і соціально-відповідальної орієнтованості суспільства.

У 2020 році, в умовах пандемії COVID-19, світова економіка за останні кілька місяців хоча і зазнала тотального перезантаження (зупинка роботи підприємств, скорочення штату, перепрофілювання діяльності), та це не зупинило процес нарощення капіталу на органічному ринку. Роздрібні торговці по всьому світу фіксують значне збільшення обсягів продажів органічної продукції. Найбільший у світі роздрібний торговець

екологічно вирощеними продуктами Whole Foods Market почав обмежувати кількість інтернет-клієнтів через зростаючий попит на органічні продукти харчування. У Великобританії Abel & Cole повідомили про збільшення на 25% замовлень на продаж, про зростання попиту на органічні продукти повідомляє і Riverford. Індійський інтернет-продавець Nourish Organic фіксує зростання продажів на 30% в період карантину. У Франції, окремі магазини органічної їжі повідомляють про збільшення продажів на понад 40% [4].

Таким чином, пандемія COVID-19, дала поштовх до збільшення обсягів продажу і споживання органічної продукції. Переосмислення у частини споживачів взаємозв'язку між харчуванням та здоров'ям призвело до того, що у намаганні підвищити свій імунітет вони почали купувати все більше органічних та екологічно чистих продуктів.

В той же час, зростання попиту викликає проблеми з пропозицією. Більшість сировини, що використовується європейськими та північноамериканськими компаніями з органічного харчування, виробляється в Азії, Латинській Америці та Африці. Закриття кордонів ускладнило ланцюги поставок (Наприклад: Індія є основним постачальником органічного чаю, трав, спецій та суміжних інгредієнтів на світовий ринок органічної продукції. Екстрені заходи, запроваджені в березні у зв'язку з пандемією COVID-19 зупинили переробку та експорт продовольства) [4].

Отже, з огляду на економічну кризу 2008-2009 року можна очікувати зростання ринку органічної продукції, але темп його приросту зменшиться. Попит на органічну продукцію і далі збільшуватиметься в економічно високо розвинених країнах, де рівень доходів громадян дозволяє здійснювати покупки органічного продукту, на відміну від країн з середнім та низьким рівнем прибутку в яких рівень попиту може знизитися. Такі країни як Україна, Румунія та Польща, де виробництво органічних продуктів зосереджене на постачанні сировини для переробки та виготовлення органічних продуктів будуть залежати від попиту на європейському та північноамериканському ринках. Важливий вплив на розвиток органічного ринку матиме державна підтримка органічних виробників, поінформованість споживачів та рівень доходів громадян, що забезпечить можливість купляти органічну

їжу. Використання новітніх технологій для торгівлі (інтернет-торгівля, збільшення вагомості сервісів доставки) збережеться і в майбутньому та може створити позитивний ефект на розвиток світового торгівельного ринку загалом і ринку органічної продукції зокрема.

Література:

1. The world of organic agriculture. Statistic and emerging trends 2020. URL: <https://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2020.html> (Last accessed: 12.02.2020).

2. Renata Nestorowicz Asymetria wiedzy a rozwój rynku żywności ekologicznej w Polsce. URL : http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-724fa084-d5d9-42b7-b75f-c3810fe450c8/c/IBRKK-handel_wew_5-2018-_1_-212-224.pdf. (Last accessed: 30.08.2018).

3. The world of organic agriculture. Statistic and emerging trends. URL: <https://www.organic-world.net/yearbook.html>

4. Organic Foods Getting Coronavirus Boost. URL: <https://www.ecoviain.com/organic-foods-getting-coronavirus-boost/> (Last accessed: 16.04.2020)

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ФУНКЦІЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІЇ

Джаман В.О.

*доктор географічних наук, професор
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
vasyl_dzhaman@ukr.net*

Бурак Л.Я.

*магістрантка
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
laraburak@gmail.com*

Розселення населення відбувається вкрай нерівномірно, що зумовлено впливом різних факторів. Для нашої держави характерна територіальна диференціація рівнів розселенської освоєності території, що зумовлено різним впливом природно-географічних і соціально-економічних факторів. Західноукраїнська система розселення відзначається територіальною асиметрією свого розвитку, що зумовлено регіональними відмінностями процесу розселенського освоєння території. Важливим постає аналіз природно-географічних чинників, які здійснюють вплив на розселенське освоєння території.

Природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання. Природні чинники розглядаються як важлива умова та ресурс розвитку і трансформації розселення. Важливо зазначити, що сила впливу окремих компонентів природного середовища на розселення у різних природних зонах та фізико-географічних районах різна.

Природні ресурси Західного регіону України (земельні, мінерально-сировинні, лісові, водні, рекреаційні та фауністичні) значною мірою впливають на формування просторової та галузевої структури господарського комплексу, визначають пріоритетні напрями його розвитку та особливості поселенської освоєності.

Дослідження засвідчують високий рівень відповідності розселення природно-ресурсним можливостям території в Україні. Зокрема, коефіцієнт рангової кореляції між кількістю населення та сумарним природно-ресурсним потенціалом областей становить +0,86, а тіснота зв'язку між відносними показниками щільності сумарного ПРП і густоти населення визначається коефіцієнтом – $K = +0,82 [1]$.

Розрахунки тісноти зв'язків рангових місць абсолютних і відносних показників компонентної структури ПРП і розселення у розрізі адміністративних районів Західного регіону України підтверджують про найвищу залежність кількості населення від сумарного ПРП. Перевищення рангових місць за кількістю і густотою населення над абсолютними величинами і щільністю сумарного ПРП властиве для трьох груп районів.

Перша з них сформувалася переважно на основі природно-ресурсної складової розселенської місткості території, яка базується на значних обсягах ПРП і різноманітності його компонентної структури. До цієї групи належать переважно райони Прикарпаття, які утворюють зону високої концентрації населення. Другу групу перевищення рангів заселеності над ПРП утворюють райони з містами обласного підпорядкування, які виникли і спочатку розвивалися, як правило, на місцевій природно-ресурсній базі, а пізніше набули функцій міжрайонного значення з розвитком обробної промисловості і соціальної сфери. Тому тут поєднуються дві складові розселенської місткості території – природно-ресурсна і соціально-економічна. Третя група представлена районами приміської зони великих міст. Це, головним чином, результат субурбанізації.

Низький рівень заселеності території відмічається в гірських районах. Це пояснюється, з одного боку, ускладненими умовами природокористування, а з іншого – самою компонентною структурою природно-ресурсного потенціалу, більшість якого складають водні та лісові ресурси. Друга група районів з нижчим рейтингом за кількістю і густотою населення, ніж за сумарним ПРП і його щільністю, спричинена соціально-економічними умовами – порівняно низьким рівнем соціально-економічного розвитку периферійних районів в областях.

У компонентній структурі ПРП значний вплив на розселення в Західноукраїнському регіоні мають природні рекреаційні ресурси,

що проявляється в природній комфортності умов проживання населення. Рекреаційні ресурси слугують також чинником розвитку туристичної та лікувально-оздоровчої сфер. Західний регіон України є територією, де зосереджений значний природно-рекреаційний потенціал (22,8% загальнодержавного показника), у структурі якого 77% припадає на ресурси відпочинку і туризму і 23% – на ресурси санаторно-курортного лікування. У територіальному розрізі значна частка природно-рекреаційного потенціалу припадає на Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську та Чернівецьку області, дещо менше – на Волинську, Рівненську та Тернопільську області. Існують певні відмінності за рівнем забезпеченості природними рекреаційними ресурсами. Зокрема, в Закарпатській області вони складають 28,6% сумарної вартості ПРП, в Івано-Франківській – 17,4%, у Львівській – 14,3%, Чернівецькій – 13,7%, Волинській – 9,2%, Рівненській – 6,8%, Тернопільській – 5,3% [2].

Відчутний вплив на розселення як міського, так і сільського населення мають мінеральні ресурси, вони становлять 8,4% сумарного ПРП. Найбільше мінеральними ресурсами забезпечена Львівська область, питома вага яких у сумарній вартості ПРП 22,5%, найгірше – Волинська область (1,0%). Земельні ресурси – основне природне багатство Західноукраїнського регіону (40,7% вартості сумарного ПРП), значно диференційовані по території. Їх частка коливається від 75,0% у Тернопільській області до 19,4% – Закарпатській.

Водні ресурси становлять 22,8% сумарної вартості ПРП Західноукраїнського регіону. По областях їх частка коливається від 33,3% (Івано-Франківська) до 13,6% (Тернопільська). Річки мають великий вплив на розселення на локальному рівні, формуючи прирічковий тип розміщення міських і сільських поселень. Лісові ресурси (13,5% вартості сумарного ПРП) постають основою ведення лісового господарства та лісозаготівельної, деревообробної, целюлозно-паперової й лісохімічної галузей промисловості. Природні фауністичні ресурси (0,2% сумарного ПРП) через свою обмеженість на сучасне розміщення населення особливого значення не мають [2].

Впливаючи на форми розселення і типи поселень, природно-ресурсна складова розселенської місткості території зазнає, у свою чергу, відповідного демографічного навантаження. П'ять західних

областей України (Чернівецька, Львівська, Рівненська, Івано-Франківська і Волинська) мають високий рівень демографічного навантаження на природно-ресурсні можливості, а дві області (Тернопільська і Закарпатська) – вищий, ніж середній по країні. Населення Західного регіону України розміщене рівномірніше стосовно природно-ресурсних можливостей, ніж до площ адміністративних районів.

В соціально-економічному житті Західного регіону України сільські території займають особливе місце, на них проживає половина населення. Густота сільського населення залежить від середньої людності поселень, коефіцієнт рангової кореляції (за К.Спірменом) – $K = +0,86$. Західні області вирізняються на загальнодержавному тлі значно вищою часткою великих (більше 1 тис. осіб) і середніх (500-1000 осіб) поселень. Особливості розподілу мешканців за різними за людністю групами сільських населених пунктів відображає крива Лоренца. Мала частка дрібних поселень у Західному регіоні сприяє тому, що розподіл сільського населення тут рівномірніший, ніж по Україні. Сільське населення розміщене рівномірніше, ніж міське.

У гірських районах окремі важкодоступні заліснені ділянки взагалі не мають постійного населення, оскільки воно тяжіє до міжгірних улоговин і річкових долин. На рівнині скупченість населених пунктів спостерігається вздовж основних транспортних магістралей, а також по долинах річок.

У відповідності з природними умовами населені пункти мають різну конфігурацію, тип планування і забудови. Для рівнинних районів властиві компактні населені пункти зі складною, часто заплутаною забудовою вулиць. У горах переважно хутірська форма розселення.

Особливість міського розселення Західноукраїнського регіону – переважання малих міст (87,3%), значна частина яких не відповідає сьгоднішнім критеріям визнання статусу міста. Великі міста представлені тільки обласними центрами, у 3 областях (Рівненській, Тернопільській і Чернівецькій) середні міста відсутні.

Список використаної літератури:

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
2. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Чернівці: ЧНУ, 2010. – 552 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Заблотовська Н.В.¹, Жарун А.І.²

¹кандидат географічних наук, доцент

*Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича;*

n.zablotovskaja@chnu.edu.ua

*²учениця Пасічнянського НВК Старосинявського ОТГ
Хмельницької області*

На фоні процесу реформи децентралізації на теренах нашої держави, в освітньому просторі Хмельницької області найбільші зміни торкаються і якісних, і кількісних, і структурних показників закладів середньої освіти. Дослідження змін у освітньому просторі Хмельницької області показали тісну залежність функціонування освітніх закладів від демографічних та економічних чинників. Варто відмітити, що розміщення опорних шкіл по території області нерівномірне. Якщо загалом є 20 опорних шкіл, то 9 підпорядковуються районним державним адміністраціям, а 11 - ОТГ. У Красилівському районі їх аж 4, а у восьми районах їх зовсім немає. Проаналізовані нами матеріали вказують на основну проблему даного процесу – правильне визначення того закладу який і буде виконувати функції опорного для регіону. На визначення опорної школи впливають економічні показники (які є прерогативою органів самоврядування) та освітні й демографічні характеристики, на які ми, як географи маємо вказати.

Одним із методів визначення місця та значення поселення у відповідній системі є розрахунок поля його демографічного впливу. Проведені дослідження і розрахунки дозволили визначити функціональні зони впливу поселень у яких розташовані опорні заклади, чим більшу зону впливу має населений пункт, тим більше поселень зможе обслуговувати відповідна опорна школа, що в ньому розташована. Проведені розрахунки та побудована на їх основі картосхема, дали змогу відобразити як позитивні результати впровадження реформи, так і не доопрацювання у її впровадженні. Так, наприклад, у Красилівському районі перекривається вплив Антонін та Кременчуків, чи у Віньковецькому – Віньківців та

Зінькова (що можна пояснити різними профілями шкіл). Або ж, є райони де процес формування опорних шкіл ще на стадії далекій від завершення. Ну і ще одна проблема - значні території не попадають в поле діяльності існуючих опорних шкіл. Розрахувавши значення демографічної напруги міських поселень Хмельницької області ми також визначили яке покриття будуть мати потенційні опорні школи, якщо їх відкрити у містах та містечках області. Отримані результати показують, що покладатися лише на міські поселення не можна. Для заповнення освітнього простору та можливості надання освітніх послуг для всього населення потрібно відкривати не лише філії, але й опорні школи у сільських поселеннях.

Для більшої конкретики візьмемо Старосинявський район (однойменна ОТГ). На території даної адміністративної одиниці, на період дослідження, офіційно зареєстровано один опорний навчальний заклад у смт. Стара Синява. Неохопленими є північні та західні поселення району. Аналіз наповнюваності шкіл регіону показав, що для Пилявецької ЗОШ доцільним буде статус філії I-II рівнів акредитації. А питання відкриття окремого опорного закладу актуальне для північної частини регіону. На сьогодні тут функціонує 2 загальноосвітні заклади I-III рівнів акредитації: Пасічнянський НВК та Адампільська ЗОШ.

За показниками якості приміщень, фінансовими та матеріальними характеристиками, Пасічнянський НВК лідує. А як підтвердження демографічної переваги, ми провели розрахунки коефіцієнта демографічної напруги згаданих поселень, що також показує перевагу першого освітнього закладу. Таким чином, і з позиції демографічних характеристик, і з точки зору оптимального покриття території громади, обґрунтованою та вигідною буде перевага Пасічнянського НВК.

Проблемним є питання географічного розташування. Село Пасічна знаходиться на периферії ОТГ, тому доведення учнів буде передбачати певні нерентабельні витрати, у порівнянні із більш вигідним транспортним розташуванням с.Адампіль. Однак, відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, якість навчання є основним та визначальним показником при формуванні сучасного освітнього простору на умовах НУШ. А надто, показник результатів зовнішнього незалежного оцінювання який є найбільш об'єктивним показником, щодо оцінки результатів

якості знань учнів. Адже, що більший відсоток учнів, які мають щонайвищі результати у зовнішньому незалежному оцінюванні, то ефективнішою є робота закладу. І навпаки – що вищий відсоток учнів, які не подолали поріг у зовнішньому незалежному оцінюванні, то не ефективнішою є робота закладу.

Нами було використано методику оцінювання якості знань за результатами ЗНО запропоновано М.Д.Заячуком та Ю.О.Білоусом (2019р.). Результати дослідження якості знань підтверджують, лідируючу позицію Пасічнянського НВК. Окрім того згадані науковці пропонують за результатами багаторічного аналізу якості знань учнів за результатами ЗНО визначати й навчальний профіль опорної школи, що також є однією із умов реформи середньої освіти та НУШ.

Таким чином, згідно наших досліджень для Старосинявського району оптимально буде функціонування двох опорних освітніх закладів із різними профілями: Старосинявського – філологічний і біолого-хімічним, та Пасічнянського – інформаційно-технологічним та історичним.

Як бачимо, процеси які регулюються державою, наприклад такі як реформа середньої освіти, завжди супроводжуються цілим рядом законодавчо та економічно обумовлених умов. Однак, дуже часто вони потребують наукового обґрунтування та конкретного тлумачення із винятками. Таким прикладом є випадок у Старосинявській ОТГ, де на терези вибору опорної школи стали транспортно-географічне розташування та якість знань, рівень матеріально-технічного забезпечення та демографічні перспективи. Саме тому впровадження будь яких реформ потребує наукового обґрунтування їх особливостей на локальному рівні.

РОЗДІЛЕНІ ПОЛІТИЧНИМИ КОРДОНАМИ І ВОЄННИМИ МЕЖАМИ МІСТА УКРАЇНИ

Закутинська І.І.

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та природознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаніка
zakutynskairina@gmail.com*

Сливка Р.Р.

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та природознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаніка
romanslyvka@i.ua*

Розділені міста – це міські поселення, які розташовані у прикордонних регіонах і внаслідок делімітації кордону, проведення адміністративної межі чи у результаті встановлення тимчасової договірної лінії розмежування між ворогуючими сторонами збройного конфлікту утворюють чи утворювали в минулому дві прилеглі одна до одної відокремлені поселенські структури, які знаходяться під юрисдикцією двох суміжних держав, квазідержавних чи адміністративно-територіальних утворень. Часто у свідомості місцевого населення розділені у минулому простори можуть сприймаються як єдина урбосистема, яка зберігає тісні соціально-економічні зв'язки. Ступінь зв'язаності розмежованих частин таких міст залежить від прозорості державного кордону. Вона ж у значній мірі залежить від характеру відносин між сусідніми державами, що описуються у категоріях «союзницькі», «дружні», «нейтральні», «упереджені» чи «ворожі».

У світі існують численні приклади розділених державними кордонами міст. На тематичній конференції «Поділені острови, поділені міста», що відбулася у Варшаві в 2019 році організаторами було запропоновано 34 приклади розділених кордонами міст Європи. Під час її роботи нами було запропоновано доповнити даний перелік прикладами з України, а саме: 1) м. Солотвино – м. Сигіт Мармароський (Румунія); 2) м. Могилів-Подільський –

м. Атаки (Молдова); 3) смт. Мілове – смт. Чертково (Росія); 4) м. Золоте (мікрорайони Золоте-1, ...-2, ...-3,-4) і мікрорайон Золоте-5 (Луганська область – Окуповані райони Луганської області). Низка міських поселень України були розділеними у минулому, як наприклад: пара Волочиськ (Хмельницька обл.) і Підволочиськ (Тернопільська обл.) з 1918 по 1939, або ж Сокаль і Жвирка (Львівська область) – з 1945 по 1951.

Щодо розділених міст Європи і України, то тут пропонуємо виокремити два основні типи: 1) власне розділені міста (Єрусалим до анексії Ізраїлем в 1967 р.), чи, наприклад, Рим із анклавом у вигляді держави Ватикан, які виникли із єдиного урбаністичного ядра; 2) розділені сусідські міста, подвійні міста (від англ. *twin-cities*), потрійні міста (від англ. *tri-cities*). Вони могли виникнути: 1) у якості хінтерленду великого урбаністичного ядра; 2) паралельного містотворення у двох і більше центрах. У першому випадку ядро містотворення розташоване в одній державі, штаті (області, провінції і т.д.), натомість окремі виробничі, поселенські і обслуговуючі зони знаходяться в іншій державі, чи адміністративно-територіальній структурі. Класичним прикладом є Нью-Йорк, який є ядром урбаністичного зростання для розташованих у штаті Нью-Джерсі міст Ньюарк і Нью-Джерсі. Ще у «Словнику загальногеографічних термінів» Д. Стампа знаходимо визначення для частини відмежованої державної кордонами від ядра міської структури – *аусланд*. Аусланд (від нім. *ausland*) – дослівно чужина, зарубіжна країна, заграниця. У географічному сенсі – розташування на чужій території [1, с. 97]. У згаданому словнику наводиться сформульоване раніше (1947 р.) визначення т.зв. «умланду», дане Ф.А. Штільгенбауером, що описує м. Детройт середини ХХ ст.: «Частина міського умланду (Umland) [сфера впливу міста, що тяжіє до нього], яка знаходиться в межах іншої держави. Частина детройтського умланду знаходиться в Канаді» [2, с. 215]. «Аусланд» виникає в прилеглому прикордонному регіоні паралельно із стрімким соціально-економічним розвитком урбаністичного ядра, свого роду географічного атрактора. Так сталося у випадку згаданого Детройта, Торонто і багатьох інших міст Північної Америки, швейцарського Базеля і його пригородів у ФРН, а також китайських Гонконгу і Шеньчженя. У окремих випадках сьогоденній «аусланд» міг існувати в якості частини єдиної урбосистеми до появи державного кордону, як це і було у

випадку Сигота Мармароського на лівому березі р. Тиси та виробничих поселень солекопів Слатіна (Фалуслатіна) та Слатінські Доли (Акнаслатіна) на правому березі річки. Делімітація вдовж серединної лінії Тиси спочатку чехословацько-румунського (1918 р.), а пізніше радянсько-угорського кордону (1945 р.) обумовили поступове відчуження розташованих в Україні і Румунії поселень. В іншому випадку, успадковані межі феодальних володінь диктують унікальну конфігурацію державного кордону бельгійсько-нідерландського анклавного комплексу Баарле з його химерним поділом міського простору.

За ступенем сталості відокремлених структур пропонуємо розрізняти: 1) сталі розділені урбаністичні структури, які розмежовані кордонами, що проведені згідно міждержавних угод (Рим-Ватикан, естонська Нарва – російський Івангород, естонська Валга – латвійська Валка і т.д.); 2) тимчасові розділені урбаністичні структури, що розмежовані лінією протистояння (Золоте – Золоте-5), буферною демілітаризованою зоною (Нікосія – Розділена миротворчим контингентом ООН на частину, що контролюється Республікою Кіпр і Турецькою Республікою Північного Кіпру).

Якщо у першому випадку комунікаційна, фільтраційна і роз'єднувальна функції кордонів збалансовані, то у другому випадку – на перше місце виходить обмежувальна функція ліній припинення вогню, чи конфронтації, а також відносно сталих демілітаризованих зон. У окремих містах ми є свідками жорсткого і фізично вираженого територіально-політичного структурування простору унаслідок воєнних конфліктів і миротворчої діяльності – як, наприклад, у випадку Сараєво чи Єрусалима. Фортифіковані кордони у межах міст стають туристичними брендами в ФРН (Чекпойнт Чарлі у Берліні), Північній Ірландії (сегреговані етнорелігійні квартали у Деррі, Північна Ірландія). Унікальним прикладом, коли туристичний об'єкт створено для популяризації політичних цінностей і прагнень населення Палестинської Автономії, що оточена бетонною стіною безпеки, є готель-музей "Walled-Off" (англ. "відгороджений"). Він створений у Віфлеємі у 2017 легендарним художником стрит-арту Бенксі [3].

Місто Золоте упродовж війни 2014-2020 років стало українським еквівалентом кіпрської Нікосії. Мікрорайон міста Золотого – Золоте-5 – опинився під контролем бойовиків ОРЛЮ. Саме ж Золоте в минулому розвивалось як частина міської

агломерації м. Первомайська, що також, станом на 2020 рік, знаходиться на невідконтрольній уряду території. У свою чергу, Первомайськ із Золотим, Гірським, Новотошківським є складовими елементами більшої Алчевсько-Кадіївської агломерації.

Селища міського типу – Мілове і Чертково – є яскравим прикладом подвійних міст, що синхронно розвивалися по дві різні частини Південно-Східної залізниці. Саме тут, росіянами у 2018 р. споруджено сітчастий високий паркан по середині колись спільної вул. Дружби Народів. Тепер городяни живуть не тільки у будинках із парною і непарною нумерацією, двох державах і різних часових поясах, а у двох уявних просторах, що формуються конкуруючою державною пропагандою. Отже, російсько-українська війна робить кордон все менш прозорим для перетину, а міста і їх мешканці все більше віддаляються одне від одного.

Отже, суспільно-географічне дослідження розділених міст є перспективним напрямком дослідження, у ньому переплітаються методологічні підходи урбаністики, лімології, адміністративної, етнополітичної, імажинальної географії та географії конфліктів. З'являється можливість краще пояснити формування спільних і відмінних рис в прикордонних урбопросторах під впливом політичних взаємин – мирних і конфронтаційних. Пояснити, яким чином уявні і цілком реальні фізичні, політичні і воєнні кордони можуть поєднувати і розділяти прилеглі одне до одного міста.

Література:

1. Словарь общегеографических терминов. Т.1. – М.: Прогресс, 1975. – 407 с.
2. Stilbenbauer F.A. Detroit's Expansion into the Umland.... // Papers of the Michigan Academy of Sciences. – 1947. – № 33.
3. Сливка Р.Р. Розвиток туризму в регіонах заморожених конфліктів: політико-географічний аспект / Р.Р. Сливка // Сучасні проблеми розвитку туризму в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 травня 2019 р.) — Львів, 2019. – С. 31–38.

**ТРАНСПОРТНО-ГЕОГРАФІЧНА ДОСТУПНІСТЬ
НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МАНЕВИЦЬКОГО РАЙОНУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ**

Заячук М.Д.
доктор географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
m.zayachuk@chnu.edu.ua

Кравчук О.
магістрантка
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича
kravchuk.olha@chnu.edu.ua

Маневицький район – це найбільший за площею (2 265 км²) адміністративний район Волинської області, у якому налічується 70 населених пунктів, що розміщені досить нерівномірно. Для того, щоб з'ясувати які з них мають найвигідніше транспортно-географічне положення буде доцільно проаналізувати теоретико-графові міри центральності та зв'язаності, тобто топологічні характеристики території. Теорія графів – оперує просторовими елементами – точками, лініями, поверхнями та зв'язками між ними. Відповідно міра транспортно-географічного положення населених пунктів відображає їх сусідство та взаємний вплив один на одного[1]. Вважаємо, що врахування топологічних характеристик є необхідним при прийнятті управлінських рішень з реформування освітнього простору.

З метою здійснення кількісної оцінки відносної транспортної доступності населених пунктів району необхідно побудувати граф та створити матрицю найкоротших топологічних відстаней між ними. В результаті отримаємо коефіцієнт транспортної доступності, який розраховується як співвідношення суми топологічних відстаней певного населеного пункту до суми ребер графу. Чим вище значення коефіцієнту транспортної доступності, тим вигіднішим є транспортно-географічне положення населеного пункту. Міри центральності (ступінь вершини, абсолютний індекс

доступності, індекс Бавелаша) характеризують позиційність вершин графа. Вона відповідає просторовому розташуванню центрів тощо. Міри зв'язаності графа (альфа-, бета- і фіта-індекси) свідчать про те, наскільки він насичений контактами (ребрами) [2].

Аналізуючи розраховані показники можна стверджувати, що населені пункти Маневецького району Волинської області мають нерівномірну транспортну доступність. Коефіцієнт транспортної доступності тут коливається від 0,263 (Розничі) до 0,130 (Майдан-Липненський). Найвигідніше транспортно-географічне положення у Маневецькому районі мають села Розничі, Кам'януха, Оконськ, Комарове, Рудка та інші. Районний центр смт Маневичі, а також смт Колки, у якому функціонує опорна школа, також характеризується високим показником коефіцієнту транспортної доступності. У решти населених пунктів у яких функціонують опорні школи, а саме Троянівки, Прилісного та Цмін, даний показник сягає середніх значень. Найменш вигідне транспортно-географічне положення у межах району мають села Майдан-Липненський, Колодії, Набруска, Гораймівка, Чорниж, Заріччя та Мала Осниця.

Отож, враховуючи все перераховане вище, слід зазначити, що транспортно-географічна доступність населених пунктів, у яких наразі функціонують опорні навчальні заклади, частково забезпечує рівний доступ учнів до якісної освіти. Для того, аби визначити у яких населених пунктах району доцільно ще створити заклади даного типу, потрібно взяти до уваги показник транспортної доступності, а також наявність у них загальноосвітнього навчального закладу, який б повністю відповідав засадничим принципам організації опорних шкіл.

В першу чергу, є усі підстави для перетворення на опорний заклад навчально-виховного комплексу "Маневецька загальноосвітня школа I-III ступенів №2-гімназія", що знаходиться у районному центрі, який характеризується високими показниками мір центральності та зв'язаності.. Такий заклад може мати філії у селах Вовчицьк та Череваха, а також здійснювати підвіз учнів із ще п'яти сіл у яких відсутні загальноосвітні навчальні заклади. Також, опорними можуть стати загальноосвітні заклади у селах Старий Чорторійськ та Красноволя, яким властививе високе значення показника транспортно-географічної доступності. Загальноосвітня школа I-III ступенів с. Старий Чорторійськ, окрім учнів які уже у

ній навчаються здатна забезпечити якісним навчанням ще 187 дітей. Її філіями можуть стати загальноосвітні навчальні заклади у селах Новосілки та Лісове, а підвіз учнів здійснюватись із ще чотирьох невеликих сіл. Загальноосвітня школа I-III ступенів с. Красноволля матиме змогу перетворити у власні філії школи у селах Тельчі, Матейки та Майдан-Липненський, а також підвозити учнів із ще чотирьох навколишніх сіл.

Отже, є усі передумови вважати, що мережа опорних навчальних закладів у Маневицькому районі Волинської області із чотирьох має зрости до семи одиниць, що значно підвищить забезпечення рівного доступу учнів до якісної освіти.

Список літератури:

1. Визначення географічного центру території та оцінка-транспортно географічного положення адміністративних центрів Чернівецької області/ В.О. Джаман, М. Д. Заячук, О. Г. Заячук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://collectedpapers.com.ua/wp-content/uploads/2013/10/021_527_Jaman_And.pdf

2. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник для студ. Вищих навчальних закладів/ О.І. Шаблій. -2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

Кравченко К. О.,
кандидат географічних наук, доцент
kateryna.kravchenko@karazin.ua

Ушкварок Д. О.,
студентка
dasha7363@ukr.ne

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Сучасний етап урбанізації в Україні характеризується збільшенням кількості великих міст, в яких мешкає більше мільйона осіб. Такі міста не тільки виступають концентраторами населення регіону, а є центрами промислового, соціально-економічного, інноваційного та інвестиційного розвитку регіону. Проте, в наслідок інтенсивних урбанізаційних та агломераційних процесів утворюється значна диспропорція соціально-економічного розвитку центру та периферії, що, зокрема, представлено в Харківській області, отже, обрана тема є *актуальною*.

Харківська агломерація інтенсивно розвивається, і займає 295 місце у світовому рейтингу агломерацій за показниками чисельності та щільності населення, та є другою за розмірами в Україні (поступається Київській) [3, 4].

Фактично визначення меж агломерацій здійснюється відповідно до різниці статистичних показників за відповідними категоріями. В нашій державіцентралізовано не ведеться облік показників, які б вичерпно характеризували агломерації, а більшість наявних наукових доробків є розрізненими та не дають комплексної ситуації щодо сучасного розвитку агломерацій України. Також, достатньо поширеним способом виділення агломерації є 1,5-2 годинна доступність центру, кількість міст супутників, рівень концентрації та густоти населення [1, 3].

Відповідно до вищезазначених особливостей Харківська агломерація має наступний склад [3]:

- ядро агломерації (місто Харків);

- центральна зона агломерації (Харківський та Дергачівський райони)
- зовнішньої зона (Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Золочівський, Нововодолазький, Печенізький та Чугуївський райони).

Зазвичай дослідження міської агломерації здійснюється за допомогою математичних розрахунків, які дозволяють визначити її особливості і певні параметри: коефіцієнт розвиненості міської агломерації, коефіцієнт агломеративності та індекс агломеративності (табл. 1).

Таблиця 1

Формули розрахунку коефіцієнтів агломеративності
(побудовано автором за даними [1])

Назва	Формула, параметри
Коефіцієнт розвиненості міської агломерації	$K_{\text{розв}} = P * (M * t + N * n)$ (формула 1) К – коефіцієнт розвиненості агломерації, Р – кількість міського населення агломерації (млн осіб), М, N – кількість міст і селищ міського типу відповідно, т, n – їхні частки в міському населенні агломерації відповідно, $\geq 1,0$.
Коефіцієнт агломеративності	$K_a = \left(\frac{N}{S}\right) * R$ (формула 2) К – коефіцієнт агломеративності, N – кількість міських поселень в агломерації, S – розміри території агломерації, R – середня відстань між міськими поселеннями агломерації, $>0,1$
Індекс агломеративності	$I_a = \frac{P}{P_a}$ (формула 3) I – індекс агломеративності, Р – кількість населення зони супутників, P _a – кількість міського населення агломерації, $>0,1$

Коефіцієнт розвиненості міської агломерації дозволяє дослідити рівень розвиненості. Розрахуємо даний показник за формулою 1:

$$K_{\text{розв}} = P * (M * t + N * n) = 1915445 * (12 * 86,7 + 44 * 13,3) = \mathbf{30,7}$$

Для Харківської агломерації коефіцієнт розвиненості міської агломерації дорівнює 30, 7, що відповідає встановленим параметрам, агломерація є *дуже розвинутою*. Коефіцієнт агломеративності дозволяє встановити рівень сформованості досліджуваної агломерації. Виміри відстані між міськими населеними пунктами Харківської області було проведено в Google Мар (середня відстань - 42 км.). Розрахуємо коефіцієнт за формулою 2:

$$K_a = \left(\frac{N}{S}\right) * R = \left(\frac{56}{17146,5}\right) * 42 = 0,13;$$

Для Харківської агломерації коефіцієнт агломеративності дорівнює 0,13, що означає класифікацію агломерації як *перспективної*.

Індекс агломеративності розраховується на основі показників чисельності населення зони супутників відносно до загальної чисельності населення агломерації, тобто виключаючи агломераційне ядро (формула 3):

$$I_a = \frac{P}{P_a} = \frac{469338}{1915445} = 0,25;$$

Для Харківської області *індекс агломеративності* становить 0,25, що свідчить про розвиток Харківської агломерації.

Ваговим індикатором виділення агломерації окрім особливостей розселення є розвиток транспортної інфраструктури (рис. 1).

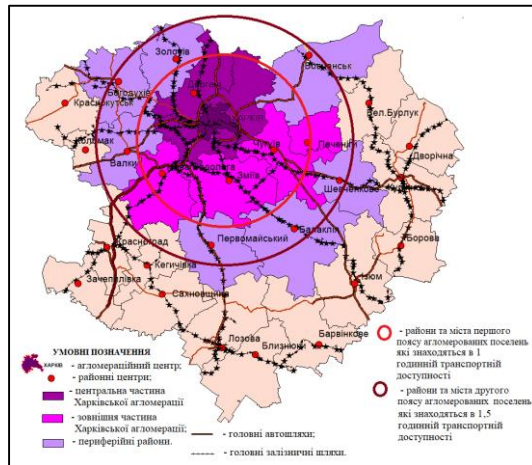

Рис. 1. Зонування Харківської агломерації (побудовано автором за даними [2, 3, 5])

Майже всі центральні райони увійшли до складу агломерації. Периферійні райони в області мають слабкий рівень розвитку, виступають донорами внутрішніх трудових міграцій, занепад розвитку промисловості та сільського господарства. Отже, одним з головних завдань подальшого розвитку Харківської агломерації є пошук рівноваги між еволюцією ядра та периферії/

Список використаних джерел: 1. Лаппо Г. М. Развитие городских агломераций в СССР / Г. М. Лаппо. – М. : Наука, 1978. – 152 с. 2. Міста та райони Харківської області в 2018 р. : стат. щорічник / [Під ред. О. Г. Мамонтової]. – Харків : Головне управління статистики у Харківській області, 2019. – 234 с. 3. Немець К. А. Дослідження міських агломерацій в аспекті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні (на прикладі Харківської області) / Немець К. А., Сегіда К. Ю, Немець Л.М., Телебенєва Є. Ю, Ключко Л. В., Редін В. І. - Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – Том 27. С. 28-39. 4. Панкеєва А. М. Дослідження принципів формування агломерацій / А. М. Панкеєва // Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. – №4 (56). – С. 185–188. 5. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електро-ний ресурс]. – Режим доступу: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ВСЬОГО НАСЕЛЕННЯ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА 2001-2016 РР.

Круль В. П.¹, Добинда І.П.², Дячук А. І.³

¹доктор географічних наук, професор;
²кандидат географічних наук, асистент;
³ст. лаборант

*Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

kroolv@ukr.net, iradob87@ukr.net; valinad_a@ukr.net

У більшості суспільно-географічних досліджень, де йдеться про територіальні особливості розміщення населення, звертається увага на зосередженні його в адміністративно-територіальних межах, рідше – в історико-краєзнавчих і, як виняток – у природно-географічних. Розподіл населення на фізико-географічних теренах дозволяє відійти від традиційного спрямування на суспільно-географічні територіальні одиниці, бо вони, як правило, є штучними і спотворюють те чи інше явище, яке розглядається в їхніх межах. Тому, фізико-географічні райони, на наше переконання, є тими природними одиницями, які не залежать від будь-якої суспільної кон'юнктури. Саме через це на їхньому тлі варто подавати концентрацію як загальної, так і сільської людності.

Для виявлення особливостей розподілу людності на території фізико-географічних районів Чернівецької області залучений коефіцієнт територіальної концентрації населення ($K_{т.к.н.}$), який розраховується за формулою:

$$K_{т.к.н.} = \frac{1}{2} (N_i - S_i) \times 100\%, \quad (1)$$

де N_i – частка людності i -го ф/г району у загальній людності Чернівецької області; S_i – частка площі i -го ф/г району у загальній площі Чернівецької області.

Для даної формули прийняті 3 критеріальних межі, коли $K_{т.к.н.} = 0$, $K_{т.к.н.} > 0$ і $K_{т.к.н.} < 0$. Для першого випадку фіксується оптимальний варіант розміщення населення, коли воно розосереджується рівномірно. За умови додатніх показників ($K_{т.к.н.} > 0$) матимемо надмірну концентрацію населення, а за отримання величин, нижчих за 0, буде спостерігатися недостатня територіальна заселеність.

Характерна ознака особливостей розподілу зосередження всього населення (за 2001-2016 рр.) територією ф/г районів полягатиме в тому, що на 2001 р. лише у межах 5 фіксувалася надмірна концентрація людності (див. табл.). Для двох із них (Чернівецького і Дерелуйського) вона була на порядок вищою від наступних двох (Новоселицького і Кіцманського). Оселівський ф/г район володів показниками $K_{т.к.н.}$ (2,85%) також на порядок нижчими вже від останньої пари районів. На території всіх інших ф/г районів, починаючи від Глибоцького ($K_{т.к.н.} = -10,85\%$) і закінчуючи Путильським (-203,%) щільність розміщення населення була недостатньою.

Ситуація на 2016 р. майже не змінилася (коли брати до уваги рейтинговість перших 4 ф/г районів), а навіть погіршилася (із 5 у 2001 р. залишилося 4 райони із додатнім зосередженням всієї людності у 2016 р.). Так, на землях Оселівського ф/г району зафіксована незадовільна концентрація людності ($K_{т.к.н.} = -17,2\%$). Позитивна динаміка показників $K_{т.к.н.}$ мала місце тільки для Чернівецького і Дерелуйського районів, а для Кіцманського і Новоселицького вони упали, відповідно, до 49,4 і 8,6%.

Таблиця 1
Зосередження всього населення на території ф/г районів за 2001-2016 рр.

Ф/г район	Концентрація всього населення на 2001 р.		Концентрація всього населення на 2016 р.		Пересічний рейтинг
	%	Рейтинг	%	Рейтинг	
1. Заставнівський	-13,2	8	-36,2	12	10
2. Хотинський	-72,55	17	-90,55	17	17
3. Долиняно-Балковецький	-58,4	15	-82,9	16	15,5
4. Оселівський	2,85	5	-17,15	7	6
5. Кельменецький	-77,2	18	-101,7	19	18,5
6. Сокирянський	-135,7	22	-140,2	22	22
7. Кіцманський	65,45	4	49,45	3	3,5
8. Новоселицький	68,6	3	8,6	4	3,5
9. Герцаївський	-35,2	13	-31,2	10	11,5
10. Тарашанський	-28,1	10	-23,1	9	9,5
11. Дерелуйський	439,7	2	519,7	2	2
12. Чернівецький	756,35	1	847,35	1	1

13. Брусницький	-31,55	12	-33,05	11	11,5
14. Черемоський	-28,8	11	-38,8	13	12
15. Глибоцький	-10,85	6	-9,35	5	5,5
16. Сіретський	-193,35	23	-175,35	23	23
17. Красноільський	-60,6	16	-57,6	15	15,5
18. Багненський	-18,6	9	-19,6	8	8,5
19. Берегометський	-99,3	19	-104,3	20	19,5
20. Шурдинський	-95,45	18	-95,45	18	18
21. Путильський	-203,8	24	-198,8	24	24
22. Максимецький	-105,35	21	-104,85	21	21
23. Яровицький	-53,68	14	-53,68	14	14
24. Чорнодільський	-11,245	7	-11,24	6	6,5
Сер. геометричний					9,8

Кількість ф/г районів на 2016 р., де зафіксована недостатня концентрація загальної людності зростає, сягнувши 20 територіальних природних одиниць. Але показники $K_{т.к.н.}$ найостанніших за рейтингом регіонів, порівняно з 2001 р., покращилися. Так, у Путильському і Сіретському районах недостатній розподіл всього населення зафіксований на рівні, відповідно, -198,8% і -175,4%.

Видається важливим простежити особливості показників концентрації всієї людності опосередковано за період 2001-2016 рр., що досягається за допомогою рейтингового аналізу, виходячи з пересічного (арифметичного) району за два часових зрізи (2001 і 2016 рр.). Пересічно геометричний рейтинг для всього регіону Чернівецької області склав 9,8 бали, тому межами *оптимального інтервалу* необхідно вважати показники 8,1-10,0. Їого утворюють Багненський, Тарашанський і Заставнівський ф/г райони. Хоча на території жодного з них не зафіксовано надмірного зосередження населення (показники їхніх $K_{т.к.н.}$ коливаються від -13,2% до -36,2% в Тарашанському районі), все ж, виходячи із загальних показників концентрації людності на землях цих 24 ф/г районів, можна прийняти для них *умовно-оптимальну* розосередженість їхньої людності.

Така ж умовність стосуватиметься і наступних трьох природних регіонів – Глибоцького, Оселівського і Чорнодільського, що належать до інтервалу 5,1-8,0 бали. Незважаючи на те, що за рейтинговими параметрами тут повинна фіксуватися *помірна концентрація* населення, лише на території одного з них (Оселівського ф/г району)

$K_{т.к.н.}$ перевищив нульову величину (+2,85% в тому ж Оселівському районі).

Для двох ф/г районів простежується *достатнє скупчення* всієї людності (інтервал: 2,1-5,0 бали). Воно має місце на лівобережжі Прута, утворюючи суцільну смугу, від зах. на сх., охопивши Кіцманський і Новоселицький природні райони. Саме для них концентрація людності набула реального змісту, адже величини їхніх $K_{т.к.н.}$ досягли помітних значень (від +49,45% до +68,6%). Виняток склав лише Новоселицький ф/г район, в якого вказаний параметр опустився до +8,6%.

Через те, що на території Чернівецького і Дерелуйського ф/г районів знаходиться більша частина Чернівців, на їхніх землях впродовж 2001-2016 рр. спостерігалася *надмірна концентрація* населення, що дозволило їм зайняти дві найвищі сходинки рейтингу (інтервал $\leq 2,0$ бали). Вони утворюють на правобережжі Прута осередки найбільшого згустку людності ($K_{т.к.н.}$ від +439,7% до 847,4%).

Відзначимо, що р. Прут є віссю, що ділить Чернівецьку область приблизно навпіл і обабіч якої розмістилися території найвищої концентрації загальної людності. Тут мають місце ф/г райони із достатньою і надмірною концентрацією населення, утворюючи суцільне територіальне об'єднання земель із показниками додатного скупчення населення. Означена територія облямовується ф/г районами із від'ємними величинами $K_{т.к.н.}$.

Розподіл територій із недостатньою концентрацією (розрідженим поширенням) всієї людності мав свої особливості, яка також підпадала під три інтервали: 10,1-15,0 бали (помірна розрідженість); 15,1-20,0 (достатня розрідженість); $\geq 20,1$ (надмірна розрідженість). Виходячи з них, звернемо увагу, що у Прут-Дністерському межиріччі виділяються два осередки розрідженого розміщення мешканців міських і сільських поселень. Один із них, у складі Хотинського і Долиняно-Балковецького ф/г районів, характеризується від'ємними величинами $K_{т.к.н.}$, що свідчать про їхню достатню розрідженість. Інший осередок займає крайнє східне положення Прут-Дністерської підвищеної рівнинної області, охоплюючи Кельменецький і Сокирянський райони. Для нього властива достатня і надмірна розрідженість всього населення.

Найбільші площі недостатнього зосередження людності зафіксовані в гірській території та в Прут-Сіретській височинній області. Тут вони мають не ареальне, а суцільне нерозривне поширення, починаючи від Яровицького і закінчуючи Брусницьким і Черемоським ф/г районами, яким властива помірна розрідженість всього населення.

Між означеними природними виділами знаходяться землі достатньої (Красноільський, Берегометський і Шурдинський ф/г райони) і надмірної (Сіретський, Путильський і Максимецький) розрідженості мешканців міст і сіл. І тільки Герцаївський ф/г район із помірним розрідженням всіх мешканців осібно розмістився поза територіями із від'ємними значеннями концентрації загальної людності.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ДО ПАРЛАМЕНТУ 2019 РОКУ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНУ

Кузишин А.В.

*кандидат географічних наук, доцент, декан географічного
факультету Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
kuzyshyn_a@tnpu.edu.ua*

Вступ. Дослідження регіонального електорального досвіду дозволяє формувати цілісне суспільно-географічне уявлення про формування електорального поля в межах всієї держави або її великих регіонів. Оцінюючи часові проміжки можна відслідкувати зміну електорального поля певної території.

Територіальні особливості електоральної поведінки в регіональному розрізі вивчаються багатьма фахівцями. Серед цих праць слід відзначити роботи Ю. Брайчевського [1], О. Вишняка [2], А. Кузишина [3], Л. Хайдукевича [4] та ін., що стосуються поведінки виборців як окремих регіонів чи окремих виборчих кампаній, так і території України в цілому або всього періоду української незалежності.

Виклад основного матеріалу. Територія нашого дослідження охоплює Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Волинську, Рівненську, Тернопільську, Хмельницьку та Вінницьку області.

На основі аналізу даних ЦВК [7] можна зробити певні узагальнення електоральних результатів Західноукраїнського регіону (за 2019 рік).

Однією з складових цього процесу є явка виборців. Населення областей даного регіону відзначається активною громадською

позицією. Водночас, спостерігається стійка тенденція до зменшення числа тих, хто висловив свою активну позицію в ході голосування – в виборах до Верховної Ради. 2006 р. участь брали 70 % електорату досліджуваного регіону, в виборах 2007 р. – 67,1 %, у виборах 2012 р. – 66,1 %, у виборах 2014 р. – 59,1 %, 2019 р. – 49,3 %. Водночас, ці показники є суттєво вищими у порівнянні з пересічноукраїнськими (за виключенням показника 2019 р., адже вибори відбувалися в сезон відпусток й перебування місцевого населення за кордоном, а тому значна частина виборців фізично не могла взяти участь у виборах, так як перебувала за межами постійного місця реєстрації).

Проаналізуємо результати підтримки партій, які пройшли до парламенту.

В 2019 р. партія «Слуга народу» отримала переконливу підтримку практично в усіх обласних регіонах країни і Західноукраїнський регіон не був винятком, хоча ці показники були дещо нижчими, від пересічноукраїнських (43,16 % проти 39,58 % в Західноукраїнському регіоні). Лише в трьох областях даної території (Закарпатська, Хмельницька, Чернівецька) показник підтримки був вищим, від пересічноукраїнського, а в Львівській області він був найнижчим в Україні (22,03 %); в межах Західноукраїнського регіону тільки в цій області ця партія не отримала підтримки переважної більшості виборців). Соціологічні дослідження свідчать, що це єдина партія серед пулу переможців, яку набагато більше підтримували жінки ніж чоловіки (48 % проти 42 %).

Дуже серйозний дисонанс відносно загальноукраїнських результатів Західноукраїнський регіон має щодо підтримки партії «Опозиційна платформа – за життя» (в середньому по державі – 13,05 %). В жодній з областей цей показник не було досягнуто навіть наближено (найвища підтримка в Закарпатській та Чернівецькій областях – в межах 8-9 %), а в Івано-Франківській області показник був мінімальний (1,37 %) в загальнодержавних масштабах. Такі результати варто вважати реакцією на ідеологію ліберального спрямування, що базується на олігархічній підтримці та несприйнятті тих обличь, що уособлюють вказану партійну структуру.

Якщо в державі загалом партія «Батьківщина» отримала загальну третю позицію, то в межах Західноукраїнського регіону в

неї було тверде друге місце. В усіх областях регіону пересічнодержавний показник (8,18 %) було перевищено (від 14,67 % в Івано-Франківській області до 9,44 % в Львівській області). Сільське населення представлено в значній мірі в даному регіоні (є області, в яких воно навіть переважає) і саме воно є основним електоратом підтримки партії «Батьківщина» (приблизно 42 %). Слід нагадати, що області досліджуваного регіону традиційно підтримували цю партійну структуру та завжди з прихильністю ставилися до її лідера, що і відобразилося в отриманих результатах.

Близькою ідеологічно та за кількістю прихильників є партія «Європейська солідарність». В Україні загалом вона отримала дещо більше 8 % голосів виборців, а в даному регіоні цей показник склав 9,84 %. Хоча підтримка електорату цієї партії була досить полярною – з однієї сторони є Закарпатська область, в межах якої партія не пододала прохідний бар'єр (4,58 %), з іншої сторони Львівська область стала лідером регіону і України загалом за показником підтримки цієї партії (19,87 %), а в Івано-Франківській та Тернопільській областях підтримка була в межах 12 % виборців. Такі показники можна обґрунтовувати переконливою вірою та відданістю «свого» електорату даній партії та її ідеології. Також слід відзначити, що в основному прихильники цієї партії мешкають в містах (близько 46 %).

Слід відзначити, що молода партійна структура – «Голос», загалом знайшла свою підтримку в Західноукраїнському регіоні. «Мала батьківщина» лідера партії (Львівська область) надала максимальну підтримку (23,09 %), що є абсолютним результатом в межах України, в той час як в багатьох областях регіону (Вінницька, Закарпатська, Хмельницька) 5-ти відсотковий бар'єр не було подолано, – а отже, дана політична сила ще не сформувала тут свого електорального поля. Загальні результати, оприлюднені ЦВК твердять, що в межах західноукраїнського регіону цю партію підтримало майже 52 % її прихильників [7].

Історично регіон зазнав кілька суттєвих потрясінь в ХХ ст., які, щоправда, були підготовлені попередніми історичними епохами та політичними впливами. Традиційно найбільш політично стабільними в поглядах є області Галицького субрегіону (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська області). В них історично закладено давні традиції парламентаризму та

демократичних свобод (вибори, формування представницьких органів, національна самоідентифікація); ймовірно, відчувається вплив колишніх державних утворень, до складу яких входили означені території та загальна традиція освіченості та проукраїнської позиції. Специфічною слід вважати територію Закарпатської області, яка відноситься до найбільш поліетнічних в Україні, а також територією, яка має найвищу в Україні контактність із країнами-сусідами та піддається їх соціокультурному, економічному, політичному та етнічному впливам.

Висновки. У регіональному розрізі формування електоральної прихильності безпосередньо впливає на баланс сил в обласних регіонах та місцевих адміністративних територіях та громадах.

Важливим складником оцінки електорального процесу є електоральна активність у виборах, – на рівні України цей показник є найвищим в Західноукраїнському регіоні; водночас і тут є області, які мають традиції низької явки (Закарпатська та Чернівецька області).

Ідеологічно регіон є прихильним до правих ідеологій, але остання виборча кампанія продемонструвала можливість популяризації ліберальних ідеологій. Зміни на українській політичній сцені (в тому числі Західноукраїнському регіоні) співпадали з піднесенням популістських, настроїв та партій у Європі та зменшенням підтримки партій з усталеними та досвідченими лідерами

За партії, які пройшли до парламенту (їх було п'ять) в 2019 р. проголосувало майже 76 % виборців Західноукраїнського регіону, що є дещо нижчим від загальноукраїнського показника (понад 78 %), але дозволяє твердити, що кількість електорату, який підтримує партії парламентського рівня практично зрівноважена з загальноукраїнським показником.

Література

1. Брайчевський Ю.С. Концепція місця як чинника електоральної поведінки та регіональна політична поляризація в Україні // Економічна та соціальна географія. – 2013. – вип. 2 (67). – С. 67-74.
2. Вишняк О. Політична типологія регіонів України: динаміка та фактори змін / Олександр Вишняк // Українське

суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. – К. : Ін-т соціол. НАН України, 2008. – С. 331–342.

3. Кузишин А.В. Прояви електоральної культури на виборчому полі областей Карпатсько-Подільського регіону // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – Одеса, 2017. – Том 22. – № 30. – С. 162-172.

4. Кузишин А.В. Суспільно-географічний аналіз електорального поля Західноукраїнського регіону // Наукові записки. Серія: Географія. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. – № 2 (47). – С. 59-66. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.3.7>.

5. Haydukiewicz L. Electoral geography as a new mean of analyzing social change Krakow city and Malopolskie Voivodship case study. Bulletin of Geography socio-economic. Series. No. 15/2011. P. 95-115. DOI: <http://dx.doi.org/10.2478/v10089-011-0007-8>.

6. Kowalski, M. 2003: Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju. In: Kowalski, M. editor, Przestrzeń wyborcza Polski, Warszawa: PTG, PAN IGiPZ, pp. 11-48.

7. cvk.gov.ua

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЯ РЕФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ У ПРИБЕРЕЖНИХ РЕГІОНАХ

Мальчикова Д.С.,
доктор географічних наук, професор
darina13@i.ua

Пилипенко І. О.,
доктор географічних наук, професор,
pilipenko11@i.ua

Омельченко Н. В.,
кандидат географічних наук,
natali_omelchenko@i.ua

Нападовська Г. Ю.,
аспірант,
anupapadovskaya@gmail.com
Херсонський державний університет, Україна

Прибережні, зокрема приморські, регіони, в межах яких утворюються специфічні аквально-територіальні комплекси, локалізують значну частину ресурсів, що мають виняткове природне, історичне, культурне та економічне значення. Завдяки цьому, ці території є в більшості щільно заселеними і гарно освоєними. Проте сучасна надмірна експлуатація і деградація прибережних водних і суходольних екосистем, посилення забруднення та депонування відходів, привнесення чужорідних видів та інші наслідки інтенсивної діяльності призводять до загострення проблем їх соціально-економічного розвитку.

Маючи подібні риси в своїй територіальній організації, приморські регіони істотно відрізняються через різноманіття природних, демографічних, розселенських, соціально-економічних, інфраструктурних характеристик тощо. Можна відзначити такі специфічні риси приморських зон і господарської діяльності в їх межах [4]:

1) Величезна атрактивність та зручність для населення і багатьох галузей господарства та видів діяльності, що спричиняють

високу інтенсивність та значне антропогенно-техногенне навантаження на аквальну та приаквальну зони.

2) Господарські комплекси, що функціонують у межах приморських зон, ґрунтуються на використанні особливого виду ресурсів – морських і приморських, власне берегова зона також є специфічним ресурсом.

3) Господарська діяльність розвивається на основі морських (аквальних) та суходільних (територіальних) виробничих циклів. Відповідно, для приморських регіонів характерний приморсько-фасадний тип територіальної організації населення і господарства (ешелонованість відносно берегової лінії і території, і акваторії).

4) Підвищена біосферна цінність контактної смуги “суходіл - море”: узбережжя відіграють важливу роль біосферного буферу між суходолом і морем.

5) Підвищена екологічна вразливість морських та приморських геосистем. Прибережні мілководдя мають недостатній водообмін і тому легко забруднюються, великий обсяг забруднень збирають і транспортують річки та лимани.

Аналіз реформування адміністративно-територіального устрою на прикладі приморських регіонів Херсонської області [5] виявив певні специфічні риси перебігу процесів децентралізації:

1) Процеси децентралізації у Херсонському регіоні, а особливо у приморських регіонах відбуваються уповільнено. Якщо в Україні об'єднано у територіальні громади вже більше 50% сільських, селешних та міських рад, то в Херсонській області показник адміністративного об'єднання складає 35%, а в межах приморських адміністративних районів – 33%.

2) Частка території, що охоплена новоствореними об'єднаними територіальними громадами у приморських районах складає 25%, в той час як в Україні це показник більше 35%.

3) Разом з тим, до процесу об'єднання у приморських районах залучаються в першу чергу громади з високою концентрацією населення – частка об'єданого населення в їх межах становить 28%, в той час як в Україні цей показник лише 21%.

Просторовий аналіз процесу об'єднання територіальних громад показав, що в межах приморських районів об'єднання відбувається дуже нерівномірно – в окремих районах об'єднані території складають до 90% площі району, а в деяких ще не створено жодної територіальної громади. Така ситуація характерна

саме для тих районів (Скадовський, Генічеський) які відрізняються найбільш цінними ресурсами приморських зон у рекреаційному відношенні. Важливо, що в цих районах внаслідок наявності особливо цінних рекреаційних ресурсів приморських зон спостерігається серйозний супротив процесам децентралізації, і велику роль в цьому відіграє чинник впливу місцевої влади.

Проведені дослідження [2, 5] демонструють, що приморські території потребують спеціального підходу до управління їх розвитком на засадах збалансованості. Такий підхід отримав назву інтегрованого управління прибережними зонами (Integrated Coastal Zone Management). Необхідність створення засад комплексного інтегрального управління приморськими територіями і надання їм спеціального статусу впливає з рішень Всесвітньої конференції ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) і всіх наступних подій такого рівня, а також з положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. При цьому раціоналізація управління природокористуванням і діяльністю в прибережних зонах повинна враховувати принцип обмежень і бути спрямованою на гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів людської діяльності. Вже зазначалося, що практика управління прибережними територіями в розвинутих державах заснована на комплексному (інтегрованому) підході. Не можна казати, що такий підхід невідомий в Україні, але й важко навести приклади успішного його запровадження принаймні на демонстраційному рівні. На даний час існує безліч причин, які не сприяють запровадженню інтегрованого управління прибережними зонами в національну політику і практику.

Практика планування приморських зон, що склалася на даний час в Україні, базується на наступних положеннях [1]:

1) приморські зони можуть включати землі практично усіх категорій цільового призначення, визначених Земельним кодексом України та Генеральною схемою планування території України;

2) земельні ділянки у приморських регіонах перебувають в державній, комунальній та приватній власності, що не може не впливати на перспективне планування використання приморської зони;

3) приморські зони включають землі охоронного призначення (прибережні захисні смуги, охоронні зони навколо цінних

природних територій і об'єктів, охоронні зони навколо техногенних об'єктів, зони санітарної охорони та ін.) та зони особливого режиму використання;

4) рекреаційні ресурси (головним чином пляжні води) є основним природним багатством приморських зон, використання яких визначає ключовий напрямок розвитку у приморських регіонах;

Планування розвитку прибережних територій регулюється тими самими законодавчими актами, що й планування розвитку інших територій держави, з застосуванням деяких додаткових вимог земельного, природоохоронного, санітарно-гігієнічного характеру, пов'язаних з природними особливостями прибережної смуги морів. Розвиток територій здійснюється згідно з довгостроковими комплексними і цільовими державними та місцевими програмами.

Нагадаємо, що в Україні окремого документу, в якому були б конкретно представлені положення державної політики щодо використання земель саме прибережних територій, не існує, але ці питання певною мірою висвітлені в багатьох законодавчих актах і рішеннях як системного так і секторального характеру для місцевого, регіонального та загальнодержавного рівнів.

Ключовим можна вважати положення Земельного кодексу України та законодавства України про державний контроль за використанням та охороною земель, згідно з яким земля розглядається як територіальний базис, природний ресурс і засіб виробництва. Тому використання та охорона земель в межах приморських регіонів є, перш за все, компонентом національної політики, а положення природоресурсної, в тому числі й земельної політики стосовно приморських зон знайшли відображення в документах відповідних секторів.

В будь-яких наявних нормативних та законодавчих документах відсутні чітко окреслені питання використання, планування та інтегрованого управління приморськими зонами. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року (ухвалена в 2007 р.) передбачала «розроблення схеми функціонального зонування прибережної смуги морів та визначення територій, придатних для різних видів господарської та природоохоронної діяльності». Ця концепція також орієнтувала на запровадження інтегрованого управління водними і земельними

ресурсами. Разом з тим, станом на 2019 рік, ці завдання не було виконано. 28 березня 2019 року набув чинності Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (№ 2697-VIII). На жаль, в цьому документі приморські зони, як окремих об'єкт розробки державної екологічної політики і інтегрованого управління, вже не розглядаються.

Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., який врахував адаптовані для України Глобальні цілі сталого розвитку 2030, має однією з операційних цілей «забезпечення збалансованого використання та захисту морських і прибережних екосистем» [3]. За умови його затвердження на державному рівні, він може стати дійовим інструментом впровадження засад збалансованого розвитку у прибережних регіонах. Особливе значення це має для опрацювання напрямів розвитку новостворених об'єднаних територіальних громад і повноцінного проведення адміністративно-територіальної реформи.

Значимість питань формування спроможних стійких громад не зменшується через непоодинокі випадки гальмування процесу децентралізації, виходячи з корпоративних (економічних чи політичних) інтересів, а не інтересів розвитку території і населення. Тому реформування адміністративно-територіального устрою в приморських регіонах потребує розроблення стратегій їх розвитку з врахуванням переваг та недоліків у використанні наявного природного, соціального та економічного потенціалів. Актуальності цій роботі додає той факт, що децентралізація в Україні відбувається в умовах вкрай неефективної боротьби з корупцією, намагань провести реформи за умов обмежених ресурсів, втрат людського капіталу, кризи довіри громадськості до влади. Всі ці «вади» розвитку залишаються особливо помітними у прибережних районах з їх ласими шматочками унікальних рекреаційних, природоохоронних територій і курортним бізнесом. Розбудова та ефективне використання можливостей морегосподарського комплексу також може розглядатися в якості джерела розвитку прибережних територій, що має позитивний синергетичний ефект для України в цілому завдяки не тільки активізації портової, суднобудівельної і судноремонтної діяльності, але і розвитку підприємництва, транспортного сполучення, активізації туризму, організації природоохоронних територій.

Література:

1. Карамушка В. І. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України / В. І. Карамушка. - Одеса: Принт Бистро, 2009. - 55 с.
2. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження (Монографія). Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – 178 с.
3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (Проект 2017). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
4. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля: навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.
5. Malchykova D. Integrated coastal zone management: Restrictions and priorities of development, the implementation of administrative and territorial organization reform / D. Malchykova, I. Gukalova, N. Omelchenko, H. Napadovska // 19th International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management, SGEM, 2019: Conference Proceedings, 30 June – 6 July, 2019. – Vol. 19. – Issue 5.1. – pp. 407-414.

СУЧАСНІ ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В М. ЧЕРНІВЦІ

Рудакевич І. Р.

кандидат географічних наук

Тернопільський національний педагогічний університет

імені В. Гнатюка

ivaco@ukr.net

У сучасному світі щораз частіше загострюються проблеми забруднення довкілля і екологічного стану міст. Основним забруднювачем повітря у містах є автомобільний транспорт. У розвинених країнах світу активно впроваджують електричний громадський транспорт для вирішення таких проблем. Водночас Чернівці мають вже більш як столітні традиції розвитку та

успішного функціонування електротранспорту. Однак у сучасних реаліях актуалізуються проблеми його ефективного функціонування і територіальної організації, що вимагає додаткових досліджень.

Тенденціям розвитку електричного транспорту в м. Чернівці присвячено небагато наукових праць. Серед них варто виділити фундаментальну книгу С. Тархова «Історія міськелектротранспорту Чернівців», яка була опублікована у 1997 році до сторіччя початку руху електричного транспорту в місті [3]. Окремий розділ про Чернівці з картосхемами і цінним довідковим матеріалом поданий в енциклопедичному довіднику «Електротранспорт України» (автори – С. Тархов, К. Козлов, А. Оландер) [4]. Деякі особливості функціонування електричного транспорту Чернівців опубліковані у польськокомовних публікаціях І. Рудакевича та А. Сочувки [5].

Система електричного транспорту в Чернівцях є однією з найстаріших в Україні. Її історія почалася з 1897 року, коли у місті запрацювала перша лінія електричного трамваю. Мережа тролейбусного транспорту в Чернівцях є найстаршою на теренах Західної України, оскільки запрацювала ще в 1939 році, коли місто були у складі передвоєнної Румунії.

Мережа трамваю в Чернівцях функціонувала протягом 70 років – від 1897 р. до 1967 р. Головною лінією і маршрутом були Прут – залізнична станція Чернівці-Південна. Довжина трамвайних колій у післявоєнні роки становила 13,3 км. Найбільша кількість перевезених пасажирів була зафіксована у 1965 р. – 23,9 млн. осіб [4, с. 342]. Робота трамвайного транспорту в Чернівцях була припинена через ряд причин: застарілість і аварійність рухомого складу, потреба у дорогій повній реконструкції мережі, значні експлуатаційні витрати. Основну трасу трамвайного маршруту Прут – вул. Головна в два етапи було замінено на тролейбусні лінії. З 1967 року тролейбусне сполучення стало головним видом міського транспорту в місті.

Тролейбусне сполучення діє в місті з 1939 року (з перервою під час Другої світової війни). Дві перші тролейбусні лінії поєднували Резиденцію митрополитів (нині університет) з Соборною площею і міським цвинтарем. До демонтажу трамвайних ліній тролейбусна мережа розвивалася переважно у східному напрямку. З 1966 року тролейбусні маршрути були прокладені по вулицях Головної і Гагаріна до р. Прут. Згодом були

споруджені нові ділянки по вулицях Червоноармійській (тепер – Героїв Майдану), Руській (до з-ду Гравітон), Комарова, проспекті Незалежності. Економічна криза 1990-их років не перешкоджала, а навіть сприяла розвитку тролейбусного транспорту в Чернівцях. Було збудоване нове велике тролейбусне депо на східній околиці міста. Змонтували також нові лінії по вулицях Південно-Кільцевій і Хотинській (до Калинівського ринку). Однак максимальної кількості перевезених тролейбусним транспортом було досягнуто у 1989 р. – 97,9 млн. пасажирів [4, с. 345]. Водночас кількість рухомого складу суттєво скоротилася від 180 тролейбусів у 1991 р. до 77 в 2015 р. З 2016 року почалися масові закупівлі тролейбусних машин, переважно користованих з країн ЄС (Чехії, Словаччини, Швейцарії). Було також придбано 8 сучасних тролейбусів вітчизняного виробництва «Дніпро-Т203» з функцією автономного ходу від акумуляторних батарей. Завдяки цьому за останні 5 років до Чернівців надійшло 45 тролейбусів, а кількість рухомого складу зросла до 97 машин [2].

На сьогодні у Чернівцях функціонує 11 тролейбусних маршрутів, а загальна довжина контактної мережі становить близько 87 км. Вони поєднують між собою центр і найбільш густонаселені масиви міста, а також вокзал, автостанції, торгові центри, тощо (рис. 1). З 2018 року в місті запущені два тролейбусні маршрути, де працюють машини з функцією автономного ходу від акумуляторних батарей [2]. Таким чином вдалося охопити тролейбусним сполученням масив Садгора, куди побудувати контактну мережу дорого і технічно складно.

Планується подальший розвиток тролейбусної мережі. Зокрема, є наміри добудувати контактні мережі по вулицях Південно-Кільцевій і Московської олімпіади (до Калинівського ринку). У найближчі роки заплановано збільшити кількість тролейбусів з автономним ходом, щоб зменшити інтервал руху до віддалених масивів міста (Садгора, Гравітон).

В останні роки в Україні набуває поширення більш масовий і особистий вид електричного транспорту у вигляді електромобілів. Кількість електрокарів у країні щороку зростає наполовину. В Чернівецькій області кількість електричних автомобілів вже досягла 25 тисяч машин, значна частина з яких експлуатується в обласному центрі [1]. Для їх обслуговування у Чернівцях і околицях діють 10 зарядних станцій. Завдяки податковим пільгам і

сприятливій кон'юнктурі ринку кількість електромобілів в місті та країні надалі стрімко зростатиме, що позитивно впливатиме на їх екологічні параметри.

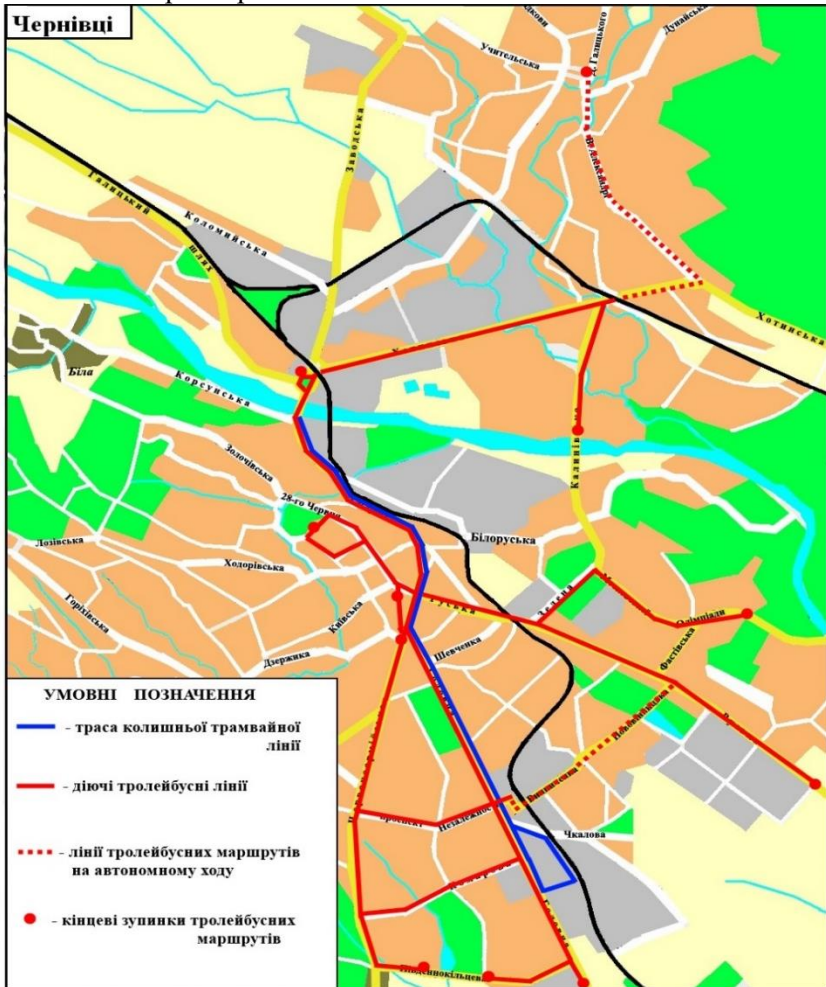

Рис. 1. Мережа електричного транспорту в м. Чернівці

У підсумку можна зазначити, що традиції розвитку електричного транспорту в Чернівцях сягають вже більше ста років завдяки запуску трамвайної мережі. Згодом трамвай у місті був замінений на тролейбусний транспорт. На сьогодні у Чернівцях сформована досить розвинута мережа тролейбуса. Впроваджуються сучасні машини з автономним ходом, зростає

маршрутна тролейбусна мережа, оновлюється рухомий склад. Водночас у місті збільшується кількість електричних автомобілів, що загалом відповідає загальноукраїнським і світовим тенденціям.

Література

1. Буковинські патрульники розповіли, що чекає власників електрокарів у 2020 році. URL: <https://www.0372.ua/news/2622861/bukovinski-patruhniki-rozpovili-so-sekae-vlasnikiv-elektrokariv-u-2020-roci>
2. Міський електротранспорт. Чернівці. URL: <https://transphoto.org/city/58/>
3. Тархов С.А. Історія міськелектротранспорту Чернівців. Чернівці: Прут, 1997. 286 с.
4. Тархов С., Козлов К., Оландер А. Електротранспорт України: енциклопедичний довідник. К., Варто, 2010. 910 с.
5. Soczówka A., Rudakevych I. Produkcja taboru tramwajowego i trolejbusowego na Ukrainie na tle sytuacji taborowej przedsiębiorstw. Prace komisji geografii przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Kraków, 2018, 32 (2), S. 105 – 128.

НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ У XXI СТОЛІТТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сегіда К.Ю.* , Карайченкцева Г.А.**

**доктор географічних наук, доцент, **студентка
кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
kateryna.sehida@karazin.ua,
annkaraichenceva61098@gmail.com*

Демографічні процеси в Україні характеризуються складністю та невизначеністю, що обумовлює демографічну кризу та загострення демографічних проблем. Протягом років незалежності України процеси відтворення населення характеризуються переважанням рівня смертності над рівнем народжуваності та призводять до депопуляції населення. Розробка та запровадження заходів пронаталістичної демографічної політики у різні роки мали

певний вплив на зміну рівня народжуваності в Україні, як і ряд інших зовнішніх та внутрішніх факторів. У демографічній історії України саме на зламі століть депопуляція набула найбільших обсягів. На нашу думку, саме зміни демографічної поведінки у ХХІ столітті містять інформацію про попередні тренди, про сучасні тенденції та особливості демографічних процесів, тому метою роботи є втілення спроби встановлення регіональних особливостей процесу народжуваності в Україні у нинішньому столітті. Для чого розглянуто рівень народжуваності в розрізі регіонів України за період 2001-2018 рр., але починаючи з 2014 року – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та адміністративних даних частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, з 2015 року – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях [1]. Для встановлено регіональної диференціації рівня народжуваності в Україні використано метод ранжирування та кластерного аналізу, через брак даних – без урахування зазначених регіонів.

Рівень народжуваності в Україні у 2018 році близький до рівня 2001 року, проте за визначений період мав тенденції до зростання (рис. 1). У 2001 році загальнодержавний показник сягав 7,7 ‰ із максимальним значенням 10,7-11,3 ‰ у Закарпатській, Волинській та Рівненській областях та мінімальним значенням 6,7-6,5 ‰ у Сумській, Донецькій та Луганській областях. Аналізуючи динаміку рівня народжуваності в Україні за період 2001-2018 рр., відзначаємо поступове зростання показника у 2001-2007 рр., яке можна обумовити стабілізацією політичної та соціально-економічної ситуації в країні, структурними зрушеннями тощо; високий показник рівня народжуваності 2008-2013 рр. на рівні 11-11,5 ‰; зменшення рівня народжуваності з 2014 року та його значення на рівні 8,7 ‰ у 2018 році. Якщо відзначати регіональний розподіл показника народжуваності у 2018 році, то найвищі значення залишаються у Волинській, Закарпатській Рівненській областях (11-11,6 ‰), а лідером з показником 11,9 ‰ є столиця; найменші значення у Чернігівській та Сумській областях (6,6-6,9 ‰).

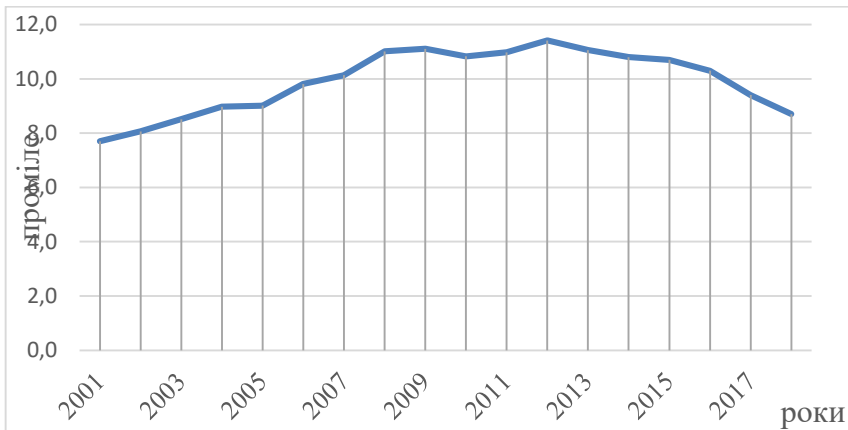

Рис. 1. Динаміка рівня народжуваності в Україні, 2001-2018 рр. (побудовано за [1])

Встановлення регіональної диференціації рівня народжуваності в Україні за допомогою ранжирування регіонів за сумарним рейтингом відображає так звані регіони-лідери, у яких протягом досліджуваного періоду спостерігався найвищий рівень народжуваності, це Рівненська, Закарпатська та Волинська області, та так звані регіони-аутсайдери, де рівень народжуваності був найнижчим – Сумська та, Чернігівська області (рис. 2).

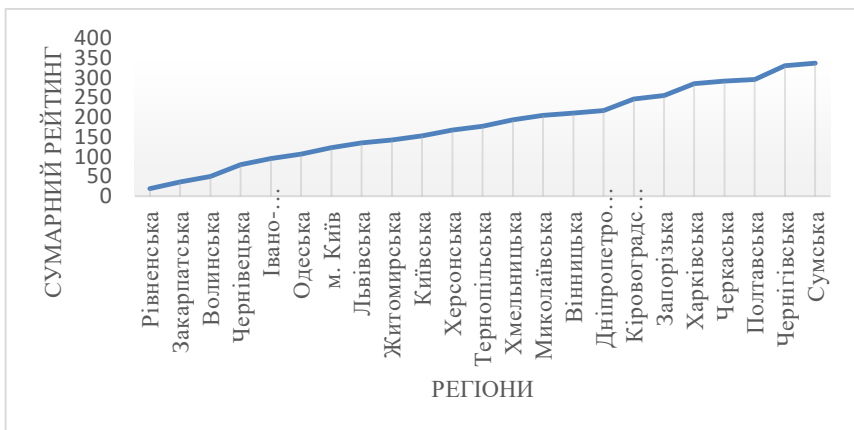

Рис. 2. Ранжирування регіонів України за рівнем народжуваності населення, сумарний рейтинг за період 2001-2018 рр.

За результатами кластерного аналізу регіони України можна поділити на п'ять кластерів (рис. 3), особливості яких будуть обговорені під час роботи конференції. Перший формують Рівненська, Закарпатська та Волинська області. Другий – Чернігівська, Сумська, а також Черкаська, Харківська та Полтавська області, які через різні чинники (як зовнішні, так і внутрішні) мають невисокий показник. Третій кластер формує місто Київ, який маючи невисокі показники на початку досліджуваного періоду, наразі має найвищі показники. Четвертий кластер представлений Чернівецькою, Івано-Франківською, Одеською, Київською, Херсонською, Львівською та Житомирською областями. П'ятий кластер сформували Кіровоградська, Запорізька, Тернопільська, Миколаївська, Дніпропетровська, Хмельницька та Вінницька області.

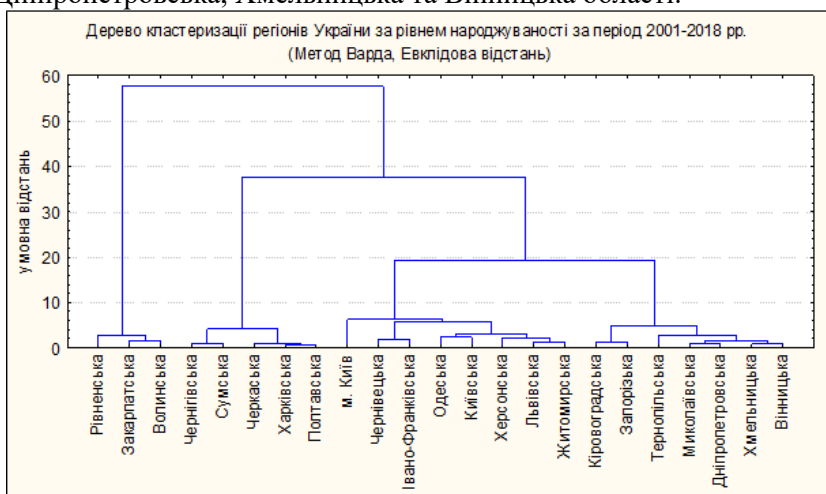

Рис. 3. Кластеризація регіонів України за рівнем народжуваності населення за період 2001-2018 рр.

Регіональні особливості демографічних процесів, у тому числі й народжуваності, характеризуються динамічністю та неоднорідністю, залежать від демографічної поведінки населення. Як зазначалось, рівень народжуваності залежить як від зовнішніх (економічний та соціальний розвиток, рівень та якість життя населення тощо), так і від внутрішніх (структура населення, частка населення репродуктивного віку, повікові інтенсивності народжень

тощо) чинників [2], значення та ступінь впливу кожного із них є різним для визначених груп регіонів України.

Перелік посилань:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Сегида К.Ю. Структурно-динамические особенности рождаемости в Украине в XXI веке / К.Ю.Сегида // Могилевский меридиан. Вып. 1 – 2 (49 – 50), – Могилев: МОУТ имени Спиридона Соболя, 2020. – С. 38-41

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕТНОКОНТАКТНОГО РЕГІОНУ

Торушанко В. Р.

*м.н.с. Інституту географії НАН України
viktorushanko@gmail.com*

Спостерігаючи за перебігом суспільно-політичних процесів останнього десятиліття, крізь призму ретроспективної оцінки, прогресивна частина світової наукової спільноти визнає беззаперечність та виключність цивілізаційних, історико-культурних та етно-конфесійних факторів переходу планети до моделі збалансованого розвитку. Пожвавлення глобальних міграційних рухів, стихійні взаємоінтеграції, а інколи і односторонні експансії культурологічно чужорідних суперетносів, докорінним чином видозмінили сформовану століттями до цього, усталену та відеквілібровану систему соціокультурних координат. Етнічна та конфесійна строкатість багатьох країн (перш за все європейських), розмила їх національну ідентичність до рівня фрагментарних мікросуспільств, об'єднаних економічними інтересами, проте безнадійно дезорієнтованих в уявленнях про власну історію, політичні цілі та світоглядні пріоритети. Мультикультурна парадигма наддержавотворення, запроваджувана ліворадикалами на заході та імперіалістами на сході, довела свою стратегічну тупиковість, відлунням якої є і будуть в майбутньому серії гуманітарних катастроф, економічна стагнація, вразливість безпекових систем, тощо.

Будучи втягнутою у вир глобалізаційних процесів та не володіючи, при цьому, дієвими механізмами і методиками запобігання конфліктним ситуаціям, які обов'язково матимуть місце, на етнічному чи релігійному ґрунті, будь-яка держава, в тому числі й Україна, ризикує потрапити у дипломатичний цейтнот, ігноруючи світовий досвід у питаннях правонаступництва, міграційної політики, директив, щодо національних меншин і т. д. Щонайменша неврегульованість міжетнічних чи міжконфесійних відносин, поза сумнівом, призведе до швидкої їх політизації, що становитиме загрозу збалансованому розвитку країни. [1] Ця «прикрість» буде найбільш різною в межах так-званих етноконтактних зон, а також у регіонах, де на незначній території сумісно проживають і взаємодіють протягом усіх етапів розвитку, представники декількох національностей чи етнічних груп. Внутрішньорегіональне напруження, часто є каталізатором проблем на загальнодержавному рівні, серед яких: суперечки з приводу мовних прав та регіональних автономій, протиріччя у затвердженні навчально-освітніх програм, конфлікти довкола етнічної складової політичного представництва і т.п. За такого перебігу подій про збалансований розвиток не може йти мови. Тому, необхідно визнати актуальність пошуку нових підходів до формування системно-структурного апарату концепції збалансованого розвитку суспільства, шляхом всестороннього аналізу і доповнення її складових.

За допомогою соціально-культурного підходу, як методичної одиниці, заснованої на базі системного підходу, суть якого полягає у спробі розглянути конкретне суспільство як єдність культурних, а також соціальних явищ та процесів, що формуються і відбуваються в соціокультурному середовищі під впливом людської діяльності – людина розглядається в її нерозривному зв'язку із суспільством та його інститутами, цінностями і нормами. Ця єдність, згідно із принципами емерджентності, формує ціле, яке проявляє себе таким чином, як не можуть проявляти себе окремі його складові. На основі такого підходу, виділяється п'ять рівнів регіональної соціокультурної організації: *індивідуальний* – конкретний, безпосередньо наданий кожній людині соціальний простір, через який вона активно долучається до культурного життя соціуму; *сім'я, колектив* (робочий, навчальний, тощо), або релігійна громада; *територіальна громада* – спільнота мешканців

населеного пункту, або добровільно об'єднаних в ОТГ жителів декілької населених пунктів, міських районів, тощо, які наділені самоуправлінськими повноваженнями; **етнічна група** – історично сформована на певній території стійка сукупність людей, об'єднаних спільною мовою, культурними особливостями і аутентичним способом самовираження; **соціокультурне середовище** – один із видів простору, який характеризується тісною взаємодією особи із суспільством, через систему суспільних відносин і елементів культури (перш за все нематеріальної), сукупністю цінностей і норм, що є домінуючими в даному суспільстві.

Соціокультурне середовище прямо чи опосередковано впливає на формування суспільної свідомості і визначає рівень сприйняття населенням принципів збалансованого розвитку. [2]

Поряд із загальнозживаними і усіма визнаними довколаконцептуальними дефініціями, нами було викристалізовано термін, який характеризує той тип самосвідомості, за якого людина обирає збалансований розвиток своєю «релігією» – «sustainability senses» – сформований на принципах збалансованості тип суспільної свідомості, орієнтований на занепокоєння населенням Землі долею планети, яке проявляється через дотримання правил і норм, декларованих парадигмою збалансованого розвитку суспільства, на користь майбутніх поколінь. Основними імперативами «sustainability senses» є: **екологічний тип мислення**, який ставить потребу в цілісності екосистем вище за інші суспільні потреби; **накопичення і відтворення досвіду** господарювання попередніх генерацій, аналіз помилок і збалансування пріоритетів; **стимулювання ініціатив** збалансованого розвитку і залучення передових науково-технічних розробок до процесу оптимізації природокористування; **орієнтація на взаємовигідне співробітництво** на глобальному рівні заради спільного блага; **моральне неприйняття** будь-якого варіанту вирішення суперечок і протиріч шляхом збройних протистоянь, воєнних конфліктів чи в інший силовий спосіб; **індивідуальна мобілізація** – усвідомлення необхідності особистої участі в протестній, креативній чи іншій колективній діяльності; **когнітивна мобілізація** – поінформованість і готовності до протидії ризикам та небезпекам; **зневага до** нав'язаних суспільству

зразків масової псевдокультури і антисоціальних моделей поведінки.

Виходячи з цих переконань, парадигма збалансованого розвитку суспільства повинна трактуватися з позиції чотирьох системних складових: **Інвайронментальної** – передбачає формування такої моделі розвитку біосфери, при якій будуть усунені ризики надлишкового використання відновлювальних ресурсів планети і заміна невідновлювальних ресурсів штучними заміниками для зберігання біорозмаїття та підтримки саморегуляції екосистем; **Економічної** – система має бути готовою до безперебійного виробництва товарів і послуг, за рахунок збалансованості міжгалузевих зв'язків, таким чином, щоб жоден із секторів економіки не знаходився у стані перманентного дисбалансу; **Соціальної** – враховує інтереси кожного члена суспільства і кожної соціальної групи, гарантуючи справедливий розподіл матеріальних і духовних благ, рівність можливостей та відповідальності, відсутність різного роду дискримінації, політичний і світоглядний плюралізм; [3] **Інформативної** – включає в себе ряд заходів з інформування всіх верств населення, стосовно цілей та принципів, програм та перспектив впровадження концепції переходу світової цивілізації до моделі збалансованого розвитку; формує громадянську позицію та забезпечує її паритетність з глобальними потребами людства.

Шляхом системно-структурного аналізу, можна виділити декілька складових соціокультурного середовища, які відіграють важливу роль в системі переходу регіону до моделі збалансованого розвитку: **історичну** – історія формування території, спільне історичне минуле всіх національних груп, що заселяють регіон, історико-географічне положення та історія взаємовідносин з сусідніми народами; **освітню** – рівень освіти та освітніх послуг, якість знань, рівень інформаційного доступу, доля екологічного виховання і викладання основ, норм та положень збалансованого розвитку в навчальних закладах; **культурну** – забезпечення населення закладами культури, рівень їх відвідуваності та доступності, забезпеченість книгами в бібліотеках, в тому числі літературою зі збалансованого розвитку, фестивалі, міжнародні конференції, ярмарки і проведення культурних заходів; **політичну** – політична стабільність, активність (в тому числі конфліктність), партійна діяльність, зокрема у сфері законотворення та

імплементации норм збалансованого розвитку; **етнічну** – етнічна мозаїчність і диверсифікація, організація різних етнічних груп в одному геополітичному полі, традиції та звичаї, етнічна ментальність; **релігійну** – релігійна активність та структура; **інші** суспільно-географічні фактори [4].

Таким чином, етнокультурний фактор, поряд з іншими складовими, інтенсивно впливає на ступінь гостроти соціальних проблем в регіоні. На основі цього ми можемо стверджувати, що формування загальної територіальної ідентичності і уніфікованої картини світу в поліетнічному, багатоконфесійному регіоні є важливим завданням, задля забезпечення його збалансованого розвитку.

Література

1. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми, теорії, методології, практики / М. С. Дністрянський. – Львів: Літопис, 2006. – 490 с.

2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування / В. М. Воловик. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.;

3. Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Тимочко Т. В. Проект доповіді України на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20 / Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Тимочко Т. В., Марушевський А. Б, Павличенко П. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 60.

4. Торушанко В. Р. Місце соціокультурної складової в процесі побудови інформаційного суспільства / В. Р. Торушанко // Географічна наука і практика: виклики епохи. – [Львівська науково-практична конференція]. – Львів: ЛНУ, 2012. – С. 115-121.

ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВІ ЗРУШЕННЯ В СТРУКТУРІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Черняк О.Г.

студентка

Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова

acernak197@gmail.com

Події, що відбуваються на території України з 2014 року істотно позначилися на економіці та соціумі нашої країни. Від російської агресії потерпають усі регіони України, в тому числі й Одещина. Особливо це відзначилося на транспортній системі, яка зазнала значних змін в результаті військових та економічних подій.

Перш за все, російська агресія відбилась на морській транспортній системі. Як наслідок анексії Криму був перекритий доступний шлях до Азовського моря та самого півострова, на узбережжі яких знаходяться одні із головних портів країни (Бердянський, Керченський, Маріупольський, Севастопольський, Феодосійський, Євпаторійський). Таким чином, їхні транспортні потоки частково переходять до портів Миколаївської, Херсонської і, особливо, Одеської областей, адже саме на її території знаходиться найбільша кількість морських портів. І, таким чином, Одеський регіон стає головною артерією морського транспорту країни, за рахунок якої здійснюється зв'язок із світовими ринками.

Не можна не згадати про зрушення, які відбулися у річковій транспортній системі. Після подій 2014 року в області постало гостре питання про будівництво паромної переправи через річку Дунай на території Одеського регіону, який має міжнародне значення. За проектним планом ця переправа будувалася між селом Орлівка з українського боку та містом Ісакчею (Румунія). Будівництво здійснювалось двома компаніями: одна українська, інша – румунська. Загальна сума інвестицій склала 12 млн євро. На паромній лінії мають курсувати два пароми (український та румунський), графік роботи яких складає рейси кожні 30 хв. Цей міжнародний транспортний проект скоротить на 12 годин та 200 км шлях, який починається в Одесі, йде через Румунію, Болгарію та Туреччину і Грецію. Орієнтований строк введення в експлуатацію

роботи переправи був влітку 2019 року, згодом – восени 2019 року, але це не відбулося через проблеми в бюрократичних процедурах з румунської сторони, тому є величезні сподівання на відкриття цієї міжнародної паромної переправи поточного року.

Ще однією проблемою, яка існує ще з початку 2000-х рр. і особливо гостро постала після російської агресії на території України, є створення особистого судового каналу Дунай-Чорне море. Тут знову ж таки повинні співпрацювати дві країни: Україна та Румунія. Але так, як паралельно тягнеться проблема кордону по річці Дунай, крім того Румунія вступила до НАТО, відповідно домогтися поступливості зі сторони Румунії стає дедалі складніше. Єдиним логічним рішенням цієї проблеми є перш за все вирішити питання кордонів, а потім необхідно поглибити фарватер у Кілійському рукаві дельти Дунаю, щоб зробити вільним шлях Дунай-Чорне море. Таким чином ці проблеми відносяться до Одеської області і всієї країни загалом.

Зміни у транспортній системі відбулися і в авіаційному сполученні Одеської області. Увесь повітряний простір над АР Крим був абсолютно вільний для здійснення польотів до його анексії. В перший час після загарбання півострова Російською Федерацією Міжнародна організація цивільної авіації заявляла, що Україна може повністю контролювати цю ділянку повітряного простору. І це дійсно було так. Але згодом він став закритий для вільного пересування у Причорноморському регіоні. Таким чином, головне управління авіації регіону перейшло до Одеської області.

Однією із проблем, яка може з'явитися на території регіону є знищення головної інженерної споруди області – Затоківського мосту, який з'єднує дві частини не тільки одноіменного населеного пункту, а і усього регіону. Ця проблема призведе до гострої проблеми серед автомобільного та залізничного видів транспорту, адже саме тут проходять головні залізничні та автошляхи місцевого та міжнародного значення, а також до транспортної ізоляції Бессарабії. Ця загроза постала з 2015 року, і з тих пір ведеться спостереження за цим важливим стратегічним об'єктом. У випадку, якщо це станеться існує інший шлях, який прямує по кордону із Республікою Молдова та проходить через українське село Маяки. На сьогоднішній день це єдиний запасний шлях, який з'єднує частини регіону.

У таких умовах гостро постає питання про перспективи розвитку транспортної системи Одеської області, спрямованих, в першу чергу, на мінімізацію негативних наслідків російської агресії.

Зростання обсягів світової морської торгівлі та посилення конкуренції на ринку морських перевезень зумовлюють підвищення вимог до якості портових послуг, зокрема, скорочення витрат на час та доставку вантажів. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є створення морських кластерів. Згідно із затвердженим Одеською обласною радою Положення «Про транспортний кластер» [2], сутність терміну транспортний кластер визначається як «група юридичних осіб, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні, доставці вантажів і пасажирів (туристів) та інтеграційно взаємодіють між собою в галузі надання транспортних послуг, а також діяльність яких забезпечується використанням інфраструктури морського торговельного порту та/або направлена на створення умов ефективного використання можливостей суб'єктів транспортної інфраструктури Одеського регіону» [2].

Найбільш ефективною формою розвитку морських кластерів в Одеській області має стати комплексний підхід до визначення їх ролі та місця в процесі реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку Одеської області з урахуванням задіяння потенціалу підприємницької активності на місцевому рівні, можливості координації зусиль структур і бізнесу, активного використання різних форм державно-приватного партнерства, залучення наукових інновацій та ін. з метою розвитку економіки регіону, підвищення його конкурентоспроможності.

Створення морських кластерів дозволить уникнути внутрішньої конкуренції (між портами та підприємствами Одеської області) за рахунок ефективного вантажорозподілу та впровадження науково-обґрунтованої системи спеціалізації портів та інших підприємств кластеру.

Доцільно також зазначити, що державною програмою «Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року» [1] зокрема передбачено:

- 1) збалансувати розвиток та ефективне використання портових потужностей на інноваційній основі;

2) забезпечити конкурентноздатність в логістиці та покращити сервіс у морських портах;

3) оптимізувати систему управління в галузі морських портів.

Перелічені заходи потребують відповідного фінансування, а воно має надходити за рахунок коштів Адміністрації морських портів України, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, цільових кредитів банків, міжнародної технічної допомоги, інвестиційних коштів, власних коштів залізниць і підприємств залізничного транспорту, інших джерел, не заборонених законодавством. А фінансування робіт з модернізації, ремонту, реконструкції та будівництва гідротехнічних споруд, інших об'єктів портової інфраструктури загального користування може здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету.

Що стосується інших складових транспортної системи Одещини, то вони теж потребують покращення свого стану. Гостро необхідно відремонтувати автошляхи та магістралі, що сполучають регіон із іншими областями та країнами, щоб користуватися коротшими шляхами сполучення. Пасажирський транспорт вимагає ремонту зношених або купівлю нових транспортних засобів, щоб скоротити кількість пробок, особливо у місті Одеса, та забезпечити громадянам безпечне пересування. Одеській залізниці необхідно провести масштабні ремонтні роботи залізничних колій та замінювати старі товарні та пасажирські вагони на нові, щоб залучати більший потік споживачів послуг залізниці, і, таким чином, робити вагомий внесок у соціально-економічний розвиток регіону.

Таким чином, нині існує чимало проблем із транспортною системою Одеської області через агресію зі сторони Росії, але паралельно є шляхи їх вирішення. І час їх виконання залежить від місцевого, районного та державного управління.

Література:

1. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mtu.gov.ua/files/202038.pdf>

2. Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/987/>

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Заблотовська Н. В.
кандидат географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
natalijazablotskaja@ukr.net

Шкаєва Д.І.
студентка
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
darinka.shkajeva@gmail.com

Рівень людського розвитку концентрує в собі досягнення певного ступеня економічного, соціально-політичного, демографічного та інтелектуального розвитку країни в цілому. Згідно концепції людського розвитку головною метою розвитку суспільства є створення кожній людині умов для тривалого, здорового життя, здобуття освіти та доступу до ресурсів, що забезпечують гідний життєвий рівень [1, с.3].

Для оцінки рівня людського розвитку використовується Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) – інтегральний щорічний показник для порівняння країн, що охоплює три виміри людського розвитку: довголіття і здоров'я (очікувана тривалість життя); здатність отримувати знання (середня та очікувана тривалість навчання); здатність досягнути гідного рівня життя (валовий національний дохід на душу населення) [2, с. 1].

В Україні показники регіонального людського розвитку обчислюють, починаючи з 2001 року. У 2012 р. Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи розроблена національна методика оцінки людського розвитку, що включає 33 показники, об'єднані у 6 блоків: “Відтворення населення”, “Соціальне становище”, “Комфортне життя” “Добробут”, “Гідна праця”, “Освіта” [3].

Національна методика ідеально підходить для визначення індексу людського розвитку областей України, проте при

визначенні цього показника на районному рівні виникають труднощі. Адже багато показників визначають загалом для області, тоді як певні дані по районах відсутні. Проте є безліч інших показників, які безпосередньо або опосередковано можуть відобразити становище даного району, показник якого впливає на загальнообласне значення індексу. Саме тому у даній роботі було змінено ряд показників, іншими. Дана відкорегована нами національна методика, підлаштована для влучності у використанні на районному рівні показала позитивний результат. Адже якщо за національною методикою індекс Чернівецької області станом на 2017 рік становить 4,229, то за нашими підрахунками він склав 4,135.

У блок “Відтворення населення” входить 5 показників: спеціальний коефіцієнт народжуваності; дитяча смертність до 1 року; загальна смертність; середній вік населення; перекриття населення старше 65 років молодим поколінням. По даному блоку найкращі показники характерні для Сторожинецького (0,834), Глибоцького (0,704) районів та м. Новодністровськ (0,698). Натомість найнижчі значення характерні для Хотинського (0,496), Сокирянського (0,485), Новоселицького (0,474) та Кельменецького (0,402) районів.

У блок “Соціальне становище” входить 6 показників: коефіцієнт злочинності; кількість хворих із встановленим діагнозом активного туберкульозу; кількість хворих із встановленим діагнозом алкоголізму, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин; кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; ВІЛ-інфіковані; кількість психічно хворих людей. Найкраще соціальне становище характерне для Путильського (0,951), Герцаївського (0,907) та Новоселицького районів (0,859). Найгірше соціальне становище в області характерне для Сторожинецького (0,591), Сокирянського (0,541) районів та м. Чернівці (0,529), м. Новодністровськ (0,438).

У блок “Комфортне життя” входить також 6 показників: забезпеченість житлом у міських поселеннях; питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних водовідведенням; питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням; інтегральний показник стану навколишнього природного середовища; забезпеченість місцями надання ПМД; обсяг реалізованої населенню продукції – товарів та

послуг. По даному блоку найбільш комфортні умови мають Глибоцький (0,998), Заставнівський (0,954) райони та м. Чернівці (0,932). Найгірші умови в області мають Хотинський (0,801), Сторожинецький (0,759), Путильський (0,755) та Сокиренський (0,713) райони.

У блок “Добробут” входить 5 показників: обсяг виробництва продукції сільського господарства; міграційне сальдо; кількість мінімальних продуктових кошків, які можна придбати на середньодушовий дохід; обсяг виконаних будівельних робіт; фізичний обсяг товарообороту підприємств роздрібної торгівлі. По даному блоку найкращі показники мають м. Новодністровськ (0,888), Сокирянський (0,762) та Кельменецький (0,717) райони. Останні місця займають Вижницький (0,581) район, м. Чернівці (0,580), Герцаївський (0,559) та Путильський (0,532) райони.

Блок “Гідна праця” включає 6 показників: рівень зайнятості населення; рівень безробіття; навантаження на одну вакансію; частка осіб, що зайняті на роботі зі шкідливими умовами праці; співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати; заборгованість із виплати зарплати. У межах даного блоку найкраще становище займають м. Чернівці (0,901), Герцаївський (0,619), Кельменецький (0,576) райони. Останні місця займають Новоселицький (0,290), Кіцманський (0,240), Глибоцький (0,239) та Хотинський (0,234) райони.

Блок “Освіта” охоплює 5 показників: охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3-5 років; охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку; випуск кваліфікованих робітників професійно-технічними навчальними закладами; забезпеченість населення закладами культури (театри, музеї, бібліотеки, демонстратори фільмів); середній бал зза результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах). Перші місця по даному блоку займають м. Чернівці (0,938), Заставнівський (0,961), Кельменецький та Путильський (0,930) райони. Натомість останні в рейтингу Новоселицький (0,811), Глибоцький (0,785), Сторожинецький (0,771) райони.

Найкращі показники серед усіх шести блоків по Чернівецькій області становить блок “Комфортне життя” (0,871) та “Освіта” (0,868). Тоді як найнижчі значення в загальному припадають на блок “Гідна праця” (0,434). Досить непогані показники

Чернівецької області по блоках: “Відтворення населення” (0,606), “Соціальне становище” (0,694), “Добробут” (0,661).

Загальне значення ІЛР по області становить 4,135. Загалом усі райони та м. Чернівці, м. Новодністровськ Чернівецької області за ІЛР можна згрупувати таким чином:

- з найвищим показником ІЛР: м. Чернівці (4,578);
- з високим показником: Герцаївський (4,406), Путильський (4,348), Заставнівський (4,340), Кельменецький (4,334), Вижницький (4,300) райони;
- з середнім показником: м. Новодністровськ (4,222);
- нижче середнього: Глибоцький (3,993), Новоселицький (3,970), Сторожинецький (3,946) райони;
- з відносно низьким показником: Кіцманський (3,822), Хотинський (3,753), Сокирянський (3,740) райони.

Список використаної літератури

1. Ольвінська Ю. О. Диференціація регіонів України за рівнем людського розвитку / Ю. О. Ольвінська // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. - United Kingdom: Agenda Publishing House, 2015.- Vol. 1. – P. 350-353.

2. Труд во имя человеческого развития. Доклад о человеческом развитии 2015. Резюме. ПРООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf

3. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.

ОЦІНКА СТАТЕВО-ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Заблотовська Н. В.

*кандидат географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
natalijazablotskaja@ukr.net*

Щерба А. П.

*студентка
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
annaserba42@gmail.com*

Статеві-вікова структура населення є одним з важливих демографічних показників. Вона дозволяє зробити певні висновки щодо демографічних тенденцій та визначити можливі зміни динаміки чисельності населення в майбутньому. Сама ж статеві-вікова структура населення є результатом особливостей народжуваності і смертності населення в конкретних історичних умовах відтворення.

Статеві-вікове співвідношення мешканців має великий вплив на соціально-економічне становище в районі. Дана характеристика населення є досить важливою при дослідженні трудового потенціалу території та перерозподілу економічно активного населення за галузями господарського комплексу [1].

Тернопільська область станом на 1 січня 2019 року характеризується такими показниками сучасної вікової структури населення: 168691 осіб – особи у віці від 0 до 14 років, населення у працездатному віці налічує 724200 особи, та 163055 осіб старше працездатного віку.

Аналізуючи динаміку вікового складу населення Тернопільської області з 1989 року по 2019 рік чітко простежується, що населення у віці 15-64 роки міських поселень та сільської місцевості значно переважає над населенням міських поселень і сільської місцевості у віці від 0-14 років та 65 і більше.

Дослідивши статеві-вікову піраміду, ми бачимо, що серед населення віком 65 років і старше майже у двічі переважає частка жінок, що зумовлено в основному історично. Далі для населення у віці від 45 до 60 років у співвідношенні кількості чоловіків та

жінок утримується певна норма, яка коливається від 6 до 7,5 тисяч. Серед населення віком від 40 до 20 років характерне скорочення кількості чоловічого і жіночого населення до 5 тис., також помітне перевищення кількості чоловіків над кількістю жінок у віці 20 років. Варто відзначити, що чисельність 20-річного населення на 1 тис. більша ніж дітей дошкільного віку. Для мешканців, народжених з кінця 80-х років ХХ ст., характерне зменшення часток як чоловіків, так і жінок – за рахунок стрімкого зниження народжуваності, така тенденція продовжується і до сьогодні.

Дослідивши статеві-віковий склад населення Тернопільської області станом на 2019 рік отримано такі результати, чисельність жіночого населення переважає у віці 18-60 років та старше 60 років, проте кількість чоловічого населення у віковій групі 0-17 років є вищою на 5 тис. осіб.

Серед чоловічого населення у віці 0-17 років найбільша чисельність спостерігається у м. Тернопіль (22918 ос.), Буцацькому (7064), Тернопільському (6350) районах, а найменша у Бережанському (1872 ос.), Монастирському (2155), Підгаєцькому (1720). У віці 18-60 років найбільша кількість осіб у м. Тернопіль (78185 ос.), Борщівському (25401), Тернопільському (25194), Тербовлянському (23530), Буцацькому (23051), Гусятинському (22399), Збараському (20649), а найменша у Бережанському (8054), Підгаєцькому (6681). У віці старше 60 років чисельність чоловічого населення найвища у м. Тернопіль (15834), Борщівському (5556), Тернопільському (5529), Тербовлянському (4846), Гусятинському (4837), а найнижча у Підгаєцькому (1568), Бережанському (1788).

Серед жіночого населення у віці 0-17 років найбільша чисельність спостерігається у м. Тернопіль (21859 ос.), Буцацькому (6717), Тернопільському (6081), Борщівському (5371), Тербовлянському (5497), а найменша у Підгаєцькому (1580), Бережанському (1724), Монастирському (2021). У віці 18-60 років найбільша кількість осіб у м. Тернопіль (97376 ос.), Борщівському (29323), Тернопільському (29289), Тербовлянському (28131), Буцацькому (25988), Збараському (25783), Гусятинському (25635), а найменша у Підгаєцькому (7772), Бережанському (9225). У віці старше 60 років чисельність жіночого населення найвища у м. Тернопіль (25388 ос.), Борщівському (9979), Тербовлянському (9242), Тернопільському (8953), Гусятинському (8775), Збараському (8512).

Щодо кількості чоловіків, що припадають на 1000 осіб жіночого населення то до групи 836,0-870,0 ос. входять : м. Тернопіль, Збаразький та Чортківський райони. До 870,1-904,0 ос. відносяться: Борщівський, Заліщицький, Монастирський, Підгаєцький, Козівський, Тербовлянський, Тернопільський, Підволочиський, Лановецький. 904,1-938,0 входять: Шумський, Кременецький, Зборівський, Бережанський, Бучацький, Гусятинський.

Аналізуючи віковий склад населення Тернопільської області (2019 р.) ми бачимо, що у віці 0-17 років найбільша чисельність населення у м. Тернопіль (44777 ос.), Бучацькому (13781), Тернопільському (12431) районах, найнижча у Підгаєцькому (3300), Бережанському (3596). У віці 18-60 років найбільша кількість населення у м. Тернопіль (175561 ос.), Борщівському (54724), Тернопільському (54483), Тербовлянському (51661), а найменша у Підгаєцькому (14153). У віковій групі старше 60 років найбільша чисельність населення відповідає м. Тернопіль (41222), Борщівському (15535), Тернопільському (14482), Тербовлянському (14088), а найменша Підгаєцькому (4326), Бережанському (5147).

Найвище демографічне навантаження на 100 осіб працездатного віку у Тернопільській області станом на 2019 рік у Кременецькому районі – 56,7 осіб, найнижче у Козівському – 46,8 осіб. До групи 45,0-50,0 входять: м. Тернопіль Збаразький, Тернопільський, Козівський, Тербовлянський, Гусятинський, Чортківський, Монастирський, Борщівський, Заліщицький райони; 50,1-55,0 – Зборівський, Бережанський, Підгаєцький, Бучацький, Підволочиський, Лановецький, Шумський райони; 55,1-60,0 – Кременецький район.

Проаналізувавши віковий склад міського населення Тернопільської області станом на 2019 рік, ми бачимо, що у віці 0-17 років найбільша чисельність населення у м. Тернопіль (44777 ос.), Гусятинському (3820), Тербовлянському (3407), а найменша у Підгаєцькому (476), Чортківському (524) районах. У віці 18-60 років найбільша кількість населення у м. Тернопіль (175561), Гусятинському (18062), Борщівському (15760), Тербовлянському (15167) районах, а найменша у Чортківському (2757), Підгаєцькому (2136). У віці старше 60 років найбільша чисельність у м. Тернопіль (41222), Гусятинському (4560),

Борщівському (4058) районах, а найменша у Підгаєцькому (612) районах.

Найвище демографічне навантаження на 100 осіб працездатного віку міського населення у Кременецькому районі і становить 56,7 осіб, найнижче у Козівському районі – 46,8 осіб. До групи 46,80-48,80 ос. відносяться: Козівський та Борщівський райони; 48,81-50,80 ос. – м. Тернопіль, Бережанський, Монастириський, Заліщицький, Чортківський, Гусятинський, Тербовлянський, Тернопільський, Підволочиський, Збаразький райони; 50,81-52,80 ос. – Зборівський та Лановецький райони; 52,81-54,70 ос. – Шумський, Буцацький, Підгаєцький райони; 54,71-56,70 ос. – Кременецький район.

Проаналізувавши віковий склад сільського населення Тернопільської області станом на 2019 рік, ми бачимо, що у віці 0-17 років найбільша чисельність населення у Буцацькому (11172 ос.), Тернопільському (10114), Кременецькому (9070) районах, а найменша у Монастириському (2687), Підгаєцькому (2687) районах. У віці 18-60 років найбільша кількість населення у Тернопільському (45040 ос.), Борщівському (38964), Буцацькому (36926), Тербовлянському (36494), Чортківському (33714), Збаразькому (32506) районах, а найменша у Монастириському (14996), Підгаєцькому (12317) районах. У віковій групі старше 60 років найбільша чисельність населення відповідає Тернопільському району (12238), Борщівському (11477) та Тербовлянському (10229), а найменша Підгаєцькому (3714).

Найвище демографічне навантаження на 100 осіб працездатного віку сільської місцевості у Кременецькому районі, а найнижче у Козівському районі – 47,2 особи. До групи 0-50,0 ос. відносяться: Козівський, Тернопільський, Чортківський райони; 50,1-55,0 ос. – Шумський, Лановецький, Збаразький, Зборівський, Бережанський, Підволочиський, Тербовлянський, Гусятинський, Борщівський, Монастириський, Підгаєцький райони; 55,1-60,0 ос. – Кременецький та Буцацький райони.

У сільській місцевості показник демографічного навантаження вищий ніж у міських поселеннях, що свідчить про зменшення кількості осіб працездатного віку на сільських територіях і додаткові проблеми з утриманням осіб непрацездатного віку.

Джерела: 1. <https://works.doklad.ru/view/xk1SRs-ODw8/all.html>

СУЧАСНА КАРТОГРАФІЯ ТА ГІС-ТЕХНОЛОГІЇ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГЕОДЕЗИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ЇЇ КАРТОГРАФУВАННЯ

Білокриницький С. М.

кандидат географічних наук, доцент

*Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

В 40-60 роки минулого століття на території Вінницької області була побудована державна геодезична мережа (ДГМ) згідно «Положень про побудову державної геодезичної мережі СРСР» 1954-61 рр. Переважна більшість робіт була виконана частинами Військово-топографічної служби та Українським аерогеодезичним підприємством.

Як відомо, ДГМ побудована згідно Положень 1954-61 рр. за точністю поділялась на геодезичну мережу 1-4-го класів.

З набуттям незалежності України, постало питання про побудову і модернізацію ДГМ України. 8 червня 1998 року були прийняті положення про побудову державної геодезичної мережі України. Згідно цих Положень ДГМ України поділяється на

- астрономо-геодезичні мережі 1-го класу;
- геодезичні мережі 2-го класу;
- геодезичні мережі згущення 3-го класу.

Практична реалізація Положень 1998 року почалася на початку XXI століття і продовжується до сьогодні. Переважна більшість мережі вже побудована і модернізована.

Сьогодні на території України налічується 30599 пунктів планової геодезичної мережі та 16070 – висотної. Супутниковим методом визначені координати 8268 пунктів, лінійно-кутовою побудовою – 23446 пунктів, навігаційним методом – 1001 пункт. Для 15128 пунктів державної мережі нівелювання картометричним способом визначені планові координати. У 95% випадків розходження в координатах пунктів визначених із вирівнювання лінійно-кутових вимірювань та визначених із супутникових геодезичних спостережень не перевищує 0,05 м, але є розходження до 0,30 м особливо в районах активної господарської діяльності.

Виникає необхідність порівняльного аналізу державних геодезичних мереж побудованих згідно Положень 1998 року з мережами побудованими згідно Положень 1954-61 рр.

Астрономо-геодезична мережа 1-го класу налічує 34 пункти. Кількість пунктів зросла на 7 (було 27 пунктів). Середня щільність становить 1 пункт на 779 км² (було 981 км²). Координати пунктів визначені із супутникових геодезичних спостережень.

Слід зазначити, що із 34 пунктів – 12 розташовані вздовж кордону з Республікою Молдова, решта 24 пункти рівномірно по території області. При створенні АГМ-1 із 1-го класу попередніх триангуляцій в 2-й клас переведено 7 пунктів, а 14 пунктів 2-го класу визначені як пункти 1-го класу. Всі роботи по визначенню координат геодезичних пунктів 1-го класу виконані підприємствами Укргеодезкартографії. Середня квадратична похибка визначення координат становить 0,002 м.

Геодезична мережа 2-го класу складається з 338 пунктів (було 361). Середня щільність пунктів 2-го класу становить 1 пункт на 78,4 км² (було 73,4 км²). Кількість пунктів зменшилась на 23. Слід зазначити, що щільність пунктів на території області нерівномірна. Найбільша щільність пунктів 2-го класу спостерігається на півночі і сході території області. При створенні ДГМ 2-го класу згідно «Положень 1998 р.» координати пунктів визначалися як із супутникових геодезичних спостережень, так із вирівнювання лінійно-кутових вимірювань 1920–2005 рр. Середня квадратична похибка визначення координат становить 0,007 м.

На сьогоднішня державна геодезична мережа згущення 3-го класу на території Вінницької області складається з 284 геодезичних пунктів. Координати пунктів визначалися як із супутникових геодезичних спостережень, так із вирівнювання лінійно-кутових вимірювань 1920–2005 рр. Порівняно з «Основними положеннями 1954–61 рр.» кількість пунктів зменшилась на 51. Найменша щільність пунктів спостерігається на півночі і в північно-східній частині області. Середня квадратична похибка визначення координат становить 0,013 м.

Отже, державна геодезична мережа 1–3-го класів, що припадає на територію Вінницької області, налічує 656 геодезичних пунктів (було 723). Середня щільність пунктів на територію області становить один пункт на 40,4 км² (було на 36,6 км²).

Геодезична мережа 4-го класу згідно «Положень 1998 р.» відноситься до розрядних геодезичних мереж. Вона налічує на території області 217 пунктів (було 222) визначених із вирівнювання лінійно-кутових вимірювань 1920–2005 рр. Переважна більшість геодезичних пунктів розташована в центральній, західній і південно-західній частинах території області, а практично відсутня – в північній. Середня квадратична похибка визначення координат становить 0,009 м.

У подальшому виникає необхідність добудови державної геодезичної мережі на території Вінницької області до вимог нормативних документів, тобто 1 пункт на 30 км² (зараз 1 пункт на 40.4 км²). Крім того, для оцінки можливості створення карт (планів) на зазначену територію необхідно здійснити детальну оцінку щільності пунктів за полігонами Тіссена-Вороного і за методикою буферних зон Білокриницького С.М.

АНАЛІЗ ПІШХОІДНОЇ ДОСТУПНОСТІ ДО ЗУПИНОК ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ В М. ЧЕРНІВЦІ

Лейберюк О.М.,
кандидат географічних наук,
науковий співробітник відділу картографії
Інституту географії НАН України
lejberyk.ua@gmail.com

Білоус Ю. О.
аспірант кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича

Проданюк Д. М.
аспірант відділу картографії
Інституту географії НАН України
prodanyukgeo29@ukr.net

Мобільність та транспортна доступність для громадськості стають нині в містах однією чи не з головних проблем для розвитку місцевих громад. В силу своїх географічних та транспортних

особливостей не виключенням є й м. Чернівці. Так в інтегрованій концепції розвитку м. Чернівці у розділі «Транспорту та мобільності» висвітлено сучасні переваги та недоліки розвитку громадського транспорту міста [1]. Серед не вирішених проблем зазначається відсутність концепції розвитку громадського транспорту, перевищення частки приватних перевізників над комунальним, більшість транспортних автопарку складають автобуси та мікроавтобуси, низька частка охоплення території міста комунальним транспортом та ін. Наразі виникає потреба в аналізі сучасного стану даної транспортної мережі для подальшого його розвитку зокрема комунального, збільшення частки пасажиромістких транспортних засобів та ін. Тому в межах даної проблематики було вирішено здійснити аналіз пішохідної доступності жителів міста до зупинок комунального (тролейбусного) та приватного транспорту, як одного із транспортних показників забезпеченості громадян міста.

В Чернівцях функціонує декілька видів громадського транспорту, а саме: тролейбуси, маршрутні автобуси, маршрутне таксі й таксі. Загалом в Чернівцях перевезення пасажирів здійснюються на 43 автобусних та 9 тролейбусних маршрутах. Загальна довжина маршрутів складає 587,85 км, з яких 486,7 км автобусних та 101,15 км [2].

Керуючись нормами у відстанях (400 та 600 м.) із розміщення зупинок громадського транспорту [3], а також враховуючи наявний досвід [4] та особливості вуличної мережі міста Чернівці нами запропоновано здійснювати обрахунки у хвилинній доступності до зупинок транспорту на основі даних ресурсу OpenRouteService [5]. Даний ресурс, здійснюючи аналіз транспортної мережі ресурсу OpenStreetMap, дозволив побудувати ізохрони 5-ти та 10-ти хвилинної пішохідної доступності до зупинок транспорту. Для тролейбусного транспорту ізохрони доступності побудовані для 248 зупинок, для решти громадського транспорту – понад 400 зупинок. Подальший просторовий аналіз отриманих результатів в ГІС продуктах дозволив отримати наступні результати (рис. 1).

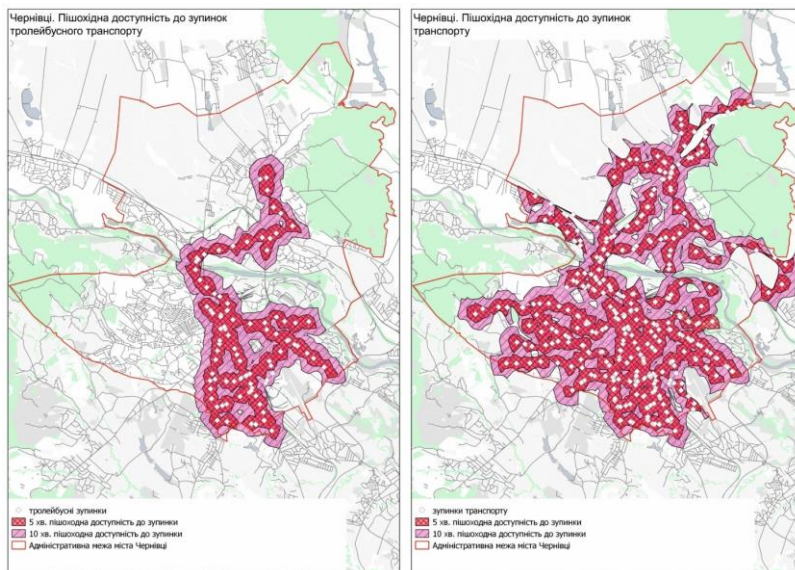

Рис. 1. Пішохідна доступність до зупинок транспорту в м. Чернівці.

Пішохідна доступність до зупинок тролейбусного транспорту в м. Чернівці суттєво відрізняється між різними його частинами. Найкраще розвинена мережа зупинок, а відповідно і краща пішохідна доступність до них спостерігається в південній частині міста. Низькою пішохідною доступністю до зупинок тролейбусного транспорту характеризується мікрорайон Садгора, а повна їхня відсутність спостерігається в мікрорайоні Роша. Зумовлена така специфіка покриття висотною, житловою забудовою та безпосередньо густотою населення. Аналіз площинного покриття 5 хв. пішохідної доступності до зупинок тролейбусного транспорту показав охоплення у 26,7 % площі міста, без врахування сільськогосподарських та лісових площ, для 10 хв. доступності така площа становить 54,3 %. В цілому мережа тролейбусних розвинена нерівномірно і наразі не враховує подальших напрямків розвитку міста.

Що стосується пішохідної доступності до зупинок всього громадського транспорту, то тут ситуація набагато краща. Пішохідна доступність громадян до зупинок транспорту покриває майже всю територію міста (без врахування с/г та лісових земель) та окрім деяких віддалених житлових та промислових зон. Площа 5 хв. пішохідної доступності до зупинок всього громадського

транспорту становить 66,8 % (без с/г та земель під лісовими насадженнями). Водночас площа 10 хв. пішохідної доступності покриває 97,3 % території міста. Загалом мережа зупинок громадського транспорту в м. Чернівці розвинена досить добре та більшою мірою забезпечує вимоги із розташування зупинок громадського транспорту міста.

Загальна пішохідна доступність населення до зупинок громадського транспорту в м. Чернівці є цілком доброю, однак із малою часткою покриття тролейбусним в порівнянні з загальним громадським транспортом, більше ніж у два рази. Дане питання створює потребу, в майбутньому, в аналізі пасажиропотоків міста, визначенні векторів його розширення, прогнозуванні розвитку комунальних (в тому числі тролейбусних) маршрутів з метою розвитку громадського транспорту міста.

Список використаних джерел

1. Чернівці 2030. Інтегрована концепція розвитку міста. Чернівці: Чернівецька міська рада. 2019. 218 с. URL: <https://www.chernivtsi2030.cv.ua> (дата звернення: 12.04.2020)

2. Характеристика маршрутів громадського транспорту / *Єдиний державний веб-портал відкритих даних*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/c599604b-981f-41bb-b80c-ef90289443cd> (дата звернення: 07.04.2020)

3. Містобудування. Планування і забудова міських та сільських поселень ДБН 360-92 від 17 квітня 1992 р. / Державний комітет України у справах містобудування і архітектури. URL: <https://kga.gov.ua/files/doc/normy-derjavy/dbn/Mistobuduvannja-Planuvannja-i-zabudova-miskyh-i-silskyh-poselen-DBN-360-92.pdf> (дата звернення: 09.04.2020)

4. Schütt Fabian. Erreichbarkeitsanalyse von Haltestellen des öffentlichen Personennahverkehrs. Statistik und Informationsmanagement Monatsheft. 2018. № 77. Jahrgang Herausgeberin. S. 328-333.

5. Open route service. URL: <https://openrouteservice.org/> (дата звернення: 29.03.2020)

**МОНІТОРИНГ РУСЛА РІЧКИ ПРУТ В МЕЖАХ
М. ЧЕРНІВЦІ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Мельник А.А.

*кандидат географічних наук, асистент кафедри геодезії,
картографії та управління територіями*
Melnikanton.ua@gmail.com

Сабадаш В.І.

*асистент кафедри геодезії, картографії та управління
територіями*
vladsab@ukr.net

Ячнюк М.О.

*кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної
географії та екологічного менеджменту*
marina.yachnik@gmail.com

**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

Проведено дослідження горизонтальних зміщень русла річки Прут в межах міста Чернівці за допомогою космічних знімків та топографічних карт різного масштабного ряду, більше ніж за 160 річний період спостережень.

По космічним знімкам, що відображають стан місцевості станом на кінець липня – початок серпня 2016 року (межений період), було оцифровано 14,1 км русла річки Прут в ГІС-продукті MapInfo Pro 15. Для більш детального аналізу горизонтальних зміщень русла, територію досліджень було розбито на три ділянки – Західна, Центральна, Східна. Вибір місця поділу зумовлений особливостями звивистості русла. Визначено коефіцієнт звивистості русла річки Прут, що становить 1,12. Для центральної ділянки характерним є наявність прямолінійного русла, а для двох інших частин притаманна наявність меандр.

В ГІС продукті було прив'язано топографічну карту масштабу 1:100 000, що відповідає стану місцевості 1982 р. Проведено напівавтоматичне оцифрування русла. Довжина ділянки склала 15,83

км, розрахований коефіцієнт звивистості збільшився до 1,19. Аналіз порівняння горизонтальних зміщень русла по карті та знімку показує, що існують зміни, щодо самої звивистості русла так і особливостей його розмірів і форми. Практично не змінним залишається русло в центральній частині досліджуваної території. У східній та західній частинах коефіцієнт звивистості збільшується за рахунок меандрування русла так і завдяки присутності рукавів. Найбільші зміни спостерігаються в районі протікання річки біля сіл Ленківці та Стрілецький Кут.

Для кількісного аналізу горизонтальних зміщень русла річки Прут було обрано дві ділянки з найбільшим неспівпадінням русла за два періоди. У західній частині довжина зміщень становить 195 метрів, а у східній частині – 212 метрів.

Досить важливим при здійсненні порівнянь горизонтальних зміщень русла річки є аналіз по картам однакового масштабного ряду. Враховуючи це, було віднайдено карти Австрійської монархії у масштабі 1:75 000, що мають датування 1855 року видання. Здійснено оцифрування русла річки Прут і встановлено, що загальна довжина складає 14,92 км, а коефіцієнт звивистості - 1,14. Це говорить про те, що звивистість русла була більшою в 1855 р. в порівнянні з сучасною, хоча і не найбільшою як в 1982 р.

Здійснено порівняння горизонтальних зміщень русла річки Прут більш ніж за 160 років. Аналіз показує існування ще більшої відмінності у розміщенні русла. В розрізі виділених територій найбільші зміни характерні для західної та східної частини, зокрема наявність багатурукавності. Для західної ділянки спостерігається найбільше горизонтальне зміщення русла.

Здійснено прив'язку топографічної карти масштабу 1:50 000 - 1977 та 1940 років. Аналіз по карті 1940 року показав, що довжина річки склала 16,6 км із показником коефіцієнта звивистості – 1,25. В той час як по карті 1977 року показники становлять 15,75 км та 1,19 відповідно. Просторові особливості горизонтальних зміщень показують про існування в минулому (1940 р.) ще більшої кількості рукавів. У центральній частині досліджуваної ділянки практично відсутні горизонтальні зміщення русла, лише в деяких місцях вони становлять – 50-60 метрів. У західній частині в деяких місцях ширина багатурукавності становила 360-850 м., а найбільші горизонтальні зміщення становлять 340 м. (між селами Стрілецький Кут та Ленківці).

Проведено оцифрування русла річки Прут по карті 1957 року масштабу 1:25000. Встановлено, що довжина річки склала 16,4 км, а коефіцієнт звивистості – 1,27. Просторовий аналіз горизонтальних зміщень показує, що русло було досить багатурукавне на деяких ділянках, особливо в західній і центральній частині досліджуваної території. У центральній частині спостерігалась дворукавність, а ширина між рукавами досягала позначки у 130-150 метрів. Практично відсутні горизонтальні зміщення русла в порівнянні з сьогоденням. Варто відмітити, що не співпадіння розташування русла викликані наявністю сьогодні багатурукавності.

Було прив'язано топографічну карту масштабу 1:25 000 стану місцевості 1947 р. Так як вдалось віднайти один лист карти - не на всю територію досліджень, то загальна довжина оцифрованого русла менша і становить 13,63 км, а коефіцієнт звивистості – 1,33. Неохопленою залишилась територія від села Ленківці до с. Стрілецький Кут (близько 3 км.).

В 40-х роках ХХ століття русло було багатурукавне на деяких ділянках, особливо в західній частині. Саме тут спостерігається переплетіння русел, а найбільша ширина між крайніми рукавами становила 420 метрів.

Здійснено порівняльний аналіз горизонтальних зміщень русла річки Прут по топографічній карті 1947 р. в масштабі 1:25 000 з оцифрованими руслами станом місцевості на 1947, 1957 та 2016 роки. У західній частині спостерігається співпадіння положення русла за 1947, 1957, 2016 роки. На ділянці поблизу села Ленківці і вище по течії в минулому спостерігалась багатурукавність з переплетенням русла. Характерним є горизонтальні зміщення русла річки Прут станом місцевості на 1957 р. переважно на північ, а станом місцевості на 1947 р. як на північ так і на південь.

Аналіз просторово-часових змін горизонтальних зміщень русла за космічними знімками та топографічними картами за 161 річний період спостережень показав суттєві відмінності, щодо самої звивистості русла так і особливостей його розмірів і форми. За допомогою часового аналізу встановлено, що найбільша звивистість русла спостерігалась в середині ХХ століття і становила - 1,33 і зменшилась до 1,12 станом на 2016 р.

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ЕЛЕКТРОННОМУ АТЛАСІ «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРИРОДНА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»

Поливач К.А.

*кандидат географічних наук,
провідний науковий співробітник відділу картографії
Інституту географії НАН України
kateryna.polyvach@gmail.com*

Послідовно продовжуючи роботу з розвитку національної інфраструктури геопросторових даних Інститут географії з 2016 року здійснює розроблення електронного тематичного атласу «Населення України та його природна і культурна спадщина» (далі – Атлас). Даний атлас передбачає картографічне представлення результатів дослідження взаємного впливу та зв'язку між особливостями розвитку колишнього і сучасного населення України та природою і культурою як джерелом й наслідком цього розвитку на території Української держави, результатом взаємодії яких є регіональні особливості поширення та концентрації об'єктів культурної та природної спадщини в Україні [4, с. 92-95].

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є збереження етнокультурної спадщини, розв'язання якої є надзвичайно важливим для багатьох країн світу. В умовах розвитку процесів глобалізації та пов'язаних з нею культурних трансформацій (культурної інтеграції, стандартизації та уніфікації, розмивання культурних кордонів, руйнації традиційних культурних форм тощо), захист і збереження етнокультурної спадщини України (як нерозривної складової культурної спадщини – матеріальної та нематеріальної), що є культурним здобутком його народу, входить до основних засад державної політики у сфері культури.

Незамінним інструментом людства у справі збереження нематеріальних і матеріальних культурних цінностей світу ЮНЕСКО визнає культурне картографування – від збору та управління даними до складного картування з використанням геоінформаційних систем. Використання картографування культур ЮНЕСКО розглядає в якості фундаментального кроку в досягненні мети збереження культурного розмаїття в світі [5]. Саме тому дослідження етнокультурної спадщини України та її відображення

засобами електронної картографії включено до ключових тем Атласу.

Відсутність терміну «етнокультурна спадщина» у пам'яткоохоронній сфері, як законодавчо оформленого та загальноприйнятого науковою спільнотою, обумовили необхідність здійснення аналізу сучасних підходів щодо встановлення її ролі і місця в загальній системі культурної спадщини, уточнення дефініції, визначення структури етнокультурної спадщини та тим самим обґрунтувати наукові підходи щодо розгляду цієї предметної області як самостійного об'єкту картографування.

За результатами проведеного дослідження пропонується для цілей картографування вважати *етнокультурну спадщину сукупністю культурних цінностей, об'єктів та елементів культурної спадщини у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з природною спадщиною, яка являє собою культурний здобуток та спадок певного етносу, джерело етнокультурної інформації для збереження, популяризації, освоєння та передачі від покоління до покоління.*

Цим самим етнокультурна спадщина визнається як багаторівнева та багатокомпонентна система, що є органічною та невід'ємною складовою матеріальної і нематеріальної культурної спадщини та природної спадщини, структуру якої було запропоновано автором у попередніх дослідженнях [2, с. 28].

Матеріальна культурна спадщина в цій системі представлена рухомими і нерухомими компонентами: культурними цінностями, що зберігаються в музейних етнографічних колекціях; нерухомими пам'ятками і ансамблями народної архітектури; територіями спадщини, які об'єднують у своєму складі історико-етнографічні заповідники, музеї під відкритим небом, музейні заклади історико-етнографічного спрямування; центри (осередки) народних художніх промислів і ремесел, місця проведення етнофестивалів, свят та ярмарок.

Кількома важливими компонентами, які репрезентують народний фольклор, традиційні звичаї, свята, ремесла, представлена нематеріальна спадщина.

Картографування етнокультурної спадщини має на меті відобразити геопросторові закономірності її формування та сучасний стан, як результат етнокультурних процесів, що відбуваються на території країни.

Завдання створення інформаційно-аналітичної бази із застосуванням апарату геоінформаційних технологій вирішувалось шляхом всебічного вивчення структурних компонентів етнокультурної спадщини, їх систематизації та класифікації, встановлення та використання багаточисельних інформаційних джерел, що дало можливість сформувати цілісну картину етнокультурної спадщини країни, відобразити геопросторові закономірності її формування та сучасний стан як результат етнокультурних процесів, що відбуваються на території країни.

Підрозділ «Етнокультурна спадщина» в Атласі складається з чотирьох багаторівневих та високоінформативних електронних карт: «Нематеріальна культурна спадщина», «Етнографічні музеї та установи музейного типу», «Народні художні ремесла і промисли», «Етнофестивалі, свята та ярмарки».

Основним джерелом інформації для наповнення карти «Нематеріальна культурна спадщина» стали списки елементів нематеріальної культурної спадщини – ЮНЕСКО, Національний та обласні (регіональні) [3, с. 4-5, 40-49], розподілені за трьома категоріями, в яких об'єднані наступні види елементів: усні традиції та форми вираження, виконавське мистецтво; звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла.

До музейної складової етнокультурної спадщини включені: етнографічні музеї – заповідники; музеї етнографії, побуту, народних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва; середовищні музеї, з них: музеї народної архітектури та побуту просто неба та музеї-хати (садиби); заклади музейного типу (етнографічні та історико-культурні комплекси).

Наповнення інформаційної бази даних музейної складової здійснювалось за матеріалами державної офіційної статистики та різноманітних інтернет-джерел.

Основною джерельною базою для наповнення карти «Народні художні ремесла і промисли» слугували дані про традиційні центри (осередки) народних художніх промислів (понад 500 об'єктів), наведені в «Історії декоративного мистецтва України» (т. 4 «Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст.») [1], які розподілені на види за наступними групами виробів: художня вишивка; художнє ткацтво, килимарство, ліжникарство; художня кераміка, гончарство; художня обробка металу, каменю; художня обробка дерева (різьблення); художнє плетіння з рослинних

матеріалів (лоза, солома, рогоза); декоративний розпис, писанкарство.

Тобто, база даних та карта охоплює як існуючі, так і зниклі центри народних художніх промислів у ХХ – ХХІ століттях. Орієнтовне уявлення про сучасний стан народних художніх промислів в Україні було отримано під час мапування понад 120 місць сучасного побутування традиційних ремесел, як елементу нематеріальної культурної спадщини, що внесені (або номіновані) до Репрезентативного списку ЮНЕСКО, національного та обласних (регіональних) переліків, та відображені на карті «Нематеріальна культурна спадщина».

Важливу роль в популяризації етнокультурної спадщини України відіграють найрізноманітніші етнофестивалі, свята та ярмарки, кількість та територіальне поширення яких постійно зростає. З урахуванням існуючих класифікацій в науковій літературі та для цілей відображення фестивалів в електронному атласі їх запропоновано поділити за наступними видами згідно з головною метою їх проведення: фольклорно-етнографічні; з нагоди релігійних свят та обрядового дійства; традиційних промислів та ремесел; традиційних страв та напоїв; національних культур; ярмарки-етнофестивалі.

Основною інформаційною джерельною базою наповнення карти «Етнофестивалі, свята та ярмарки» (понад 200 фестивалів) стали інтернет-ресурси.

Зібрана, систематизована та наочно представлена в Атласі ґрунтовна та всебічна інформація має забезпечити наукову, методичну та інформаційну підтримку загальнодержавним та регіональним програмам і проєктам в галузі вивчення, охорони та комплексного використання складових етнокультурної спадщини; включенні цієї проблематики до стратегій сталого розвитку та соціально-економічного розвитку держави, регіонів, районів та міст; як джерела знань та інструменту освіти населення та популяризації етнокультурної спадщини.

Література:

1. Історія декоративного мистецтва України: у 5 т. / ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України; гол. ред. Г. Скрипник; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. К., 2011. Т. 4: Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст. 512 с.

2. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

3. Річний звіт 2018 щодо стану реалізації в Україні положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. К., 2019. 63 с.

4. Руденко Л.Г., Бочковська А.І., Западнюк С. О., Поливач К.А. Атласне проблемно-орієнтоване картографування – стан і напрями розвитку//Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. К., 2016. Т. I. С. 92-95.

5. <https://bangkok.unesco.org/content/cultural-mapping>

АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Сухий П. О.,

д.геогр.н., проф., завідувач кафедри геодезії, картографії та управління територіями Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

Дарчук К. В.,

к.геогр.н., доц. кафедри геодезії, картографії та управління територіями Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

Для комплексного вирішення питань регіонального землекористування необхідно опрацювати значні обсяги вихідної (насамперед статистичної) інформації. У багатьох випадках її використання неодноразове: при вивченні змін компонентів природи, розробці природоохоронних заходів і прогнозів розвитку регіону, при проведенні порівняльного, зокрема ретроспективного аналізу тощо. Важливою умовою підвищення ефективності розробок є широке використання засобів обчислювальної техніки та автоматичних пристроїв. Впровадження новітніх технологій ставить за мету, насамперед, скорочення термінів виконання робіт, особливо коли постає необхідність розробки декількох варіантів розвитку процесів та явищ у регіоні, надає нові перспективи для

більш широкого та якісного використання географічних інформаційних систем (ГІС) у господарській практиці.

У самій організації ГІС виокремлюються три важливі складові: змістовна, організаційна та технічна. Перші дві складові тісно взаємопов'язані, їх виділенню сприяють відповідні цільові функції ГІС за призначенням. Вони в загальному й визначають методи організації збору, обробки, збереження та видачі даних, які подаються у різній формі та в необхідному територіальному або ж галузевому аспектах. При дослідженні останнього доводиться обробляти значні масиви різнопланової геопросторової відомчої інформації, яка в генералізованому вигляді відображена в матеріалах органів державної статистики та управлінь земельних ресурсів різного ієрархічного рівня. За умов сьогодення доволі широко використовуються матеріали дистанційного зондування Землі.

Завданням раціонального землекористування у цьому випадку є об'єктивне врахування всіх, інколи навіть суперечливих чинників і на цій основі прийняття такого рішення, яке б задовольнило всі сторони процесу, з урахуванням існуючого господарського навантаження на територію з дотриманням екологічних вимог. Враховуючи те, що вся інформація про земельні ресурси має просторову прив'язку, безумовно, як базову інформаційну технологію в цьому випадку найдоцільніше використовувати ГІС-системи. Світовий досвід показує, що сучасні ГІС-технології незамінні при створенні та веденні системи державного земельного кадастру, а їхня база даних дозволяє вмістити всю інформацію, що характеризує земельний фонд.

Засоби обчислювальної техніки та технології масової інформатизації уможливають автоматизацію більшої частини землевпорядних завдань, починаючи зі збору й узагальнення даних, друкування картографічних матеріалів і завершуючи системним аналізом перспектив розвитку території. Сучасна обчислювальна техніка дозволяє за короткий проміжок часу розрахувати і порівняти різні варіанти виконання завдань, із необмеженою їх кількістю.

Із використанням можливостей обчислювальної техніки і технологій ГІС можна швидко та якісно охарактеризувати стан природно-господарських комплексів за інтенсивністю їх залучення в господарській діяльності, правовими обмеженнями й іншими

чинниками, визначити ступінь придатності земель для різного цільового використання тощо. Наприклад, використання веб-ресурсу та публічної кадастрової карти дозволяє в режимі реального часу здійснювати моніторинг земель різного цільового використання.

Застосування ГІС-технологій як методу одержання результатів щодо стану довкілля не має собі рівних із-поміж інших методичних прийомів, тому потрібно їх використовувати, насамперед, під час моніторингу навколишнього середовища, формування його якісної характеристики, управління природними ресурсами, моделювання екологічних процесів у навколишньому середовищі та проведення невідкладних заходів щодо поліпшення його стану.

При організації раціонального використання та охорони земель необхідні експертна інформація й системні дослідження, які потрібно зберігати в базі даних для подальшого аналізу їх правильності та набуття знань на майбутнє. Для цього дуже важливе використання сучасних геоінформаційних-технологій, за допомогою яких можна відстежувати зміни у створенні моделі раціонального землекористування, контролювати і вдосконалювати її. Досвід зарубіжних країн свідчить, що впровадження автоматизації в систему управління землекористуванням підвищує ступінь стандартизації при зборі й опрацюванні земельно-кадастрових даних, прискорить ідентифікацію земель, скоротить витрати, пов'язані зі збереженням земельно-кадастрової інформації, попередить непотрібне дублювання, спростить доступ до даних про земельні ділянки та права на них; об'єктивізує оцінку й аналіз ринкової та орендної вартості землі, підготовку резервних копій реєстрів, створить внутрішній механізм контролю якості.

Сучасний розвиток геоінформаційного-картографування як однієї зі складових ГІС-систем, представлений великим різноманіттям програмних засобів. Програмні ГІС-продукти, які використовуються в землеустрої, достатньо різноманітні, проте практично всі вони, тією чи іншою мірою дають користувачеві інструмент для створення і підтримки цифрових карт, інтегруючи інформацію з різних джерел. Окрім того, широке використання літературних та статистичних джерел, вимагає застосування іншого роду програмних продуктів, які дозволяють опрацювати наявні первинні та отримані результати. Тому для проведення прикладних досліджень на будь-якому територіальному рівні, варто

скористатися наступним набором програмних продуктів, які включають не лише ГІС-засоби, а й супутні програмні продукти, а саме:

1. Офісні програмні засоби, які дають можливість провести дигіталізацію та систематизацію первинних картографічних (ABBYY FineReader 12) й статистичних (MS Office 2016, Statistica v 8.0) матеріалів. Так, складання електронної карти кожної адміністративно-територіальної одиниці передбачає збір та сканування растрової підоснови (топографічних та тематичних карт і планів; проектів роздержавлення та паювання земель, проектів внутрігосподарського землеустрою, матеріалів ґрунтових обстежень; стрімкості схилів, горизонталей рельєфу, генеральних планів населених пунктів, опорних планів, кадастрових планів, містобудівного обґрунтування та іншої містобудівної документації).

2. Пакети обробки та редагування растрових зображень. Широке застосування графічних редакторів (CorelDraw Graphics Suite X6, Adobe Photoshop CS5) дає можливість сформувати первинні банки даних, які є підґрунтям розробки картографічної основи досліджуваної території.

3. Використання інструментальних ГІС-пакетів (ArcGIS v. 10.5 та MapInfo 12) передбачає завантаження растрового зображення як основи для векторизації та його географічну прив'язку. Так, відсканований матеріал завантажують в середовище ArcGIS та за допомогою панелі просторової прив'язки додають опорні точки, вказавши їх координати. Під час прив'язки зображення, переважно обирається проекція Гауса-Крюгера – поперечно-циліндрична рівнокутна картографічна проекція, яка дає можливість без суттєвих спотворень зобразити досить значні ділянки земної поверхні. В якості системи координат може виступати Пулковско-1942 (СК-42) що базується на основі еліпсоїда Красовського.

Подальша робота передбачає створення базової карти, шляхом послідовного створення шарів відповідних елементів місцевості. На даному етапі, створені шарі по чергово завантажуються в ArcMap, де і здійснюється векторизація растрового зображення за допомогою панелі редагування. Так, ключові шари: “кордони”, “межі областей”, “межі районів”, “населені пункти”, склали основу Базової карти, яка є підґрунтям для нанесення прикладної землевпорядної інформації.

Використання ГІС лише для складання векторних картографічних зображень недоцільне, тому з одночасним створенням шарів, векторним об'єктам присвоюється атрибутивна інформація. Саме інтеграція атрибутивних даних у ГІС і створення картографічних банків даних підвищує потенціал природознавчих наук, що в подальшому дає можливість поповнювати та розширювати існуючі просторово-координовані дані та істотно підвищувати рівень аналітичності при оцінці природно-господарських показників.

Використання набору засобів web-картографування Google Maps та SASPlanet разом із космічними знімками супутників серії Landsat дає можливість сформувати повне уявлення про кількісні показники, насамперед, уточнити сучасні межі й положення природно-географічних і соціально-економічних об'єктів картографування. Крім того, необмежені можливості оверлейного аналізу та широкий спектр візуалізації отриманих результатів забезпечує провідні місця ГІС-засобів у прикладних землевпорядних дослідженнях.

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У МЕТОДИЦІ ВИЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН (у ВНЗ та ЗНЗ)

ПРО ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМЕТРІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ- ГЕОГРАФІВ

Грицевич В.С.

кандидат географічних наук, доцент

*Львівського національного університету імені Івана Франка
gvsmsg@ukr.net*

Економетрія має велике значення для суспільно-географічної науки та формування наукового світогляду студентів, бо її методи дають змогу за спостережуваним явищем побачити його внутрішню сутність, а створені моделі дають змогу провести числові експерименти. Вивчаються взаємозв'язки та кількісні закономірності явищ. Різні аспекти цих процесів висвітлені в [1-5].

Автор мав нагоду в 2001/2002 навчальному році викладати економетрію для студентів географічного факультету спеціальності “економічна і соціальна географія”, однак на жаль у подальшому цей предмет був знятий з викладання, але в наступні десять років автор викладав економетрію студентам Прикарпатського відділення Міжрегіональної академії управління персоналом, де набув потрібного досвіду.

Типова програма курсу “Економетрія” вже історично склалася і відображена в численних підручниках та посібниках. Тому на сьогоднішній день вже зрозуміло, які теми обов'язково повинні бути в програмі курсу, а які є зайвими. Вважаю, що вивчення економетрії для студентів-географів повинно включати такі шість змістовних блоків.

Перший блок. Вступ до економетрії. Об'єкт, предмет, завдання та структура курсу. Методи економетрії. Зв'язок з іншими науками та навчальними дисциплінами.

Другий блок. Поняття економетричної моделі. Лінійні та нелінійні моделі. Форми та види нелінійності. Нелінійність за змінними. Нелінійність за параметрами. Ідентифікація одновимірної лінійної моделі. Ідентифікація двовимірної лінійної моделі. Ідентифікація багатовимірної лінійної моделі. Проблеми

мультиколінеарності та гетероскедатичності. Застосування в суспільній географії.

Третій блок. Поняття виробничої функції та її види. Модель Кобба-Дугласа та інші. Одновимірні, двовимірні та багатовимірні виробничі функції. Ідентифікація виробничих функцій. Характеристики виробничих функцій. Застосування виробничих функцій у суспільній географії.

Четвертий блок. Економетричний аналіз часових рядів. Лагові змінні. Автокореляція часового ряду. Авторегресія першого, другого та довільного порядку. Поняття про гармонійний аналіз. Авторегресійне прогнозування часових рядів. Застосування економетричного аналізу часових рядів у суспільній географії.

П'ятий блок. Суть економетричної моделі Лаффера та її ідентифікація. Економетричний аналіз індивідуального ринку.

Шостий блок. Економетричні моделі в демогеографії. Модель Кларка. Модель Ціпфа. Модель Медведкова.

Водночас недоцільним є вивчення в курсі економетрії таких тем, які невластиві та нехарактерні для неї і ніколи не входили до її змісту, наприклад, теорія множин, математична логіка, таксономічні методи та інші. Також недоцільно повторно включати ті теми, які студенти вже знають з інших предметів, наприклад з вищої математики (матриці, лінійна алгебра і т.д.).

На майбутнє ідея викладання економетрії для студентів-географів та зміст відповідної навчальної дисципліни мають як мінімум дві перспективи для подальшого розвитку.

Один напрямок таких перспектив випливає з монографії Л.Анселіна “Просторова економетрія: методи та моделі” [6]. В ній розглянуті сфери застосування просторової економетрії, її відношення до інших наук, опис просторових ефектів, типологія просторових економетричних моделей, просторові стохастичні процеси, моделі просторових процесів, просторові залежності, просторово-часові моделі та інші речі.

Другий напрямок подальших перспектив полягає у формуванні наукового напрямку “геоеконометрія” на стику географії та економетрії, а також відповідної навчальної дисципліни. Це відкрита проблема, яка містить простір для конструктивних роздумів.

Важливою позитивною рисою економетрії є те, що існує багато пакетів комп'ютерних програм, які можна використати для

побудови та аналізу економетричних моделей. Такі моделі є розумною альтернативою експериментальним дослідженням, враховуючи суспільний характер об'єкта дослідження, бо ставити експерименти на суспільстві недоцільно, неетично, а інколи й небезпечно.

Список літературних джерел.

1. Грицевич В.С. Аналіз середовища життєдіяльності та відтворення трудових ресурсів Львівської області. Математико-географічні аспекти / В.С. Грицевич // Вісник ЛДУ ім. І. Франка. Серія : Географія, № 26. – Львів, 2000. – С.201-204.

2. Грицевич В.С. Моделювання територіальних систем у суспільно-географічній науці / В.С. Грицевич // Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія : Географія, № 29. – Ч.2. – Львів, 2003. – С.8-12.

3. Грицевич В.С. Узагальнення правила Ціпфа для суспільно-географічних досліджень / В.С. Грицевич // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, №1. – Луцьк : РВВ "Вежа", 2008. – С. 78-83.

4. Грицевич В.С. Кореляційний та регресійний аналіз в суспільній географії: тексти лекцій. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2016. – 24 с.

5. Грицевич В.С. Методи математико-географічного прогнозування та оптимізації. Тексти лекцій / В.С. Грицевич. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2016. –32 с.

6. Anselin L. Spatial Econometrics: Methods and Models. – University of California, 2013. – 284 p.

ПРО ВИКЛАДАННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

Грицевич В.С.

кандидат географічних наук, доцент

*Львівського національного університету імені Івана Франка
gvsng@ukr.net*

Курс “Вища математика” є одним з фундаментальних при підготовці бакалаврів географії. Він дає знання, необхідні при вивченні наступних пов’язаних предметів, підвищує математичну культуру студента, орієнтує на логічний стиль мислення. Знання, отримані при вивченні цього курсу, знаходять своє застосування в подальшому при вивченні картографії, статистичних методів, спеціалізованих математичних методів, економетрії, геоінформаційних систем, інтелектуального аналізу даних, методів прогнозування, методів оптимізації.

У даний час вищу математику викладають загальноуніверситетські кафедри, які дуже далекі від особливостей, специфіки і потреб окремих факультетів. Нерідко дуже різним за специфікою наукового знання факультетам викладають вищу математику за єдиною програмою, яка не відображає особливостей конкретної науки і тому містить як зайві елементи, так і брак справді потрібного знання.

Вважаємо, що вивчення курсу “Вища математика” для студентів географічного факультету повинне враховувати специфіку географії, яка працює головним чином з двома координатами і має низку усталених методів, тому його можна побудувати і структурувати за двома змістовними модулями, наповнення яких презентуємо нижче. При наявності відповідно підготовлених кадрів викладання вищої математики для студентів-географів може здійснюватися силами географічного факультету.

Модуль 1. Алгебра логіки, теорія множин, математичний аналіз функції одної та двох змінних, диференціальні рівняння.

Тема 1. Алгебра логіки та теорія множин.

Алгебра логіки. Висловлювання, логічні значення. Операції алгебри логіки. Закони алгебри логіки. Предикати і квантори та їх застосування.

Теорія множин. Елемент, підмножина, множина. Теоретико-множинні операції. Закони. Декартовий добуток та відношення.

Тема 2. Математичний аналіз функції однієї змінної.

Функція однієї змінної. Поняття функції. Способи задання функції. Графік функції. Обернена функція. Складна функція. Основні елементарні функції. Класи елементарних функцій. Обмежені функції. Монотонні функції. Парні та непарні функції. Періодичні функції. Границя функції. Неперервні та розривні функції.

Диференціальне числення функції однієї змінної. Похідна від функції. Зміст похідної. Основні правила диференціювання функції. Основні формули диференціювання. Поняття похідної другого порядку. Диференціальні умови монотонності функції. Локальний екстремум функції. Необхідна умова екстремуму.

На самостійне вивчення виносяться теми “Застосування похідної від функції однієї змінної” і “Числове диференціювання функції однієї змінної”.

Інтегральне числення функції однієї змінної. Невизначений інтеграл та його властивості. Методи інтегрування. Інтеграли від основних класів елементарних функцій. Визначений інтеграл та його властивості. Визначені інтеграли від елементарних функцій. На самостійне вивчення можна винести теми “Застосування інтеграла від функції однієї змінної” і “Числове інтегрування функції однієї змінної”.

Тема 3. Математичний аналіз функції двох змінних.

Функція двох змінних. Вигляд у Декартовій та полярній системах координат. Неосесиметричні та осесиметричні функції. Геометрична інтерпретація функцій двох змінних. Лінії рівня.

Диференціальне числення функції двох змінних. Частинні похідні. Градієнт скалярної функції. Дивергенція векторної функції. Лапласіан. Гармонійна функція. Локальний екстремум функції двох змінних. Необхідна умова екстремуму. Достатня умова екстремуму. На самостійне вивчення виносяться теми “Застосування похідної від функції двох змінних” і “Числове диференціювання функції двох змінних”.

Інтегральне числення функції двох змінних. Подвійний визначений інтеграл. Повторний інтеграл. На самостійне вивчення можна винести теми “Застосування інтеграла від функції двох змінних” і “Числове інтегрування функції двох змінних”.

Тема 4. Диференціальні рівняння. Розв'язок диференціального рівняння. Диференціальні рівняння першого порядку. Загальний і частинний розв'язки рівняння. Диференціальні рівняння з відокремленими змінними. Лінійні диференціальні рівняння. Рівняння зі сталими коефіцієнтами. На самостійне вивчення можна винести теми “Застосування диференціальних рівнянь першого порядку” і “Числові методи розв'язання диференціальних рівнянь першого порядку”.

Лінійні диференціальні рівняння другого порядку зі сталими коефіцієнтами. Початкові та граничні умови. Однорідні та неоднорідні рівняння. Структура розв'язку диференціального рівняння. Характеристичне рівняння. На самостійне вивчення можна винести теми “Застосування диференціальних рівнянь другого порядку” і “Числові методи розв'язання диференціальних рівнянь другого порядку”.

Системи двох лінійних диференціальних рівнянь першого порядку. Геометрична інтерпретація розв'язку. Зведення до диференціального рівняння другого порядку. Однорідна система. Система двох лінійних диференціальних рівнянь першого порядку зі сталими коефіцієнтами.

На самостійне вивчення можна винести теми “Застосування систем лінійних диференціальних рівнянь першого порядку” та “Класичні лінійні диференціальні рівняння з частинними похідними”.

Модуль 2. Векторне та матричне числення, лінії на площині та граfi, методи інтерполяції та екстраполяції.

Тема 5. Векторне числення.

Поняття скаляра, вектора і матриці. Довжина і напрямок вектора. Одиничний вектор. Відношення між векторами. Колінеарність, компланарність і рівність векторів.

Операції з векторами. Множення вектора на число. Додавання та віднімання векторів. Лінійна залежність та незалежність векторів. Базис системи векторів. Ортогональний, нормований і ортонормований базис. Розклад векторів за базисом. Скалярний добуток векторів. Векторний добуток векторів. Мішаний добуток векторів. Властивості добутоків.

Тема 6. Матричне числення.

Види матриць. Прямокутні, квадратні, симетричні, антисиметричні, трикутні, діагональні матриці. Нульова та одинична матриця. Застосування різних видів матриць.

Операції з матрицями. Унарні операції. Транспонування матриць. Множення матриці на число. Обернення матриці. Визначник матриці. Слід матриці. Ранг матриці. Мінори матриці. Бінарні операції. Порівняння матриць. Додавання матриць. Множення матриць. Степінь матриці. Особливості множення різних видів матриць. Розкладення квадратної матриці в добуток двох трикутних.

Системи лінійних алгебраїчних рівнянь. Поняття системи лінійних алгебраїчних рівнянь. Постановка задачі. Поняття розв'язку. Векторно-матрична постановка задачі. Розширена матриця. Кількість розв'язків системи лінійних алгебраїчних рівнянь. Розв'язування систем рівнянь. Метод оберненої матриці. Метод Крамера для малих систем. Розв'язування систем лінійних алгебраїчних рівнянь з діагональною та трикутною матрицями. Розв'язування систем з довільними матрицями шляхом зведенням їх до трикутних.

Тема 7. Точки та лінії на площині. Графи.

Відстань між точками. Площа трикутника. Поділ відрізка в пропорції.

Лінії першого порядку. Види рівнянь прямої. Кут між прямими. Відстань від точки до прямої. Лінії другого порядку. Коло, еліпс, гіпербола, парабола. Їхні визначення, види рівнянь, параметри, особливі точки.

Поняття графа, головні терміни теорії графів. Види графів. Абсолютні та відносні числові характеристики графів. На самостійне вивчення можна винести тему “Застосування графів у географії”

Тема 8. Методи інтерполяції та екстраполяції.

Одновимірний часовий інтерполяція та екстраполяція. Методи точної інтерполяції та екстраполяції. Методи регресійної інтерполяції та екстраполяції.

Двовимірний просторовий інтерполяція та екстраполяція. Сплайнова інтерполяція. Зважена, просторово-регресійна та крайг-інтерполяція та екстраполяція.

ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІЙ МЕСЕНДЖЕРА TELEGRAM ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСІВ ГЕОГРАФІЇ

Зарубіна А.В.

*кандидат географічних наук, старший викладач
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
agv22@ukr.net*

Семенюк Л.Л.

*кандидат географічних наук, доцент
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
semenyuk_larisa@ukr.net*

Сільченко Ю.Ю.

*кандидат географічних наук, старший викладач
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
zavoloka83@gmail.com*

Питання дистанційної освіти та її контролю є дуже актуальним на сьогоднішній день, враховуючи складний досвід дистанційного навчання у карантинних умовах. Нині географічна освіта має можливості використовувати технології, що дозволяють вирішити проблеми викладання нового матеріалу, контролю, корекції, здобуття практичних та аналітичних навичок. Однією з таких технологій є комп'ютерний (смартфонний) тестовий контроль. Питанням ефективності проведення постійного тестування з метою закріплення та утримання набутих знань після вивчення нової теми займалися багато зарубіжних вчених з Європи та США [1, 3, 4, 5]. Сал Кхан, засновник Khan Academy [2], у своєму виступі на платформі TED піднімає питання актуальності тестування у процесі навчання. У сучасних умовах дистанційного навчання тести повинні використовуватись не тільки для оцінювання знань студентів, а як методика заохочення, мотивації до навчання. Тестування має важливий вплив на збереження раніше вивченої та нової географічної інформації студентами.

Завдяки тестуванню в студентів розвивається логічне мислення, інтуїція, оскільки даний метод має завдання, які спрямовані на залучення розумових операцій, порівняння, аналіз, пошук альтернатив тощо. Окрім того, студент який проходить тест, знаходиться перед вибором – знайти відповідь або вгадати. Деякі студенти користуються методом виключення: відкидають неможливі варіанти і аналізують ті, які залишилися. Для ефективного управління навчальним процесом викладачам необхідний постійний зворотній зв'язок зі студентами: як вони засвоїли новий навчальний матеріал, як вони опрацювали матеріал вдома, з якими проблемами зустрілися?

Порівняно з традиційними формами контролю електронне тестування має ряд переваг: швидке одержання результатів і звільнення викладача від трудомісткої роботи з обробки результатів тестування; індивідуалізація процесу навчання (автономність); певний психологічний комфорт студентів під час тестування; оперативність; конфіденційність при анонімному тестуванні; електронний формат тестування більш цікавий у порівнянні з традиційними формами опитування, що створює позитивну мотивацію в студентів; контроль великого обсягу матеріалу; здійснення контролю у будь-який вільний час; зменшення порівняно з традиційним опитуванням затрати часу на 50 відсотків.

На сьогодні існує безліч платформ для електронного тестування. До них належать Kahoot, Quizizz, Quizalize, Triventy, Plickers, Google Form, ClassMarker, Easy Test Maker та інші. Всі ці технології тестування вимагають відносно великої кількості часу для створення тестових завдань викладачем, а також їх технічного опанування.

Під час викладання географічних дисциплін ефективно використовувати *Telegram-вікторини*. Це дозволяє цікаво та постійно перевіряти знання студентів, для загального розуміння викладачем рівня опанування навчального матеріал чи зацікавлення до нового, створивши для студентів ненав'язливе постійне освітнє середовище. Telegram — месенджер, програмне забезпечення для смартфонів, планшетів та ПК, можна використовувати для обміну текстовими повідомленнями, графічними та відео-файлами, а також безкоштовно телефонувати студентам [6]. Месенджер дуже стрімко розвивається та набирає

значної популярності в світі, а також й в Україні. Головними перевагами даного месенджера є: надійність персональних даних, висока автономність, простота в освоєнні та використанні, можливість створення Telegram-каналу. Основою для використання вікторин – є створення Telegram-каналу для тієї аудиторії (в нашому випадку студентів курсу (групи), яка буде давати відповіді на питання. Telegram-вікторини, можна проводити у анонімному форматі. Проведення даних вікторин не ставить на меті лише оцінити знання студентів із конкретно пройденого навчального матеріалу, а й перевірити власні можливості та повторити навчальний матеріал, а також дати уявлення викладачу – на що слід звернути увагу при повторенні матеріалу. Якщо студент дасть неправильну відповідь – система автоматично показує правильний варіант (який викладач зазначив при створенні) та пояснення до правильної відповіді, яке додане, таким чином, студент, незважаючи на те, що він помилився – знає правильну відповідь та чому вона правильна.

Використання телефонів, як засобів подібного контролю – зацікавлює та підвищує інтерес до перевірки своїх знань. Смартфон – не є статичним пристроєм, і тому дає можливість у будь-який час, у будь-якому місці проходити опитування, а викладачу - будь-коли створювати опитування не вимагаючи спеціальних умов, технічних знань та великих витрат часу. Всі новостворені вікторини сповіщають про себе смс-повідомленнями. Всі географічні дисципліни мають можливості використовувати цю технологію з використанням авторських фотографій чи рисунків в реальному часі, що ще більше посилює актуальність. Так, технологія *Telegram-вікторини* випробувана при викладанні дисциплін: «Туристичні ресурси світу», «Туристичне краєзнавство», «Економічна і соціальна географія України», «Географія Кіровоградської області», «Регіональна економічна і соціальна географія». Як висновок, викладачі мають змогу максимально заповнити віртуальний простір студентів географічною інформацією з предмету для посилення освітньої складової та контролювати процес освоєння нового матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Atabek Yiğit, E., Balkan Kiyici, F. & Çetinkaya, G. (2014). Evaluating the testing effect in the classroom: An effective way to

retrieve learned information, Eurasian Journal of Educational Research, 54, 99-116.

2. Академія Сан Кхала. – Режим доступу: <https://www.khanacademy.org/>

3. Як тестування сприяє ефективному навчанню [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://blog.ed-era.com/iak-tiestuvannia-spriiaie-iefektivnomu-navchanniu/>

4. I.Buchem, H.Hamelmann ‘Microlearning: a strategy for ongoing professional development’, 2010. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://blog.ed-era.com/microlearning-malimi-krokamido-vielikikh-riezultativ/>

5. Lyle & N. Crawford, Retrieving essential material at the end of lectures improves performance on statistics exams, Teaching of Psychology 38 (2011), 94–97.

6. Telegram.org. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://telegram.org>

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Костащук І.І.

*доктор географічних наук, доцент
кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
ivan_kostaschuk@ukr.net*

Тюфтії А.Г.

*методист міського методичного центру управління освіти
Чернівецької міської ради, вчитель географії Чернівецької
гімназії №1 Чернівецької міської ради, вчитель-методист
alla.tft@gmail.com*

Сучасна модернізація освіти призвела до пошуку нових форм, методів та технологій викладання географії в сучасній школі. Звичайно, це поставило перед вчителем основне завдання – бути вчителем-новатором, який вміє підбирати та опрацьовувати численну пізнавальну та наукову літературу, створювати проблемні

(на наше глибоке переконання проблемно-наукові) ситуації, допомагати учням їх розв'язувати, вирішувати поставлені перед ними завдання, розробляти власні методи пояснення нового матеріалу, що дасть, безумовно, змогу йому зацікавити своїх вихованців у вивченні свого предмету, показати практичні цілі географічної науки сьогодення та пристосувати учня до життя в глобальному інформативному суспільстві. Тому, на нашу думку, важливим елементом при вивченні географії та інших предметів в сучасній школі є впровадження технологій STEM-освіти, що підвищують рівень логічного мислення учня.

STEM-освіта охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics). Під час STEM-уроків (STEAM-уроків) в центрі уваги знаходиться не вчитель, а практичне завдання, яке потрібно вирішити. Учні вчаться вирішувати це практичне завдання шляхом проб і помилок, а не тільки використовуючи теоретичну частину.

Досить цікавими учням виявилися такі завдання, як «Досліди вазон», де потрібно було вивчити особливості будови рослини, структури та текстури ґрунту, виміряти об'єм горщика, щоб встановити оптимальний полив та визначити, за допомогою визначника рослин назву рослини вазону. Також досить об'ємним та практичним є STEM-завдання, що передбачає комплексне дослідження шкільного чи власного подвір'я, яке передбачає окомірну топографічну зйомку, дослідження ландшафту (опис мікрорельєфу, мікрокліматичних та гідрологічних особливостей, ґрунтів, рослинного покриву та тваринного світу тощо). Таким чином учень вчиться поєднувати на практиці математичні та польові географічні дослідження.

При вивченні економічної та соціальної географії учні досить успішно реалізують та обґрунтовують проекти пошуку шляхів та можливостей відкриття власного бізнесу у своєму населеному пункті. Такі проекти доповнюються математичними обчисленнями економічних показників, що поглиблює розуміння практичної цілі STEM-завдання.

Під час таких видів роботи учні вчаться аналізувати статистичні чи інші види матеріалів; простежувати протікання процесів та явищ; виявляти основні особливості та чинники формування даних процесів; систематизувати та класифікувати

отримані результати та висновки; створювати картографічні моделі, блок-схеми, наукові проекти; використовувати одержані результати на практиці, зокрема під час освітнього процесу; простежувати взаємозв'язки між науками та інше.

Впровадження STEM-освіти в сучасній школі пропонуємо проводити наступними етапами:

1. Організаційно-підготовчий, на якому учень знайомиться із особливостями практичного завдання, методами та методиками його вирішення, обирає об'єкт та предмет наукового пізнання, формулює тему та ставить основні завдання для його вирішення.

2. Камеральний. Учень з допомогою вчителя збирає та опрацьовує літературні джерела, знайомиться із відомими вже науковими дослідженнями із даної теми різних вчених, студентів та інших школярів.

3. Дослідницько-пошуковий. Це головний етап написання науково-дослідницької роботи. Під час нього учень збирає та опрацьовує статистичні матеріали, проводить польові дослідження тощо, робить наукові висновки та виявляє особливості та чинники протікання досліджуваного процесу.

4. Заключний етап. Під час цього етапу учень оформлює отриманні результати у вигляді STEM-проєкту і бере участь у його представленні. Важливим для цього етапу є відзначення учнівської праці.

Таким чином, застосування STEM-освіти у всіх ланках освітнього процесу є важливим, так як має значні переваги у розвитку компетентної особистості школяра, який буде мати всі необхідні навички та вміння для проживання в глобальному інформативному суспільстві.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM – ОСВІТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мельник Н.Б.

викладач географії ДВНЗ «Чернівецький індустріальний коледж»

nadezhda_shevchuk@ukr.net

Динамічність та постійні зміни в різних сферах сучасного суспільства часто викликають виникнення нових освітніх концепцій.

Зважаючи на те, що в майбутньому з'являться нові професії, які будуть пов'язані з технологією і високотехнологічним виробництвом на стику з природничими науками сьогодні важливим залишається ознайомлення студентів із STEM-професіями та STEM-освітою цілому.

STEM-освіта – це категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей студентів, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності [3].

Головна мета STEM-освіти (STEM розшифровується як Science (Наука), Technology (Технології), Engineering (Інженерія) та Mathematics (Математика), саме ці напрями лежать в основі даної методики освіти) полягає у реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників [3].

Питаннями впровадження сучасних освітніх технологій займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В. Величко, М. Головань, Ю.Горошко, А. Єршов, О. Комова, В. Монахов, Т. Чепрасова, Х. Гонсалес, Дж. Куензі, Д. Ленгдон, К. Ніколс, Н. Морел та ін. Однак питання ефективності застосування та реалізації STEM-освіти при вивченні географії у освітніх закладах є недостатньо вивченим та дослідженим.

Основою STEM-освіти є комплексний інтегрований підхід до навчання природничих дисциплін, проектна діяльність, демонстрація студентам застосування науково-технічних знань у реальному житті, підготовка до сприйняття технологічних інновацій сучасного світу [2]. Особливо застосування такого методу доцільне у ВНЗ, де студенти вже визначились з обраною професією, і їм, необхідно показати ці взаємозв'язки і необхідність вивчення географії в інтегрованій взаємодії з іншими предметами. Для прикладу, найбільше таких занять доцільно проводити для студентів спеціальностей «Туризм», «Фінанси та банківська справа», «Маркетинг», «Менеджмент» тощо. Так ми зможемо прослідкувати чіткі точки дотику географії з економічною наукою.

До основних завдань STEM –освіти ми відносимо:

- розвиток інтересу до навчальних предметів природничо-математичного циклу, в тому числі географії;
- формування дослідницьких навичок;
- розвиток творчого та критичного мислення;
- подолання відповідних стереотипів. Аналізуючи методика технологій STEM, можна зробити висновки, що такий вид навчального заняття користується рядом переваг, серед яких:

1. Інтегроване навчання (інтегроване навчання за «темами», а не з предметів). STEM поєднує у собі проектний та міждисциплінарний підхід, який наразі викладачі у всьому світі визнають кращим. 2. Застосування проблемного методу навчання. За STEM методикою, в центрі уваги знаходиться практичне завдання чи проблема. Студенти вчаться знаходити шляхи вирішення не в теорії, а прямо зараз шляхом спроб та помилок.

3. **Викладач перестає бути основним джерелом знань.** У центрі уроку – проблема чи практичне завдання. А студенти мають самостійно знайти шляхи вирішення проблеми, застосувавши наявні знання, здійснивши експеримент і, можливо, зробивши помилки. Викладач повинен запропонувати необхідний інструментарій, стимулювати до висновків, допомагати зрозуміти і усунути недоліки.

4. Розвиток критичного мислення в студентів.

5. Впевненість у власних можливостях та робота в команді.

На відміну від класичної освіти, в STEM студент отримує набагато більше автономності. На процес навчання набагато менше впливають стосунки, що склалися між студентом та викладачем, що дає можливість більш об'єктивно оцінювати прогрес.

Для успішного використання STEM-методик викладач географії має знати програмний матеріал інших дисциплін, застосовувати різноманітні методи, прийоми та форми організації освітнього процесу, співпрацювати з викладачами інших предметів з метою формування в студентів правильних понять, спільних для багатьох навчальних дисциплін. Найголовніше, щоб студенти могли інтегрувати свої знання з різних предметів, користуватися ними у нестандартних ситуаціях, бачили зв'язок між науками [3].

Викладач географії може використовувати STEM-методики для реалізації проектної та дослідницької діяльності в закладах вищої освіти.

Наприклад, викладаючи тему «Ресурсний потенціал та перспективи розвитку рекреаційного комплексу» в курсі «Географічний простір Землі» студентам можна запропонувати виконати проект «Перспективний план рекреаційного розвитку Чернівецької області» (таблиця 1).

Таблиця 1

STEM – проект «Перспективний план рекреаційного розвитку Чернівецької області»

<i>STEAM</i>	<i>Інтегрований предмет</i>	<i>Компетентності</i>
<i>S</i>	Географія	Фізико – географічна характеристика регіону, кліматичні особливості, форми рельєфу, природоохоронні території, мінеральні води, ландшафти.
	Біологія	Вплив клімату та процесу рекреації на психологічний, емоційний та фізіологічний стан людини тощо
<i>T</i>	Інформатика	Огляд регіону, віртуальні подорожі по визначних місцях, створення геоінформаційної доповіді, діаграм, таблиць,

		порівняння з іншими регіонами, створення презентацій тощо
<i>E</i>	Трудове навчання (інженерія)	Створення та креслення оптимальних туристичних зон, за допомогою макету території, зображення їхнього рельєфу, рекреаційного наповнення тощо
<i>A</i>	Краєзнавство, історія	Історичний огляд регіону
<i>M</i>	Економіка, математика	Обґрунтування економічної доцільності, створення бізнес – проекту та оцінки прибутку від розвитку, відсоткові розрахунки

Наприклад, при викладанні теми «Країни Європи» викладач може запропонувати студентам здійснити віртуальну подорож до країн Європи, використовуючи комп'ютерні технології, презентації, віртуальні відео. Тут ми спостерігаємо інтеграцію з інформатикою.

Наприклад, вивчаючи тему «Національна економіка України» або «Світове господарство», студентам можна запропонувати скласти бізнес – план розвитку свого району або містечка. Для цього їм потрібно буде зважити всі економічні показники, тобто, в даному випадку, відбудеться інтеграція географії та економіки.

Отже, щоб досягти поставлених завдань, особливо сьогодні, в умовах карантину, викладач та студенти повинні здобувати нові вміння і навички в онлайн - середовищі, опрацьовувати онлайн – карти, схеми, ментальні карти, графіки діаграми, практикувати метод перевернутого навчання.

Застосування STEM-методу при вивченні географії в закладах вищої освіти дасть можливість студентам інтегрувати свої знання з різних предметів, користуватися ними у нестандартних ситуаціях, бачити зв'язок між науками, розвивати здібності до дослідницької та аналітичної роботи тощо.

Література

1. Вішнікіна Л., Топузов О. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії) // Українська професійна освіта. – 2017. - № 1.

2. Пугач А.С., Корнус О.Г. Впровадження stem-освіти на уроках географії // Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки, 2018. – Випуск 9.

3. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2017/07/13/lyst-imzo-vid-13-07-2017-21-1-10-1410-metodychni-rekomendatsiji-schodo-vprovadzhennya-stem-osvity-u-zahalnoosvitnih-tapozashkilnyh-navchalnyh-zakladah-ukrajiny-na-2017-2018-n-r/>

4. Шмигер Г. П., Балик Н. Р., Барна О. В., Впровадження STEM-освіти у педагогічному університеті // Мат-ли І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи». Тернопіль, 9-10 листопада 2017 р..

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ СМАРТФОНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Рибчинський В. М.

*завідувач НМЦ природничо-математичних дисциплін
Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької
області
vit_r79@ukr.net*

Кривохижа В. Ю.

*вчитель географії Сторожинецької гімназії №2
vladkrivohizha04@gmail.com*

Кожен вчитель повинен знати структуру уроку, повинен правильно використовувати кожен компонент в навчальному процесі. Для мене, як для вчителя основою уроку є зацікавленість дітей в процесі. Якщо діти будуть зацікавлені в процесі уроку то і якість знань дітей буде вищою. Як же збільшити якість знань дітей? Для цього нам потрібно знати чим цікавляться саме сучасні діти. Саме зацікавленість дітей є найбільш нестійким аспектом, котрий міняється з року в рік. Кожного року виникає щось нове, що цікавить дітей, кожного року ми бачимо зміни дітей в емоційному плані і дивуємось цьому. Дійсно з одної сторони це дивно, з іншої – звичайно ні. Потрібно просто «подивитись в дзеркало» і побачити свої зміни.

Сучасні діти є дуже непостійними. Одного дня вони активні та розважливі, іншого – малоактивні та нерушливі. Так само звичайно і у вчителя змінний настрій, але він не настільки часто змінний ніж у дітей. Тож хто та під кого повинен налаштуватись? Тут питання дуже легке – вчитель повинен налаштуватись на внутрішній світ дітей. Що ж цікавить внутрішній світ сучасних дітей? В сучасному світі це звичайно смартфон, який є неодмінною основою для сучасної дитини. Про це знають усі, проте... Проте що ж такого в цьому смартфоні роблять діти? Саме за допомогою цього питання ми зможемо зробити великий прогрес в зацікавленості дітей на уроці.

Перше, що цікавить дітей в смартфонах – ігри. Так, це банально, але як зробити це позитивом для вчителя? Зробіть гру самі! Важко? Звичайно ні. В інтернеті є дуже багато відеоінструкцій як це робити. Що ж ще? Інтернет-чатування. Як використати його? Створіть групу з кожним класом в якійсь з соціальних мереж, рекомендується Viber. Чат створюється для допомоги учням в процесі навчання, туди можна скидати посилання різного типу, як на різні тестування, так і для посилань з теоретичним матеріалом. Наступне що цікавить дітей в телефонах – це відеоматеріал різного типу: ютуб, лайк та інші соціальні відеомережі. Тож просте використання відеоматеріалу на уроках є цікавішим для дітей ніж теоретичний матеріал.

Використання смартфона це звичайно добре та якісно, проте смартфон не рекомендується використовувати кожного уроку, хоча б через урок. А вже на самих уроках рекомендується використовувати телефон не більше ніж 5-10 хвилин, тобто в межах 1-2 прийомів.

Тож, якщо говорити детальніше про процес уроку то методи на уроці є сталими та незмінними, а вже прийоми, що доповнюють ці методи можуть бути індивідуальними чи авторськими для кожного вчителя.

Отже, деякі авторські прийоми навчання на уроках географії, котрі допоможуть взаємодії вчителя з учнями та покращити якість знань учнів:

- Прийом «TWright» - учні розв'язують тести в онлайн-форматі на смартфоні. Посилання на тести передається учням через QR код, зображений на презентації. Даний прийом чудово підходить як для перевірки домашнього завдання, так і для

опитування під час уроку чи закріплення набутих знань. Також даний прийом можна використовувати для домашнього завдання.

- Прийом «QWright» - вчитель задає учням питання, на які вони відповідають (можуть відповідати декілька учнів), вчитель не корегує відповіді учнів і не каже чи ця відповідь правильна. Після того, як вчитель вислухав доповідачів на презентації включається QR-код. Скануючи цей код на смартфонах учні дізнаються в текстовому форматі відповідь.

- Прийом «GWright» - прийом використовується в результаті використання гри на смартфоні. Гра розробляється вчителем за допомогою сайту і додатку на сайті quickappninja.com. В грі вчитель використовує як ілюстрації різного виду, так і питання в текстовому та відео форматі.

- Прийом «Смарт жеребкування» - учні розбирають номерки по-порядку, номерів є стільки, скільки учнів в класі. Кожен учень отримує свій індивідуальний номер. Далі вчитель на своєму смартфоні в спеціальному додатку з жеребкуванням вибирає випадкове число. Відповідає той учень на кого впаде жереб.

- Прийом «Географічний пазл» - вчитель пропонує скласти географічні пазли певної тематики. Пазли можуть бути в онлайн форматі (створюється на сайті jigsawplanet.com), так і в роздрукованому форматі, вони можуть бути різних рівнів складності, адже використовуються на різних типах уроків.

Це лише деякі з прийомів, котрі використовуються для процесу уроку. Що ж тут такого цікавого для дітей? Діти розвивають логіку та мислення в телефонах, і досить таки непогано, тож робота з смартфоном на уроці зосереджує дітей краще на певній темі ніж робота з підручником. Так, знову ж таки, використовувати телефон потрібно не більше 10 хвилин (в випадках крім самостійних чи контрольних робіт з більшим навантаженням). Проте є ще багато різних та цікавих прийомів та методів навчанням, котрі доповнять ті 35 хвилин, що залишилось. Тут вже все залежить від найкреативніших людей в світі – вчителів.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИЦІ

Чубрей О.С.

*доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
o.chubrey@chnu.edu.ua*

Інтенсивність наукових розвідок зазначеної проблематики свідчить про її важливість для системи вищої освіти України. Спираючись на проаналізовані наукові доробки зроблено висновки про певні особливості розвитку вищої освіти України, пов'язані, найперше, з об'єктивними закономірностями соціально-політичного, економічного та культурного розвитку країни, кількісними та якісними змінами у суспільстві, соціальними умовами, характером культурних перетворень тощо. Усі ці чинники мали істотний вплив на професійну підготовку майбутніх учителів географії до професійної діяльності в педагогічній теорії і практиці.

У дослідженні запропоновано власну періодизацію основних етапів становлення та розвитку системи професійної підготовки майбутніх учителів географії в історичній ретроспективі. Основою цієї періодизації є не тільки зміни в суспільному житті України, а й розвиток географічної освіти як системи з якісними зрушеннями у змісті, підходах до вивчення явищ, методах навчання на різних етапах розвитку, зобумовленими, перш за все, реформами освіти. Вивчення таких зрушень і реформ географічної освіти викликає інтерес не тільки з точки зору змін у методичній науці, технологіях навчання, важливо також знати в яких історичних і культурних умовах вони відбувалися, наступність в освітньому процесі і на окремих його етапах. Запропонована нами періодизація охоплює п'ять етапів:

– перший етап (1917 – 1941 роки) – становлення професійної підготовки майбутніх учителів географії як системи;

– другий етап (1944 – 1959 роки) – відновлення роботи системи підготовки майбутніх вчителів географії в післявоєнні роки та її реформування;

– третій етап (1960 – 1990 роки) – розвиток системи університетської географічної освіти та виокремлення прикладної географії;

– четвертий етап (1991 – 2005 роки) – функціонування системи професійної підготовки майбутніх учителів географії в умовах незалежності України;

– п'ятий етап (2005 рік – по даний час) – приєднання України до Болонського процесу та запровадження кредитно-модульної системи навчання.

Проведений аналіз наукових досліджень з проблем та перспектив розвитку системи вищої освіти дозволив визначити окремі концептуальні положення, зокрема, це: необхідність врахування основних тенденцій розвитку системи вищої освіти в Україні; оновлення змісту вищої освіти; підвищення адаптивності варіативної складової навчальних планів і програм; формування мотивації студентів для пошуку особистісних цілей, самоактуалізації та самовдосконалення; вивчення та впровадження перспективного зарубіжного досвіду та ін.

У професійній підготовці майбутніх учителів сьогодні дедалі більшої увагу отримує компетентнісний підхід, що зумовлено оновленням законодавчої бази вищої освіти України. У працях науковців розглядаються як професійна (фахова) компетентність учителя загалом, так і її окремі складові, зокрема загальнокультурна компетентність. У більшості досліджень увагу зосереджено на інтерактивних технологіях навчання та методах стимулювання творчої активності студентів, зокрема через їх професійну орієнтацію та створення рефлексивного середовища.

Науковцями актуалізовано деякі концептуальні особливості компетентнісного підходу в системі вищої освіти, як-от: потреба використання конструктивно-творчих завдань для самостійної роботи студентів, необхідність розробки відповідного методичного інструментарію з використанням як традиційних, так і інноваційних технологій навчання, інтегрований зміст навчання, необхідність створення партнерських взаємовідносин між викладачами та студентами тощо.

Визначено, що основним завданням самостійної роботи студентів у ЗВО є забезпечення ефективного формування самостійності особистості. Самостійна робота студентів виконує навчальну, пізнавальну, коригуючу, стимулюючу, виховну та розвивальну функції й може бути реалізована в різному вигляді, в залежності від навчальної дисципліни та її завдань.

Серед психологічних аспектів аспекти організації професійної підготовки майбутніх фахівців особливого значення у сучасних умовах набувають: розвиток професійних якостей особистості; мотивація учасників навчання до паритетної співпраці; сприяння професійному самовизначенню майбутнього фахівця; інтеграція гендерного підходу; сприяння професійно-управлінському самовизначенню студентів тощо.

З'ясовано, що для зарубіжних систем професійної підготовки майбутніх учителів на сучасному етапі характерні: розвиток ІКТ компетентності студентів; високий рівень особистісно-суспільно-державної спрямованості системи моніторингу якості вищої освіти; вільний доступ до статистичних даних; зміщення центру професійно-педагогічної підготовки у школу; підвищення ролі та значення різноманітних професійних організацій у процесі підвищення кваліфікації та атестації педагогів.

З'ясування специфіки професійної підготовки майбутніх учителів географії у пострадянському освітньому просторі (Російська Федерація, Білорусь, Молдова, Казахстан, Грузія) дає підстави стверджувати, що зазначені освітні системи переважно зорієнтовані на приведення наявної системи професійної підготовки в відповідність до загальноєвропейських вимог, що актуалізує потребу у подальшому аналізі концептів професійної підготовки майбутніх учителів географії у країнах Європейського союзу.

Аналіз професійної підготовки майбутніх учителів географії у європейських країнах (Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Великобританія, Швеція, Фінляндія) дозволив виявити певні особливості. Зокрема, студенти мають вільний вибір як окремих дисциплін, так і напряму спеціалізації. Серед інновацій слід відмітити проектні семінари та проходження стажування за кордоном. Особливе місце серед дисциплін посідають картографія та географічні інформаційні системи. Характерною особливістю вищих навчальних закладів європейських країн є використання

електронного середовища навчання, тьюторської технології та менторства.

Професійна підготовка майбутніх учителів географії у країнах дальнього зарубіжжя (США, Китайська народна республіка, Японія) характеризується різноманітністю програм та можливістю вибору студентом основної та додаткової спеціалізації. Особлива увага приділяється польовим дослідженням, кількість семінарів суттєво перевищує кількість лекційних годин. Сильною стороною вищої освіти є участь студентів у спільних наукових дослідженнях із вченими з інших кафедр і факультетів.

Таким чином, проведений аналіз зарубіжного досвіду дає підстави визначити перспективні концепти у галузі професійної підготовки майбутніх учителів географії, які необхідно запозичити вітчизняним ЗВО, зокрема: забезпечення преференцій при вступі для абітурієнтів з регіону, в якому знаходиться ЗВО; забезпечення можливості швидкої зміни змісту окремої дисципліни з врахуванням змін, що відбуваються у суспільстві; сприяння проходженню стажування студентів; проведення спільних лекцій викладачів університету та вчителів шкіл; забезпечення інтегрованої професійної підготовки майбутніх учителів зі споріднених дисциплін; включення у навчальний план професійної підготовки таких інноваційних дисциплін, як географічні інформаційні системи, геоінформатика, геоекологічні системи, гуманітарна геоекологія тощо; введення професійної сертифікації для здобуття посади вчителя географії. Проте такий досвід необхідно раціонально втілювати з огляду на соціальні, економічні та політичні умови України.

РЕГІОНАЛЬНЕ ТУРИЗМОЗНАВСТВО ТА РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

ХОТИНСЬКА БИТВА 1621 РОКУ І ТОПОНІМІКА НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ НАВКОЛО М. ХОТИН

Базилевич О.О.,
кандидат географічних наук, м. Київ
olgbzl@gmail.com

В наступному році відзначається 400-річчя Хотинської битви. Учасники тий подій справедливо говорили про “Хотинську війну” (Wojna Chocimska) - адже кампанія була досить довготривалою: два місяці боїв біля самого Хотина були лише завершенням цілої серії бойових дій, які загалом йшли більше року на території Молдови, Бесарабії, Буджаку, Поділля, і навіть турецького узбережжя Чорного морі. Участь у бойових діях взяли дуже великі військові сили, а її історичне значення є дуже важливим.

Також важливим є історико-географічний і краєзнавчий аспекти Хотинської війни. Неочікувані результати може принести співставлення картосхем розташування окремих підрозділів османського війська з сучасною топографічною картою околиць Хотина. Таке співставлення може стати ключем для розуміння походження деяких назв населених пунктів даної місцевості.

За 400 років, що минули, місцевість сильно змінилася, що очевидно. Козацький “окоп” Сагайдачного, тобто великий земляний шанець, знаходився там, де тепер розташований південний край міста. Поблизу замку знаходився гетман Ходкевич. Решту ж частину периметру оборони утворювали загони Любомирського, Владислава і т.зв. “Лісовчики”. Нас же зараз цікавитиме розташування величезного турецького війська, яке молодий султан осман зібрав з різних частин османської імперії.

Історичні джерела* дають досить детальну картину розташування окремих частин та підрозділів. На північ від Хотина, де Дністер повертає на південь, стояли курені васальних валахів, молдован та буджацьких татарів, які мусили брати участь у військових кампаніях султана. Саме там, де знаходилися ці підрозділи, зараз розташоване селище *Атаки*. Ця досить дивна назва не має ніякого стосунку до атак і штурмів, а походить,

скоріше за все, від молдавського слова “отачі”, що, власне, і означає “курені”.

На південь від Хотина знаходиться село *Анадоли*. Походження цієї назви, дуже ймовірно, пов’язане з тим, що саме на цьому місці під час кампанії стояла анатолійська піхота.

Ще далі на південь було розташоване село *Дарабани*. На цьому місці, згідно з історичними джерелами, стояло військо, яке прийшло з міста Діярбакир (сучасний турецький Курдистан).

На південному заході від Хотина знаходиться село *Рукишн*. Тут був табір раків (з міста Ракка на півночі Сирії.)

На пагорбах між Анадолами і Дарабанами (відповідно, таборами анатолійців та діярбакирців) стояли головні сили султана та його намет.

Інших населених пунктів у безпосередній близькості від Хотина немає. А назв тих, які є, співзвучні з назвами місцевостей, звідки у 1621 році прийшли під Хотин ти чи інші військові з’єднання османського війська. Інших задовільних пояснень виникнення цих назв нема (див. сх. 1.). “Османський слід” у топоніміці околиць Хотина - цікава тема краєзнавчих та історико-географічних досліджень, особливо напередодні 400-річчя Хотинської битви.

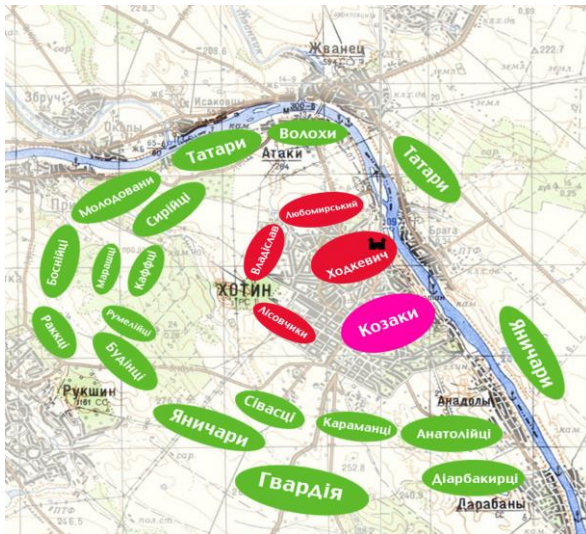

Схема 1. Розташування військ під Хотином у 1621 році (з використанням топооснови 1942 р.).

*L. Podhorodecki, Chocim 1621, Warszawa 1988, s. 102.

ФУТБОЛ ЯК ВАЖЛИВА АТРАКЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Безуглий В.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
Vetalbezugly@ukr.net*

Шевченко Ю.А.

*магістр кафедри географії
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
datome3004@gmail.com*

У системі світового туристичного бізнесу особливе і помітне місце у сьогоденні посідає спортивно-подієвий туризм, завдяки якому турист стає живим свідком грандіозних подій світу, наприклад, олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи з окремих видів спорту, таких як футбольні «Євро-2016», «Чемпіонат світу-2018» тощо. Саме на таких заходах турист може побачити те, що більше не повториться, тобто є унікальним і вражаючим.

За всю історію людство вигадало безліч ігор, історія яких є дуже захоплюючою. Вже б здавалося немає жодного куточка, куди не проник «дух футболу». Тому нині так званий футбольний туризм перебуває на підйомі, і особливо яскраво він проявляється на європейських та світових чемпіонатах з футболу.

Можна виділити такі фактори, що особливо впливають на розвиток футбольного туризму:

➤ *соціальний аспект* – бажання і намагання вболівальників відвідати різноманітні футбольні матчі національного, європейського та світового масштабу;

➤ *організаційний аспект* – туристичні фірми-організатори, враховуючи сучасні світові тенденції, розробляють так звані футбольні тури. Організація подібного туру включає придбання квитків на матчі, бронювання готелів (головним чином, розташування готелів поблизу від місця проведення матчів), надавання екскурсій;

➤ *економічний аспект* – футбольний туризм приносить доволі великі прибутки містам та країнам, які проводять різні чемпіонати з цього виду спорту. Наприклад, таку тенденцію можна спостерігати у північно-західній частині Великої Британії – м. Манчестер. Місто має величезні прибутки від футбольного туризму, особливо у роки, коли тут проходять фінали найбільших спортивних змагань (фінали Ліги Європи та Ліги Чемпіонів), грандіозні матчі яких проходять на двох відомих стадіонах міста: «Олд Траффорд» та «Етіхад Стедіум», що належать місцевим клубам «Манчестер Юнайтед» та «Манчестер Сіті». У цей час готелі міста повністю заповнені, також фанати поповнюють міський бюджет ще й тим, що купують різноманітну атрибутику футбольних команд, а також відвідують торговельні центри та розважальні заклади;

➤ *глобалізація* – інститут спорту, бізнесу та спільноти Європейської бізнес школи (ЕВС) у Німеччині виявив три мегатренди, які призвели до появи футбольного туризму. По-перше, підвищення мобільності (оскільки міжнародні подорожі стали простішими та недорогими, іноземні клуби більше не перебувають поза досяжністю); по-друге, нові медіаканали надали можливість фанатам отримувати легкий доступ до інформації клубу та зв'язуватися з фанатами з інших країн, і як результат «фанати без кордонів» відчувають себе більш залученими в життя клубу; по-третє, поява зіркових гравців та тренерів зі статусом «селебреті» більше не обмежується мовними та культурними розбіжностями, і це сприяє згуртуванню вболівальників звідусіль;

➤ *маркетинговий аспект* – розвиток футболу, участь футбольних команд і проведення в країні різноманітних європейських та світових матчів, створення унікальних музеїв футболу, призводить до позиціонування позитивного іміджу країни та позитивно впливає на розвиток не лише футбольного, а й інших видів туризму. Найчастіше футбольні тури здійснюються до країн, що набули світової футбольної відомості, зокрема Великої Британії, Німеччини, Бразилії, Франції, Іспанії та Італії [4].

Серед інших регіонів світу, Європа створила найкращі умови для розвитку футбольного туризму, на що сприяє низка передумов: історично сформований інтерес та зацікавленість до цього спортивного дійства; високий розвиток, а отже й широкі можливості фінансування та популяризації; взаємовигідне і

близьке розташування країн, розвинуті та ефективні транспортні зв'язки з більшістю туристських ринків. Так, саме європейський регіон став найрозвинутішим у сфері проведення футбольних матчів та змагань. Саме тут зосереджені найбільші стадіони, які стають осередком найпопулярніших футбольних баталій, найприбутковіші ліги, знані команди та гравці, найбільша відвідуваність матчів.

Головним елементом футбольної інфраструктури є стадіон. Забезпеченість ними в країнах Європи є дуже нерівномірною, що пов'язано, перш за все, з популяризацією футболу (у деяких країнах він є найпопулярнішим видом спорту – Великій Британії, Німеччині, Іспанії, Італії тощо, а в інших він менш популярний і відіграє другорядну роль – Литві, Фінляндії, Естонії), а також із фінансово-економічними можливостями країн. Адже чим більш розвиненою є країна, тим більшої уваги приділяється розвитку всіх сфер, у тому числі й спортивної [5].

В Європі на найвищому рівні представлені такі футбольні турніри як Ліга чемпіонів УЄФА (55 країн, 79-81 команда), Ліга Європи УЄФА (55 країн, 160 команд), Суперкубок УЄФА (2 учасники – переможці двох вищеназваних турнірів), Чемпіонат Європи та знедавна Ліга націй (55 країн-учасниць), а також внутрішні чемпіонати країн, деякі з них набули величезної популярності світового масштабу (Англійська Прем'єр ліга – 20 команд-учасниць, німецька Бундесліга – 18, іспанська Ла ліга – 20, італійська Серія А – 20 відповідно). Ці змагання команд та футбольних збірних є одними з найголовніших та видовищних дійств у спортивно-подієвому туризмі. Кожна з цих подій привертає уваги мільйонів, змушуючи долучитися до цього дійства, стати його свідком, стати його частиною.

Так, на фінал Ліги Чемпіонів у Києві (2018 р.) завітало понад 100 тис. іноземних туристів. Всього 26 травня аеропорт прийняв 52 тис. 599 пасажирів, що є абсолютним рекордом в історії існування Борисполя. Для порівняння, на фінал Євро-2012 прибуло 38 тис. пасажирів. Додатково за цей день аеропорт заробив майже 31,5 млн грн. чистого прибутку. Авжеж проведення змагань потребує визначеного набору різноманітних пунктів харчування, у місті було доступно понад 400 різних таких закладів (62 ресторани, 300 пересувних точок, 40 їдалень). Також важливою вимогою є

організація дозвілля, наприклад, культурна програма під час київського фіналу включала понад 10 годин виступів.

Змагання національних збірних, які проводяться з певною періодичністю (зазвичай раз на 4 роки), також привертають величезної світової уваги. Наприклад, останній Чемпіонат Європи, що відбувся во Франції 2016 року відвідало майже 2,5 млн вболівальників на стадіонах. На чемпіонаті діяло 10 фан-зон, найбільша з них на 85 тис. глядачів була розташована у столиці. Загальна кількість вболівальників, які відвідали їх становила понад 3,6 млн осіб. А найпопулярнішим був матч Франція – Німеччина, який сумарно зібрав 285 тис. глядачів. Загальний прибуток, який приніс цей чемпіонат був оцінений у 1,96 млрд євро, що на 34% більше, ніж під час Євро-2012 в Україні та Польщі [2].

Рівні відвідуваності європейських чемпіонатів є відносно стабільними [3]. За даними щорічного звіту УЄФА 2019 р. загальна відвідуваність у вищих національних лігах сезону 2018/2019 склала близько 160 млн осіб. Порівняно з сезоном 2017/2018 спостерігається деяке зниження (на 1 %) через підвищення або пониження у класі ряду клубів Англії та Німеччини (рис. 1).

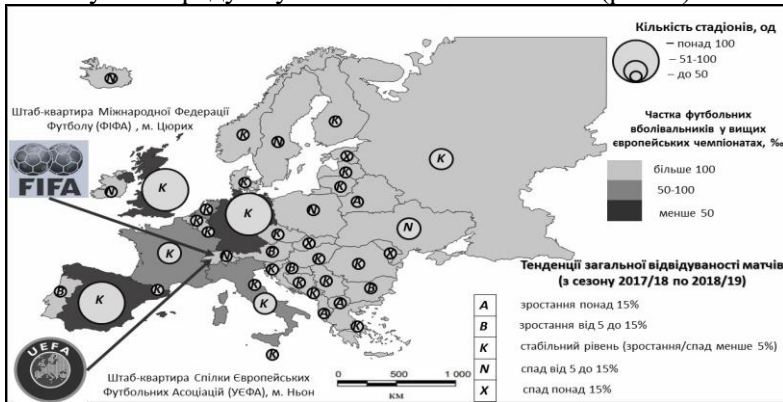

Рис. 1. Футбольна інфраструктура країн Європи

Транснаціональна корпорація та платіжна система «MasterCard Incorporated» опублікувала результати дослідження [1], що присвячені новому поколінню футбольних вболівальників, які в Європі в сукупності витрачають понад 35 млрд євро кожного сезону. Згідно з цим дослідженням, майже чверть європейських футбольних вболівальників (41 млн) є «фанатами без кордонів», причому найпопулярнішими футбольними командами традиційно є

іспанські «Барселона» (29%) і «Реал» (10%), а також англійська «Манчестер Юнайтед» (8%). Також вважається, що кожний четвертий фанат їздить на домашні матчі будь-якого клубу. Всього «фанати без кордонів» витрачають на такі поїздки, а також на відвідування улюблених стадіонів, понад 8,75 млрд євро щороку (чверть загальних витрат). Дослідження показало, що майже 1/5 частина фанатів умисно поєднує відвідування матчів із коротким туром по місту або включає відвідування гри у свою щорічну відпустку; загалом міста, що приймають «фанатів без кордонів» під час проведення матчів, заробляють близько 4,5 млрд євро за сезон.

Отже, футбол має великий вплив на туристичну сферу окремих країн та світу в цілому. Організації та владні футбольні структури з року в рік підвищують популярність цього виду спорту, за рахунок проведення різноманітних чемпіонатів у дедалі більшій кількості країн. Щороку збільшується аудиторія футбольних заходів, все більше людей прагнуть долучитися до цього дійства. У деяких країнах саме футбол є однією з основних причин туристичної подорожі. Загалом англійський, німецький, іспанський, італійський та французький футбольні чемпіонати мають найбільшу аудиторію футбольних вболівальників, і, як наслідок, приносять величезні прибутки не лише власникам і гравцям клубів, а й суттєві фінансові надходження до бюджету тієї чи іншої країни.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт європейського футболу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uefa.com> 2. Офіційний сайт футбольної організації ФІФА [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fifa.com> 3. Статистика відвідувань футбольних матчів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://footboom.com> 4. Офіційний сайт всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unwto.org> 5. Футбольні стадіони світу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://footballstadiums.com>

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСКУРСІЙНИХ
МАРШРУТІВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ МІСТІ (НА ПРИКЛАДІ
М. ЧЕРНІВЦІ)**

Джаман В.О.

*доктор географічних наук, професор
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
vasyl_dzhaman@ukr.net*

Джаман Я.В.

*кандидат географічних наук
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
jadzhaman@gmail.com*

Заблотовська Н.В.

*кандидат географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
n.zablотовskaja@chnu.edu.ua*

Місто Чернівці – яскравий приклад периферійного розміщення. Географічно й історично склалося так, що тут тісно переплелися різні культури. Етногеографічне положення на межі розселення кількох народів, взаємоперекриття етнічних територій і утворення етноконтактних перехідних зон, периферійне розміщення у складі різних великих держав (Галицького князівства, Галицько-Волинської держави, Молдавського князівства, Османської імперії, Австрії, Австро-Угорщини, королівської Румунії, СРСР, України), урбанізаційні процеси, а також політичні обставини зумовили значні міграційні та колонізаційні процеси на цій території. Детально про етнічну структуру населення міста можна говорити з кінця XIX століття, коли уряд Австро-Угорщини провів детальні переписи населення. За даними перепису населення 1880 р. у центральній частині міста переважаючою етнічною групою були євреї – 43 %, другою – поляки (19 %), третьою – українці (17 %), четвертою – німці (14 %), п'ятою – румуни (5 %). Чисельними були також етнічні громади

чехів і вірменів. Строкатим в етнічному відношенні було й населення передмістя: Роші, Клокучки, Каличанки, Горечої, Монастириської (румуні – 36 %, німці – 28 %, українці – 21 %, євреї – 8 %, поляки – 6 %). Кожна держава, до складу якої належали Чернівці, суттєво впливала на зміни етнічної структури населення та розвиток окремих етнічних культур. Індекс етнічної різноманітності населення був дуже великим і характеризував його як поліетнічне (у 1880 р. – 0,941, у 1930 р. – 0,964, у 1970 р. – 0,705, у 2001 р. – 0,355). Населення Чернівців мало етнічно змішаний та іноетнічний характер.

Поліетнічність проявилася в полікультурності міста. Історія кожної етнічної громади є цікавою і неповторною, вони намагалися зберегти і розвивати рідну мову, культуру, традиції, звичаї, створили пам'ятки матеріальної і духовної культури. В Чернівцях функціонують п'ять народних домів (український, румунський, німецький, єврейський, польський). Багатий етно-туристичний потенціал зумовлений наявністю великої кількості пам'яток різних історичних періодів і етнічних культур, різноманітним етнокультурним звичаїв і традицій.

Відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють питання визначення і використання території історичних ареалів, а саме “Коригування історико-архітектурного опорного плану і проекту зон охорони пам'яток та визначення меж і режимів використання історичних ареалів м. Чернівців” і наказом Міністерства культури і туризму України (від 16.06.2007р.) визначено 3 історичні ареали в межах Чернівців: 1) Центральний історичний ареал (площею 550,05 га), 2) історичний ареал “Гореча” (площею 17,39 га), 3) історичний ареал “Садгора” (площею 14,66 га). В межах центрального історичного ареалу визначено комплексну охоронну зону пам'яток архітектури та містобудування (площею 292,33 га). Окрім цього, визначено 16 охоронних зон окремо розташованих пам'яток, 13 зон регулювання забудови, 6 зон охорони ландшафтних комплексів і 15 зон охорони археологічного культурного шару.

На державному обліку в межах території міста знаходиться 755 пам'яток культурної спадщини, у т. ч.: 537 пам'яток архітектури, з них 20 пам'яток архітектури національного значення; 179 пам'яток історії, з них 3 – національного значення; 8 пам'яток археології, з них 1 – національного значення; 22 пам'ятки

монументального мистецтва; 9 пам'яток садово-паркового і ландшафтного мистецтва; 1 комплекс історико-культурного заповідника “Кладовища по вул. Зелений”.

Чернівці виділяються серед інших міст України архітектурою, а центральна частина міста (226 га) має статус заповідної території [1, с. 20]. Тут багато пам'яток містобудування: ансамблі площ Центральної, Театральної, Філармонії; вулиць О. Кобилянської, Головної, І. Франка; окремі споруди. Представлені різноманітні архітектурні стилі: модерн, готичний, романський, візантійський, бароко, псевдобароко, класицизм, неокласика, флорентійський, мавританський, бренковінеск, неоромінеск, конструктивізм, сецесія, еkleктика та інші. Більшість споруд зведені за індивідуальними проектами відомих архітекторів, серед яких Й. Главка, Г. Гельмер, Х. Гесснер, І. Глаубіц, Ф. Готтесманн, Й. Грегор, В. Грекул, Ф. Зец, А. Іванов, В. Іонеску, Х. Крянге, Т. Левандовський, Й. Ляйцнер, А. Микулич, А. Вілеман фон Монтефорте, М. Моргенштерн, К. Ненеску, Л. Сіліон, Ф. Сковрон, Ф. Фелькнер, А. Фіала, Г. Фріч, Й. Шрайбер та інші [2, с. 7].

Архітектурною перлиною Чернівців є ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, який побудований у 1864–1882 рр. за проектом і під керівництвом знаменитого чеського архітектора Йозефа Главки, роботи інтер'єрів виконані віденськими художниками К. Йобстом, Й. Кляйном, чеським К. Свободою, буковинськими Е. Бучевським і Є. Максимовичем. Стиль будівель еkleктичний з домінуючими мотивами візантійської та романської архітектури. У 2011 р. цей архітектурний ансамбль включений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Історико-архітектурна спадщина старої частини міста – це цілісний, добре збережений ансамбль ХІХ – початку ХХ століть, збереглося і декілька пам'яток архітектури ХVІІ–ХVІІІ століть (дерев'яні церкви).

Наявність великої кількості пам'яток культурної спадщини, особливо об'єкту світової спадщини ЮНЕСКО, сприяє збільшенню туристичних потоків та виділяє Чернівці в якості центру туристичної індустрії. Особливо зростають потоки іноземних туристів, що перетворює місто в центр міжнародного туризму.

Групування, систематизація і бальна оцінка атрактивності туристичних об'єктів матеріальної та духовної культурної

спадщини і сучасності Чернівців за етнічною приналежністю засвідчує, що найбільший слід у культурному минулому міста залишили українська, румунська і молдавська, німецька й австрійська, єврейська, польська, вірменська національні громади. Загалом проведена оцінка 373 туристичних об'єктів: 145 української національної групи, 62 – румунської та молдавської, 61 – німецької й австрійської, 56 – єврейської, 28 – польської і 21 – вірменської. Для Чернівців характерним є існування просторів, об'єктів, де перекриваються етнічні середовища різних етнічних громад. Загальна оцінка атрактивності туристичних об'єктів – 1195 балів, від 458 балів української «приналежності» - до 64 балів вірменської громади. Найбільша кількість балів – 25 присвоєна об'єкту світової спадщини ЮНЕСКО, по 10 балів – об'єктам національного значення, 15 балів – архітектурним комплексам площ, що включені до пам'яток національного значення, 20 балів – архітектурним комплексам вулиць, що включені до пам'яток національного значення, місцевим пам'яткам – від 1 до 5 балів.

Картографічна прив'язка етно-туристичних об'єктів дозволила розробити етнографічні екскурсійні маршрути української, румунської і молдавської, німецької й австрійської, єврейської, польської, вірменської національних громад полікультурними Чернівцями. Кожний із етнографічних екскурсійних маршрутів включає 15-20 етно-туристичних об'єктів. Окремі етнографічні маршрути часто проходять спільними площами і вулицями, включають найголовніші заклади, установи, організації, які є спільною туристичною атрактивністю багатьох національних груп міста, що засвідчує етнічну толерантність мешканців Чернівців.

Розвиток етнічного туризму є надзвичайно важливим кроком у формуванні потужного туристичного іміджу міста Чернівці, оскільки він дає змогу залучити більшу кількість іноземних туристів (німців, австрійців, румунів, євреїв, поляків тощо) й, відповідно, розвивати туристичну індустрію, розширювати міжнародне співробітництво, інтегрувати й утверджувати Чернівці на європейському і світовому туристичних ринках.

Список використаної літератури

1. Буковина туристична: Путівник / Упорядники: П.Брижак, В.Приказка, С.Щербатих. – К.: Світ успіху, 2005. – 216 с.
2. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ / М.Никирса. – Чернівці: Золоті литаври, 2008–452 с.

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Джаман М.О.

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри
теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗ України*

Економічне зростання будь-якої галузі національного господарства залежить від інвестиційних, науково-технологічних факторів та збільшення частки інтелектуального капіталу в її основних частинах. Складовими інвестиційно-інноваційної політики розвитку туризму є: 1) стратегія регіонального розвитку туризму; 2) інвестиційні програми; 3) заходи щодо створення сприятливого інвестиційного клімату; 4) привабливі заходи для залучення інвесторів. Стратегія регіонального розвитку туризму – це узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення визначених цілей на основі ефективного використання інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. Вона обов'язково повинна мати статус планового документа, затвердженого органами місцевого самоврядування, що передбачає реалізацію науково обґрунтованих заходів, які спрямовані на вирішення соціально-економічних проблем з метою забезпечення стабільного розвитку регіону і підвищення його конкурентоспроможності. Зауважимо і той факт, що потрібно обов'язково враховувати різноманітність рекреаційно-туристичних територій, яка зумовлює багаторівневу схему формування стратегій регіонального розвитку туризму [4, с.100-114]. *Перший рівень* стратегії регіонального розвитку базується на загальній соціально-економічній стратегії розвитку регіону, в якій визначено місце рекреаційно-туристичної сфери в економіці території. В залежності від ресурсного забезпечення виокремлюють три види стратегій регіонального розвитку туризму (РРТ) [2, с.40-41]: *перший вид* стратегій використовується у разі наявності значного обсягу унікальних оздоровчих ресурсів та умов; *другий вид* потребує вигідного географічного положення та значного рекреаційно-туристичного потенціалу без яскраво вираженої туристичної спеціалізації; *третій вид* не відносить рекреаційно-туристичну сферу до пріоритетних напрямів господарської діяльності, навпаки, її розвиток має не перешкоджати функціонуванню інших галузей господарства.

Другий рівень формування регіональної стратегії РРТ враховує вплив основних факторів, що визначають особливості функціонування рекреаційно-туристичної сфери. *Третій рівень* – це розробка системи принципів та алгоритму подальшого розвитку, оцінювання наслідків для конкретних природно-рекреаційних територій.

Якщо туристична політика у цілому – це система заходів соціально-економічного та іншого характеру, що здійснюється парламентами, урядовими і приватними організаціями, асоціаціями й установами, які відповідають за туристичну діяльність, з метою регулювання і координації туристичної галузі, формування умов її розвитку [1, с.56]. То під політикою РРТ слід розуміти законодавчо оформлену систему правових, фінансово-економічних і організаційних заходів, що визначають діяльність місцевих органів влади, направлених на досягнення визначених цілей і вирішення практичних завдань соціально-економічного та еколого-економічного розвитку регіону відповідно до його основних пріоритетних напрямів соціально-економічної та екологічної політики [5, с.37]. Ми з таким поглядом цілком згодні, а це означає, що успішність реалізації інвестиційно-інноваційного шляху розвитку туризму залежить від ефективності дій регіональних органів влади, спрямування яких зумовлене сформованістю політики регіонального розвитку туризму.

З метою її успішної реалізації необхідно зважувати на такі фактори: 1) розвиток туризму лежить у площині політичних завдань, а з іншого боку, розвиток туризму значною мірою залежить від визначених пріоритетів держави у внутрішній і зовнішній політиці; 2) туризм є господарським (економічним) феноменом – він поліпшує доходи суспільства і є масштабною сферою використання робочої сили; 3) туризм взаємодіє із природним середовищем, а туристичний процес передбачає залучення природи, ландшафтів, поселень, народних традиційних свят, інфраструктури тощо; 4) туризм – це соціальне явище. Рекреація та туризм є складовими якості життєдіяльності і впливають на відновлення робочої сили; 5) розвиток туризму дає змогу зберігати національний колорит певної території. Він стимулює наукові дослідження, пов'язані з вивченням культурно-історичної спадщини, та створенням репрезентативних програм для ознайомлення відпочивальників.

Під механізмом реалізації інвестиційно-інноваційної політики регіонального розвитку туризму слід розуміти як систему форм і стратегій ведення рекреаційно-туристичного господарства, яка має активізувати використання інвестиційно-інноваційного потенціалу території. Процес формування та реалізацію інвестиційно-інноваційної політики РРТ охоплює такі етапи: 1) визначення основної мети (місії); 2) формування основних цілей та здійснення їх структуризації; 3) визначення завдань реалізації політики; 4) становлення та формування практичних заходів; 5) розробка стратегій регіонального розвитку туризму.

Державна туристична політика зумовлена визначеними цілями та шляхами її реалізації. Цілі державної туристичної політики розуміють як бажаний для суспільства результат, визначений соціально-економічними та еколого-економічними пріоритетами держави. Шляхи реалізації державної туристичної політики – це законодавчо оформлені важелі впливу державних органів влади на процеси розвитку туризму в країні. Державна політика в галузі туризму здійснюється шляхом [3, с. 48-49]: 1) визначення і реалізації пріоритетних напрямів державної політики розвитку туризму; 2) встановлення порядку класифікації та оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів країни, їх виявлення, використання, відтворення та охорони; 3) спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму; 4) нормативного регулювання відносин у сфері туризму (ліцензування туристичних і готельних підприємств, стандартизації рекреаційно-туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до фахівців); 5) встановлення системи статистичного обліку і звітності для підприємств сфери; 6) організації і здійснення державного контролю за дотриманням чинного законодавства країни; 7) визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень та підготовки кадрів у сфері туризму; 8) участі в розробці та реалізації міжнародних програм розвитку туризму. Проте однією з проблем, що гальмують розвиток туризму в країні, є недостатня поінформованість клієнтів, інвесторів та інших зацікавлених осіб про рекреаційно-туристичний потенціал регіонів. Дієвими заходами для вирішення цієї проблеми є: а) формування комплексної бази даних; б) паспортизація рекреаційно-туристичних об'єктів; в) налагодження випуску рекламної продукції; г) проведення науково-практичних

конференцій і семінарів; д) відкриття представництв на територіях формування попиту на рекреаційно-туристичні послуги; е) модернізація і реконструкція туристичних закладів, підняття їх рівня відповідно до міжнародних стандартів.

Основною передумовою здійснення структурної перебудови регіональної економіки за інноваційною моделлю є переорієнтація державної політики з фінансової донорської підтримки окремих підприємств і галузей економіки на створення привабливих умов і середовища для інвестування інноваційної діяльності та розширення інновацій у всіх секторах туристичного бізнесу. В зв'язку з цим організаційно-економічний механізм інвестиційно-інноваційного розвитку туризму в регіоні повинен бути спрямований на стимулювання інвестиційної діяльності в регіоні. Його основними інструментами є: 1) державне замовлення програм соціального туризму; 2) пільгове кредитування для модернізації туристичної інфраструктури; 3) надання грантів; 4) пряме інвестування; 5) надання фіскальних преференцій; 6) надання не фінансових послуг та інших видів не фінансової підтримки.

Отже, формування інвестиційно-інноваційної політики регіонального розвитку туризму – це об'єктивний процес, який має бути орієнтований на створення системи правових, фінансово-економічних, ефективних і раціонально продуманих організаційних заходів, направлених на удосконалення державного регулювання рекреаційно-туристичної сфери в регіоні.

Список використаної літератури:

1. Герасимеко В. Основы туристического бизнеса: уч. пос. / В. Герасименко. –О.: Черноморье, 1997. – 187с.

2. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман. – К.: Наук. думка, 1987. – 132с.

3. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. пос. /за ред. д. е. н., проф. І.М. Школи. – Чернівці: Книги - XXI, 2007. – 292 с.

4. Туристична курортологія / укл.: І.Д. Бойко, Л.А. Савранчук. – Чернівці: Рута, 2007. – 116 с.

5. Управління регіональним розвитком туризму: навч. пос./ Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий, Н.П. Турло, С.М. Мархонос; за ред. Д.М. Стеченка. – К.: Знання, 2012. - 455с.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ЯК ОСОБЛИВИ ОБ'ЄКТИ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Добинда І.П.¹, Ходан Г.Д.²

*¹кандидат географічних наук, асистент
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

iradob1987@ukr.net

*²кандидат географічних наук, асистент
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича*

В умовах сьогоденішнього розвитку рекреаційно-туристичної галузі та затребуваності її на внутрішньому туристичному ринку варто залучати до традиційних об'єктів споглядання нові. Саме до таких слід віднести історико-культурні рекреаційні ресурси, з-поміж яких пам'ятки історії мають можливість доповнювати у туристичних місцевих маршрутах відомі об'єкти. Найважливішою складовою, зокрема учнівських туристичних маршрутів виступатимуть саме пам'ятки історії. Адже вони допомагатимуть у вихованні свідомого патріота своєї землі, який повинен знати її історію і культуру.

Наша держава мала складний і тривалий шлях до незалежності. З огляду на це основні події історії України намагаються увічнити за допомогою пам'ятників та меморіальних пам'яток, які споруджують у парках, на центральних вулицях і площах населених пунктів. Пам'ятки історії є найчисельнішими, адже вони присутні у переважній більшості населених пунктів. На території Волинської області зафіксовано 860 пам'яток історії, проте з них лише 7 мають національне значення. Зокрема, до них відносяться меморіальні комплекси "Вічна слава" та "Жертвам фашизму" у Луцьку та Володимирі-Волинському, відповідно, будинок у якому жив і працював І.Стравинський (1907-1908рр.) в Устилузі Володимир-Волинського району, місце бою армії Б.Хмельницького з польсько-шляхетським військом у 1651р. знаходиться у с.Піски Горохівського району, садиба поетеси Лесі Українки (др. пол. ХІХст.) у с.Колодажне Ковельського району, садиба родини Липинських (1882р.) у с.Затурці Локачинського району та ще один меморіальний комплекс Жертвам фашизму у с.Кортеліси Ратнівського району.

Проте в області є монументи, які не є пам'ятками національного значення, але мають вагому повчальну, історичну та моральну місію. Так, у Луцьку є меморіальна пам'ятка «Жертвам московсько-кадебістських катів», яку відкрили у 2004р. Адже 23 червня 1941р. під мурами Луцької фортеці було розстріляно близько 4 тисяч українських патріотів. Також у 2001р. почалося встановлення монументу-каплиці «Борцям за волю України». У Ковелі встановлено у 1977р. меморіальний комплекс «Слави», у 1969р. - «Ніхто не забутий, ніщо не забуте», на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Другої світової воєн, у 1996р. - «Жертвам Другої світової війни», у 2007р. до 65-ти річчя УПА «Хрест пам'яті жертв більшовицького терору». У 2002р. у м.Любомль відкрито пам'ятник Борцям за волю України, а у 2008р. доповнено ще 8 монументами і перейменовано у меморіальний комплекс.

У Колодяжному, як зазначалося вище, є музей-садиба Лесі Українки. У будинку, який називався "великим", сім'я Косачів мешкала з 1882р. Пізніше на подвір'ї було зведено ще два будинки "білий" і "сірий", які постали, відповідно, у 1890 і 1896рр. Під час другої світової війни садиба була зруйнована, але у 1949р. були створені копії цих будинків. Саме тоді був відкритий музей.

Пам'ятники на Волині споруджували як за часів СРСР, так і за незалежної України. Тому майже у кожному місті були пам'ятники Леніну та традиційний меморіал на вшанування загиблих у Великій Вітчизняній війні. Проте після проголошення незалежності пам'ятники вождеві демонтували і, в основному, на їхньому місці з'явилися монументи Т.Шевченка. Після 1991р. постають пам'ятники, що торкаються історії України. Найціннішими для туристичної індустрії є меморіальні комплекси, бо містять не поодинокі пам'ятники, а декілька.

Меморіальний комплекс «Меморіал вічної слави», що знаходиться у Луцьку, нагадує про тих, хто загинув під час визволення земель Волині під час Другої світової війни. Зведений він у 1976-1977рр. і відкритий 29 жовтня 1977р. На його території знаходиться братська могила воїнів, стіна скорботи; пам'ятний знак волинянам-солдатам останнього призову Другої світової війни; волинянам, які загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку; жертвам депортації українців з етнічних земель у Польщу; ліквідаторам аварії на ЧАЕС та постраждалим через Чорнобильську катастрофу та інші, загальною площею 7,5га.

Меморіальний комплекс "Жертвам фашизму" (на місці концтабору військовополонених «Офлаг-365») знаходиться на південно-західній околиці м.Володимир-Волинського і споруджений у 1967р. До складу комплексу входять дві скульптури – матері і військовополоненого. На постаменті напис: "Тут в 1941-1944 р. німецько-фашистськими загарбниками замучено 56000 радянських людей".

У центрі с.Кортеліси Ратнівського району розміщений меморіальний комплекс «Жертвам фашизму». Він займає територію близько 20га і до його складу входить 7 братських могил мирних жителів, обпалений дуб – свідок трагедії та скульптурна композиція на земляному пагорбі, яка відкриває комплекс. Споруджений він був у 1980р. У центральній частині композиції знаходиться розетка «Вічного вогню». Земляний пагорб, на якому встановлена скульптурна композиція, насипаний на місці двох братських могил у 1980р. Дві попередніх меморіальних пам'ятки знаходяться у південній частині області у найвідвідуваніших туристами містах, натомість останній на півночі у маловідомому селі. Причиною цього стала історична подія, коли 23 вересня 1942 р. гітлерівці повністю знищили с.Кортеліси і 20 навколишніх хуторів. Від рук фашистів загинуло 2 875 мирних жителів, серед яких були жінки, люди похилого віку і діти.

Кожен вчорашній день є історією, події змінюють одна і часто залишаються для майбутніх поколінь у вигляді пам'яток. Сучасна трагічна історія нашої держави уже має відголос у пам'ятках. Не виключенням є і Волинська область. Так, у 2018 р. у с.Замшани Ратнівського району було відкрито пам'ятник бійцям, що охороняють нашу землю на Сході України. У жовтні 2019р. у містечку Іваничі відкрили монумент героям, які віддали життя у зоні АТО та під час революції гідності. Також в близькому майбутньому буде встановлений меморіал загиблим бійцям 51 ОМБр у м. Володимирі-Волинському. Також після Революції Гідності у містах і містечках області встановлені фотостенди Героїв Небесної Сотні та загиблих Воїнів АТО.

Історичне минуле потрібно знати, тому вважаємо, що пам'ятки історії, як різновид історико-культурних об'єктів, обов'язково повинні входити у туристичні маршрути регіону, як для дітей, так і для дорослих.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКТУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ємчук Т.В.¹, Ячнюк М.О.²

*¹кандидат географічних наук, асистент кафедри
економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*²кандидит географічних наук, доцент кафедри економічної
географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

В останні десятиліття відбулися радикальні зміни в галузі комунікаційних систем. Ми живемо в період дуже швидкого росту інформаційних технологій. На сучасному етапі світового розвитку набуває нового значення мережа Інтернет і все, що з нею пов'язано. Інтернет, чати, віртуальні щоденники, соціальні мережі стали візитівкою сучасності. Інформаційні технології сприяють зростанню соціальної активності членів суспільства. Вона виражається сьогодні в реалізації можливостей самовираження, обміном соціальним досвідом, діяльністю, спрямованою на особисте вдосконалення і прогресивний розвиток суспільства. Приблизно 2 мільярди користувачів Інтернету використовують соціальні мережі, і ці цифри, як очікується, зростатимуть у міру використання мобільних пристроїв.

Для підприємств просування у соціальних мережах – це не стільки один із способів реклами, скільки питання виживання (переважно для вітчизняних). Нині неможливо уявити туристичні фірми без власних сторінок у мережі Інтернет. Розвиток туристичного бізнесу в нас не стоїть на місці, тому в недалекій перспективі можливі нові тенденції, зокрема й активне просування брендів у соціальних мережах. Виходячи з цього, важливо зрозуміти місце соціальних мереж для просування послуг / товарів на ринку туристичної сфери. Саме з цією метою було проведено опитування серед пересічних громадян. В анкетуванні брали участь 160 респондентів від 14 до 60 років. Результати описані нижче. Використання споживачами соціальних мереж дуже різноманітне.

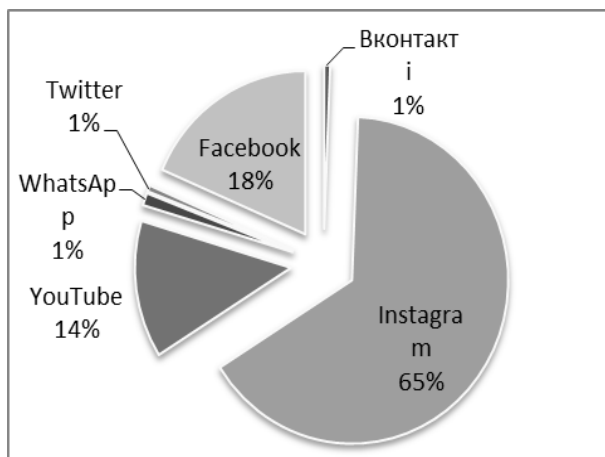

Рис. 1. Які соціальні мережі Ви найчастіше використовуєте?

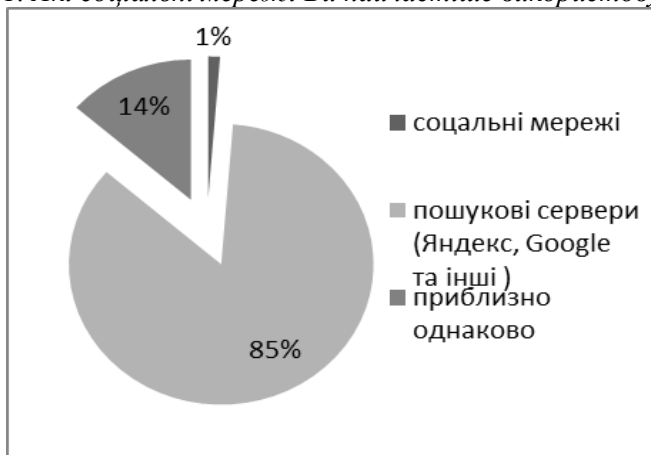

Рис. 2. Для пошуку інформації в Інтернеті, Ви найчастіше використовуєте?

Універсальні соціальні мережі не зосереджуються на одній темі або ніші. Основна тема для них – це інструмент для того, щоб залишатися на зв'язку з друзями, колегами і партнерами, а також пошук нових контактів.

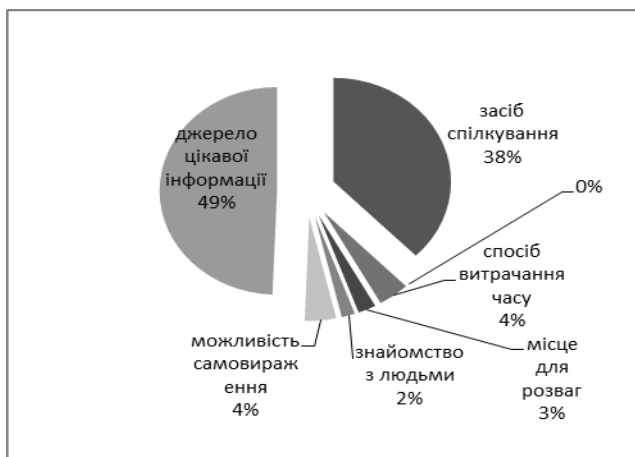

Рис. 3. Що для Вас є соціальні мережі (виберіть найбільш вагомий чинник)?

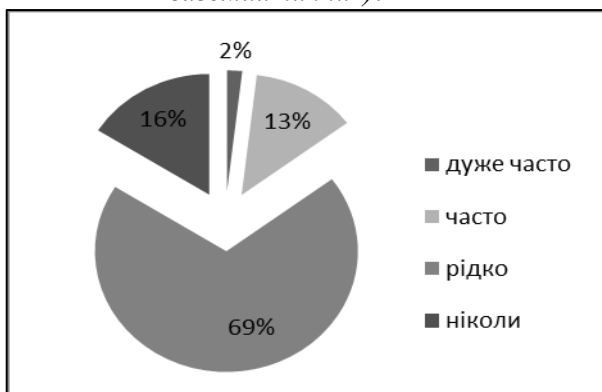

Рис. 4. Чи читаєте Ви рекламу та повідомлення від різних компаній?

Соціальні мережі пропонують різні види постів, які дозволяють максимально точно відібрати цільову аудиторію: від віку та сімейного стану до музичних вподобань та політичних поглядів.

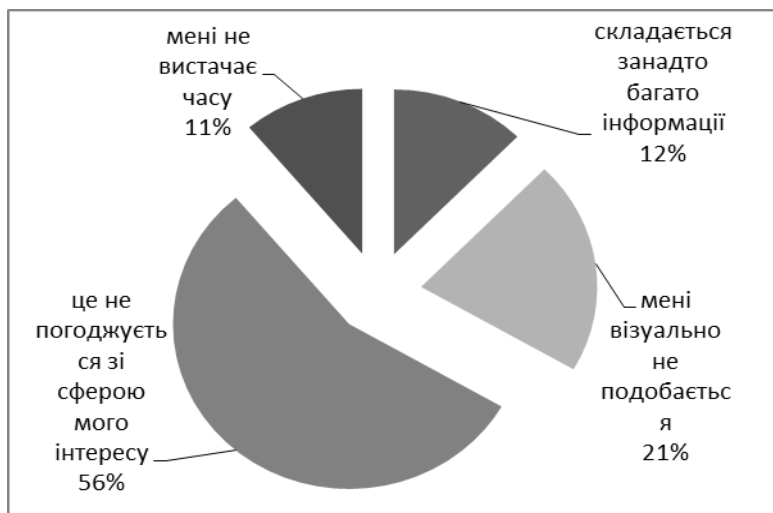

Рис. 5. Якщо Ви не звертаєте уваги на пости або реклами, в чому причина цього?

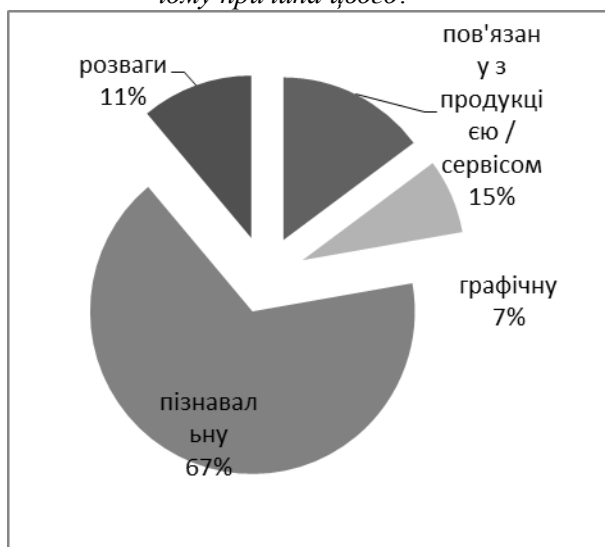

Рис. 6. Якого виду опубліковані пости Ви любите читати?

Користувачі соціальних медіа готові висловити свою думку щодо товарів чи послуг та поділитися порадами з іншими споживачами.

Опитування показує, що споживачам подобаються заходи, які проводять туристичні компанії у соціальних мережах та чекають

більшої активності від них. Вони готові висловити свою думку щодо товарів чи послуг та поділитися порадами з іншими споживачами. Якщо публікації та реклами були цікавими, користувачі їх прочитали.

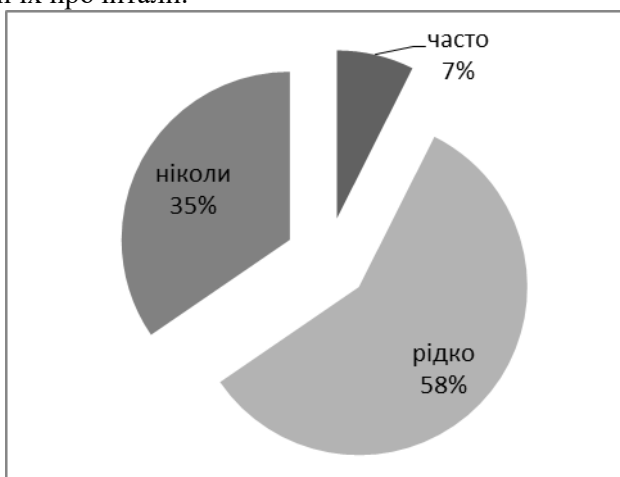

Рис. 7. Ви висловлюєте свою думку з приводу реклами та обслуговування продукції компанії /послуги?

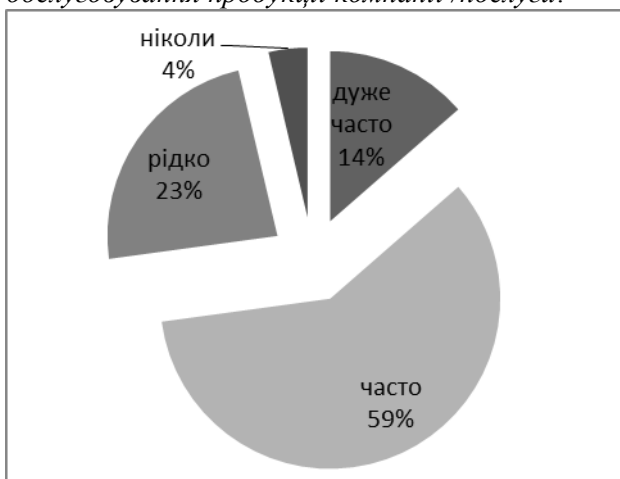

Рис. 8. Чи впливають на Вас відгуки покупців під час покупки послуги / товару?

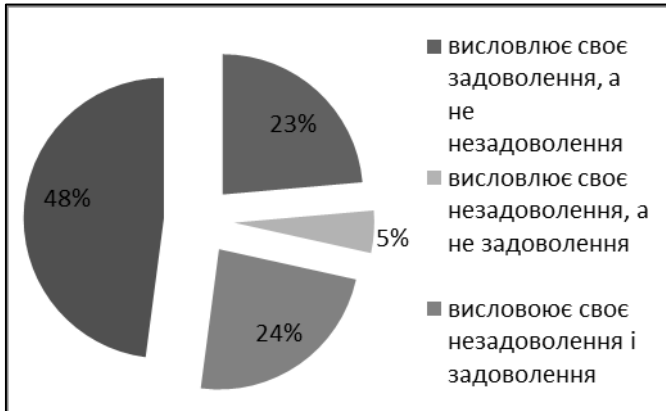

Рис. 9. Ви висловлюєте задоволення / незадоволення від придбання продуктів / послуг на соціальних сторінках компаній?

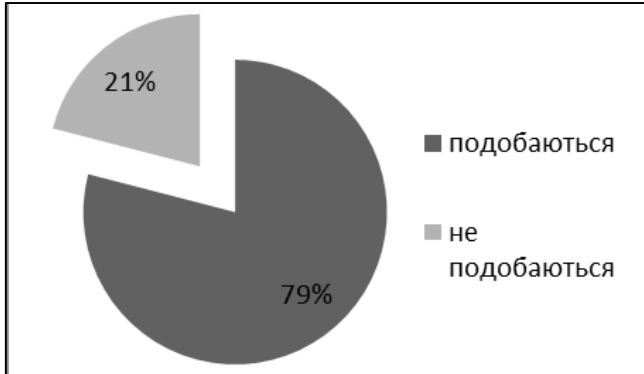

Рис. 10. Вам подобаються заходи, що проводять українські компанії в соціальних мережах?

В Україні управління соціальними медіа не розвивається належним чином, що негативно впливає на бренд та імідж туристичної компанії. Можна зазначити ряд помилок, які виникають при просуванні товарів чи послуг туристичними підприємствами. Серед них: **неправильне спілкування**. Важливо, щоб менеджери усвідомлювали, що соціальні медіа мають свою мову спілкування, яка є простою та доброзичливою. Незважаючи на серйозний імідж, компанія повинна спробувати використовувати цю мову для свого просування. **Некваліфікований персонал**. Часто в туристичних підприємствах немає співробітників, які добре розуміють роботу з соціальними медіа, тому сторінки в інтернет-мережі наповнюють менеджери, що не обізнані зі специфікою

роботи наповнення інтернет-контенту. **Дефіцит навчальних курсів.** Зараз існує дуже мало освітніх курсів, які навчають майбутніх менеджерів з туризму, як ефективно працювати в соціальних медіа. Часто людям, які хочуть працювати в цьому напрямі доводиться займатися самоосвітою. У компанії повинна бути цільова аудиторія – при плануванні тієї чи іншої рекламної компанії необхідно чітко виокремити, на який сегмент споживачів вона буде орієнтована.

THE STATE MANAGEMENT in the FIELD of RURAL GREEN TOURISM (on CHERNIVTSI REGION EXAMPLE)

Klavdya Kilinskaya

Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Geography and Recreational Nature Management of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Liubomyr Lopushnyak

Candidate of Geographical Sciences, Assistant in the Department of Social Geography and Recreational Nature Management of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
socgeo-dpt@chnu.edu.ua

The rural green tourism (further – RGT) has covered a wide range of the rural recreation kinds. The RGT's environmental focus is purposed to use the large local population mentality potential by tourists and recreants with the aim to shape their outlook, leisure and patriotic foundations. The RGT creates new working places in the rural areas; reduces unemployment and migration level of rural residents, young people outflow; generates income, improves living conditions, engages the private sector in recreational tourism and ancillary activities.

World views on RGT are different, respectively, and its functional essence is different: in Poland it is "economic hospitality", in Hungary - "rural farm hospitality", "rural tourism", "rural agrarian tourism", etc., in Latvia "Rural Tourism Association", "Green Certificate" (Quality Certificate), according to which tourist accommodations are classified as "village house", "vacation cottage", "guest house" and "camping".

Despite the diversity of RGT terminological nature, international and national organizations are responded, for example, The European Rural Tourism Union, The Central and Eastern European Federation for the Reception of Tourists in Rural Areas, the member which is The Union for Promotion of Rural Green Tourism in the Ukraine, the "BIZPRO" program etc.

In 2001, the Chernivtsi Regional State Administration (together with Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Lviv), with the support of the "TACIS EC" project, has established the Carpathian Region Tourism Council, which main task had been in popularizing the Carpathian region as the tourist one, in promoting and marketing.

The positive RGT impact on the socio-economic problems decision (especially in rural areas) lies, first of all, in the fact, that it expands the sphere of population employment, especially women, and gives farmers extra income; extends the employment opportunities of a farmer not only in the manufacturing sector, but also in the service sector. With a certain increase of vacationers number, there is a need to satisfy their various requests. This, in turn, promotes transport services communications, trade, consumer services, etc. development.

Particularly favorable conditions for RGT development are created on the territories of national and landscape parks, in particular Vyzhnytskiy National Nature Park, where there is the opportunity to combine a complete rest with the knowledge of the region's natural, historical and cultural potential.

The important result of the RGT is an extension of the ability to sell personal ancillary farming products, more to that, their realization on the spot, and not as agricultural raw materials, but as home-made food after the proper processing and preparation.

An experience shows, that those families which take vacationers improve the crops structure in the gardens up to the guests needs, expand the range of vegetables, fruit trees, berries, develop and diversify farm livestock, have greenhouse farming.

Equally, RGT development encourages the improvement of rural estates, streets, settlements, stimulates the development of social infrastructure. Each district of Chernivtsi region is characterized by its own RGT development direction. The main things, that attract tourists during the holidays are skiing, the opportunity to spend the New Year's and Christmas holidays, unusual landscapes, clean air, water of mountain rivers, fishing, hunting, convenient system of settlement,

modern equipment of private boarding houses, closeness to nature, the relationship - "price-service quality", hospitality and home atmosphere in holidays organizing, national cuisine. However, due to the imperfect tax system, most homeowners provide informal services, in the shadows, avoiding problems which are connected with licensing and tax issues.

There are 85 rural private estates RGT in Chernivtsi region. On the territory of the Chernivtsi region, two tourist areas are clearly distinguished: the plain and the mountain one. In the first one, 38 private estates of RGT are functioning, in the second - 47.

The plain tourist area (Kitsmanskiy, Zastavniivskiy, Khotynskiy, Novoselytskiy, Kelmenetskiy and Sokyryanskiy administrative regions) is the most economically developed part of the region with a complex economy multi-sectoral structure. Here, the regional center - Chernivtsi-city and other industrial centers of the region are situated. Recreation and tourism appear to be a significant branch of economic specialization.

The mountain tourist area covers the mountain and foothill territories (Putilskiy, Vyzhnytskiy, Storozhynetskiy, Hlybotskiy and Hertsaevskiy administrative regions). It is the main Chernivtsi region tourist area, where about 65% of its total recreational potential is concentrated.

The authorities and public organizations of Chernivtsi region held a number of scientific conferences, training seminars to provide practical assistance in rural tourism development. In particular, the international project "Green Tourism Management in the Region - Ukrainian Carpathians and the Village of Lugansk", the project "Creating Prerequisites for the Implementation of a Cluster Model for RGT development in Bukovina" etc. were implemented. The RGT development should be regarded as a strategic priority for the Chernivtsi region further socio-economic progress. Taking into consideration Chernivtsi region favorable geographical position - the proximity of the Carpathian Mountains, the presence of motorways, railways, trade routes "Western Europe - Balkans", the region is included into the International Program "Euroregion Upper Prut".

The traditional labor resources surplus in mountain and foothill areas (Storozhynetskiy, Vyzhnytskiy, Putilskiy districts) determines people employment by crafts and RGT. Today, this is the priority direction for the country's economy development. The Ukrainian village

has a rich historical and architectural heritage, culture, and unique life. Natural conditions and natural resources form picturesque landscapes, contribute to the development of health treatment - sanitation recreation. The villages are wealthy of individual housing stock and kind and hardworking people. However, an acute problem is the lack of working places, the growing workforces surplus which is released from the agricultural production.

The central figure in the holidays organization in the countryside appears to be a rural family, which provides accommodation, provides food and introduces the peculiar features of the countryside. An important result of RGT development lies in the expansion of the ability to sell personal ancillary economy products, and more to that its implementation on the spot, and not as agricultural raw materials, but as finished products after proper processing and preparation. The experience shows that those families which take vacationers also improve the crops structure in the gardens, taking into account the guests needs, expand the range of vegetables, fruit trees, berries, etc.; develop and diversify farm cattle-breeding; plant greenhouse products, etc. The ecotourism development encourages rural estates, streets, villages improvement, stimulates the social infrastructure development.

It is important to take into account the positive experience of the TACIS project "Support to Local Development and Tourism in the Carpathian Region", which worked in three pilot areas (Putilskiy, Vyzhnytskiy, Storozhynetskiy) of Chernivtsi region. The main purpose of the project was the development of ecotourism strategy and ecotourism plan as consisting parts of the overall management plan for the sustainable use of natural resources in the pilot regions.

The result of the project was to familiarize the pilot regions public with the concept and opportunities of ecotourism; teach citizens the basic work skills; provide financial support to agro-village owners under the scheme "grant", "grant - credit"; develop a unified marketing strategy; create the Carpathian Tourism Council. The main "point zones" for further RGT development may become village Vyzenka in Vyzhnytskiy district, Banyliv-Pidgyrniy of Storozhynetskiy district, Putyla of Putilskiy district. Particular attention should also be paid to the great potential of the areas located on the banks of the Dniester River, as well as not enough use of Khotyn Fortress tourist and educational opportunities.

ЗМІНА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Костащук В.І.

*кандидат географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
v.kostaschuk@chnu.edu.ua*

Одним із основних чинників розвитку міжнародного туризму на території Чернівецької області є рівень забезпеченості регіону туристичними підприємствами. Відповідно до діючих нормативно-правових актів в галузі туризму наразі всі туристичні підприємства прийнято поділяти на туроператорів та турагентів, а також суб'єктів туристичної діяльності які займаються виключно екскурсійною діяльністю.

Протягом 2005-2018 років можна простежити істотні зміни в чисельності туристичних підприємств. (Рис. 1.)

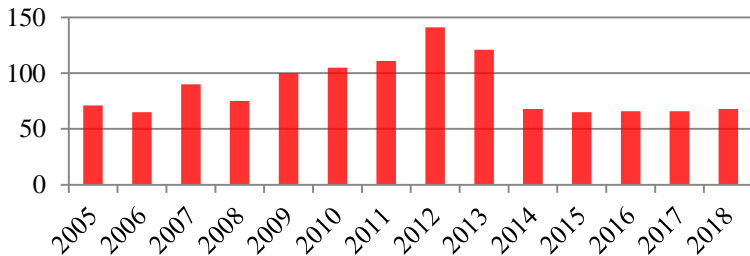

Рис. 1. Динаміка чисельності туристичних підприємств в Чернівецькій області у 2005-2018.

У 2005-2007 роках чисельність туристичних підприємств коливалась в межах 65-90 суб'єктів туристичного ринку. Протягом 2008 року відбулось істотне скорочення їх чисельності на 16,7:% до 75 підприємств. Основною причиною даного явища стала економічна криза, яка розпочалась в кінці 2008 року, та як наслідок, істотне зниження попиту на туристичні послуги. З 2009

по 2012 роки можна простежити істотне зростання чисельності туристичних підприємств.

Максимальна чисельність туристичних підприємств які працювали на ринку туристичних послуг була зареєстрована у 2012 році коли даний показник становив 141 підприємство. Серед зазначеної чисельності абсолютна більшість відноситься до категорії туристичних агентів. Підприємств даної організаційно-правової форми в цьому році налічувалось 111 суб'єктів, що становить 78,8% від їх загальної чисельності. 29 суб'єктів туристичного ринку області працювало в статусі туристичного оператора, що становить 20,6% від загальної чисельності туристичних підприємств. Окрім того в цьому році 1 туристичне підприємство займалось виключно наданням екскурсійних послуг.

Зниження темпів економічного розвитку, початок революції гідності та геополітичні події початку 2014 року призвели до різкого зменшення попиту на туристичні послуги та як наслідок і істотно скорочення чисельності туристичних підприємств. У 2015 на початку 2018 року на території досліджуваного регіону працювало 65-66 туристичних підприємств. Серед яких продовжують домінувати туристичні агенти - 51 підприємство, або 78,5% від загальної чисельності підприємств. Ще 15,4% (10 підприємств) надавали туристичні послуги в статусі туроператорів, а 4 підприємства надавали виключно екскурсійні послуги.

Показником, який визначає ефективність діяльності туристичних підприємств є чисельність туристів яким було надано відповідні туристичні послуги. Зміна даних показників протягом 2005-2018 років відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Динаміка чисельності туристів, ким надавались туристичні послуги туристичними підприємствами Чернівецької області. [1]

№ п/п	Роки	Чисельність туристичних підприємств	Кількість туристів (тис. осіб)			Кількість туристів на одне туристичне підприємство		
			Загалом	В тому числі		Загалом	В тому числі	
				іноземні	закордонні		іноземні	закордонні
1.	2005	71	61,6	5,2	39,0	867,6	73,2	549,3
2.	2006	65	66,6	7,8	18,3	1024,6	120,0	281,5

3.	2007	90	75,8	9,0	26,6	842,2	100,0	295,5
4.	2008	75	81,0	6,7	32,3	1080,0	89,3	430,6
5.	2009	100	63,1	5,8	20,1	611,0	58,0	201,0
6.	2010	105	64,1	4,1	23,2	610,5	39,0	220,9
7.	2011	111	48,4	2,2	20,5	436,0	19,8	184,7
8.	2012	141	18,9	0,6	13,9	134,0	4,2	98,5
9.	2013	121	18,6	0,5	15,1	153,7	4,1	124,8
10.	2014	68	16,6	0,1	14,5	244,2	1,2	213,2
11.	2015	65	15,7	0,1	13,8	241,5	1,5	212,3
12.	2016	66	19,4	0,1	16,2	293,9	1,5	245,4
13.	2017	65	20,3	0,1	19,1	312,3	1,5	293,8

Найменше туристів в розрахунку на одне туристичне підприємство було обслужено 2012 році – 134 особи. Це зумовлено як істотним зростанням чисельності туристичних підприємств так і значним зменшенням чисельності туристів, чисельність яких у порівнянні з 2008 роком скоротилась на 40,8%. Такі показники істотно знизили економічну ефективність туристичного бізнесу, що призвело до істотного скорочення чисельності туристичних підприємств вже в наступному 2013 році. Максимальна кількість туристів у розрахунку на одне туристичне підприємство припадає на 2008 рік коли спостерігається максимум туристичної активності в регіоні, при істотному скороченні чисельності туристичних підприємств. Отже істотне навантаження на одне туристичне підприємство сприяло зростанню ефективності туристичного бізнесу, що призвело до істотного зростання кількості туристичних підприємств в регіоні в наступні роки.

З 2006 року в Чернівецькій області спостерігається стійка тенденція до зниження чисельності іноземних туристів, яким надавали туристичні послуги місцеві туристичні підприємства. Так якщо у 2006 році пересічно одним туристичним підприємством надавались туристичні послуги 120 іноземним туристам то у 2014 році даний показник знизився до 1,2 іноземних туристів на підприємство, а в 2015-2017 роках зріс до рівня 1,5 іноземних

туриста на туристичне підприємство. Дані значення зумовлені двома чинниками:

- Втратою зацікавленості регіоном серед іноземних туристів;
- Переорієнтацією туристичних підприємств регіону на надання туристичних послуг переважно закордонним туристам.

Остання теза власне підтверджується отриманими даними. У 2006-2011 рр. частка закордонних туристів у загальній чисельності наданих туристичних послуг одним підприємством коливалась в межах від 27,5 % у 2006 році до 40,0% у 2008 році. З 2012 по 2017 роки роль закордонного туризму в діяльності туристичних підприємств відповідно зросла з 73,1% до 93,9;%.

Максимальних значень чисельності закордонних туристів в розрахунку на одне туристичне підприємство було досягнуто у 2006 році, коли пересічно одним туристичним підприємством надавались послуги 549,3 закордонним туристам. Це було зумовлено як порівняно незначною кількістю туристичних підприємств так і значним попитом на закордонні туристичні послуги. Мінімальні значення спостерігаються у 2012-2013 роках коли на теренах Чернівецької області працювала максимальна кількість туристичних підприємств при істотному скороченні попиту на закордонні туристичні послуги.

Отже динаміка чисельності туристичних підприємств на території Чернівецької області характеризується істотними змінами. Ці зміни зумовлені переважно соціально-економічними та соціально-політичним процесами, які істотно впливають на формування попиту на туристичний продукт, а отже і на економічну ефективність діяльності туристичних підприємств.

Література.

1. Туризм та відпочинок в Чернівецькій області. Статистичний збірник. - Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2018. – 88 с.

ВПЛИВ СНІГОВОГО ПОКРИВУ І ЛАВИН НА РОЗВИТОК ГІРСЬКОЛИЖНОГО ТУРИЗМУ В БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ

Круль Г.Я.

*кандидат географічних наук, доцент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
g.krul@chnu.edu.ua*

Паламарюк М.Ю.

*кандидат географічних наук, асистент
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
m.palamariuk@chnu.edu.ua*

Для розвитку відпочинкового туризму й рекреації велике значення має вивчення утворення снігового покриву та дослідження умов лавинопроваю. В Буковинських Карпатах середня висота снігового покриву складає 30-40 см, який утворюється 11 грудня, руйнується 14 березня, а його тривалість сягає 93 днів [2]. Перший сніг на передгірних рівнинах з'являється наприкінці жовтня – на початку листопада. Все ж, формування стійкого снігового покриву закінчується лише під кінець грудня, однак через часті відлиги він руйнується, а іноді зовсім зникає.

Тривалість стійкого снігового покриву коливається від 3 до 4 місяців, його висота на початку встановлення сягає 10 см і більше. У січні вона зростає подекуди до 50 см, а в останню декаду лютого доходить до 70 см і більше. В другій половині березня ще лежить сніг глибиною 15-20 см і поступово починає зникати та повністю тане наприкінці квітня. На висотах понад 1000 м сніговий покрив сходить в першій декаді травня [4].

Аналіз матеріалів багаторічних спостережень за сніговим покривом показав, що на таких схилах він вперше з'являється зазвичай наприкінці листопада, тільки на кінець грудня стає стійким і тримається до 4 місяців у році (грудень-березень). Максимум снігозапасів, що нагромаджуються впродовж всієї зими спостерігаються на початку березня. Інтенсивне сніготанення настає в третій декаді березня. Сніговий покрив на схилах доволі

рівномірний і залежить від висоти. У долині шар снігу складає 0,5-0,7 м, на висоті біля 800 м – близько 1,0 м. Біля верхньої межі лісу іноді можуть спостерігатися могутні замети висотою до 1,5-2 м. У районі вершин через значну вітрову діяльність, сніговий покрив розповсюджений нерівномірно, причому амплітуда його висоти може досягати 1 м.

Найсприятливішими щодо тривалості снігозалежання є схили північної та північно-східної експозиції, де на відмітках 850-1200 м над рівнем моря тривалість снігозалежання може досягати 3,5-4 місяців. На території Буковинських Карпат таким ідеальним експозиційним та висотним умовам відповідають території лише двох сіл – Верхнього Ялівця та Рипеня. Водночас, умови орієнтації за схилами виконують (окрім згаданих вище двох) ще 15 населених пунктів: смт.Путила та сс.Заріччя, Багна, Черешенька, Довгопілля, Киселиці, Гробище, Петраші, Міжброди, Хорови, Розтоки, Ями, Шпетки, Яблуниця і Банилів-Підгірний. Наголосимо, що аналіз результатів площинних снігозйомок із великою кількістю промірів показує значну перевагу (майже в 2 рази) кількості снігу на схилах саме північно-східної експозиції порівняно з протилежними схилами.

Тривалість снігозалежання на схилах східної орієнтації приблизно на 25% менша, ніж на схилах північної орієнтації. Виходячи з цього, дані території можна включати до таких, де можливий гірськолижний відпочинок. До них належать землі восьми поселень Буковинських Карпат – смт Берегомет, сс. Долішній Шепіт, Лекече, Мигове, Соколій, Галицівка, Андреківське і Стара Красношора.

Найменше сніговий покрив зберігається на схилах від південної до західної орієнтації, тому на цих територіях не бажано розміщувати гірськолижну інфраструктуру. У межах регіону дослідження має місце доволі значна частка земель, де найменше часу зберігається сніговий покрив – 28 населених пунктів (сс. Фальків, Паркулина, Тораки, Замогила, Греблина Довгопілля, Плита, Стебні, Площі, Поляківське, Конятин, Великий Липовець, Самакова, Бісків Мариничівський, Підзахаричі, Лустун, Околена, Товарниця, Селятин, Руська, Сергії, Випчина, Тесницька, Фошки, Усть-Путила, Бісків Усть-Путильський, Нижній Яловець, Голошина і Плай).

Снігові лавини, що утворюються в гірських районах, впливають на розвиток зимового (пішохідного) та гірськолижного туризму. Ступінь лавинної небезпеки залежить від розмірів лавин та їхньої повторюваності. Утворення снігового покриву висотою 20-30 см достатньо для сходу перших лавин.

Розробка лісу, створення просік і лісоспусків, штучне розширення пасовищ за рахунок вирубки приполонинського криволісся призводить до інтенсифікації лавинної діяльності. Цьому ж сприяє неправильне вирубування лісу, коли його вирубують повністю з усіх схилів замість того, щоб робити горизонтальні, поперечні просіки.

Найважливішими характеристиками рельєфу, які визначають можливість сковзування і подальшого пересування снігу схилом, є стрімкість схилів і розчленованість поверхні. В результаті багаторічних спостережень і експедиційних робіт в Українських Карпатах встановлено, що лавинонебезпечними є схили з ухилом 20° і більше, а схили з ухилом від 15 до 20° – потенційно лавинонебезпечними [1]. Отже, до перших відноситься територія всього трьох населених пунктів – сс. Петраші, Околена і Селятин. Потенційно лавинонебезпечними є землі значно більшої кількості поселень – 24 (36,9% усіх населених пунктів Буковинських Карпат), а саме: сс. Греблина Дихтинець і Довгопілля, Плита, Стебні, Киселиці, Площі, Поляківське, Верхній Липовець, Мариничі, Бисків Мариничівський, Підзахаричі, Хорови, Товарниця, Ями, Руська, Випчина, Рипень, Бисків Усть-Путильський, Шпетки, Верхній Яловець, Нижній Яловець, Сарата, Голошина, Плай.

В основу районування Українських Карпат за ступенем лавинної небезпеки покладені фізико-географічні ознаки: рельєф, його тип, абсолютна висота, глибина і густина розчленування [3], потужність сніжного покриву і повторюваність сходу лавин. Із виділених трьох лавинонебезпечних областей, дві мають місце на території Буковинських Карпат: середньої і слабкої лавинної небезпеки.

Область середньої лавинної небезпеки. У рельєфі переважають ерозійно-нівальні та денудаційні форми. Абсолютна висота до 1600 м. Глибина розчленування 300-500 м. Сходить 1-5 лавин на 1 км погонної довжини дна долини. Максимальні обсяги дорівнюють 10-1000 тис. м³ снігу. В області понад 150 вогнищ.

Область слабкої і потенційної лавинної небезпеки. Тут рельєф слабо розчленований із абсолютними висотами до 1000 м. Глибина розчленування 200-400 м. Потужність снігу в цій області коливається в межах 50-80 см. Тут лавини сходять 1-10 разів за 10 років, але у вигляді невеликих зсувів можуть сходити щорічно. Сходить менше 1 лавини на 1 км погонної довжини дна долини. Максимальні об'єми – менше 10 тис. м³. Режим їхнього сходу – зимовий. Формуються переважно адвективні лавини і лавини зі свіжовипалого снігу. Більша частина території цієї області на даний час нелавинонебезпечна, але за певних умов (знищення лісів, створення укосів при будівництві споруд, транспортної мережі, магістральних трубопроводів і ліній електропередачі) можливий схід лавин.

Виходячи із найсприятливіших умов щодо тривалості снігозалягання та беручи до уваги районування території щодо лавинної небезпеки, наголосимо, що до оптимальних територій розвитку гірськолижного відпочинку віднесемо землі десяти населених пунктів: смт Путила, сс. Заріччя, Багна, Черешенька, Довгопілля, Гробище, Міжброди, Розтоки, Яблуниця та Банилів-Підгірний. У той час, як територія сіл Киселиці, Хорови, Ями, Рипень, Шпетки і Верхній Яловець та Петраші, не дивлячись на доволі сприятливу тривалість залягання снігу, є небажаною для означеної вище рекреації через потенційну лавинну небезпеку (для перших 6 сіл) та, власне, лавинну небезпечність для села Петраші.

Список використаних джерел:

1. Жупанський Я.І. Географія Чернівецької області: навч. посібник / Я.І. Жупанський. – Чернівці: Управ. освіти Чернівецької обл. держ. адміністрації, 1993. – 192 с.
2. Клімат Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/geology/phis_geo/Climate_of_Carpathians.
3. Малинівський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат /К.А. Малинівський. – К.: Наук. думка, 1980. – 276 с.
4. Сакали Л. И. Тепловой и водный режим Украинских Карпат / Л. Сакали, Л. Дмитренко, Е. Киптенко, Ф. Лютик. – Ленинград: Гидрометеоздат, 1985. – 365 с.

ПОТЕНЦІАЛ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Лущик М.В.

*кандидат географічних наук, асистент кафедри туризму
Національного університету «Львівська політехніка»
turmarja@gmail.com*

У час такого бурхливого розвитку індустрії туризму продукуються нові терміни, дефініції для різних туристичних атракцій та виникають нові/нетрадиційні/інноваційні види туризму, які приваблюють групи туристів та приносять додаткові комерційні прибутки. Тому диверсифікація асортиментного турпродукту є завжди актуальною, як і науковий і бізнесовий інтерес до таких туристичних пропозицій.

Археологічний туризм як різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками, важко назвати інноваційним чи модерним видом туризму, проте його потенціал часто, апріорі, включений в русло культурно-пізнавального туризму. Повноцінний моноархеологічний туристичний продукт в асортименті пропозицій туристичних підприємств або відсутній повністю, або представлений вузькотематичними екскурсійними замітками, приуроченими до конкретних атракційних об'єктів. Проблематика археологічного туризму рідко піднімається і в наукових дослідженнях, з'являється здебільшого в контексті оцінки і (або) характеристики туристичних ресурсів окремих країн, регіонів, місцевостей.

Археологічний туризм в Україні практикувався за часів Радянського Союзу, коли в експедиції активно залучалися волонтери, що не були професійними археологами. Нестача трудових ресурсів для фізичної праці на великих площах і складних об'єктах дозволяла залучати туристів, точніше позаштатних співробітників, яких приваблювала зміна усталеного способу життя, пошук артефактів, чи можливість вільного спілкування з вченими, незважаючи на їх наукові здобутки і статус. Сьогодні ж археологічний туризм здійснюється виключно на особисті кошти добровільних помічників. Оскільки археологічні розкопки, чи розвідки, як правило, ведуться у віддалених районах (не завжди), і

для туриста така участь скоріше нагадує похід, експедицію, що вимагає відповідного спорядження, на що потрібні немалі кошти.

Наукова класифікація пам'яток історико-культурної спадщини, чи, визначає місце археологічних ресурсів як основи археологічного туризму, поряд із іншими видами історико-культурних ресурсів – пам'ятками історії, пам'ятками містобудування й архітектури, пам'ятками мистецтва та документальними пам'ятки. До *археологічних ресурсів* відносять городища, кургани древніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, древні місця поховань, кам'яні статуї, наскельні зображення, стародавні предмети, ділянки історико-культурного шару древніх населених пунктів [2, 4].

Законодавством України передбачено поділ усіх об'єктів археологічної спадщини *за ознакою рухомості* на рухомі та нерухомі, а *за типами* – на споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця. *Нерухому групу* становлять місця первісних стоянок, кургани, поховання. З позицій пізнавально-культурної рекреації важлива та обставина, що об'єкти цієї групи являють собою самостійні одиночні або групові утворення. До *другої групи (рухомих)* належать знаряддя праці, речі побуту, прикраси, виявлені під час розкопок та ті, які можна легко переміщати. Споживання рекреаційних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони звичайно концентруються [1, 3].

За ступенем організації для показу об'єкти поділяються на спеціально організовані (музеї, виставки, експозиції) і неорганізовані (панорама давнього міста, перспектива вулиці чи могильника і т.п.). *Організовані об'єкти* потребують більше часу на огляд, оскільки психоемоційний ефект сприйняття об'єкта і контакт з ним є метою огляду і складають основу екскурсії. *Неорганізовані об'єкти* служать фоном при проведенні екскурсії, який охоплюється одним поглядом без детального розгляду [1, 3, 4].

За місцезнаходженням екскурсантів об'єкти поділяються на *інтер'єрні* (екскурсант всередині об'єкта, внутрішній огляд) та *екстер'єрні* (екскурсант поза об'єктом, зовнішній огляд). Сумарний час огляду екстер'єрних об'єктів, як правило, більший, ніж час огляду інтер'єрних об'єктів [1, 3, 4].

Зауважимо, що археологічними ресурсами вважають речові пам'ятками від найдавніших часів і до XIV століття. Адже археологія вивчає історію тих стародавніх суспільств, які ще не знали писемності, або які вже знали письмо, але їх писемні джерела

до нас дійшли в обмеженій кількості і не можуть висвітлити всі сторони їх життя. Більша частина історії людства вивчається за археологічними джерелами і тільки менше одного відсотка – за писемними [5].

Для туристичних наукових досліджень велике значення має комплексна і спеціалізована оцінка ресурсів території. Великою мірою вона має суб'єктивний характер і залежить від досвіду, інтелектуального та освітнього рівня дослідників. Оцінюються археологічні ресурси якісно, кількісно, бально і вартісно [3, 4]. Особливо широко в туризмознавчій практиці застосовується *бальна система оцінок*. Сутність бального підходу оцінки археологічних ресурсів полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється [3]. Підкатегорії археологічних об'єктів оцінюються по-різному: «території первісного заселення» – 1 бал, «стоянки, поселення» – 2 бали, «кургани» – 3 бали, «древні городища (прості)» – 4 бали, «древні городища – складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)» – 5 балів. Відповідно, стоянки, що оцінені у запропонованій шкалі двома балами, для пересічного туриста виглядатиме як неукріплене давнє поселення з малопотужним культурним шаром, позбавлене довготривких споруд. Тоді, як городища (оцінені в чотири і п'ять балів) вважаються поселеннями, що укріплені одним або кількома земляними, деревоземляними, глинобитними, кам'яними або цегляними валами та зовнішніми ровами, де для його пізнання значно більше необхідно потратити часу [3].

Аналіз археологічних ресурсів України в структурі історико-культурних об'єктів національного значення дозволив нам зробити наступні висновки:

- в Україні налічується 417 археологічних об'єктів національного значення, це майже 46% від загальної кількості об'єктів історико-культурної спадщини в державі;

- найбільша кількість археологічних об'єктів знаходиться на території Черкаської (29 об'єктів), Миколаївської (28 об.),

Чернігівської (25 об.), Київської областей (24 об.) та міста Києва (24 об.), це по 6 % на кожну область відповідно. На ці регіони припадає третина усіх археологічних об'єктів України;

– найменша кількість пам'яток археології фіксується в Тернопільській та Луганській – по 3 об'єкти, Кіровоградській – 4 пам'ятки, та Донецькій і Запорізькій областях – по 9 об'єктів;

– в 19 із 25 областей України частка археологічних об'єктів серед усіх історико-культурних об'єктів вища, ніж середньостатистична по Україні – більше 50% [3].

Як бачимо, археологічна карта України представлена великою кількістю пам'яток різних хронологічних періодів. На жаль, на сьогодні процес їхньої каталогізації ще не завершений і вимагає детальних досліджень з метою виявлення, опису, систематизації і взяття на облік державними структурами.

Крім того, не кожен з вказаних вище археологічних об'єктів може стати потенційним туристичним продуктом. Розглянувши приблизний склад типового турпродукту археологічної спрямованості, можна виділити основні елементи туристичної інфраструктури та ресурсів регіону, необхідних для його успішної реалізації. Це: 1. Археологічно обґрунтована географічна місцевість проведення розкопок; 2. Можливість екскурсій, лекцій, виставок археологічної спрямованості; 3. Присутність кваліфікованих фахівців у галузі археології, бажано з досвідом викладання; 4. Наявність значної території поруч з розкопками для встановлення наметового містечка; 5. Наявність водойм в радіусі 50-100 м від місця розкопок; 6. Інфраструктура: заклади харчування, стоянки, транспорт тощо.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 р.

2. Замки, відпочинок, оздоровлення, зцілення в Галичині. Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://www.zamky.com.ua/istoriya/> (дата звернення 25.04.2020) – Історія.

3. Лущик М. В. Про поняття археологічного туризму / М. В. Лущик, О. Р. Роїк// Сталій розвиток – стан та перспективи : матеріали міжнародного наукового симпозіуму SDEV'2018 (28 лютого – 3 березня 2018 року, Львів-Славське, Україна) - Львів : Панорама. – С. 318 – 322.

4. Мирош М. В. «Пам'ятки археологічної спадщини Львівської області як чинник розвитку туризму в регіоні». / М. В. Мирош //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон. – 2016. – Випуск №5/2016. – С.112-119.

5. Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://iananu.org.ua/novini/novi-vidannya/915-arkheologichni-doslidzhennya-v-ukrajini-2018> (дата звернення 25.04.2020) – Археологічні дослідження в Україні 2018.

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИКІВ ТА ДИСТРИБ'ЮТОРІВ КОМПЛЕКСНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Мариняк Я.О.

*кандидат географічних наук, доцент
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
marunyak_y@ukr.net*

Залучення великої кількості суб'єктів ринку туристичних послуг у створення комплексного кінцевого туристичного продукту, актуалізує та обґрунтовує необхідність комплексного дослідження усіх груп підприємств інфраструктури туризму, а саме підприємств, які безпосередньо виробляють туристичні послуги та обслуговують туристів та подорожуючих (продуцентів туристичних послуг), виробників та дистриб'юторів туристичного продукту.

Аналіз динаміки кількості підприємств-виробників та дистриб'юторів комплексного туристичного продукту України за 1999-2017 рр. свідчить про наявність від'ємної тенденції, яка бере свій початок з 2014 р. Так, загальна кількість аналізованих підприємств знизилась на 1342 одиниць або 30,6% та склала у 2017 р. 3469 підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць) за 1999-2017 рр. [67]

Роки	Україна	Подільський регіон
1999	1776	106
2000	2448	148
2005	2145	132
2010	4793	232
2011	4773	228
2012	5346	281
2013	5711	284
2014	3886	224
2015	3182	184
2016	3506	207
2017	3469	207

Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць) за 1999-2017 рр. в Україні та Подільському регіону свідчить про різні їхні тенденції розвитку. Якщо, в цілому в державі відчутні чіткі крени щодо їх збільшення та зменшення див. рис. 1., то у Подільському регіоні ці показники відносно спокійно змінювалися, одночасно зберігаючи загальнодержавні тенденції становлення туристичних підприємств.

У Подільському регіоні найвищого рівня реалізації цієї послуги було досягнуто у 2013 році. У структурі суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Україні у 2017 р. непомітно переважали фізичні особи-підприємці – 50,24 %. У структурі суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Подільському регіоні у 2017 р. домінували фізичні особи-підприємці – 64,73%. Це свідчить про слабкість розвитку мережі туристичних підприємств на території Поділля, ніж у країні в цілому. Більш детально це відображено на рис. 2, 3.

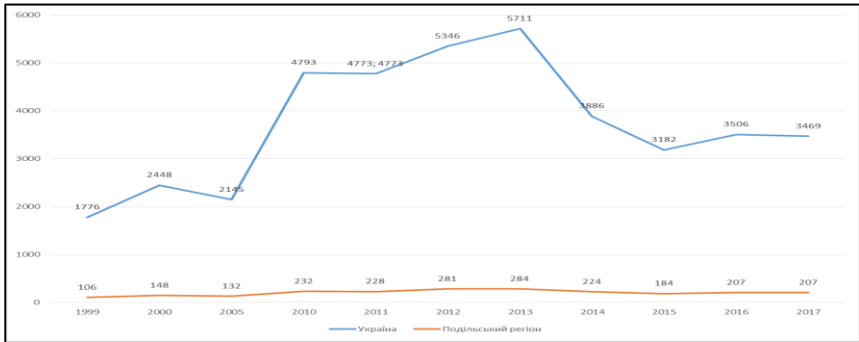

Рис. 1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Україні та Подільському регіоні (одиниць) [66]

У Подільському регіоні найвищого рівня реалізації цієї послуги було досягнуто у 2013 році. У структурі суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Україні у 2016 р. непомітно переважали фізичні особи-підприємці – 50,24 %. У структурі суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Подільському регіоні у 2017 р. домінували фізичні особи-підприємці – 64,73%. Це свідчить про слабкість розвитку мережі туристичних підприємств на території Поділля, ніж у країні в цілому. Більш детально це відображено на рис. 2.

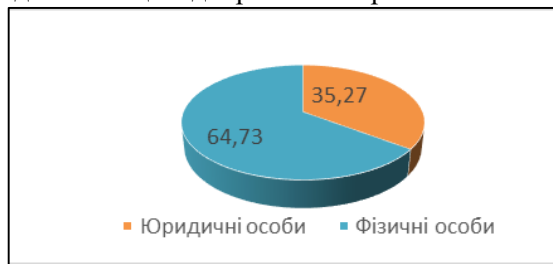

Рис. 2. Структура суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Подільському регіоні у 2017 р. [66]

На рис. 3. показано кількість суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць) в областях Подільського регіону. За загальною кількістю туристичних підприємств лідером є Хмельницька область 90, а також за кількістю турагентів та екскурсоводів, туроператорів найбільше у Вінницькій області. У Хмельницькій області немає жодного туроператора, що свідчить про те, що вироблений тут туристичних продукт на цій території,

продається в іншому регіоні, куди відповідно відходять надходження до бюджету.

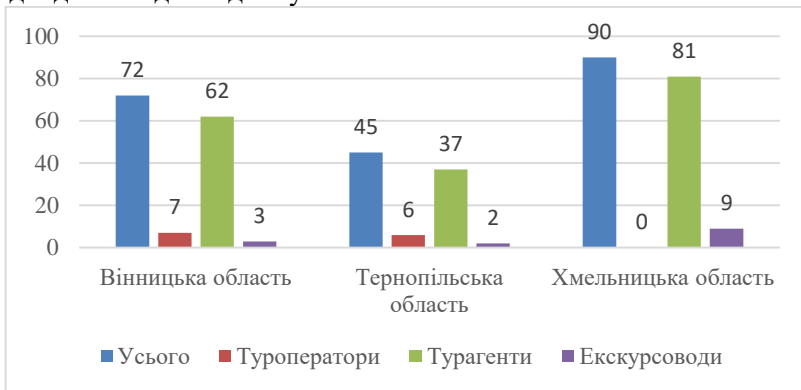

Рис. 3. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги в Подільському регіоні у 2017 р. (одиниць) [66]

У Подільському регіоні загальні тенденції цієї проблематики є дещо кращими чим в Україні. Від'ємні показники зафіксовано серед загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності (-9,21%), юридичні особи (22,34%) у т. ч. туроператорів (-23,76%), турагентів (-14,75%).

Визначена тенденція є результатом двох складових – по-перше, політична нестабільність, проведення АТО, зменшення платоспроможності населення спричинили об'єктивну передумову зниження туристичних потоків та туристичної активності населення держави та туристичної привабливості країни для іноземних відвідувачів, що у свою чергу призвело до підвищення конкуренції серед підприємств-виробників та дистриб'юторів комплексного туристичного продукту України, перевищенню пропозиції над споживанням туристичних послуг. По-друге, скорочення пов'язано з відсутністю вірогідних даних з АР Крим та частин Донецької та Луганської областей.

Література

1. Туристична діяльність у Тернопільській області в 2017 році. Статистичний бюлетень. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2018. – 38 с.

2. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2018. – 76 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Поплавська І.В.

кандидат географічних наук, доцент

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені В.Гнатюка
inna18@tnpu.edu.ua*

Системна парадигма як базова в сучасній суспільній географії дозволяє розглянути галузь «готельне господарство» як систему, складову ширшої системи. Такою широкою соціально-економічною системою є сфера споживання, до якої входить підсистема «сервіс», а її складовою є підсистема другого порядку «готельне господарство», що є галузевою підсистемою, якій притаманна цілісність, зв'язність, ієрархічність, структурованість. Елементом даної підсистеми або «мінімальною одиницею, спроможною до відносно самостійного здійснення певної функції» є заклад обслуговування, призначений для надання послуг розміщення – засіб розміщення.

Підсистема «готельне господарство» функціонує шляхом сполучення робочої сили з матеріально-технічними об'єктами (будівлями, спорудами, інфраструктурою тощо) в процесі їх експлуатації, сенсом якої є надання послуг розміщення чи гостинності споживачам. Відповідно формується контингент споживачів з певними відмінами в потребах, реакцією на які буде номенклатура послуг та графік обслуговування, однак в цілому технологічна схема надання послуг гостинності зберігається.

Кожній системі властива самоорганізація та формування організаційних засад функціонування. Організаційні засади функціонування готельного господарства можна умовно поділити на: 1) територіальні, спрямовані на розвиток мережі закладів розміщення та її оптимізацію відносно основних потоків та місць концентрації споживачів; 2) технологічні, пов'язані зі здійсненням закладами розміщення основної обслуговуючої функції; 3) управлінські, спрямовані на консолідацію, координацію діяльності, взаємодію окремих закладів розміщення і галузі в цілому; 4) ринкові, спрямовані на моніторинг ринку гостинності і підвищення конкурентних позицій окремого закладу розміщення і

всієї галузі шляхом проведення маркетингових заходів (рекламної, цінової політики тощо).

Відповідно до суспільних функцій, готельне господарство досліджується економічними (ринкова діяльність: економіка, маркетинг, логістика, менеджмент), історичними (історія розвитку готельної справи), соціологічними (соціально-психологічні аспекти обслуговування), географічними (територіальна організація) науками.

Серед географічних дисциплін готельне господарство є об'єктом дослідження географії послуг, що є суспільно-географічною дисципліною, спрямованою на виявлення просторово-часових закономірностей функціонування ринку послуг та його складових.

Географія сфери обслуговування, будучи галуззю економічної географії, спрямована на вивчення територіальних відмінностей у потребах та рівні обслуговування населення, а також проблем територіальної організації сфери обслуговування в цілому та її галузей (включно з формуванням центрів обслуговування) у різних природних, економічних, демографічних умовах, при різних формах розселення.

Таким чином, суспільно-географічне дослідження готельного господарства передбачає визначення рівня його розвитку і особливостей територіальної організації, яка складається внаслідок дії певних чинників. Такими чинниками, що впливають на територіальну організацію готельної справи, є: соціально-економічні, геодемографічні, інфраструктурні, інвестиційні, туристичні. Суспільно-географічне дослідження готельного господарства передбачає визначення рівня його розвитку і особливостей територіальної організації, яка складається внаслідок дії певних чинників. Такими чинниками, що впливають на територіальну організацію готельної справи, є: соціально-економічні, геодемографічні, інфраструктурні, інвестиційні, туристичні. Вони подані у зростаючому порядку сили впливу безпосередньо на готельну справу. Зазначені групи чинників взаємопов'язані, поділяються на за певними ознаками, по-різному діють на національному та міжнародному ринках готельного бізнесу.

Чинник «соціально-економічні умови» визначає: 1) загальний рівень економічного розвитку території, що для готельного

господарства є чинником економічної привабливості і умов для розвитку матеріально-технічної, будівельної бази; 2) рівень життя населення, залежний від економічного розвитку території, де структура виробництва та співвідношення між видами економічної діяльності з їх різною зайнятістю та оплатою праці, можливостями розвитку приватного бізнесу тощо визначає відмінності у рівні життя населення. Обидва ці показники є характеристиками умов розвитку туризму і готельного бізнесу, вони визначають можливості розвитку індустрії туризму на певній території.

Чинник «геодемографічна ситуація» визначає особливості демографічної ситуації в регіоні та характер розселення населення, який склався внаслідок тривалого історичного розвитку. Розміщення закладів гостинності визначається характером розселення, туристичною привабливістю поселень. Демографічні ознаки (статеві-вікова, етно-релігійна, освітньо-професійна структура населення) впливають на кадрове забезпечення готельної справи.

Чинник «інфраструктура» поділяється на транспортну, виробничу, соціальну, ринкову і т.д. складові. Усі вони (хоча й різною мірою) впливають на територіальну організацію готельного господарства, визначаючи транспортну доступність закладів розміщення, можливості їх матеріально-технічного забезпечення і розвитку (в напрямку кооперації з надання додаткових послуг клієнтам тощо).

Чинник «інвестиції» у ринкових умовах є одним з ключових для розвитку матеріально-технічної бази готельного господарства, підвищення її якісних характеристик, впровадження інновацій. Він безпосередньо пов'язаний з формуванням привабливого туристичного іміджу регіону чи поселення, часто визначається державною регуляторною політикою в сфері готельного бізнесу.

Базовим чинником, який безпосередньо впливає на розвиток готельного господарства та якість обслуговування, є туризм. Його кількісні параметри визначають потребу в закладах розміщення, а напрямки туристичних потоків - особливості територіальної структури.

Територіальна структура визначає співвідношення конкретного об'єкта дослідження з територією, що має властиві їй умови та ресурси для розвитку цього об'єкту. Виходячи з зазначеної системи чинників, які впливають на територіальну

організацію готельного господарства, можна стверджувати, що розташування закладу розміщення визначається взаємодією передусім таких чинників, як туризм та розвиток готельної справи за історичний час.

Таким чином, системний підхід до суспільно-географічного дослідження готельного господарства має бути поєднаний з процесуальним підходом, який дозволяє виявляти регіональні зрушення в розвитку об'єкту дослідження за певний проміжок часу.

Список використаних джерел

1. Географія сфери обслуговування: методичні вказівки з навчальної дисципліни / Уклад. О. Г. Корнус. Суми: СумДПУ, 2012. 32 с.

2. Кузишин А.В. Регіональна географія України: курс лекцій . Тернопіль: Вектор, 2012. 340 с.

3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Навчальний посібник. К.: «Альтерпрес», 2003. 436с.

4. Немець К. А., Немець Л. М. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія. Харків : ХНУ, 2013. 225 с.

5. Поплавська І. В. Основні риси методики суспільно-географічного дослідження готельного господарства. Географія та туризм: Наук. зб. Ред. кол. Я.Б.Олійник (відп.ред.) та ін. К.: «Альтерпрес», 2010. Вип. 4. С.122-125

6. Поплавська І. В. Готельне господарство як об'єкт суспільно-географічного дослідження. Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2010. Вип. 23. С. 48 - 50.

7. Юрченко С. А. География инфраструктуры : учебное пособие. Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2003. 180 с.

РЕГІОНАЛЬНІ АКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ

Романів П.В.

кандидат географічних наук, доцент

*Львівського національного університету імені Івана Франка
rpavlo2007@ukr.net*

На зміну дозвіллевої концепції трьох «S» («Sun-Sea-Sand») сонце, море, пісок - прийшла концепція трьох «L» («Landscape-Lore-Leisure») – пейзажі, традиції, дозвілля. Багато теоретиків та практиків туризмознавства вважають, що новою епохою в туризмі буде поступова заміна концепції трьох «L» концепцією трьох «E» («Ekstrym, Exotic, Energy»), адже туристична мода піднімає на пік популярності подорожі до територій, які ніколи не розцінювались як перспективні у туристичному сенсі. Відтак, стверджувати, що одна концепція дозвілля змінить іншу не можна, вони будуть існувати разом, але конфігурація туристичних потоків зміниться у сторону другої та третьої моделі відпочинку.

Розвиток туризму в період кризи, що відбувається зараз, зазнає труднощів, виникає потреба в створенні нових внутрішніх напрямків, локацій, дестинацій, що сприяє не тільки відпочинку, але й підвищенню інтелектуального рівня знань про власну країну й регіон для різних сегментів споживача, особливо не тільки ділового, але і дітей, сімей. Для нашої країни з її багатими природно-рекреаційними й туристичними ресурсами, особливо її Західного регіону, перспективи розвитку промислового (промисельного), індустріального, техногенного туризму високі.

Структура промислового туризму на думку Любіцевої О. представлена індустріальним туризмом та туризмом традиційних промислів та ремесел, при чому перший виділяють за галузями промисловості та районами, другий за промислами та ремеслами і районами поширення чи розвитку [1].

Промисловий туризм – це відносно новий напрям в туризмі. Лише останнім часом активізувалися наукові дослідження щодо розвитку промислового, індустріального, техногенного туризму в Україні. Дослідженням на цю тему приділяли увагу В. Ф. Данильчук, Г. І. Денисик, В. Л. Казакова, Ю. Г. Тютюнник, В. С. Пацюк, О. Пендерецький та інші. В сучасній науці існують

різні підходи до тлумачення дефініції «промисловий туризм». Так, В. С. Пацюк використовує дефініцію «індустріальний туризм», під яким розуміє вид активного туризму, зосередженого в промислових регіонах, метою якого є споглядання індустріальних ландшафтів, ознайомлення з витворами індустріальної архітектури, відвідування працюючих виробничих підприємств для задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів [3]. Відкритість підприємств для відвідин українських та іноземних туристів слід розглядати як можливість ознайомити їх з технологічними процесами, експозиціями спеціалізованих індустріальних музеїв тощо.

Проте керівництву промислових підприємств слід враховувати й інші мотивації до «відкриття» підприємств для відвідувачів.

По-перше, в умовах конкуренції, кризових ситуацій, спаду попиту на основні (традиційні для попиту) продукти, екскурсії на виробництво, до промисельних територій, більшість з яких прив'язана до сільської місцевості (а це можливість комбінації з сільським, зеленим, екотуризмом) – це здебільшого успішний маркетинговий хід. Приймаючи гостей на території свого підприємства чи промислу, власник має нагоду продемонструвати його потужність і потенціал, якість продукції, переваги перед конкурентами, історію.

По-друге, це підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Проведення екскурсій для широкого загалу туристів – це ще й можливість знайти потенційних інвесторів, оскільки серед «ділових туристів» здебільшого є топ-менеджери компаній, які займаються вивченням інвестиційно привабливих регіонів та об'єктів.

По-третє, розвиток промислового туризму – ще один напрям збільшення дохідності підприємства. Критерії прибутковості промислового туризму для різних підприємств можуть бути різними. Дуже важливо вміло «подати» туристичний об'єкт: чим цікавіше це буде здійснюватися, тим більш затребуваними будуть тури. Головне – сповнити відвідування підприємства цікавими враженнями, золоту серединою яких є естетичні враження, розваги, майстер-класи і навчання, розумний екстрим. Крім оплати за екскурсію, підприємства можуть отримати дохід від продажу своєї продукції [2].

Для регіону промисловий туризм досить вигідний: надходження до бюджету регіону залежать від продажів товарів та послуг, які потенційно збільшуються у разі залучення нових ділових партнерів на виробництвах, що є туристично привабливими. Крім того, формується позитивний імідж регіону як на державному, так і на міжнародному рівні (табл.).

Таблиця

Переваги розвитку промислового туризму для регіону (за [2])

Для підприємств	Для туристів	Для регіону
Стимулювання збільшення продажів продукції	Отримання нових знань, емоцій, вражень тощо	Туристичний ресурс уже є, його потрібно лише адаптувати для споживання туристами. Залучення інвестицій
Залучення інвестицій	Альтернатива стандартному (традиційному для попиту) відпочинку	Додаткові надходження до бюджету
Формування позитивного образу, іміджу на державному та міжнародному рівнях	Придбання товарів безпосередньо у виробника	Підвищення туристичної привабливості регіону
Реклама виробництва	Лояльна цінова політика промислових турів, екскурсій	
Залучення нових кваліфікованих працівників	Потенційне працевлаштування	Знайомство з промисловим потенціалом регіону, стимулювання розвитку ділового туризму
Додатковий прибуток	Підвищення довіри до виробника	
Довіра споживачів	Потенційне співробітництво для ділових туристів	Стимулювання розвитку інфраструктури
Формування корпоративної культури	Обмін досвідом, взаємообмін задля навчання, підвищення кваліфікації, що проковує «ланцюгові» подорожі.	Збільшення кількості робочих місць, зокрема працевлаштування місцевого населення
Співробітництво з іншими підприємствами		Покращення образу, іміджу регіону, посилення його

Обмін досвідом	туристично-рекреаційного позиціонування.
----------------	--

Оцінивши можливості індустріального туризму у науковому, діловому, навчальному, культурно-пізнавальному напрямках, а також його вплив на ефективність туристичної галузі в Україні загалом, можна окреслити перспективи його розвитку у Львівській області та Західному регіоні.

Економіка Львівської області характеризується складною галузевою і територіальною структурою, що є важливим чинником для розвитку індустріального туризму. Сьогодні промисловий імідж Львівщини визначають легка, харчова, будівельна промисловість. Зокрема, легка промисловість представлена швейними підприємствами: панчішними фабриками у Львові, Червонограді; виробництво одягу – «Маяк», «Весна». Імідж Львівщини у національному плані творять підприємства харчової промисловості «Світоч» та «Львівська пивоварня». Слід зауважити, що, як свідчить досвід організації навчальних екскурсій, підприємства легкої промисловості виступають найбільш зручними об'єктами для індустріального туризму.

Промислові підприємства, запровадивши в себе туристичні маршрути та екскурсії, отримають можливість представити свою продукцію, поліпшити імідж компанії і галузі загалом, а для туристів – це можливість побачити на власні очі виробничі потужності, ознайомитися з історією розвитку промисловості, для ділових туристів – налагодити нові партнерські стосунки.

Варто вказати, що головними аргументами до активізації учасників туристичного процесу в альтернативних напрямках внутрішнього туризму будуть такі: після пандемії з'явиться так званий «відкладений попит» на активний та оздоровчий відпочинок, на екскурсійний туризм, у тім числі промисловий, особливо промисельний, яким багатий Західний регіон України; зараз більшість коштів акумулювалась на зовнішньому туризмі і ситуація з зупинкою авіарейсів та закриттям кордонів спонукатиме до переорієнтації українців до відпочинку на внутрішньому туристичному ринку.

Література.

1. Любіцева О. Індустріальний туризм: від дефініції до бренду / Матеріали І-го Міжнародного науково-практичного форуму / редкол.:

Я. В. Шрамко, В. Л. Казаков та ін. – Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2013. С. 7-10.

2. Мешко Н. П. Розвиток промислового туризму як напрям у міжнародному туристичному іміджі Дніпропетровського регіону / Н. П. Мешко, К. В. Карплюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». – 2015. – Вип. 7.– С. 40–47.

3. Пацюк В. С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Серія: Географія. – 2008. – № 15.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

Стецько Н.П.

кандидат географічних наук, доцент

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

stetzko@gmail.com

Географія релігійного туризму має на меті відвідування релігійних центрів, монастирів, храмів, культових закладів, святих місць історичної, архітектурної, духовної значимості, а також музеїв, виставок цієї ж номенклатури. Релігійний туризм є складовою індустрії туризму в цілому. Паломництво – це подорож, яка наповнена духовним змістом і спрямована до святих місць із метою духовного очищення, спокутування гріхів, пошуку і осмислення свого духовного призначення.

Релігійний туризм – це поїздки за межі традиційного середовища на строк не більше року для відвідування святих місць і центрів релігій. У ньому прийнято виділяти три напрями: релігійний, пов'язаний з участю в подіях релігійного життя, що здійснюються за допомогою екскурсій; паломницький, тобто подорож з метою відвідування святинь і святих місць; науковий з релігійною метою.

Подолання теоретичних суперечностей, котрі мають місце в сучасній українській гуманістиці щодо з'ясування цілої низки

проблем прямо чи опосередковано пов'язаних з туризмом, можливе саме в логіці використання й практичного застосування таких дослідницьких підходів та узагальнень, які надає туризмологічний підхід. Задля деталізації означеної тези, необхідно не тільки якомога повніше представити ті засадничі чинники, на які спирається культурологічний аналіз, а й трансформувати таке представлення у сферу туристичної діяльності.

Слід зазначити, що проблема полівимірного буття людини впродовж значного періоду перебуває в полі зору українських науковців, позиція яких досить органічно «вписується» в європейську традицію її осмислення.

Усі види туризму, які об'єднані поняттям «туристична діяльність», дотичні до творчості в її яскраво вираженому особистісному плані, оскільки в релігійному туризмі, як і в будь-якій модифікації туризму як специфічного феномену, закладена ідея самотворчості, що сприяє самовдосконаленню: духовному, інтелектуальному чи культурному.

Слід підкреслити, що більшістю сучасних вчених, які досліджують проблему буттєвого світу людини, ця проблема розглядається як міждисциплінарна. Засадничим принципом туризмологічного аналізу на сучасному етапі є міждисциплінарний підхід, який дозволить чітко окреслити як феномен «релігійний туризм», так і доцільність використання такого аспекту в номенклатурі туристичної діяльності.

Принагідно підкреслимо, що на теренах сучасної української гуманістики як тотожні функціонують три поняття: 1) «міждисциплінарність», 2) «міжнауковість», 3) «міжпредметність». Сам цей факт засвідчує як існування проблеми «міждисциплінарних» зв'язків, так і періодичне повернення науковців до її поглиблення й можливо, корекції певних аспектів.

Географічну складову дослідження релігійної сфери обґрунтували О. Шаблій та О. Вісьтак у таких аспектах: 1) розміщення і поширення релігій та відповідних їм інституцій; 2) наявність геопросторових ядер релігійного життя, які притягують до себе потоки вірян і рекреантів; 3) розвиток сакральної інфраструктури, яка забезпечує духовну сферу послугами (виробництво церковного начиння та одягу, видання релігійної літератури і релігійне мистецтво, зокрема, малювання

ікон; навчання служителів культу); 4) залежність територіальної диференціації релігійного життя і діяльності від геопросторових відмінностей у демографічних та природно-географічних обставинах [4, с. 418–423; 71, с. 13].

Найпоширенішими з них є «географія релігії» та «сакральна географія», які вживають у науковій літературі як синоніми, хоч, безумовно, між ними є певна різниця. Вона ґрунтується на відмінності у змісті понять «релігійний» і «сакральний».

Поняття «сакральний» доповнює термін «релігійний», суть якого полягає в тому, що реалізація взаємозв'язків і спілкування, осмислення внутрішнього, потаємного можливі в процесі особливої життєдіяльності, яка завжди є індивідуальною. Зміст поняття «сакральний» є ширшим, ніж зміст поняття «релігійний», тобто релігійне можна вважати ядром сакрального, хоча в сучасній науковій літературі дуже часто поняття «релігійний» і «сакральний» вживають як тотожні [5, с. 12].

На погляд географа І. Ровенчака, сакральна географія (автор використовує цей термін на противагу широковживаному терміну «географія релігії») виникла на перетині географії культури та релігієзнавства, теології, а також як географія етнокультурна, а з суспільно-географічних дисциплін вона найтісніше пов'язана з демографією (географією населення) [3, с. 118–128].

С. Павлов, К. Мезенцев та О. Любіцева вважають географію релігії розділом географії культури в системі суспільно-географічних наук. На їхню думку, географія релігії сформувалась на межі суспільно- та природничо-географічних наук [2, с. 21–22].

Цікавим також є підхід політико-географів, зокрема Дністрянський М. С. зазначає, що релігійна сфера є важливим чинником політико-географічної структуризації, безпосередньо впливаючи на державно-політичне самовизначення, формування кордонів держав, утворення автономій та федеральних країв, становлення етнополітичних спільнот та центрів [1, с. 223].

Наступною складовою є «регіоніка» (регіональний підхід), оскільки культуротворчі процеси, зазвичай, мають як цілком конкретну «прописку», та регіональне наповнення. Отже, як міждисциплінарність, так і регіоніка мають принципове значення щодо засадничих положень культурологічного аналізу, оскільки вони накреслюють орієнтири створення не лише теоретичних узагальнень, а й практичних рекомендацій, які можуть бути

дотичними до різних тем, в тому числі, до релігійного туризму, практичне здійснення якого, визначається і географічним середовищем, і соціальною базою регіону, і його історико-культурною самобутністю.

Інформуючи будь-якого туриста стосовно історії становлення і розвитку певної релігійної конфесії, турагент чи екскурсовод повинен «персоніфікувати» матеріал, підкреслюючи внесок тих чи інших діячів у її розбудову.

Джерелознавчою базою дослідження проблеми географії релігійного туризму як складової частини «класичного» туризму – феномену значно більш широкого, ми стикаємося з необхідністю зіставити існуюче опрацювання цих аспектів культуротворення з українським досвідом, котрий перебуває на етапі становлення.

Таким чином, особливу увагу необхідно звернути на три категорії джерел які з одного боку є підґрунтям для дослідження проблеми релігійного туризму, а з другого, – виступають засобом його утвердження як культуротворчого феномену. Ці три категорії джерел, на наш погляд такі: 1) теоретичні джерела, які складають концептуальні засади; 2) нормативно-правові документи (як українські так і іноземні); 3) документи євроінтеграційного спрямування.

У встановлені українського досвіду релігійного туризму є такі аспекти: культурологічний, теоретичний, концептуальний, туризмологічний. Ці ракурси осмислення феномену туризму, спроможні обґрунтувати значимість релігійного туризму як однієї із форм подорожування і здобути певне місце серед проблематики туризмології.

В умовах функціонування і розвитку сучасної української гуманістики наука про туризм – це комплекс фундаментальних наук, до яких відносяться економіка, географія, психологія, політологія, соціологія, історія і право. Отже, на засадах міждисциплінарності – так і конкретна проблема – релігійний туризм – може бути повноцінно досліджена лише на перетині вже згадуваних нами наук.

Список використаних джерел

1. Дністрянський М.С. Геополітика: навч. посібник. - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. - 436 с.

2. Любіцева О.О., С.В. Павлов, К.В. Мезенцев. Географія релігій: навч. посібник - Київ, АртЕк, 1998. – 504 с.

3. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 240 с.

4. Шаблій О. Суспільна географія: у 2-х кн. – Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2015. - Кн. 1. – 814 с.; Кн. 2. – 706 с.

5. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: навч. посібник. - Львів: Світ, 1999. - 234 с.

СУТНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ ТА ЇХ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Флінта Н.І.

кандидат географічних наук, доцент

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

geonataly1@gmail.com

Туристи, які перетинають державний кордон, обов'язково відбувають туристичні формальності — процедури перевірки прикордонними службами правильності оформлення виїзних документів, дотримання митних, валютних, медико-санітарних правил. Туристичні формальності, пов'язані з перетином державних кордонів, є невід'ємною частиною міжнародного туризму, його головною особливістю. Чим більше відрізняються грошові системи держав, чим більше перешкод постає на шляху вільного пересування людей, чим значніші мовні бар'єри (хоч вони і не належать до туристичних формальностей, але, розділяючи народи, впливають на розвиток туристських контактів), тим суттєвішими є відмінності міжнародного і внутрішнього туризму.

Дослідженням поняття «туристичні формальності» займалися І. Ванеєва, А. Бгатов, М. Мальська та ін. Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питання сучасного трактування туристичних формальностей є актуальним. Е.Б. Адельсеїтова запропонувала використовувати таке визначення поняття «туристичні формальності», як «запроваджена в туристичному бізнесі низка суворо обов'язкових норм та порядків, які повинні виконуватися в процесі формування турпродукту працівниками туристичного підприємства, а також правила, яких

мають дотримуватися туристи при підготовці та безпосередньому перетині кордону країни» [1].

Аналізуючи етимологію слова «формальність», І. Зорін в «Енциклопедії туризму: довідник» розкриває його значення як «встановлена умова чи порядок дій, що є необхідними для виконання будь-якої важливої, відповідальної справи» [3].

Формальність — це переважно обов'язкова дія, передбачена встановленими правилами, або дотримання певної форми чи процедури. Формальності в міжнародному туризмі — це дії і процедури, пов'язані з обов'язковим виконанням туристами, які перетинають державний кордон, встановлених правил, що регулюють порядок виїзду, в'їзду і перебування в іншій країні. Правила для мандрівників встановлюються на підставі міждержавних договорів, чинних міжнародних норм і місцевих звичаїв і є обов'язковими для туристів, туристичних фірм, інших організацій, які мають відношення до міжнародного туризму.

Туристичні формальності держави запроваджують з метою державної безпеки, боротьби з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією тощо, а також для гарантування безпеки мандрівників і захисту навколишнього середовища.

Туристичні формальності безпосередньо стосуються самих туристів: оформлення закордонних паспортів і віз, проходження митних процедур, валютний, медичний і санітарний контроль. Туристичні фірми теж зобов'язані дотримуватися адміністративних формальностей, до яких належать оформлення ліцензії, сертифіката відповідності на створюваний турпродукт, реєстрація в МЗС, присвоєння туристичного референс-номера, акредитація в іноземних посольствах.

Недотримання хоча б однієї з формальностей може перешкодити виїзду туриста за кордон. Жорсткість формальностей впливає на міжнародні туристичні потоки, ускладнюючи пересування людей. Не сприяють зростанню кількості туристичних поїздок, наприклад, складна і затягнута в часі процедура оформлення виїзних документів, надмірно високий консульський збір, запровадження обмежень на обмін валюти [4].

З усього вищезначеного слідує, що головну роль у гармонізації і спрощенні туристичних формальностей відіграє держава. Тому можна говорити про державне регулювання

туристичних формальностей. Державне регулювання туристичних формальностей передбачає запровадження сукупності державних заходів однієї чи групи держав, спрямованих на створення взаємно прийнятних умов і спрощених правил, які дозволяють кожній людині долучатися до міжнародного туризму.

Основною метою державного регулювання туристичних формальностей є сприяння свободі подорожей та підвищенню рівня залучення максимальної кількості людей до міжнародного туризму. «Державні органи своїми рішеннями повинні, з одного боку, створювати умови, сприятливі для розвитку туристичної діяльності, а з іншого – гарантувати свободу і безпеку туристичних поїздок та відвідувань, запроваджуючи такі прикордонні, митні, медичні й інші формальності, які не заважатимуть розвитку міжнародного туризму». [4]

Способи державного регулювання формальностей у сфері туризму:

- ухвалення законів і нормативних актів, спрямованих на впорядкування й удосконалення туристичних формальностей;
- ліцензування, стандартизація в туристичній індустрії, сертифікація туристичного продукту;
- запровадження правил в'їзду, виїзду і перебування на території країни тимчасового проживання;
- створення сприятливих умов для митного і валютного регулювання;
- захист прав та інтересів мандрівників, гарантування їхньої безпеки;
- сприяння підготовці кадрів і розвитку наукових досліджень у сфері туристичних формальностей.

Починаючи з 1921 р. Ліга Націй, Організація Об'єднаних Націй, а з 1975 р. — Всесвітня організація туризму (UNWTO), національні туристичні адміністрації і міжнародні організації вважали спрощення формальностей одним із головних своїх завдань. У 1944 р. на чиказькій конференції Міжнародна організація цивільної авіації однією з перших запропонувала уніфікувати закордонні паспорти. У 1954 р. була ухвалена Конвенція про митні пільги для туризму.

У50—90-ті роки ХХ ст. Всесвітня організація охорони здоров'я, Рада митного співробітництва, Міжнародна морська організація, Міжнародна організація цивільної авіації, діючи в

тісному контакті з UNWTO, ухвалили рекомендації з питань медичного, прикордонного та митного контролю, затверджені відповідними документами.

У межах світового співтовариства роботу з регулювання туризму та його формальностей провадить міжурядова організація в сфері туризму — UNWTO.

У 1994 р. UNWTO створила Комітет з якості туристичного обслуговування, основними напрямками діяльності якого стали:

- спрощення туристичного обміну і формальностей;
- узгодження законодавчого порядку регулювання туризму, у тому числі за надзвичайних обставин (епідемій, стихійних явищ та ін.);
- надання допомоги в розробці державної політики щодо налагодження раціональної взаємодії між сторонами, які беруть участь у туризмі.

Усім країнам рекомендувалося заснувати національний орган (комітет з якості туристичного обслуговування), аналогічний до створеного UNWTO Комітету, який би координував діяльність з упорядкування і спрощення положень, формальностей і процедур, які стосуються туристичних подорожей, поїздок і перебування туристів.

Надаючи особливого значення гармонізації вимог до туристичних формальностей, а також безпеці й захисту туристів, UNWTO багаторазово включала перелічені питання в документи, ухвалені на найважливіших форумах і нарадах: у Манільську декларацію зі світового туризму (1980), Гаазьку декларацію з туризму (1989), Резолюцію щодо спрощення поїздок, а також з безпеки і захисту туристів (1991), у документи Міжнародної конференції з безпеки туризму і зменшення ризиків при подорожах (Швеція, 1995), Міжнародного форуму з туризму в Іспанії (1995), а також у Глобальний етичний кодекс туриста (1999). У 2011 році був прийнятий Візовий кодекс ЄС, який регулює туристичні формальності в межах країн Європейського Союзу.

Сучасні реалії 2020 року вносять свої корективи щодо державного регулювання туристичних формальностей. У той час як світовий туризм через пандемію COVID-19 може втратити до 2 трильйонів доларів, туризм в Україні також має великі проблеми через обмежувальні заходи.

«Сектор туризму є одним з найбільш постраждалих в світі від спалаху COVID-19, який впливає як на попит, так і пропозицію. Це буде провокувати подальший регрес в умовах більш слабкої світової економіки, геополітичної, соціальної та торгової напруженості, а також нерівномірної ефективності серед основних ринків подорожей. Україну, як і весь світ, не обійшла ця криза стороною. І всі проблеми галузі як ніколи стали очевидні»[5].

Після COVID-19 багато країн «обнуляться». У нас є реальний шанс підтягнутися до лідерів. Найперша галузь економіки, що постраждала від глобальної пандемії COVID-19 — це туристична. На початку березня UNWTO констатувала, що річні збитки для глобальної індустрії становитимуть 30–50 млрд доларів, але і вони можуть збільшуватися, бо ситуація постійно змінюється. Наприклад, річні втрати туристичної галузі лише у США становитимуть 24 млрд доларів, що втричі більше втрат країни під час терактів 9/11. Що стосується Італії, де туризм становить 13% ВВП, то країна вже втратила майже 10 млрд доларів, але збитки будуть набагато більшими, адже більшість маленьких підприємств не винесуть кризи [5]. Тому державне регулювання туристичних формальностей в умовах пандемії набуває надважливого значення.

Учасники форумів UNWTO визнали, що держава повинна сприяти спрощенню і регулюванню туристичних формальностей, що має важливе значення для розвитку туризму у світі. У результаті були прийняті відповідні пакети рекомендацій у цій сфері стосовно поліцейських, паспортних, візових, митних, валютних, медико-санітарних формальностей і формальностей безпеки.

Список використаних джерел:

1. Адельсеитова Е.Б. Стратегическое управление предприятиями индустрии туризма / Е.Б. Адельсеитова, Е.Р. Абдураимова // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 235. – С.7–8.

2. Візовий кодекс ЄС // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.slideshare.net>

3. Зорін І.В. Енциклопедія туризму: довідник / І.В. Зорін, В.А. Квартальнов. – М.: ФиС, 2009. – 375 с.

4. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ : Знання, 2008. - 661 с.

5. П'ять порад, як рятувати український туризм під час пандемії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/koronavirus-i-turizm-yak-ukrajini-vryatuvati-industriyu-ostanni-novini-50075544.html>

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ РЕСУРСИ ОБОРОННОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Черешнюк Т.О.

*аспірант кафедри географії України і туризму
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
chto@tnpu.edu.ua*

Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад.

Базовим маркером історико-культурного туризму, а в його складі – історико-архітектурних ресурсів, є відвідування головних об'єктів, які характеризують історичний процес та культурні явища, значення яких часом виходить за державні кордони і є надбанням світової культурної спадщини. Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та є об'єктами туристського показу. До групи історико-культурних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, мистецтва, етнографічні та пам'ятки народної творчості [2]. Але як справедливо зазначають зарубіжні автори, історико-культурний туризм – це не тільки споживання культурного продукту минулого, це також сучасний туристичний продукт, пов'язаний з пізнанням способу життя людей різних регіонів та ін. [5].

Як зазначає О.О. Бейдик, пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне і духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень та рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення [1]. Відповідно до хронологічного показника, чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток збереженості її матеріального стану, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристсько пізнавальної цінності об'єкта. Суспільне значення пам'яток архітектури полягає в естетичній цінності, виразності художнього виконання архітектурних форм та декоративних елементів.

Аналіз історико-архітектурних ресурсів Тернопільської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, науковий, освітній, історико-культурний, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Оборонні споруди є різними за формою, розміром й оборонним потенціалом. Розрізняють три типи замкових споруд.

Перший – фортеці, першочергове завдання, яких – оборона з широкими мурами та надійними вежами. Облаштування помешкань в таких спорудах займає другорядне значення. Рослиність біля підніжжя замків гори знищували. Зовнішній вигляд своєю неприступністю повинен був відлякувати нападників (наприклад, замок у Кременці).

Другий – пріоритетом були обороноздатність і зручність помешкання. Характерними рисами таких споруд мали бути прояви естетичних елементів: зі смаком оформлена в'їзна брама, на мурі – родовий герб. Француз Да-Лейрац, описуючи середньовічний Бучацький замок відзначив, що його дитинець оздоблений красивими ганками та ін. архітектурними витворами, зокрема фонтаном. Крім Бучацького, до цього типу належали замки у Бережанах і Заложцях (нині смт Залізці).

Третій – відзначався роллю захисного бар'єру (поруч із фортифікаційними спорудами будували дрібні замки, палацові комплекси і двори). Зазвичай їх оточували чотирикутними глибокими ровами, які часто заповнювали водою, насипали вали, кути замикали сторожовими вежами, в'їзна брама також була оборонною спорудою (наприклад, замок у Новосілці Костюковій, нині село Новосілка Заліщицького району; збереглися рештки башти). Згодом постали муровані замки (здебільшого кам'яні).

В межах Тернопільського обласного регіону за підрахунками різних вчених є від 120 до 140 оборонних споруд різного характеру, функціонального призначення та віку. Більшість з них є дослідженими, та можуть стати цікавими туристичними об'єктами за умови розвитку достатньої туристської соціальної інфраструктури. І на закінчення варто погодитись з думкою О.В. Лесика, який виділяв в межах Тернопільської області (*вибірка Андрія Кузишина*) чотири категорії оборонних споруд [3]:

– Категорія “А” – замки і фортеці придатні для використання під історико-архітектурні музеї і заповідники – Теребовля, монастирі василіян у Червоногороді; під історико-архітектурні заповідники та музеї варто використовувати найцінніші замкові й монастирські ансамблі в комплексі з іншими пам'ятками історії та культури, мальовничими навколишніми ландшафтами. Названі архітектурно-територіальні комплекси відводять під національні історико-культурні заповідники. В окремих пам'ятках архітектури цих заповідників можуть влаштовуватися різноманітні музеї, а частина території та архітектурної спадщини може бути відведена під заклади анімаційно-ремісничого, сувенірно-торгового, нічліжного й гастрономічного призначення.

– Категорія “Б” – замки і фортеці придатні для використання під заклади відпочинку і туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани, відпочинкові пансіонати, турбази з умовами будівництва спальних корпусів, туристичні притулки тощо) – замок у Збаражі; частина приміщень монастирів у Гусятині, замок в Поморянах, замки в Золотому Потоці, Сидорові, Микулинцях; Пам'ятки архітектури, біля яких можна будувати турбази, готелі, відпочинкові пансіонати – це замки і монастирі, що використовуються з іншою метою, але знаходяться в рекреаційно привабливих ландшафтах і, таким чином, здатні виступати як “ядра” організації сучасних територіальних рекреаційних систем.

– Категорія “В” – замки, фортеці і монастирі, придатні для часткового туристично-краєзнавчого використання (з відведенням частин приміщень під міні-готелі і подібні заклади) – замки в Скалі-Подільській, Скалаті, Долині, монастирі у Бережанах.

До замків і монастирів категорії “Г” віднесено численні пам’ятки, що використовуються під історико-архітектурні заповідники, різні музеї, навчальні заклади, санаторії, інтернати, будинки для перестарілих, культосвітні установи, а також діючі монастирські комплекси.

Висновки. В Тернопільській області представлено всі категорії оборонних споруд, а тому є всі умови для розвитку замкового туризму.

Найбільш забезпеченими історико-архітектурними спорудами для розвитку пізнавального туризму виявилися Бучацький, Збаразький, Кременецький, Чортківський райони. Ці райони можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. На жаль, значна частина історико-архітектурних споруд перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.].
2. Країнознавство: теорія та практика / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. – К., 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19110108/turizm/istoriko-kulturni_turistichni_resursi_finlyandiya
3. Кузишин А.В. Перспективи розвитку замкового туризму в Тернопільській області // Вісник наукових досліджень. – № 11. – Част.2. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 2008. – С.179-186.
4. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
5. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

6. Черешнюк Т.О. Використання оборонних споруд Тернопільського Подністер'я в організації практик для студентів спеціальності «Туризм» // Природничо-гуманітарні аспекти вдосконалення практичної підготовки майбутніх фахівців: Матеріали навчально-методичного семінару. – Тернопіль: Вектор, 2017. – С. 55-57.

7. Richards, G. (2001) The Development of Cultural Tourism in Europe. In: Richards, G. (ed.) Cultural Attractions and European Tourism. Wallingford: CABI. – [Electronic resource]. – https://www.academia.edu/2568160/The_Development_of_Cultural_Tourism_in_Europe.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ З ОГЛЯДУ НА ПАНДЕМІЮ

Щука Г. П.

доктор педагогічних наук, професор

*Закарпатського угорського інститут ім. Ференца Ракоці II
halina.shchuka@gmail.com*

Пандемія коронавірусу матиме страшні наслідки як для світового туристичного ринку, так і для ринку туризму Закарпаття, зокрема. Очевидно, щоб вижити (а прогнози спеціалістів невтішні), необхідно розуміти, що відбувається. На превеликий жаль жодна організація в світі не може сказати нічого конкретного. Тому в цих умовах на перше місце виходить вміння адаптуватися до викликів сьогодення.

Проаналізуємо ситуацію: що ми маємо зараз і від чого можемо відштовхуватися.

Насамперед, необхідне розуміння, що закінчення карантину не означає, що відразу відновиться туристичний потік у будь-який регіон, і Закарпаття не виняток. Все лише починається. Економіка в цьому році, навіть за найкращими прогнозами, не відновиться.

Туристичні послуги не належать до першочергових, тому витрати на них будуть значно скорочені. Якщо виходити з результатів купівельної спроможності населення в періоди економічних спадів, які були раніше, то найбільше потерпає середній клас, представники дрібного та середнього бізнесу.

Скоріше за все, ця тенденція збережеться. Навіть ті, які на кінець пандемії матимуть гроші на відпочинок, намагатимуться їх "притримати" – люди залякані цією невизначеністю, і страх лише наростає.

Там, де є страхи, потрібні надійність та ефективність. Це, в свою чергу, актуалізує питання налагодження комунікації з клієнтом (насамперед, поліпшення роботи ТЦ), формування довіри, переходу на партнерські стосунки тощо.

Не можна також бути впевненому в тому, що кількість туристів у регіоні зросте за рахунок тих, хто звик відпочивати за кордоном. З одного боку, ряд держав, економіка яких базується на індустрії туризму, звичайно, з певними обмеженнями, кордони все ж таки відкриє. З іншого, не факт, що національна еліта відмовиться від світових курортів на користь "Теплих вод" чи "Теплиці". Світовий ринок, скоріше за все, запропонує більш цікаві варіанти.

Очевидно, і про це говорять відкрито, що туристичний продукт цього сезону буде дешевшим. Але треба розуміти, що зменшення ціни має відбуватися не за рахунок зменшення якості продукту, а за рахунок зменшення кількості послуг, які складатимуть цей тур продукт. Тобто, необхідно проаналізувати очікування клієнтів (зараз вони суттєво зміняться), сконцентруватися на основних потребах, все зайве відсікти. Провести підрахунок своїх ресурсів, ревізію асортименту. І так само відсікти ті послуги, які не дають прибутку.

Підприємствам сфери туризму доведеться піти на непопулярні заходи і скоротити значну частину персоналу, залишити лише найбільш кваліфікованих. З огляду на зростання кількості безробітних, управляючим буде з кого вибирати.

Для того, щоб вижити, необхідно буде об'єднуватися, з чим завжди було складно в регіоні, представникам туристичної галузі (власникам готелів, ресторанів, туристичних комплексів і т.д.), владі та громаді.

Було б дуже добре, щоб у результаті об'єднання туристичний продукт Закарпаття продавався регіональними туристичними операторами, і відповідав встановленим стандартам. Криза закінчиться, а репутація залишиться. Тому серед першочергових заходів має стати боротьба з підприємцями сфери туризму, які працюють неякісно або "в тіні".

Природно, що більше уваги треба буде приділити маркетингу, з чим теж дуже складно в регіоні. За клієнта доведеться боротися. Тому необхідний постійний моніторинг настроїв споживачів та формування відповідної пропозиції. Зробити все можливе, щоб стати ближчим до клієнта, знайти інструменти, які дозволять керувати його поведінкою.

Треба відзначити, що певні кроки в цьому напрямі вже зроблено. Наразі йде активна робота щодо розвитку гастрономічного туризму в регіоні, переосмислюються на рівні ОДА програми розвитку туризму, не говорячи про екскурсіводів, які своїми он-лайн екскурсіями нагадують про туристичні ресурси регіону і формують бажання відвідати Закарпаття.

Ситуація невизначеності та крихкості не дозволяє робити більш чіткі прогнози та вибудовувати довгострокові стратегії. Зараз можна говорити про необхідність оптимізації бізнес-процесів, тотальну комунікацію, об'єднання всіх суб'єктів ринку та встановлення партнерських стосунків. І звичайно – про аналіз навколишнього середовища та адаптацію до нього.

Наукове видання

**ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ, ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА:
ІСТОРИЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ПРИСВЯЧЕНОЇ 30-РІЧЧЮ ВІДКРИТТЯ
КАФЕДРИ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА РЕГІОНАЛІСТИКИ
І 80-РІЧЧЮ УТВОРЕННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(Україна, Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, кафедра географії України та регіоналістики,
м. Чернівці, 7-9 травня 2020 р.)

Українською та англійською мовами

Відповідальний за випуск:
д.г.н., проф. Джаман В.О.

Комп'ютерна верстка:
асп. Білоус Ю.О.

Дизайн обкладинки:
к.г.н., доц. Заблотовська Н.В.

Підписано до друку 29.07.2020 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Наклад 100 прим.
Видавець: ВІЦ «Місто»
Україна, 58022, м. Чернівці, Чернівецька обл.,
вул. Головна, 173 А;
тел. (0372) 58 53 11, 58 53 12
Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК №617 від 2.10.2001 р.